

SZÉKESFEHÉRVÁR

Településképi Arculati Kézikönyv

2017

Székesfehérvár Megyei Jogú Város
Önkormányzatának megrendelésére
készítette:

Csutiné Schleer Erzsébet
és Pintéerné Tóth Viktória

SZÉKESFEHÉRVÁR

Településképi Arculati Kézikönyv

2017

Az első benyomás – mondják – mindent eldönt. Márpedig minden haza- és turistaként hozzánk érkezőt a város utcái, épületei, parkjai köszöntenek először. A város egyedi arca, amely legszembetűnőbben és elsődlegesen a település képében mutatkozik meg. Hogy milyen gondolatokat, érzelmeket és értékeket is közvetít ez a kép, mindannyiunk számára érdekes kérdés. A városkép pontos ismerete pedig nélkülözhetetlen a felelősségteljes tervezéshez, a fenntartható fejlesztéshez, az értékek megőrzéséhez.

A Településképi Arculati Kézikönyv elkészítését a településképi védelemről szóló törvény írja elő. A Székesfehérvárról széleskörű társadalmi bevonással elkészült kiadvány azonban nemcsak a szakma és a városvezetés számára jelent fontos és aktuális tudásbázist, hanem a laikus szemlélődőnek is tartalmas és értékes forrásul szolgálhat. Kivételes történelmű, ezer éves városunk képéhez hozzátartozik kialakulásának története, az örökségül kapott műemlékek, a városrészek, a zöld területek vagy a 21. század modern felületei. Mindezeket a sajátosságokat és a védendő értékeit mutatja be a több mint kétszáz oldalnyi kézikönyv – lebilincselő régi és újabb képekkel, várossziluettekkel, térképekkel.

Nagy öröm, hogy a kiadvány mind tartalmi, mind esztétikai szempontból méltó módon fedezteti föl velünk a város arcukat. Ismerje tehát meg, fedezze fel Ön is Székesfehérvárt a Településképi Arculati Kézikönyvön keresztül is!

Dr. Cser-Palkovics András
Székesfehérvár Megyei Jogú Város Polgármestere

Székesfehérvár építészetéről, helyi és országos jelentőségű építészeti értékeiről számos szakmai tanulmány, tudományos értekezés áll rendelkezésre. Kézikönyvünk célja nem e forrásmunkák felidézése, hanem egy könnyen forgatható szakmai képeskönyv megalkotása, amely jó példákon keresztül szeretné közös kalandra hívni az olvasót városunk építészeti arculata múltjának, jelenének megismerése és jövője alakítása céljából. Szándékunk volt közérthetően, mégis szakmailag megalapozottan bemutatni Székesfehérvár építészeti sajátosságait, hogy ezek ismeretében ajánlásokat tehessünk leendő építetőinknek arra vonatkozóan, hogy miként gondolkodjanak jövőbeli otthonukról, üzletükről, vállalkozásukról, intézményükről.

Az építészet mindig egy adott kor akaratának – a korszellemnek – térbeli kivetülése. Ezért fontos ismernünk a város történelmét ahhoz, hogy értsük a város évszázadok alatt kialakult településképét, melyet korról-korra, rétegekben hagyományoz az utókorra. Székesfehérvárhoz az évszázadok során számos jelző hozzátapadt, ami gazdag történelmi múltját, és éppoly gazdag jelenét mutatja. „Az ország történelmi fővárosa”, „Koronázóváros”, a „Barokk Fehérvár” és a közelebbi múltból az „Iparváros”, vagy „Közép-Európa Szilíciumvölgye” megfogalmazás is ismert mindenki előtt.

Ezekben a már-már közhelyszerű kifejezésekben meg is bújjik a lényeg: egy város, amely a középkorban az ország tényleges központja, királyaink koronázási, valamint temetkezési helye volt. Központi státusát

a török dúlás után ugyan elvesztette, azonban a településhálózatban elfoglalt kiváló elhelyezkedése, az évszázadok során felhalmozott kultúrája, a korai polgárosodás eredményezte vállalkozó-újító gondolkodásmódja következtében mindig haladó korszellemben tudott és akart fejlődni. A több évszázados állami-szakraális vezető szerepből egy jó értelemben vett hagyománytisztelet, a korai polgárosodásból pedig egy innovatív, korszerű életszemlélet alakult ki, amely a hely szellemévé vált.

A 2. világháború után a humán és mérnöki kultúra teremtette korábbi eredményekre támaszkodva jöttek létre azok az óriási iparvállalatok, melyek aztán alapjai lettek a rendszerváltozás után megindult – magántőkét vonzó – gazdasági-technológiai fejlődésnek. A nagyipari termelés okozta aránytalan településszerkezeti átalakulás eredményeként (extenzív ipar- és telepszerű lakóterület-fejlesztés mellett a hagyományos építészeti struktúrák eltűnése számos helyen) alakult ki a város építészeti arculatának kettőssége. A történelmi városközpont középkori és barokk ékszer-épületei és a nagy megastruktúrák a lakótelepeinken, ipari parkjainkban mára épített környezetünk szerves részeivé váltak.

Ennek a kettősségnek a feloldását is szolgálja a könyv a „hagyomány és korszerűség” jegyében: az elődöktől örökölt építészeti értékeink megóvása a korszellemnek megfelelő innovatív értékek létrehozása mellett.

Az arculati kézikönyv egyes fejezetei segítséget kívánnak nyújtani mind polgáraink, mind az itt alkotó építészek, környezettervezők, táj-építészek számára ahhoz, hogy az egyes építészeti feladataik kidolgozásakor megismerhessék mit tart a város közössége megőrzendő értéknek, követendő példának. Ugyanakkor azoknak is szól, akik érdeklődnek városunk építészeti öröksége, illetve annak kialakulási folyamata iránt. Felépítésében az általánosból halad a konkrét, a múltból a jelen és a jövő felé. Elsőként Székesfehérvár településszerkezetének fejlődési ívét rajzolja meg, majd a településkép változását vizsgálja képekben. Ezután számba veszi a városra jellemző építészeti karaktereket. A következő fejezetek már az egyes városrészeket vizsgálják, ahol részletesen meghatározzuk a területekre jellemző különböző építészeti karaktereket és azok jellemzőit. Az előző fejezetekben tárgyalt történelmi áttekintés, állapotfelmérés és karakter-meghatározás után a következő

fejezetek konkrét javaslatokat fogalmaznak meg az épületek építészeti kialakítására, a különböző karakterek formajegyei alapján. Nem feltétlenül a konkrét részletmegoldásokra, hanem az egyes épületeknek a harmonikus utcakép céljából szükséges „viselkedésére” téve a hangsúlyt. Ezután ismét konkrét példákon keresztül már az egyes építészeti részletek követendő megoldásaival foglalkozik, az épületek tömegétől a felületképzéseken, burkolaton át egészen a házak színezéséig. Külön fejezetet szentel a városunkat érintő egyik legnagyobb kihívás: a lakótelepi zöldfelület-fejlesztés kérdésének, melyben szintén számos javaslat megfogalmazódik.

Bízom benne, hogy amennyiben a kézikönyv ajánlásait figyelembe véve oldjuk meg építészeti feladatainkat, településképünk sokat javulhat, a történelem okozta sebek begyógyulnak, a városrészek között és az utcaképeken a harmónia létrejön. Fontos, hogy könyvünk nem kötelezően betartandó építészeti megoldások „mintarajz gyűjteménye”, csupán értékrendet kíván közvetíteni, melyet, ha sokan elfogadunk, jó várost hagyunk örökül az utánunk érkezőknek.

Székesfehérvár egy erős és fontos város. Hiszünk abban, hogy lehet úgy hagyományainkat, értékeinket tisztelni, ápolni, hogy közben egy 21. századi modern várost építünk. Ebben kíván segíteni ez a kötet.

Végezetül köszönetet mondok Csutiné Schleer Erzsébet építésznek és munkatársainak, akik a város és az építészet iránti töretlen elkötelezettségükkel, magas szakmai színvonalon megalkották városunk Településképi Arculati Kézikönyvét.

Lantay Attila
Ybl-díjas városi főépítész

POLGÁRMESTERI KÖSZÖNTŐ	3
BEVEZETÉS	4
ÖSSZESÍTETT TARTALOMJEGYZÉK	5
SZÉKESFEHÉRVÁR VÁROSSZERKEZETI FEJLŐDÉSE	6
A TELEPÜLÉSKÉP VÁLTOZÁSA KÉPEKBEN	17
TELEPÜLÉSKÉPI KARAKTEREK	23
SZÉKESFEHÉRVÁR VÁROSRESZEKRE OSZTÁSA	54
SZÉKESFEHÉRVÁR VÁROSRESZEINEK TELEPÜLÉSSZERKEZETI FEJLŐDÉSE	58
ÉPÍTÉSZETI ÚTMUTATÓK	120
FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM ÉS FORRÁSOK	187
KÖSZÖNET	189
IMPRESSZUM	190
MELLÉKLETEK	191

TARTALOMJEGYZÉK

A RÓMAI KORTÓL A KIRÁLYI SZÉKVÁROS KIALAKULÁSÁIG	7
SZÉKESFEHÉRVÁR FÉNYKORA, XII.–XIII. SZÁZAD	8
FEHÉRVÁR A KÉSŐ KÖZÉPKORBAN	9
ÚJJÁÉPÍTÉS A BAROKK KORBAN	10
A REFORMKORTÓL A KIEGYEZÉSIG	11
VASÚTÉPÍTÉS A XIX. SZÁZAD UTOLSÓ HARMADÁBAN	12
SZÉKESFEHÉRVÁR IPARI FORRADALMA ÉS A FILOXÉRA	13
A LEGENDÁS 1930-AS ÉVEK	14
A NAGYIPAR BETELEPÍTÉSE A XX. SZÁZAD DEREKÁN	15
A KÖZELMÚLT	16

1. A RÓMAI KORTÓL A KIRÁLYI SZÉKVÁROS KIALAKULÁSÁIG

A Bakony és Vértes hegységeinek, valamint a Mezőföld lefolyástalan síkságának találkozásánál a természet széles elterülő mocsárvilágot alakított ki. Székesfehérvárt e mocsárvilágból kiemelkedő földnyelveken építették ki, a történelmi Magyarország szívében. A mocsarakat főként a Bakony és a Móri-árok felől érkező patakok táplálták. A szigetvilág védelmében őseink egy olyan királyi székvárost építettek ki, mely úthálózata – és hídjai – révén az európai vérkeringésbe is bekapcsolódott.

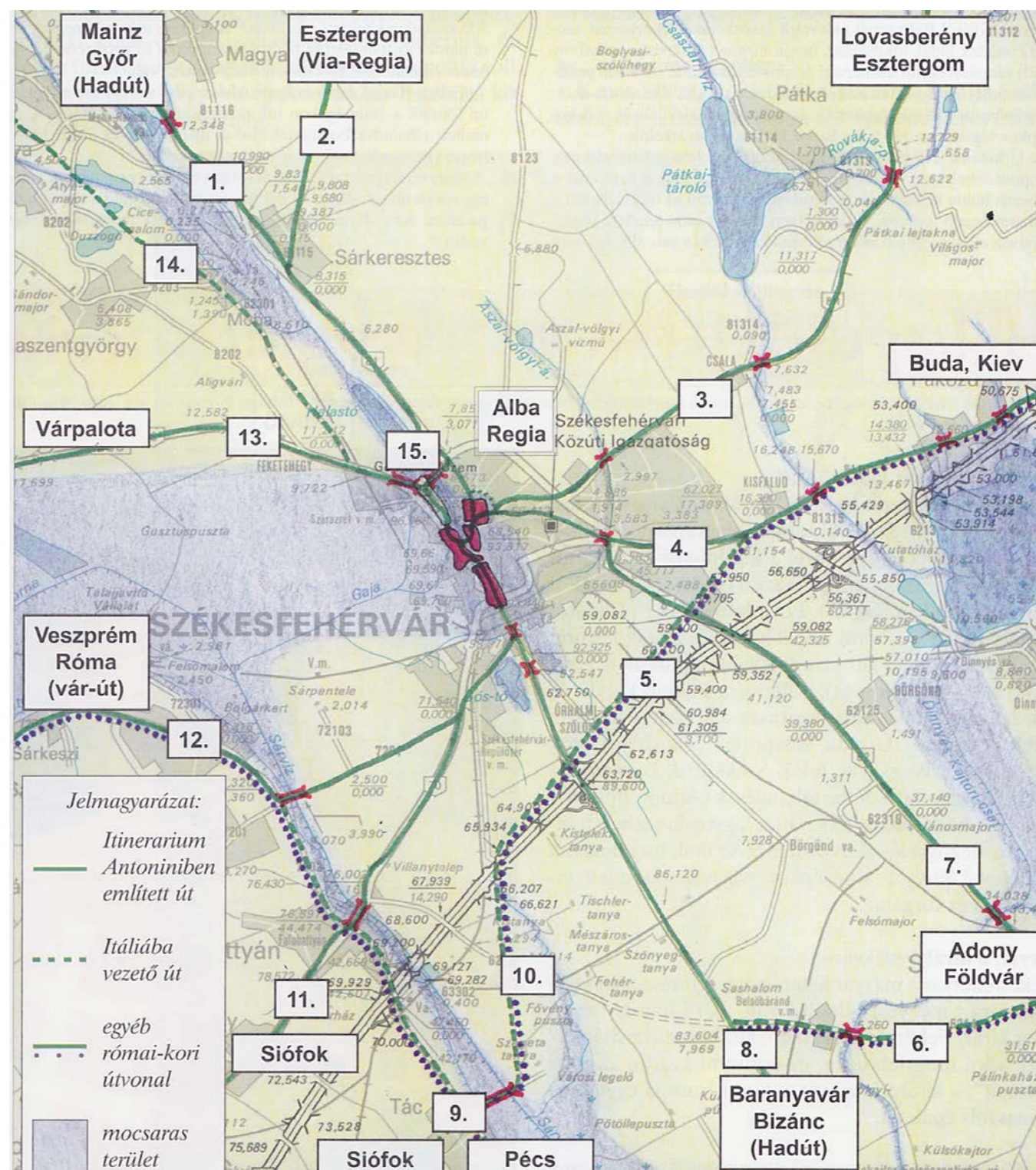
Székesfehérvár az ókorban még kis jelentőségű település volt, de a tőle 12 km-re délre fekvő Gorsium (Tác- Fövenypusztá, a III. század után Herculia) a római kori Pannonia provincia jelentős útcsomópontja volt, ismereteink szerint innen nyolc irányba vezetett út. A Gorsiumon átvezető utakat a római hatalom megszűntével még évszázadokon át használták az egymást váltó népek. A honfoglaláskor is minden bizonynyal e római utakon jártak őseink.

Abban, hogy Székesfehérvárt fejedelmi szálláshelynek választották, szerepet játszott, hogy a „kalandozások” során a széles árkokkal és kőfalakkal körbevett városok ellen a kor legeredményesebb harcmódorával rendelkező őseink tehetetlenek voltak. Fehérvárnál a mocsárvilágból kiemelkedő hosszúkas földnyelveket kisebb beavatkozásokkal jól védhető szigetekké alakíthatták. A kiválasztásnál fontosnak tarthatták a hely központi elhelyezkedését, a közelben meglévő, európai jelentőségű útcsomópontot.

A Géza fejedelem idejében kialakított fejedelmi központtal egyidőben gyökeresen megváltoztatták Székesfehérvár és környékének úthálózatát. Az ókori Gorsiumban lévő, nyílt helyen fekvő útcsomópontot áthelyezték Székesfehérvár történelmi belvárosába és további új útvonalakat alakítottak ki innen indítva, a többi fejedelmi központ, a későbbi püspöki székhelyek és vármegyék felé. Míg a másik fejedelmi szálláshely, Esztergom, a fő vízi utat jelentő Dunát, Fehérvár a fő szárazföldi útvonalakat tudta a középkorban ellenőrzés alatt tartani.

A bizánci és a német-római császárság közé ékelődött magyarság földjén jelentős volt a kereskedelmi és a hadi átmenő forgalom Róma – Kijev, illetve Bizánc – Nyugat-Európa között. A fehérvári fejedelmi központ, később királyi székhely útcsomópontja révén ezeket a nemzetközi utakat központi ellenőrzése alá vonta, bekapcsolódva ezzel Európa (a korszak alapján a világ) vérkeringésébe. 1018-tól kezdve a nyugat felől fehérváron érkező út egyben a Szentföld felé vezető zarándokút is volt.

(Juhászné Viniczai Ágnes: „Székesfehérvár útjai és hídjai” című, 1997-ben Székesfehérváron az Útügyi Napok alkalmából megjelent munkája nyomán)

SZÉKESFEHÉRVÁR KÖZÉPKORI ÚTCOMÓPONTJA- MAI TÉRKÉPEN

JUHÁSZNÉ VINICZAI ÁGNES munkája nyomán

2. SZÉKESFEHÉRVÁR FÉNYKORA, XII.-XIII. SZÁZAD

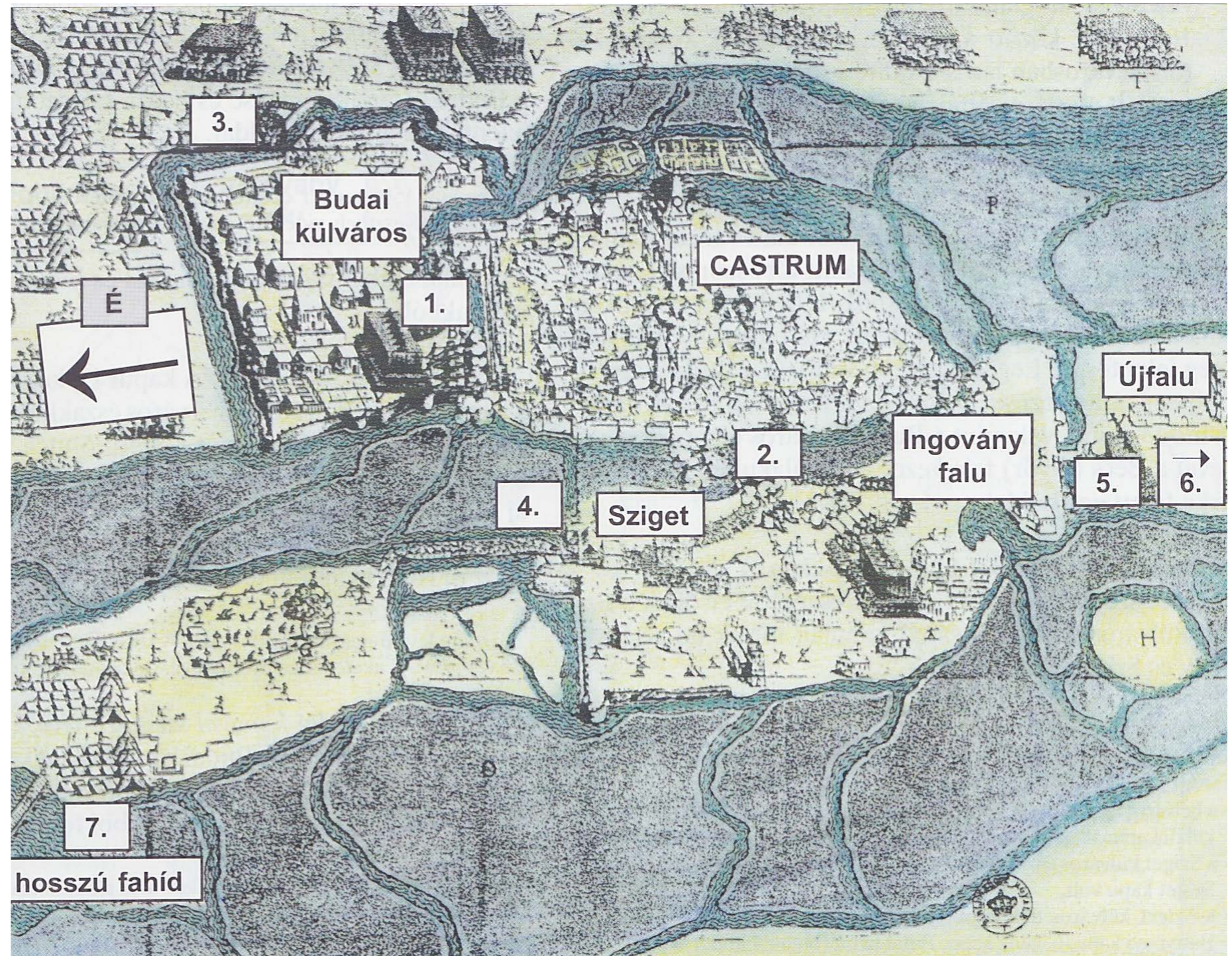
Székesfehérvár a magyar állam megszervezése során kiemelkedő szerepet kapott. Szent István király 1018-ban Fehérvár várát már „királyi székvárosának” nevezi, ahol építtetni kezdte „királyi kápolnáját”, a Nagyboldogasszonyhoz felszentelt királyi bazilikát, amely kora Európájának egyik legmonumentálisabb épülete volt. Sorra létesültek a rendházak, kolostorok, iskolák és kórházak is.

A bazilikában állott „királyság széke” - a trónus - alapján változott a város neve Alba Civitáról Alba Regiává. Itt őrizték a koronát, a királyi jelvényeket, az egyházi kincseket, a királyi hossz mértékét, és egyben országos levéltárként is működött. A növekvő királyi székvárosban az első erődítésrendszer kiépítéséhez fontos felvonóhidakat is kellett építeni a kaputornyokhoz. A várost körülölelő mocsár csak így tölthette be aktív védelmi szerepét. A korai királyi várnak két kapuja volt, a Palotai kapu (mai Liszt Ferenc utca Piac téri torkolata) és a Budai kapu (mai Országzászló téren a Bástya utca torkolata közelében).

A középkori Székesfehérvár Budai külvárosa a belvárost körülvevő várároktól északra, a mai Zichy-liget környékén helyezkedett el, határait nyugat és dél felől még a mocsárvilág adta, ám észak és kelet felől már várárokkal és sáncokkal határolták el a szárazulattól. A nyugati külváros a középkori Fehérvár legnagyobb erődített települési egysége volt, területét a mai Palotavárossal azonosíthatjuk. Területén több települési egység; északon a Sziget külváros (Nova Civitas), délen az Ingovány falu, délnyugati részén a mocsárba nyúló félszigeten pedig a johannita kolostor épületegyüttese, illetve a Szentkirályfölde falu kapott helyet. A belvárostól délre Újfalú (Nova Villa / Uzun külváros) a mai Széchenyi út két oldalán, a Vörösmarty tértől a Csikvári út torkolatáig terjedt. Ezt az egyutcás külvárost később (1664) Evlia Cselebi, a híres török utazó is megemlíti „hosszú külvárosként”, mely „... Battyán várába vezető hídnál nagy külváros vagyon. Folyó mentén, mély mocsárban fekvő, szép és népes hely...”

Székesfehérvár az Árpád-házi királyok idején az 1200-as évekig, a nemzetközi úthálózat kereskedelmi szerepének meglétéig az ország fővárosaként élte fénykorát. A mór földrajztudós al-Idriszi (1154) ezt írja Székesfehérvárról: „... szép, pompás, sok épülettel, erős fallal. Népes városokat, ipart, pezsögőkereskedelmet és számos intézményt találni benne...”

A XIII. század derekán a tatárjárás megakasztotta a város dinamikus fejlődését, bár Fehérvár várát nem tudták elfoglalni. A hadi események miatt lehetetlenné vált a nemzetközi kereskedelmi és jeruzsálemi útvonalak használata. (Az ábra részlet Juhászné Viniczai Ágnes munkájából.)

VÁRFALAK, ERŐDÍTÉSEK - FRANCIA METSZET RÉSZLET, 1601.

3. FEHÉRVÁR A KÉSŐ KÖZÉPKORBAN

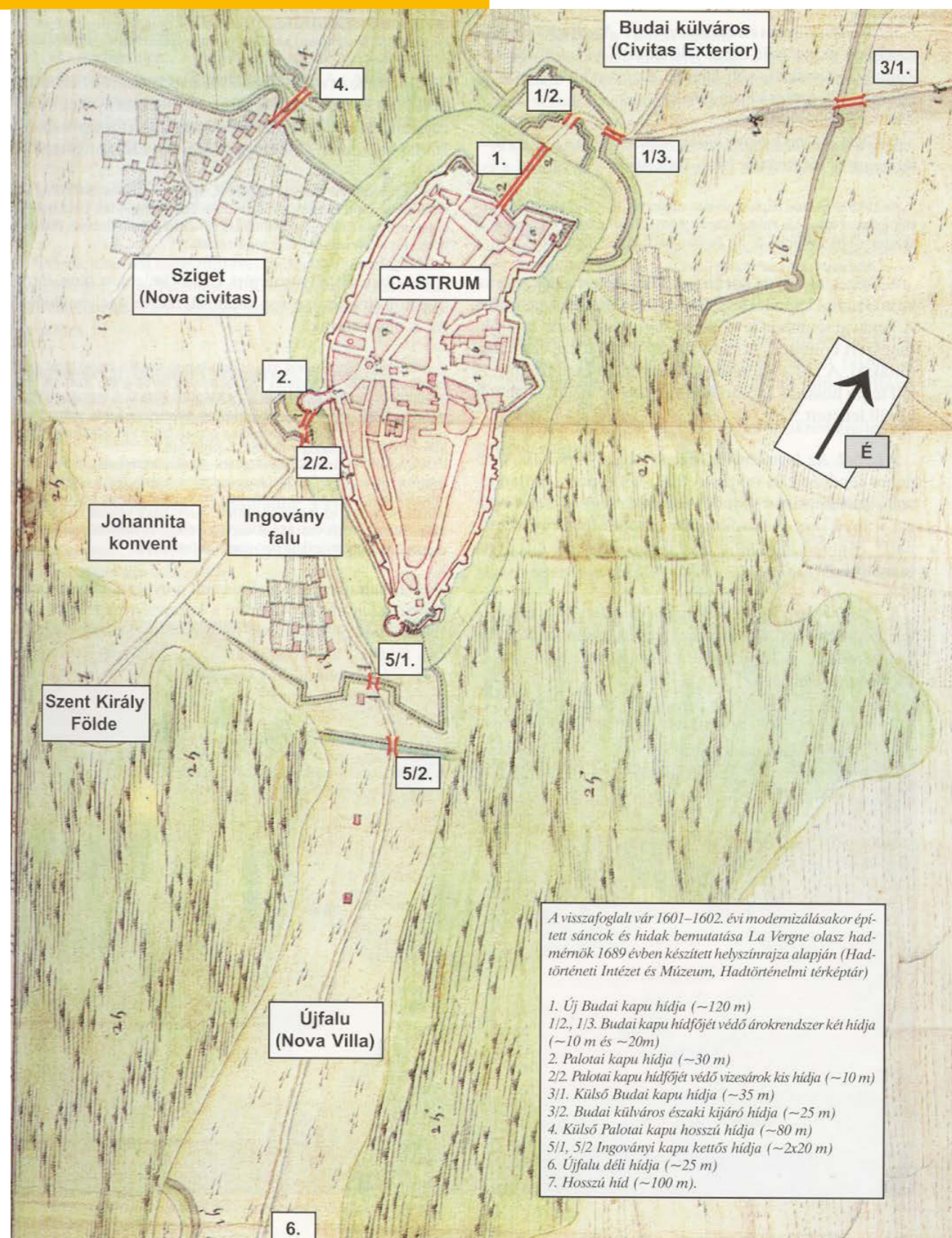
Az 1250-es évektől a királyi székhely Budára költözött, az lett az ország útjainak csomópontja. A királyi koronázó és temetkezőhely viszont a középkor végéig Fehérváron maradt, sőt e téren igazi jelentőségét éppen az Árpád-ház kihalása után érte el. A székesfehérvári királyi várat feltételezhetően Zsigmond király uralkodása idején tovább erősítették. Oklevelek bizonyítják, hogy Mátyás király idejében a városfalat új védművekkel, rondellákkal tették biztosabbá. A XV. század belvárosának és külvárosainak összesen hat kapuja volt, melyekhez a várakok felett átívelő 30-40 méter hosszú hidak tartoztak. A leghosszabb, mintegy 100 méter hosszú hidat a külső Palotai kapun kívül folytatódó keskeny földnyelv (sziget) végén építették. A szabályozatlan Sárvíz és Gaja folyók fahidjainak építése komoly mérnöki tudást igényelt, és fenntartásuk jelentős feladat volt.

Székesfehérváron a középkor folyamán 40 királyi és 50 királynéi koronázást tartottak. A város pazar, népes események, királyi esküvők és királyi, főúri temetkezések helyszíne volt. 48 alkalommal hívtak össze itt országgyűlést, „törvénylátó napokat”, királyi hetipiacei voltak, majd a késő Árpád-kortól itt tartották az ország legfontosabb vásárát augusztus 14-28 között. A késő középkori város szerkezete, utcahálózata, épületállománya, ellátottsága, népességének kulturáltsága megfelelt ezeknek a kihívásoknak.

Mátyás halála után mindez megváltozott. 1490-ben a Habsburg trónigényt érvényesíteni akaró I. Miksa német hadai rövid ostrom után a Budai kapun keresztül behatolva feldúlták, kifosztották a templomokat, a bazilikát és a várost.

Majd 53 évvel később, hazánk nagy tragédiájának részeként, 1543-ban a török sereg elfoglalta Székesfehérvárt és másfél évszázadig uralta. Fehérvár hódoltsági történelme három periódusra osztható: 1543-1601 közötti időszak, amikor a város lényegében középkori formájában állott, 1601-ben keresztény hadak visszafoglalták a várost és lázasan elkezdődött erődítésrendszerének modernizálása, majd 1602-től 1688-ig ismét visszaállott a török uralom és ennek építkezései jellemezték a kort.

A város 1601 évi rövid visszafoglalása során súlyos károkat szenvedett, ekkor pusztult el a királyi palota és robbant fel a törökök által – szultáni rendelettel – fegyver-, és lőporraktárnak használt koronázó bazilika is. Az ostromok során a Budai külváros teljesen elnéptelenedett. A védművek megerősítése során áthelyezték a Régi Budai kaput, hozzá új hidat építettek, felvonóhíddal. Ekkor lett főutcává a belváros mai Fő utcája. (Az ábra részlet Juhászné Viniczai Ágnes munkájából.)

A visszafoglalt vár 1601–1602. évi modernizálásakor épített sáncok és hidak bemutatása La Vergne olasz hadmérnök 1689 évben készített helyszínrajza alapján (Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, Hadtörténelmi térképtár)

1. Új Budai kapu hídja (~120 m)
- 1/2, 1/3. Budai kapu hídfőjét védő árokrendszer két hídja (~10 m és ~20m)
2. Palotai kapu hídja (~30 m)
- 2/2. Palotai kapu hídfőjét védő vízesárok kis hídja (~10 m)
- 3/1. Külső Budai kapu hídja (~35 m)
- 3/2. Budai külváros északi kijáró hídja (~25 m)
4. Külső Palotai kapu hosszú hídja (~80 m)
- 5/1, 5/2. Ingoványi kapu kettős hídja (~2x20 m)
6. Újfalú déli hídja (~25 m)
7. Hosszú híd (~100 m).

SÁNCOK, HIDAK - LA VERGNE FÉLE FELMÉRÉS, 1689.

4. ÚJJÁÉPÍTÉS A BAROKK KORBAN

1686-ban tűzvészben elpusztult a nyugati külváros és a belváros egy része. A keresztény hadak Fehérvárt az 1688. évi visszavétel előtt két évig blokád alatt tartották, így a város a kapitulációig tovább pusztult. A vár alá felvonult magyar és német katonaság elzárta a város körüli mocsarakat tápláló Gaja patakot, így a várakban alig volt víz. A várat a törökök jelentősebb harc nélkül engedték át, ennek ellenére mindenütt füstös, égett romok voltak és elképesztő szegénység. A középkor román és gótikus stílusú épületei szinte nyomtalanul eltűntek.

Székesfehérvár a királyi bazilika, a templomok, kincsek, kódexek, oklevelek elpusztulásával korábbi szerepét már nem szerezhette vissza. A török kor után a talpra állás, a fellendülés igen lassan következett be. Bár 1689-ben a Habsburg hadvezetés utasítására La Vergne hadmérnök-százados tervei alapján megerősítették a várat – ehhez hordták el végérvényesen a város középkori templomainak köveit –, 1702-ben a bécsi Udvari Kamarilla elrendelte a magyarországi várak lerombolását. A Rákóczi szabadságharcot követően már megszűnt a bontásra ítélt, elhanyagolt fehérvári vár katonai jelentősége.

A XVIII. század elején a mai Felsőváros fejlődött a legdinamikusabban a korábbi Budai külváros földsáncán és árkain kívül, falusias jelleggel terjeszkedve. Úthálózata is eltért a középkor-, és török kori szerkezetétől. Csaknem kihalt népessége a betelepített német parasztcsaládokkal gyarapodott.

Az egész városképet meghatározó változás az 1780-as évek végén kezdődött a mocsarak lecsapolásával és a várfal megnyitásával. Az utakat, töltéseket, hidakat királyi parancsra rendbe hozták, elsősorban a katonaság ellátása számára. Megindult a nagyszabású tervezett vízrendezés nyomán a várost átszelő csatornaépítés. A hosszú fahidat felváltotta a rövidebb, boltozott nyílású kőhíd. A városi polgároknak és lakosoknak ezekhez közmunkát kellett teljesíteni. Az úthálózat változása új városrészek kialakulásával is összefüggött. A mocsarak lecsapolásával váltak beépíthetővé a korábbi használatlan, vizes területek.

A belváros a középkori utcák változatlan nyomvonalán néhány évtized alatt alakult át. Az akkor még német vezetésű és szellemiségű városban az új épületeket osztrák, dél-német és svájci mesterek építették. A középkorú házacskák helyén barokk, rokokó és copf stílusú házakat emeltek. Történelmi jelentőségű esemény volt, hogy Mária Terézia 1777-ben püspöki székhellyé tette Székesfehérvárt. A nagyszabású egyházi építkezések – templomok, rendházak, paloták – ma is meghatározók a városképben.

LIPTAY FÉLE FELMÉRÉS, 1797.

5. A REFORMKORTÓL A KIEGYEZÉSIG

Fehérváron a XIX. század elejétől a polgárság jelentős része még nem beszélt kifogástalanul a magyar nyelvet, mégis büszkéek voltak a város ősi hagyományaira. A reformkori változások tükröződése az építészetben a dús barokkot felváltó higgadt klasszicizmus lett. Az új stílus legelső megnyilvánulásai a Megyeháza és a Schidegg grófok palotája (ma Magyar Király Szálló), mindkettő kapcsolódik a kor legjelesebb építészéhez, Pollack Mihály nevéhez.

1823-25 között készítette el Wüstinger József földmérő Székesfehérvár bel-, és külterületi felmérését. A térképen jól láthatók a XVIII. századi városrajzok óta bekövetkezett úthálózati változások, az új városrészek, hidak, sorompók, vámházak helyei. Az útvám szedésére hét helyen jelöltek sorompót. A belvárosba a püspöki rezidencia mellett (a mai Romkertnél) nyitottak új kocsibehajtót és több gyalogos bejáratot is létesítettek. A század húszas éveire alig két évtized alatt épült ki a Viziváros a mai Rákóczi út, Gáz utca, Lövölde út és Horváth István utcai, korábbi mocsaras területen, a Budai útra merőleges, mértani utcaszervezettel.

A mai széles, négysávos utak helyén akkoriban még szabadon csordogáló csatornák és mellettük csak igen keskeny utak voltak. A mai Mátyás király körúton akkor még a Malom-csatorna folyt, a keskeny Várkörút útját a Várarok csatorna szegélyezte, a Rákóczi út vonalán is csatorna vezetett. A városi Szépítő Bizottság az 1830-as években rendszeresen véleményezte az új utcák kialakítását, és a város terjeszkedése kapcsán a sorompók áthelyezését és a csatornázásokat. A sűrűn lakott városmagot körülvevő csatornarendszer a belváros szennyvíz-levezetőjeként is szolgált, így errefelé időnként „rendkívüli bűdösség terjengett”. Ez csak 1868 után javult, amikor a Malomcsatorna vizét esténként a várarki csatornán engedték le, naponta leöblítve a szennyet.

Központi kérdés volt az útépités terén az évszázados elmaradások pótlása. A reformkor 1844. évi törvénye megszavazta a közmunkát és annak felhasználási módját, majd 1851-ben kiterjesztették a nemesekre is és lehetőséget adtak a pénzzel való megváltásra. Az utak építésére országos útalapot hoztak létre és kezdetét vette hazánkban a közutak rendszeres fenntartása is. Az utak osztályozására 1848-ban törvényt alkottak. Az abszolútizmus politikai és gazdasági szempontból az elnyomás eszköze volt, de ebben az időszakban az elmaradott úthálózat jelentősen fejlődött, így történt Székesfehérváron is. 1827-ben a berényi út javításához állítottak össze először útjavítási tervet. 1840-ben készült el az első alapozott útszakasz, próbaként. 1846-ban készítették az első tervezetet az Égett városi (ma Palotai) utcában „McAdam” típusú szilárd burkolatra.

WÜSTINGER FÉLE VÁROSFELMÉRÉS, 1826.

6. A VASÚTÉPÍTÉS A XIX. SZÁZAD UTOLSÓ HARMADÁBAN

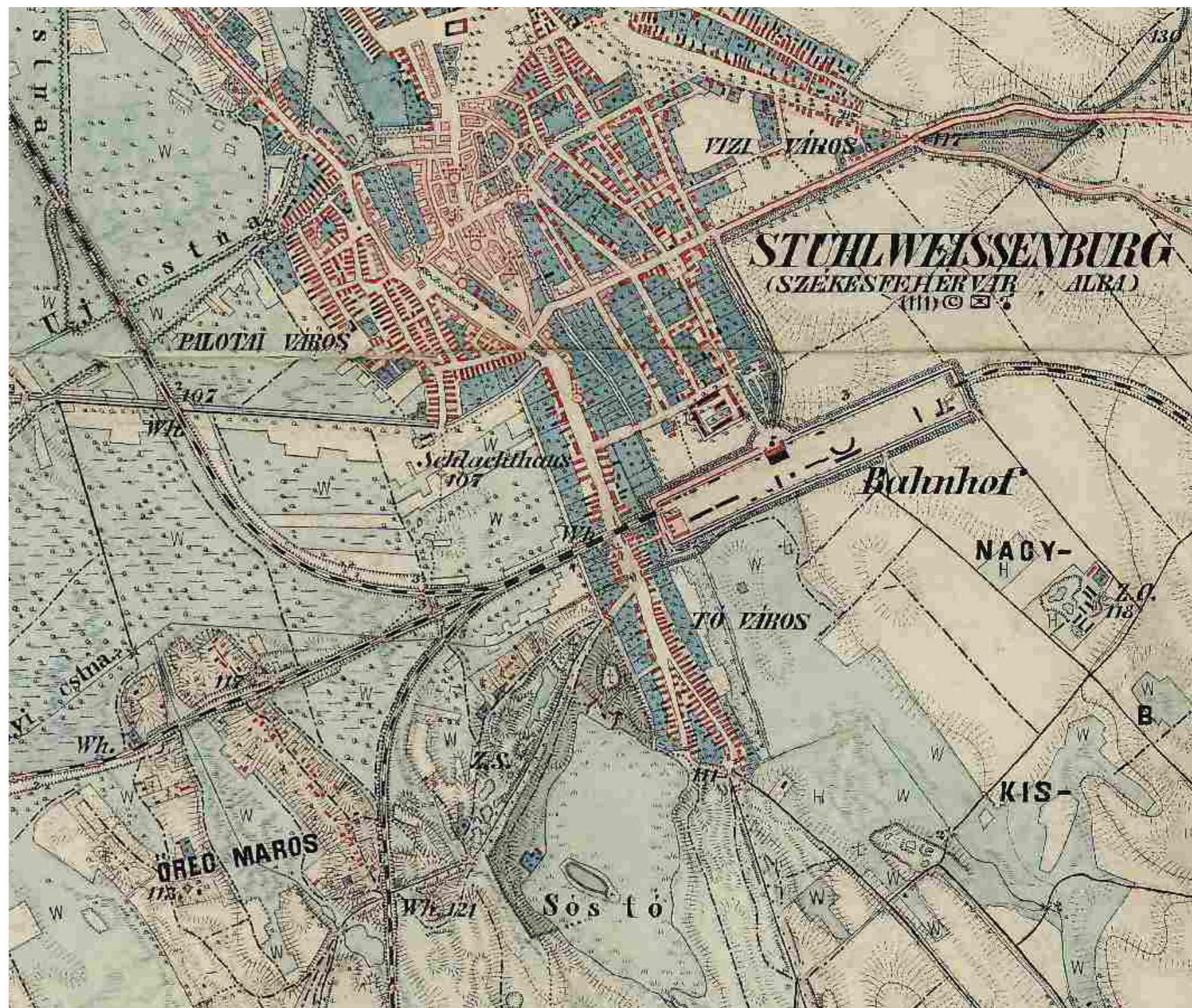
Székesfehérvár városszerkezetének több évszázados történetében semmi nem generált még akkora változást, mint a vasút megépítése. A városban elsőként a „Déli Vasút” építkezett: 1861-ben indult meg a forgalom a Budapest–Székesfehérvár–Nagykanizsa-vonalon. Ezt megelőzte a Székesfehérvár – Komárom vasútvonal 1860-ban történt átadása, ezzel a szárnyvonallal csatlakozott a város a Budapest – Bécs vonalhoz. 1872-ben elkészült a Veszprém – Celldömök vasútvonal, és 1896-ban a börgöndi vasútvonal építésével a város a Budapest – Dombóvár fővonalhoz csatlakozott. 1898-ban a helyi igények gazdasági vasútként létrehozták a Székesfehérvár – Bicske vonalat.

A vasút megjelenése Székesfehérváron is befolyásolta a város fejlődését, iparosítását, az emberek életét és a tájkép alakulását, sőt még a hadviselést is. Tömegesen vonzotta a munkaerőt a környező falvakból, szükség is volt a munkásokra. Új parcellázások történtek munkáslakások, negyedek építése céljából. A dualista kori fejlődés során a város lélekszáma és belterülete minden korábbit meghaladó mértékben növekedett. Fehérvár településszerkezetében egy új, a természeti adottságoktól független, mérnöki kitűzött, derékszögben kereszteződő utcahálózatra épülő forma, a lakófunkciójú „telep” is megjelenik.

A városfejlődés újabb szakasza 1885-ben az Aszalvölgyi árok új medrének megépülése, majd befedése során a Vasútvidék alközpont kialakítása volt, melynek szervező erejét maga a vasútállomás jelentette. A „vaspálya” egyben elvágtá az északra fekvő városrészek és a délre nyúló Váralja kapcsolatát.

A Viziváros lett a 19. század végének városiasan beépített keleti külvárosa, melynek fő tengelye, a Budai út jelentős szervező erőt képviselt: ennek mentén épültek a nagy katonai beruházások és, hadi szociális intézmények, az Erzsébet liget alatt elkezdődött a megyei kórház pavilonjainak építése is. A teljes hosszában felépült vasúti pályaudvar határt szabott a Viziváros további déli irányú terjeszkedésének.

Az építkezésekkel együtt járó rendezések a városképet jelentősen befolyásolták: parkokat, sétányokat, tereket alakítottak ki. A városzépítést az 1868-ban létrehozott Szépítészeti Alap tette lehetővé, a város csinosításával a hatósági jogkörrel is rendelkező Szépítészeti Bizottság foglalkozott. Az 1900-as évek elejére alakult ki a modern város infrastruktúrája. Ennek ellenére Székesfehérvárt továbbra is az agrárjellegű városok között említették.

HARMADIK KATONAI FELMÉRÉS, 1869.

7. SZÉKESFEHÉRVÁR IPARI FORRADALMA ÉS A FILOXÉRA

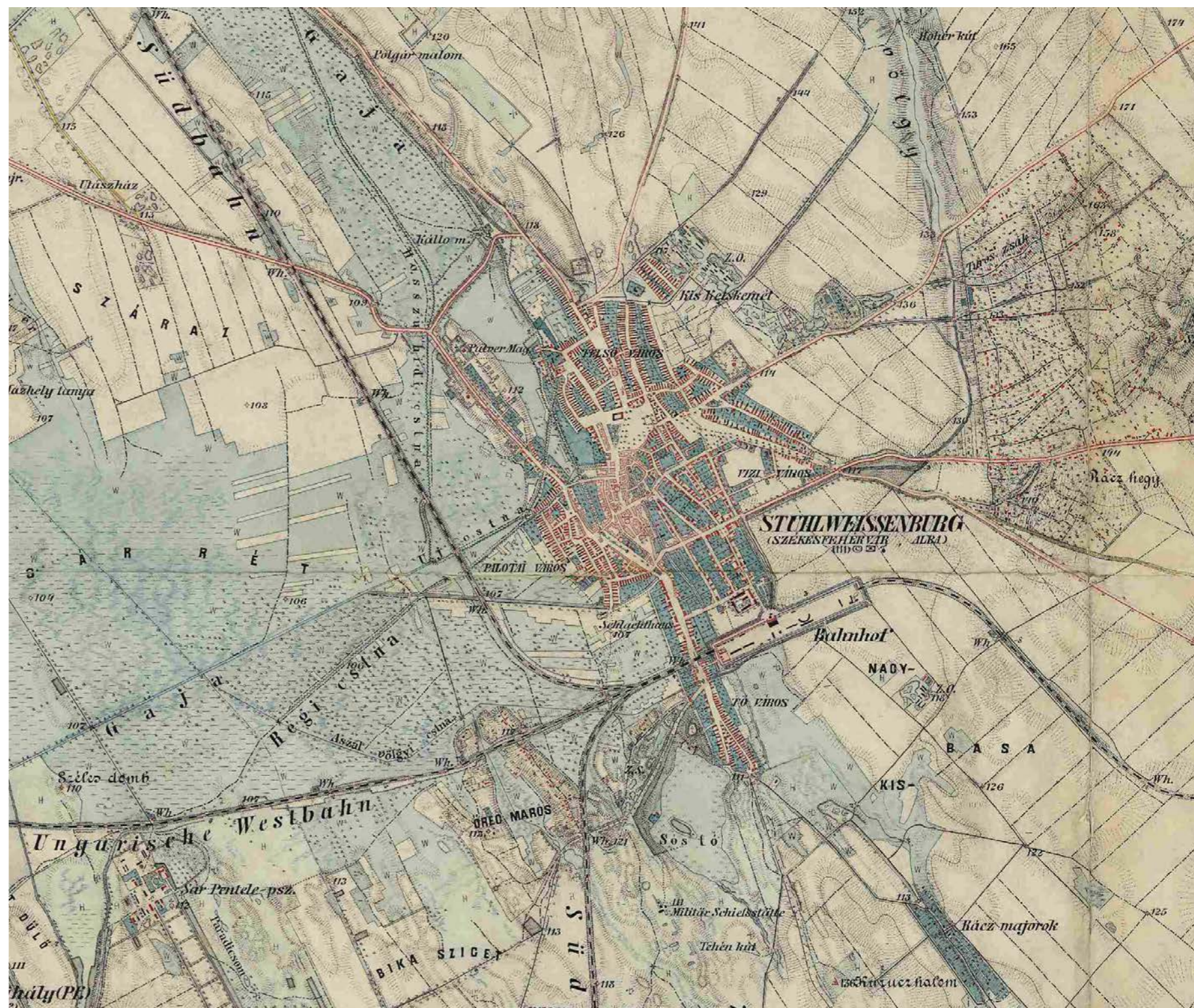
A régi Székesfehérvár egyik legfontosabb útvonala a Buda irányából érkező, beszédes nevű Királysor volt. A XIX. század végén az út déli oldalára fűzve, amely akkoriban még javában külső területnek, majornak számított, létesültek a város ellátását biztosító telephelyek, a villanygyár, a gázgyár, gőzmalom, a vízmű és ide települt Bory József autógyártással foglalkozó lakatosüzeme is. 1873-ban bevezették a gázvilágítást, amelyet a századfordulón – először csak a város utcáin – villanyvilágítás váltott fel. Az új század első évtizedére elkészültek a vízmű és a vízvezeték hálózat tervei is, amelyek a város utcaszabályozásával egy időben 1913-ban az I. világháborút megelőző évben valósultak meg.

A város déli külterületén a XX. század elején több katonai repülőtér létesült. Először a sóstói reptér kezdte meg működését, kaszárnyákat, hozzátartozó katonai létesítményeket és – a léghajó tartozékának, a léggömbnek feltöltésére – hidrogéngázgyárat építettek. A hadügyi kormányzat döntésére 1921-től végleg a magyar repülés ipari központjává vált, majd 1930-ban légibázissá bővült.

Szintén az 1920-as években egy kis műhely kezdte meg működését a város déli határában, a háborúból megmaradt repülőgépek javítására. A később nemzetközi hírvé fejlődött Ikarusz gyártelep régi területén a meglévő épületek jelentős része még 1918-ban épült. 1926 után a javítások mellett kis sorozatokban saját tervezésű motoros és nagy teljesítményű vitorlázó repülőgépeket gyártottak.

Fehérvár kései „ipari forradalma” egyben népességrobbanást is okozott a XX. század első évtizedeiben. Ez a periódus hozta létre Fehérvár újkori kétszáz éves fejlődésének harmadik településtörténelmi rétegét.

Még az előző század 70-es éveiben súlyos csapás érte a belvárostól 5 kilométernyire keletre magasodó, az Árpád-korig visszanyúló történetű Szőlőhegyet. Ide is elért az országos járvány, a szőlőtőkét gyökerüknél kipusztító filoxéra. A próbálkozások nem jártak sikerrel, szinte megsemmisült a közel egy évezredes szőlőkultúra. Felfedezték viszont, hogy homokos talajban nem él meg a kártevő rovar. Ezért szőlőtelepítés céljából nagy területeket parcelláztak a város távolabbi tájain: a Maroshegyen, Szárazréten, a Fekete-hegyen és az Őrhalmi szőlőkben is. A kezdeményezés sikerrel járt. Kezdetben a bérlők, majd tulajdonosok eredményes szőlőgazdálkodást, bortermelést folytattak, majd idővel, a tiltott kintlakás ellenére benépesültek e területek, és mára Székesfehérvár nagy léptekkel fejlődő, fiatalos kertvárosi lakóterületeivé lettek.

HARMADIK KATONAI FELMÉRÉS, 1869.

8. A LEGENDÁS 1930-AS ÉVEK

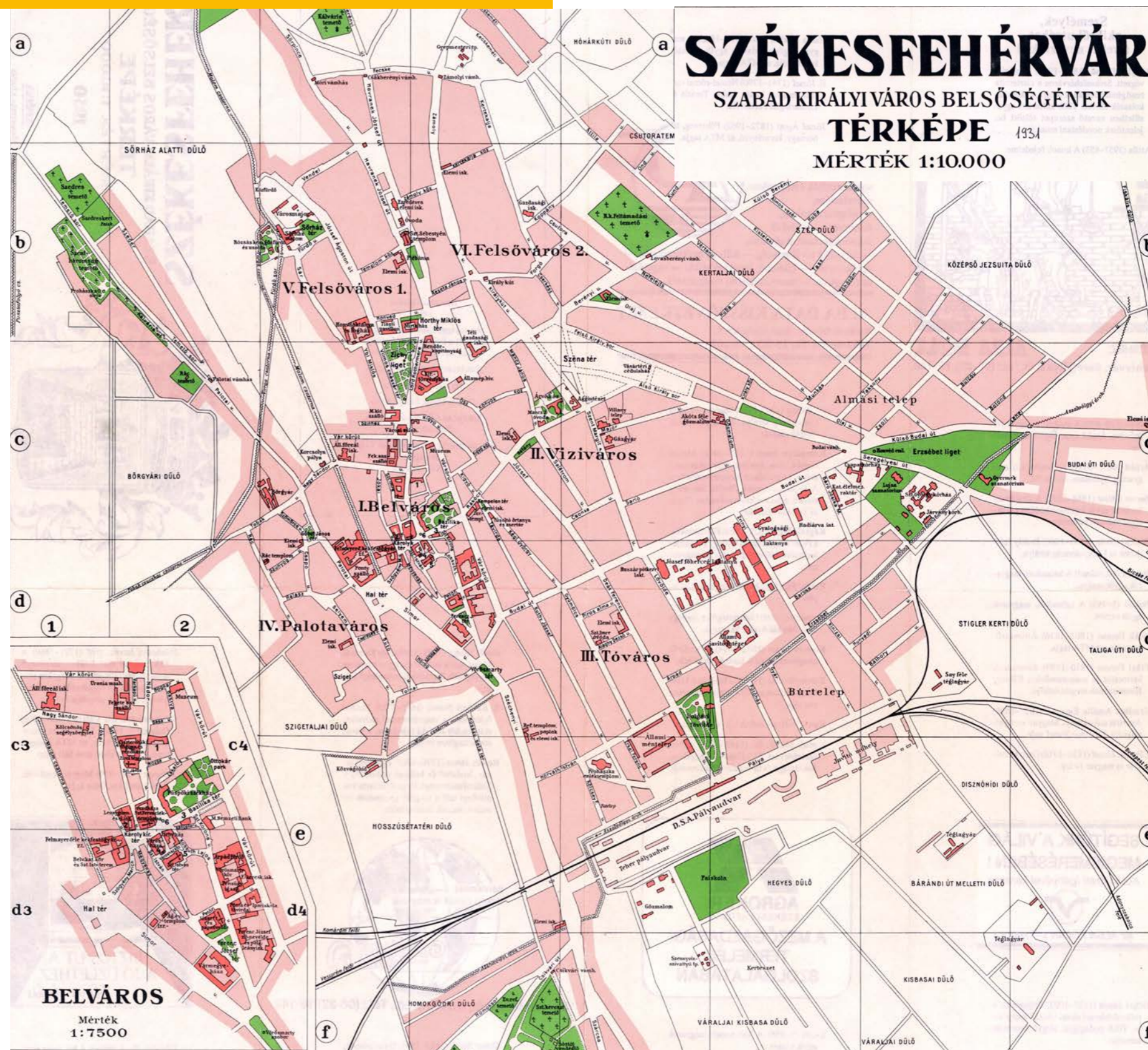
Székesfehérváron a két világháború közötti időszakban Csitáry G. Emil polgármester kimagasló jelentőségű tevékenysége évtizedében (1931-41) tervszerű és nagyszabású városfejlesztés kezdődött, melynek során a mai városképet is alapjaiban meghatározó beruházások valósultak meg.

A lakosság száma az előző nyolcvan évhez képest több mint megháromszorozódott, és az akkoriban beinduló, jelentős nagyipari fejlesztések további növekedést vetítettek előre. Ezért a város legfontosabb feladata új lakórészek tervszerű kiépítése volt. Az állami útépítés a két világháború között erősen fokozta Székesfehérvár közlekedési jelentőségét, csomópont jellegét. A 30-as éveket nagy útépítési láz jellemezte. Az új útnyitásokat, útkorszerűsítéseket megelőzte a város nyíltvízű árkinak, csatornáinak befedése, beboltozása. A belvárost övező nyílt kanális, a régi várak felett alakult ki a város egyik legszebb utcája, a Várkörút, az ide dülő kertek értékes házhellyé válásával, bérházak, villák céljára. A vasútállomás és a város közötti jobb kapcsolatot oldotta meg később a Prohászka Ottokár út megnyitása a Várkörút folytatásában. Ennek mentén zártsorú, többemeletes beépítést írtak elő, ami tekintélyes számú lakás építését tette lehetővé. A több évszázados hagyományú felsővárosi állatvásártér tekintélyes területét is fokozatosan „belakta” a város, új építési telkek, park, közintézmények céljára.

A lakosság közel egyhatoda külterületen lakott, ezért még legalább további 6000 főnyi többletlakosság elhelyezését kellett lehetővé tenni. A város számos pontján (Almássy-telep, Felsőváros, Oncsa-házak, alsóvárosi Vasutaskertek, Tátra-Mátra-Fátura utcák, stb.) történtek parcellázások munkáslakások, telepek céljára.

Különös hangsúlyt fektettek a modern, összehangolt városkép megteremtésének fontosságára. Merész bontások árán ekkor került sor az Országzászló tér, a Bartók Béla tér, a Hősök tere kialakítására, a Városháza épülettömbjének átépítésére és a kor jeles beruházásaként a városi strandfürdő megvalósítására. Szép városképet eredményező parkosítások, utcafásítások zajlottak és számos köztéri alkotást avattak fel. Sok iskola épült ez idő tájt, a belvárosban és a külső városrészekben is. E városképet meghatározó feladatok tervezésére neves fővárosi és tehetséges helyi építészeket, művészeket kértek fel.

Csitáry polgármester és a Városi Mérnöki Hivatal munkatársai kiemelkedő szerepet játszottak az országos hírű 1938-as ünnepi Szent István-émlékév építészeti előkészületeiben és megszervezésében.

SZATHMÁRY FÉLE TÉRKÉP, 1931.

9. A NAGYIPAR BETELEPÍTÉSE A XX. SZÁZAD DEREKÁN

Csitáry polgármester koncepciójának egyik lényeges eleme volt a nagyipar fejlesztése. Elsősorban azért, hogy el tudja tartani a város népességét. Székesfehérvár az 1930-as évek infrastrukturális fejlesztéseinek következtében vált képessé a nagyipar fogadására. Az új hadiipari beruházások hatására valójában megoldódott a városi ellátatlanok ügye, sőt újabb beköltöző tömegek találtak itt megélhetést és lakást is.

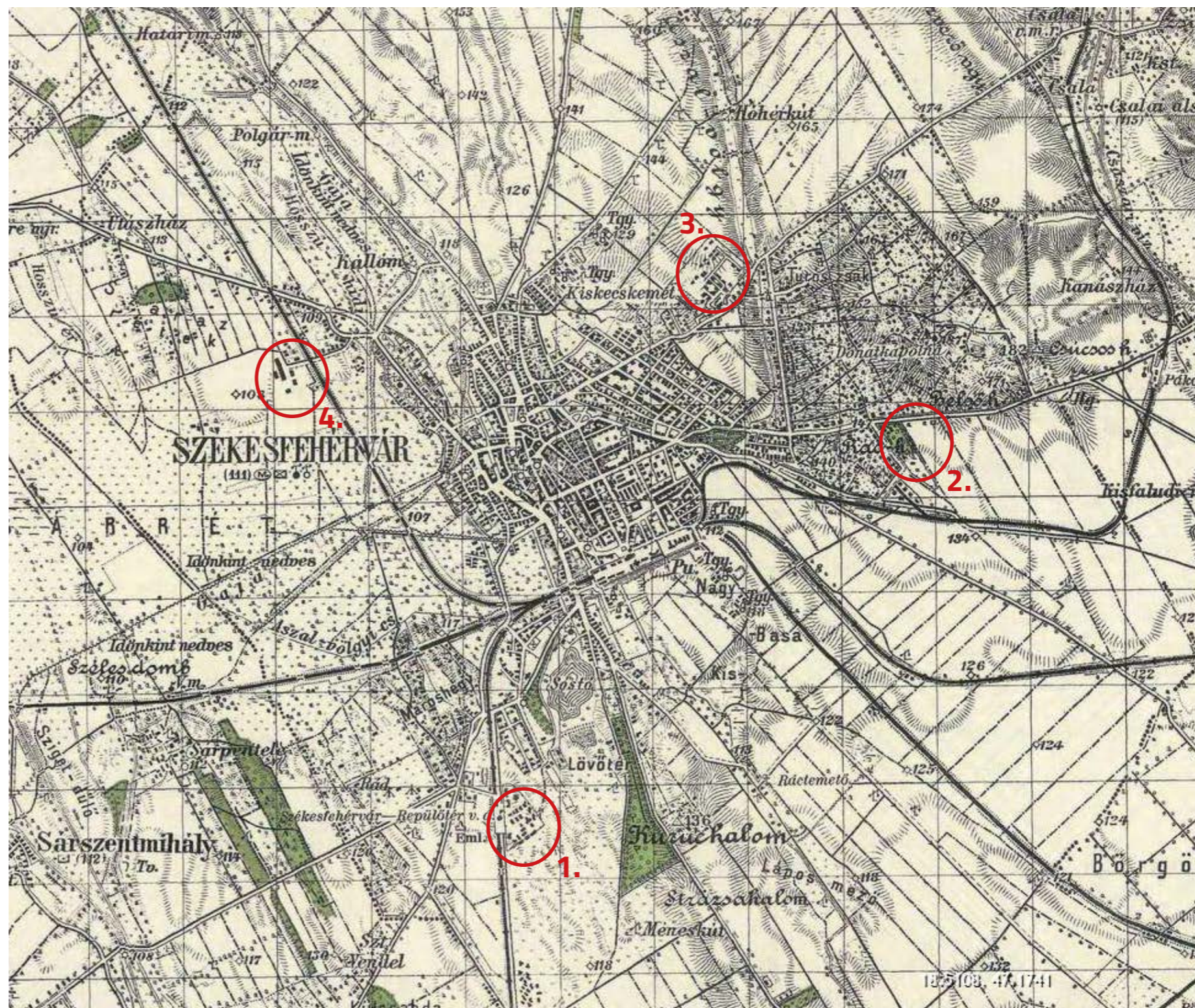
A nagyipari beruházások a második világháborút előkészítő győri hadiipari program keretében valósultak meg. Fontos előfeltétel volt a repüléssel összefüggő meglévő s folyamatosan fejlesztett beruházások együttese a Sóstón. Az első világháború alatt telepített hadi objektumokat (hidrogéngázgyár, repülőtér, javító műhely) a békeszerződés rendelkezése ellenére sem szerelték le, hanem polgárvá álcázva, folyamatosan fejlesztették. 1926 után a javítások mellett kis sorozatokban saját tervezésű motoros és nagy teljesítményű vitorlázó repülőgépeket gyártottak. A 40-es években újabb létesítményekkel bővítették. (Ez lett később a világviszonylatban is hatalmas autóbuszgyár, az IKARUSZ) (1.)

A három új nagyüzemet a város eltérő pontjaira, messze a külterületre telepítették, hadászati szempontból nagy távolságra a vasútállomástól. 1941-ben a város közgyűlése örömmel vette tudomásul, hogy a részben német érdekeltségű Magyar Bauxitbánya Rt. az alumíniumgyárat Székesfehérváron, a Budai út közelségében, az András gyepen létesíti. 1944-ben a Székesfehérvári Könnyűfémmű már 500 alkalmazottat foglalkoztatott. (2.)

A hadiüzemek elrejtése, álcázása is szempont volt. Ezért helyezték el a hadianyagot termelő Vadásztölténygyárat (ma VIDEOTON) a Pestis-pincék mögötti felhagyott agyagbányába, és legfontosabb részeit, a gépcsarnokot, kazánházat, trafóállomást a bánya homok-gödrébe. Az épületeket, sőt az utakat is terepszínűre festették, a vasútról lovas kocsikkal szállítottak. A gyár telepítésekor az óvóhelynek ígérkező öreg-hegyi pincerendszert is figyelembe vették. (3.)

A Danuvia Fegyver- és Lőszergyár Rt. üzeme ugyancsak a háborús felkészülés jegyében létesült a város nyugati szélén, a Szárazréten. Később mint a SZIM Köszörűgépgyára folytatta tevékenységét. (4.)

Székesfehérvár a II. világháború alatt sokat szenvedett, ipari üzemait is súlyos károk érték. Negyedszázad múlva, a 70-80-as években az ország tíz legnagyobb vállalata közül három fehérvári volt, az IKARUSZ, a KÖFÉM és a VIDEOTON.

KATONAI TÉRKÉP, 1941.

10. A KÖZELMÚLT

Székesfehérvár és lakossága a II. világháború alatt rendkívül sokat szenvedett, népessége a háború után újra a 40 ezer alá süllyedt. A legnagyobb pusztítás a stratégiai célpontjait érte, de jutott belőle a békés, falusias jellegű városrészeknek is. Az első békeévek a romok eltakarításával és az élet folytatásához szükséges, legfontosabb helyreállításokkal teltek el. Bár a városrekonstrukciós munka a nagy háborús károk miatt már 1950–52-ben elkezdődött, a város települési adottságainak átfogó felmérésére és az új városrendezési tervekre azonban csak viszonylag későn, a 60-as években került sor.

A nagyvárosi fejlesztés a kezdetben kizárólag a környező régiókból beáramló emberek tömegeinek letelepítését tűzte ki célul. Emiatt szinte elfelejtődött a város és környékének együttes fejlesztése. A külvárosok egy részét építési tilalommal szinte halálra ítélték. Így történt ez a polgáris, elővárosias Viziváros és a kisvárosi-iparos városrész, Palotaváros esetében, ahol a későbbi szanálás végül szándékosan lepusztulni hagyott városnegyedeket söpört el. A Felsőváros és az Öreghegy fejlesztését, újjáépítését is tiltották. A falusias beépítésű Felsőváros szanálását is tervbe vették, de arra már nem kerül sor, mára spontán épült át.

A legkorábbi várostervezés leszögezett néhány alapelvet, melyeket a későbbi rendezések igyekeztek betartani. A Belvárostól keletre részleges, attól nyugatra teljes szanálással nagytömegű többszintes lakóépületek és alközpontok létrehozását tervezték. Ezek meg is valósultak, többszázéves hagyományú, történelmi külvárosok leradírozása árán.

1966-ban a történelmi Belvárost műemléki jelentőségű területté (MJT) nyilvánították. Nem sokkal ezután született döntés a házgyári lakótelepek szoros gyűrűjének megépítéséről. A városrendezési tervek nagy részét a VÁTI készítette. Megjelentek az új építési technológiák, blokkos, házgyári, csúszózsalus. A Viziváros lakótelepei (Horváth István utca, József utca, Lövölde út, Vorosilovgrád, Velinszky ltp, stb.) jobbára 1964–79 között épültek. A belvárostól nyugatra 1980 és 90 között valósult meg 3 ütemben a Lenin lakótelep (Palotaváros). Ezzel bezárult a kör.

Jelentős településszerkezeti változásnak számít a Belváros és Palotaváros között húzódó Piac tér, hosszú útszakaszának 8 sávra történt kiszélesítése is.

Az elmúlt évezred utolsó 25 éve éppen elég volt Székesfehérvár szervesen kialakult településszerkezetének jelentős megváltoztatásához és a hagyományos településkép, városarculat gyökeres, szinte brutális átalakulásához.

1988.

TARTALOMJEGYZÉK

A XVII. SZÁZADTÓL A XX. SZÁZADIG	18
1935-BEN ÉS MA	19
VÁROSSZILUETT A TÁVOLBÓL	22

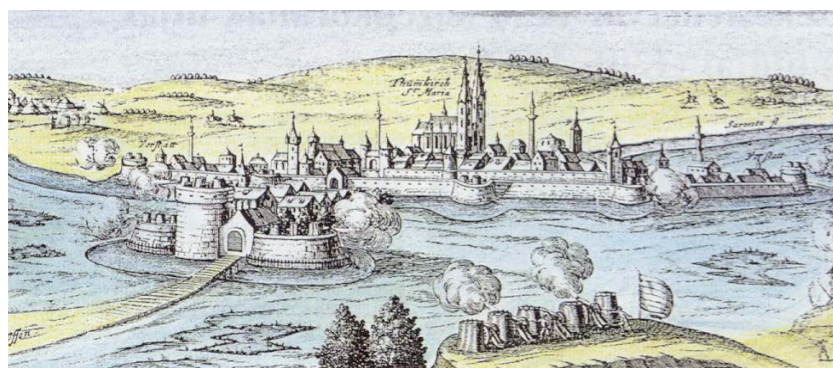
TÖRÖK HÓDOLTSÁG KORA — XVII. SZÁZAD

Székesfehérvár az 1543. évi hadjárat idején (Fehér Géza: Török miniatűrök – a magyarországi hódoltság koráról, Magyar Helikon Corvina 1975)

Székesfehérvár eleste 1604, saját illusztráció (Whatay Ferenc Énekes Könyve, 1602-1604. Hasonmás kiadásban közreadta a Magyar Helikon 1976-ban)

A külső Palotai kapu a híddal, a város a Sárvíz mocsaraitól körülveve. Részlet egy (utólag színezett) 1601. évi rézmetszetből. W. Dillich rézkarca alapján

ÚJJÁÉPÍTÉS KORA — XVIII. SZÁZAD

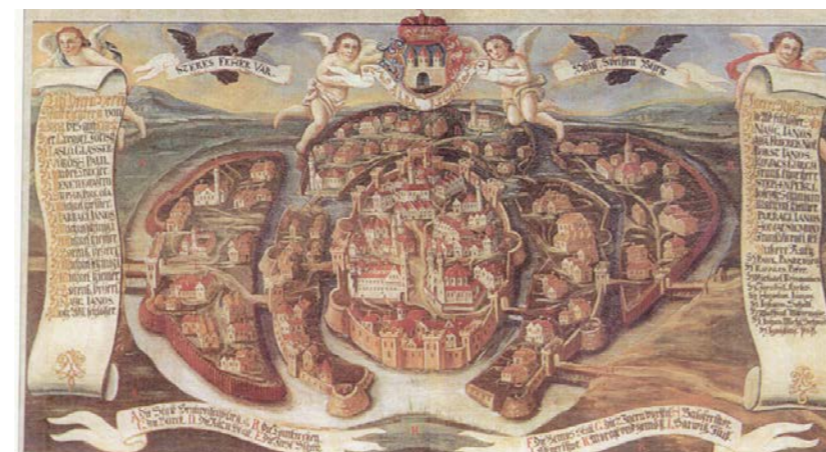
Székesfehérvár látképe az 1730-as években. Jobb oldalon a Budáról jövő út a Budai kapuval és híddal. F.B. Werner rézmetszete, utólag színezett, SZIKM

Székesfehérvár látképe 1780. körül. A várost még falak övezik, előterükben már kertek láthatók. J.P. Binder rézmetszete, utólag színezett, SZIKM

Székes-Fejérvár. A város erődítményeinek maradványai a XVIII. század végén J.P. Binder metszete, 1780 körül

Székesfehérvár látképe korábbi (idealizált) metszet után. Ismeretlen művész, XVIII. sz. közepe (eredeti olajkép a Városházán látható)

Székesfehérvár látképe. Székes-fejérvári céhmesterek ajánlólevele „Perger Ferentsz” szabólegény részére kelt „1820. Esztendőben június 24. napján”

POLGÁRI KOR — XIX-XX. SZÁZAD

Székesfehérvár ábrázolása képeslapon, Zichy liget a Szentháromság szoborral, háttérben a Szent Sebestyén templom (Szent István Király Múzeum)

Székesfehérvár ábrázolása képeslapon, Vörösmarty tér a Vörösmarty szoborral és a tér nyugati térfala (www.delcampe.net)

1935. MOLNÁR TIBOR FELVÉTELEI

1. Látvány észak felé: a Városház térről a Fő utcán át a Felsővárosig
2. Látvány nyugat felé: a Liszt Ferenc utcától a Piac téren át a Sziget külvárosig

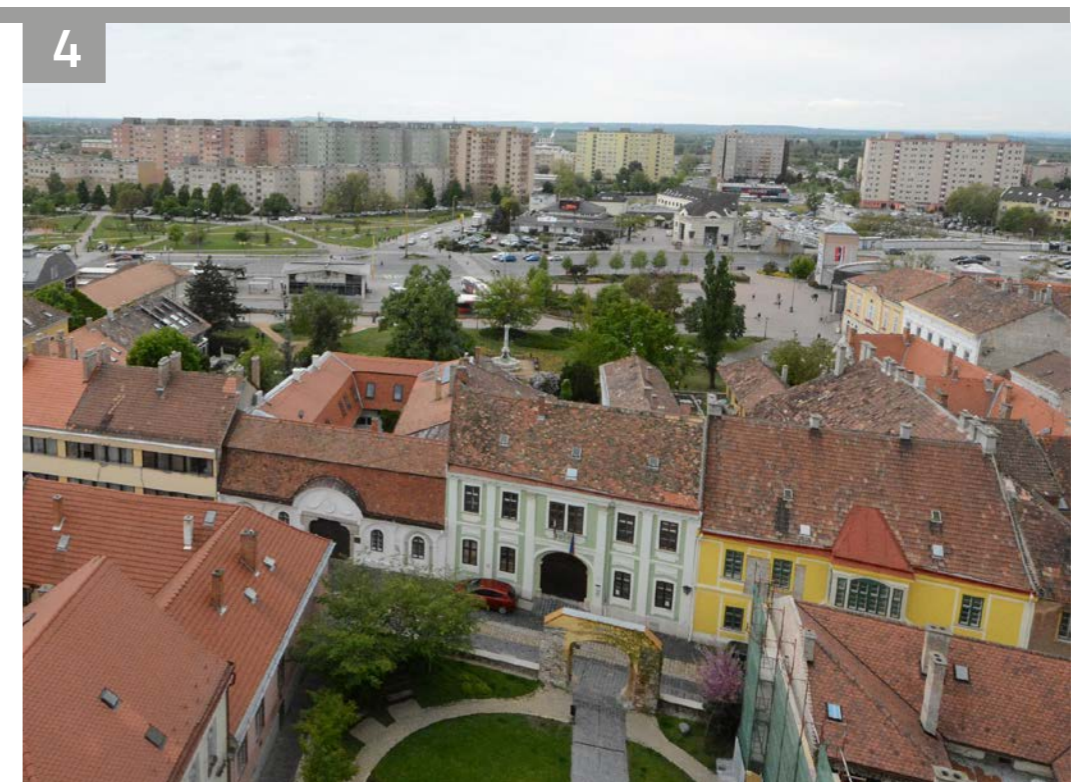
MOLNÁR TIBOR (1904–1990) építész mérnök, 1932-től 26 éven át a székesfehérvári Városi Mérnöki Hivatal mérnöke, majd városi főmérnök, így vallott az 1986-ban írt visszaemlékezésében a székesegyház 1935 évi tatarozásának idejéről: *“Az öregtemplom toronykeresztjéhez egyszer sikerült feltornásznom és a belvárost a legmagasabb kilátóhelyéről körös-körül szemlélődni. Próbálok leírni az onnan látható gyermekkori Fehérvár képét a 4 égtáj felé tájolva.”*

„Nyugat felé a PALOTAVÁROS kisterületűnek tűnt a piacterek és a zöld rétek között, amelyeknek vizes talaja a terjeszkedést akadályozta. Fő tömegében középkorias utca-hálózatú, általában földszintes, előregedett házakkal. Csak északabbra a börgyári, középtájt a Felmayer Kétfestőgyár kéményei és a Ráctemplom tornya emelkedett ki. A központosan fekvő Sziget nevű tér már csak emlékezetben őrizte hajdani lovag-kolostor helyét. A Palotaváros roskadozó háztömegének lebontása időszerű volt (1986-ban! sic.)...”

„Északi irányba tekintve a kéttornyú templom mellett láthatjuk a FELSŐVÁROS főszélirányban nyújtózó széles utcáit, ebben az időben még elég egységes oromzatos homlokzatokkal az utca felé forduló hosszú, tornácos parasztházakkal, széles kapukkal és udvarokkal... A két széles utcát a nép gatyszár utcának csúfolta, pedig a közöttük díszlő templom, iskola, óvoda és ligetek szép együttest adnak.”

2017.

3. Látvány észak felé a Fő utcán át a Zichy-ligetig, háttérben a Felsőváros (drón felvétel: John Feyer)
4. Látvány a felállványozott templomtoronyból nyugat felé, háttérben a Palotaváros lakótelep (foto: Bácskai Gergely)

1935. MOLNÁR TIBOR FELVÉTELEI

5. Látvány kelet felé: a Romkert mellett a Rákóczi úton végig, át a Vizivároson, háttérben a Berényi út és a Felsőváros keleti része

6. Látvány dél felé: a Szeminárium és temploma felett, a Szent István téren és a Vizivároson át a Prohászka Emléktemplomig

„Most fordítsuk élesen látó gyermeki szemünket **kelet felé**, amerre a legnagyobb a város beépített területe, és amelynek határa az Öreghegy préházakkal és nyaralókkal beszórt horizontja. A vár legépebben maradt keleti várfalán állva, a széles vizesárok sávja mögött a VI-ZIVÁROS magja a tabánnak nevezhető elaggott kis külváros: a Kígyó utca, Ősz utca, a Könyök-köz vidéke lapult...

... Ezen túl azonban mindenhol erős fejlődés látható. Új utcák épültek be városias jellegű családi házakkal, de bőséges udvarokkal és kertekkel. Gyerekkoromban a még igen nagy vásárterek minden irányban körülépültek már...

... A Rákóczi út ekkor még a Városház térnél kezdődött. Északi oldalát a püspökség kertjétől magas téglafal határolta, amely előtt a bérkocsik, fiakkerek állogáltak egy húzós kút körül...”

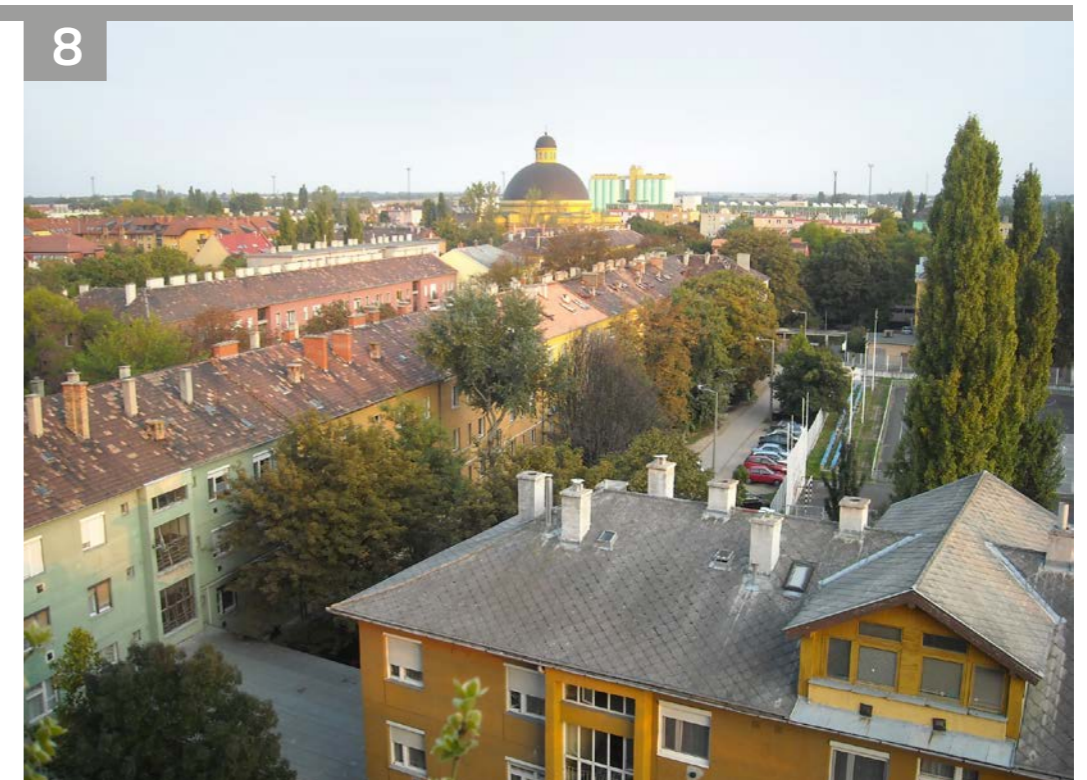
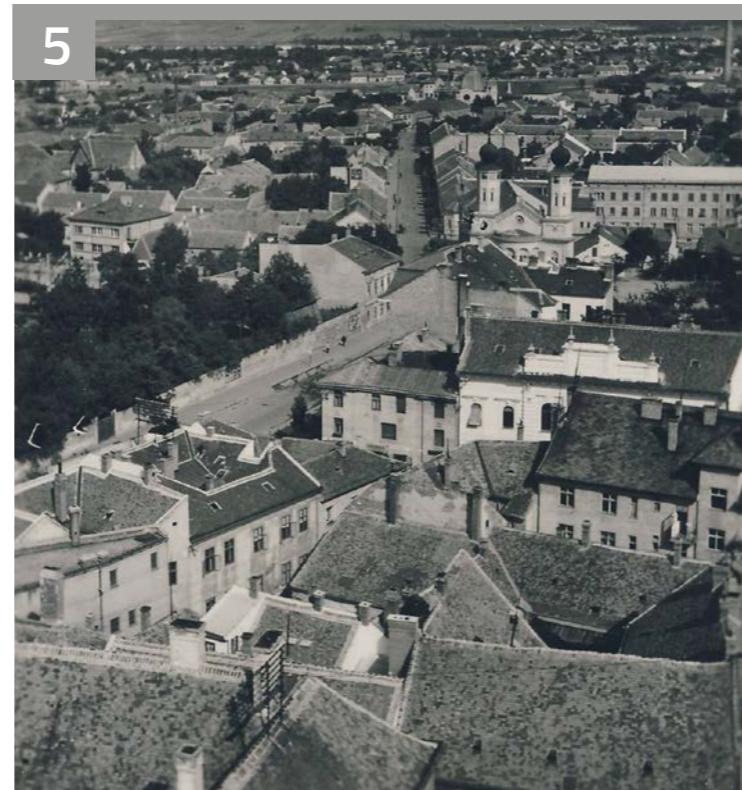
„**Déli irányba** fordulva a Vörösmarty térből kiinduló széles Széchenyi utca vezetett a város déli határáig... A Vörösmarty-tér gyerekkoromban igazi szép városi tér volt. A szobrot fás, virágos park vette körül kovácsoltvas kerítéssel. Ez utóbbira szükség volt a reggel és este elvonuló tehéncorda kártétele ellen... Tovább délre épült meg a Déli vasúti állomás hat felé ágazó sínpárjáva... A vasút közelsége a Búrtelepnek nevezett parcellázást hívta életre a vasúti dolgozók családi házai számára...

Az angolszász éjszakai szőnyegbombázás célpontja a vasútállomás volt... Különös véletlen folytán egy kisebb sáv kimaradt. Így az új általános iskola, a gazdasági középiskola, a Prohászka emléktemplom károsodott, de nem pusztult el. Ezt Kaszap István sírjának köszönhetjük, vélték a hívők?”

2017.

7. Látvány kelet felé: a Nemzeti Emlékhely fölött, háttérben a Viziváros (drón felvétel: Alba AirCam)

8. Látvány dél felé a Prohászka úti házak fölött a Prohászka templomig (felvétel a „Lottóház” 10. emeletéről)

1935. MOLNÁR TIBOR FELVÉTELEI

9. Az egykori Kert (mai Károly János) utca és a Viziváros a Prohászka Emléktemplom kupolája tetejéről

10. A város a szőlőhegyi Szent Donát kápolnától

(Viziváros) „...Tovább fordulva déli irányban a Kert, Gyümölcs, Deák Ferenc (előbb Apáca u) utcák főleg földszintes házsorain túl az állami Méntelep, vele szemben pedig a Lövölde-kert díszlett... A városnegyed közepe táján a Phöbus részvénytársaság villanygyára, az augsburgi részvénytársaság gázgyára, az Akóts gőzmalom kéményei füstölögtek...”

„Ebben az időben a Kistelek parcellázása még nem történt meg, így a Fiskális útig, azaz az Öreghegy lábáig zöld terület virult.

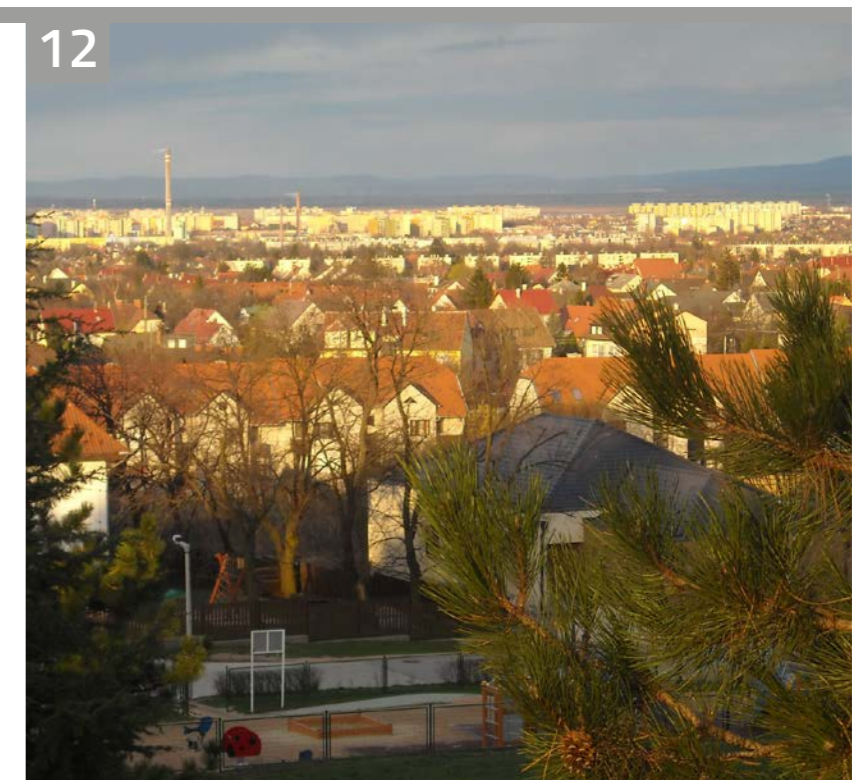
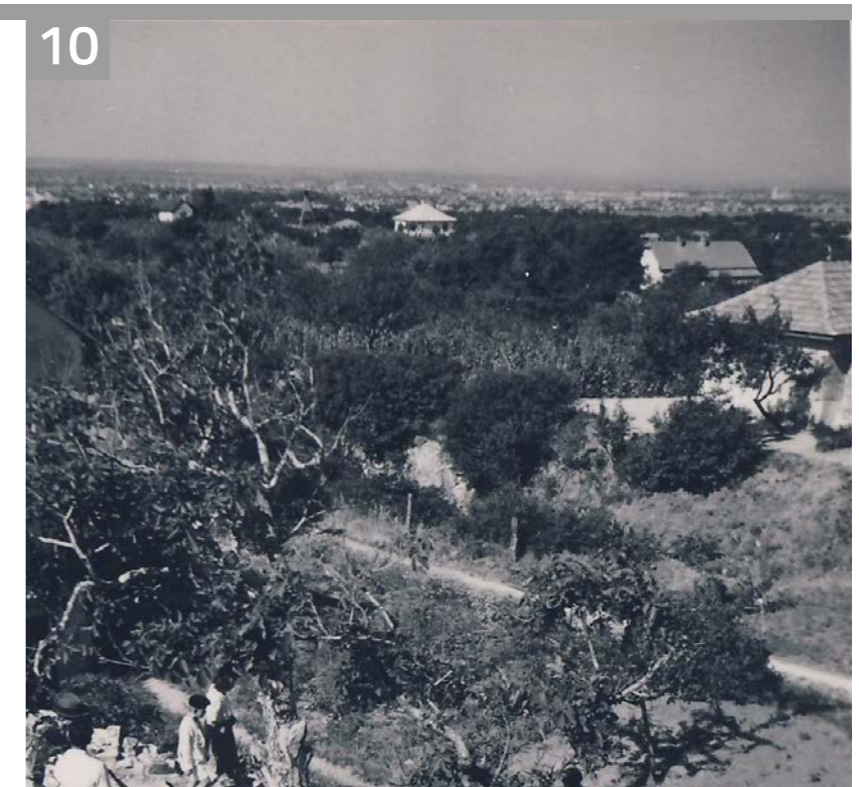
Az öreghegyi szőlők fénykora a filoxera pusztítással elmúlt ugyan, a szerrel járható óriási pincéket – a téglanyagért – bontották. De a városlakók nyaralókat építettek főleg a Máriavölgyben és a Fiskális út mellett. Így az őslakos vincellér családok is gazdagodtak néhány üzlettel. A szőlőkultúra hézagaiban szántóföldi gazdálkodás vagy kertészkedés folyt...

...Még egyszer jártassuk körbe éles gyermek szemünket a tágas láthatáron e közeli dombok és távolabbi hegyek, a Vértes, a Bakony látványán és ne gondoljunk arra, hogy öregedő szemünk már csak betonbloccokkal széttördelt, eltakart horizontot láthat majd.”

2017.

11. A Viziváros egy Lövölde utcai ház 10. emeletéről

12. A város a Milleniumi emlékmű felől egy márciusi hajnalon

várossziluet a XIX. század vége felé a felsővárosi vásártér felől, korabeli képeslapon

várossziluet 1960 körül a komáromi vasút felől

várossziluet 2010-ben a nyugati elkerülő útról

TARTALOMJEGYZÉK

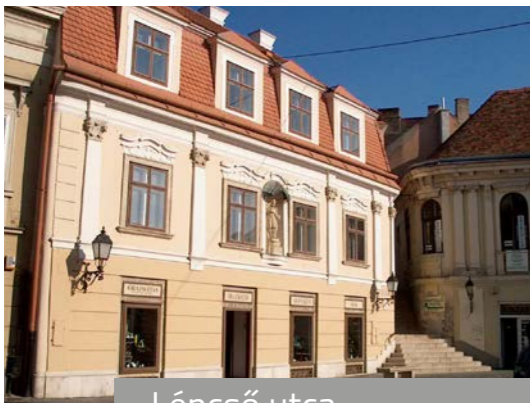
TÖRTÉNELMI VÁROSMAG KARAKTER	24
POLGÁRVÁROSIAS KARAKTER	26
HAGYOMÁNYOS KERTES KARAKTER	28
KERTVÁROSIAS KARAKTER	34
NAGYVÁROSI TELEPSZERŰ KARAKTER	36
FALUSIAS KARAKTER	41
KISKERTES KARAKTER	43
IPARI PARK KARAKTER	45
INTÉZMÉNY KARAKTER	48
BEVÁSÁRLÓ KÖZPONTI KARATER	50
KÖZÖSSÉGI ZÖLDTERÜLET KARAKTER	52

Városház tér

Megyeház utca

Lépcső utca

Szent István tér

Székesfehérvár belvárosának összképe – hasonlóan más, gazdag történelmi műemlékekben bővelkedő városhoz – változatos, színes, festői egyvelegként hat ránk. Minden építészeti stílus felfedezhető benne, amelynek korát a város megélte és amelynek épített lenyomatait a történelem vihara nem söpörte el nyomtalanul. Éppen ezért nem könnyű vállalkozás éles határt húzni egyes látványok, hangulatok, karakterek között. Talán önkényesen meghozott döntés, hogy mégis kettőt különböztetünk meg.

Figyelembe véve a belváros szerkezeti fejlődését az összképére olyannyira jellemző építészeti romantika lezárultával, az 1870-80-as évek táján húzható meg az időbeli határ. A kontúr meghatározásában nagy segítséget jelent Wüstinger József 1826-ban készült rendkívüli pontosságú városrajza, aktualizálva az 1882-es kataszteri térképen jelölt változásokkal.

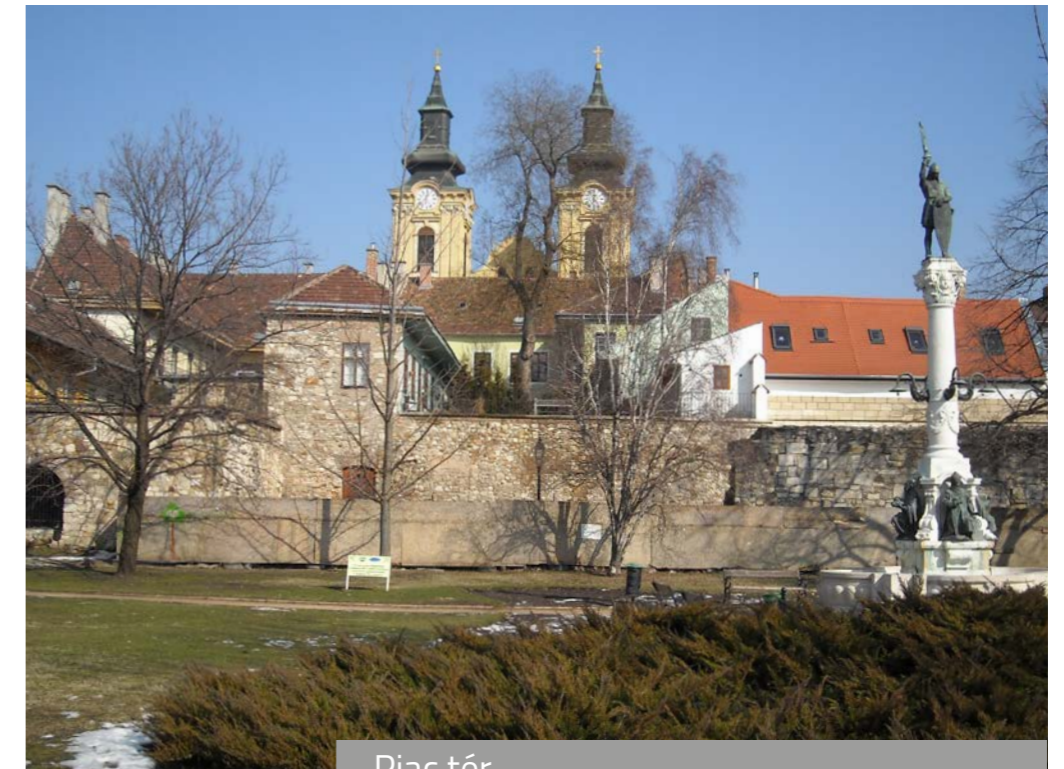
„Történelmi városmag karakter” meghatározással illetjük a belvárosnak azt a legregebbi területét, amely a XIX. század első éveiben elbontott városfal évszázadokon át körbezárt, kiegészítve ezt a század második felében kiépített karakteres terekkel, térfalakkal. Ezek északon a Zichy liget és nyugati házsora, délen a Vörösmarty tér és a keletről hozzásimuló épületek, valamint a nyugati irányba csápként túlnyúló Ady Endre utca.

Mitől tartjuk különösen szépnek a Belváros e régi magját? Miért sétálunk utcáin szívesen? Egy-egy lejtőre kapaszkodó utcácska, romantikusan ívelt házsor, szemet rabul ejtő épületegyüttes csupán spontán festőiség? Nincs két egyforma épület, mégis harmóniát sugároz. Több száz évnyi különbséggel tapadnak egymáshoz a különböző korok építési szokásai, divatjai. Nemegyszer még az illeszkedési hajlandóságot is felrúgja egy-egy közkedveltnek tartott látvány. Talán mi is többre becsüljük a patinás, ódon kopottságot, mint a hibátlan, kikozmetikázott tökéletességet.

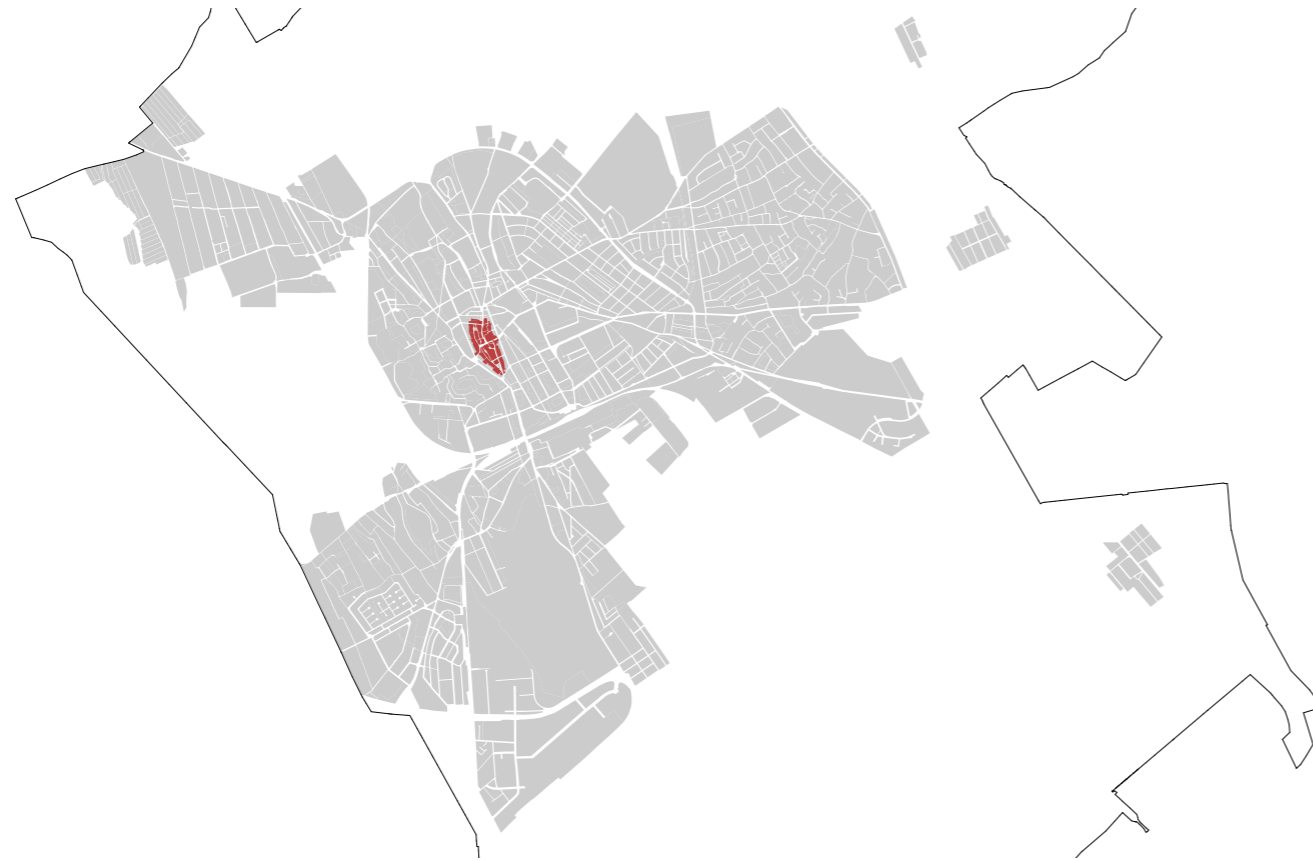
A varázslat valójában nem is abban rejlik, amit látunk, hanem amiről a látvány mesél, vagy éppen hallgat. Érdemes megfejteni a titkokat. Mit keres a meredek utca egy asztallap simaságú mocsaras tájékon? Éppen ez lehetett ezer éve az egyetlen száraz domb, amit a nagyfejedelem kinézett magának egy jól védhető hajlék, a korai királyi vár és négykaréjos temploma számára. Ugyanezt sejteti a Kossuth utcai tömbbelső váratlan terepszint váltása is. Az utcák sajátos vonalvezetésére is minden estben fellelhető a várostörténelmi magyarázat. Miért kunkorodik a bájosan szabálytalan Bástya utca? Alighanem nemcsak nevében őrzi a valaha itt húzódó olaszbástyát. Mit árul el barokk templomaink délcegsége? Felhőt szurkáló, haranglakás tornyaikkal ők voltak a törökök távozása utáni fellélegzés diadalmas alkotásai. Tán ezért néz büszkeséggel a toronysisak magasába a kor újjáépítője, Kálmáncsehi

Domonkos prépost hófehér szobra az Anna kápolna, a gótika szinte egyetlen túlélője tövében. Ezidőre az Európa-hírű nagy előd, a Szent István királyunk alapította Nagyboldogasszony bazilika – hatszáz éven keresztül pazar királyi koronázások, esküvők, temetések méltó helyszíne, az államiságunk jelképe – már rommá lett. Gazzal benőtt, egyre kimerülő kőbányaként rejtegette még századokon át a már korábban feldúlt királyi csontokat. Valószínű örök titok marad, hogy hány fehérvári házalap, pincefal, palota, kőhíd, támfal rejtje a hajdani koronázó székesegyház és kolostora dúsan faragott köveit, tagozatait...

Valójában mi jellemzi a történelmi városmag karakterét? Leginkább az, hogy szinte minden belefér, ami a Géza nagyfejedelem mélyben nyugvó temetkezési templomának mai járdarajzolatától a Kocsis Iván műépítész által az 1938-as Szent István emlékévre megkomponált Városházáig terjed. A gótika és a török kor morzsáitól az újkor nagy lehengerlő stílusain, a barokkon, klasszicizmuson és historizmuson át az 1930-as évtized római iskolás irányzatának megújító erejéig. Bár nem határozható meg történelmi stílusként, a háború utáni évtizedek szükség diktálta sortatarozásainak sematizmusa is jelentős nyomot hagyott a városképben.

Piac tér

Az elmúlt évezred utolsó éveiben végrehajtott villámgyors tulajdonosváltás akkor rendkívül kedvezőnek tűnt, a lakók olcsón megvásárolhatták addigi bérleményeiket. Ma számos esetben éppen ez jelenti komoly akadályát egy lelakott ház időszerűvé vált pincészigetelésének, tető-, és homlokzat felújításának, a kínálózó pályázati lehetőség ellenére. Márpedig ezek elmaradása és a további romlás befolyásolja a városképet.

Mindezekbe a mai építészeti válaszok is helyet kérnek.

Nagy kihívást jelent a legújabb építőanyagok, a mai csúcstechnológiák (légkondicionálás, napelem, napkollektor), a tömegesen áradó információ hordozóinak (reklámok, hirdetések, közlekedési táblák) érvényesülési kényszere, vagy a padlásteretek belakásával együttjáró tetőablakok, kéményseprő járdák beillesztése a történelmi látványba.

Fogós kérdés: hogyan viselkedjen a ma építész ebben a közegben? Illeszkedés vagy különállás? Nagy alkotói felelősség a történelmi belváros többszáz év alatt összeérett, megszokott szövetébe újat, „modern” elhelyezni. Komoly kockázattal jár. Vonatkozzék ez épületre, térburkolásra, zöldterületre, utcabútorra, vagy akár képzőművészeti alkotásra. Születhet bravúros megoldás, de lehet nagyot hibázni is. Mindkettőre akad példa. Az alkotáshoz nélkülözhetetlen az érdeklődő kíváncsiság, az alapos hely-, és korismeret, az egyszerre határtalan és mértéket ismerő alkotó fantázia, a vállalható őszinteség, kellő alázat, no és szakmai önismeret...

„A legfontosabb kívánalomnak érezzük azt, hogy a városképbe való mindennemű beavatkozás – legyen az építészeti (foghíjbeépítési) vagy egyéb – a legmesszebbmenőkig vegye figyelembe a városképben testet öltő, eszmei tartalmat kifejező alapkaraktert. Azt ne rombolja, hanem kifejeződését elősegítse, formai jellegzetességeivel ellentétbe ne kerüljön.”
(Dr. Fitz Jenő)

Oskola utca

Szent Anna Kápolna

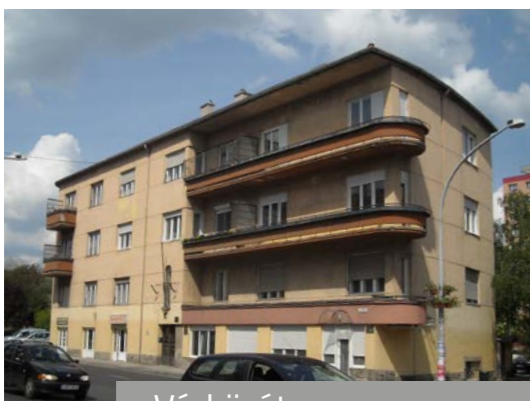
Kossuth utcai tömbbelső

Rákóczi út

Várkörút

Várkörút

Szekfű Gyula utca

Székesfehérvár mai „szilvماغ alakú” belvárosa nem azonos a középkor város-magjával. A mainak csak töredéke a XI. századi korai királyi vár a dombtetőn, mely erősítésének nyomait a Megyeház utca burkolatában és a Kossuth utcai belső udvarok meglepő szintváltásában fedezhetjük fel. IV. Béla tatárjárás után épített fellegrára már jóval nagyobb területű városnak jelentett védelmet. Észak-dél irányban a mai Országzászló tértől a Budai út torkolatáig terjedt. Keresztirányú méretét jelzi, hogy keleti oldalán a Bástya és Kossuth utcák, nyugat felől a Jókai és Megyeház utcákat is magában foglalta. Többszöri átépítést, megújítást követően a XVIII. század végéig álltak a várfalak, Ekkorra az erősítés már elvesztette stratégiai jelentőségét és egyre irracionálisabbá vált a körülvevő vizek, árkok és hidak fenntartása. Már 1710 körül elkezdődött a vízszabályozás, a várost körülvevő mocsarak lecsapolása, Ezek helyén új utakat, városrészeket, szántóföldeket alakítottak ki. A várfalrendszer a város fejlődésének, terjeszkedésének akadályává vált. 1800 körül elkezdték a várfalak és a Palotai-, Budai kapuk fokozatos elbontását, ami jelentősen megváltoztatta az utcaszerkezetet. A belváros zártsága a XIX. század első harmadában szűnt meg. Az új utcák összekapcsolták a történelmi városmagot a bővülő külvárosokkal.

Az 1870-es évektől indult meg a belvárost körbevevő és a várost átszelő nyílt csatornák beboltozása, ami az 1930-40-es évekre teljesen megszüntette a „vízváros” jelleget. A város több főútja – Rákóczi utca, Balatoni út, Mátyás király körút, Lövölde út - ma is beboltozott csatornák, árkok fölött fut. Így alakult ki a Belvárost övező Várkörút is a hajdani vizesárok, „várarki csatorna” befedésével.

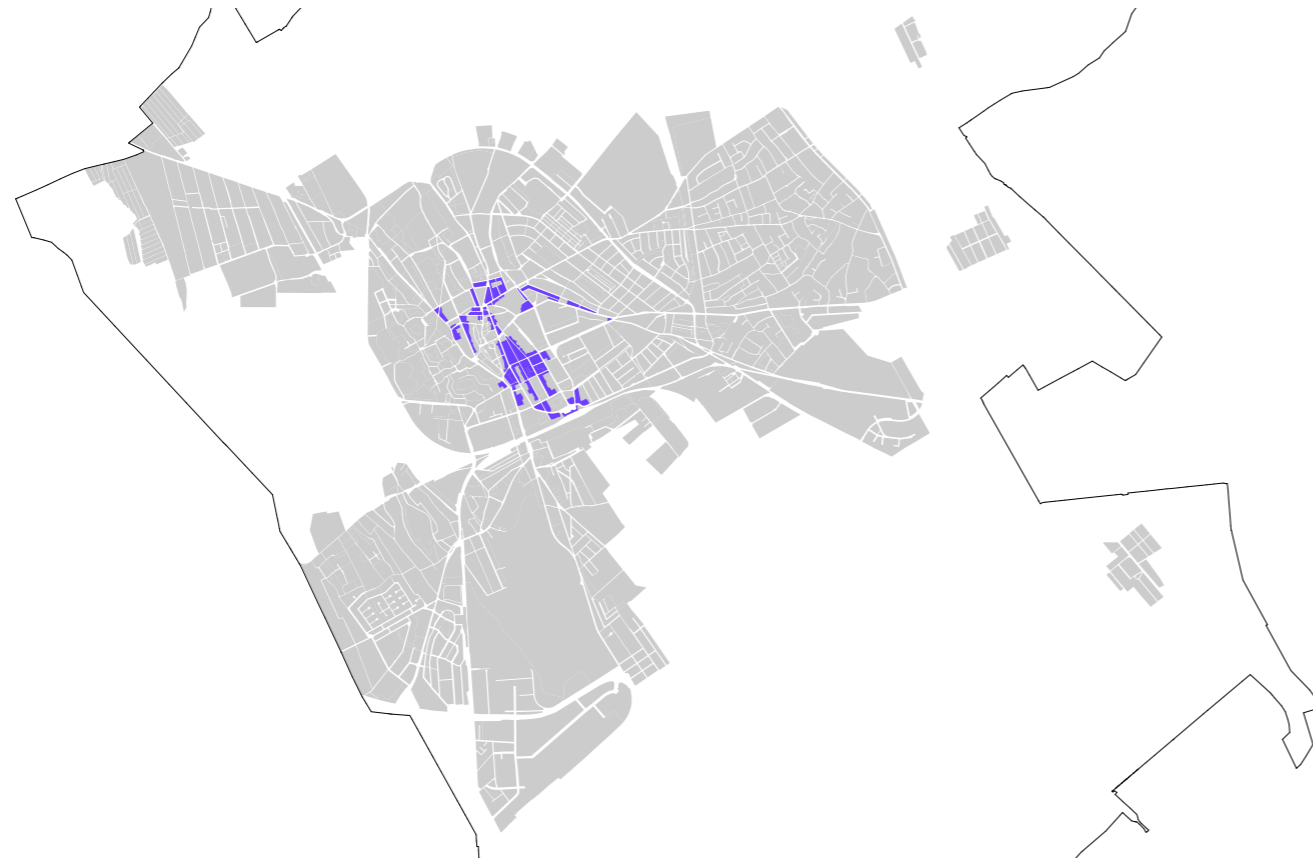
Mindez egyre több építési területet szabadított fel a terjeszkedni kényszerülő város számára. Az addig védelmező falak közé zárt történelmi városmag minden irányban kitágult. Ennek köszönhetően jöhetett létre a mai Fő utca kiegyenesedő északi szakasza, közvetlen kapcsolatot teremtve ezzel a legnépesebb külvárossal, a Felsővárossal, mely addig az üresen megtartott hatalmas vásárállás körül alakult ki. A vásártér fokozatos beépülése a XIX. század elején kezdődött a hajdani Fazekas utca (ma Ybl M. u.) előtti sáv felparcellázásával. E telkeken épült a mai Zichy-liget egységes hatású házsora, a klasszicizmus és a romantika jegyében. (E sávot a „történelmi...” karakter kategóriába soroltuk) A historizmus évtizedeiben kaptak helyet az egyre csökkenő vásártérből a ligetet övező, mai napig fontos közintézmények (Tiszti Klub, bírósági épületek, paloták), majd a XX. század első felében a Szekfű Gyula utcai iskolák és egészségügyi épületek, jellemzően római iskolás stílusban. Itt épült az evangélikus templom is szecessziós elemekkel ötvözött sajátos eklektikával. Még a II. világháború előtt kezdődött a Horthy Miklós, később Marx, mára III. Béla király tér keretes beépítése. Az igényes modern építészet is megjelent, egy bankkal és a hadtestparancsnokság szép épületével. A hajdan országos hírű, hatalmas vásártér végleges felszámolását a város legszebbnek tartott oktatási intézménye, a Széna téri iskola, megépítése zárta le a 30-as évek végén.

A megváltozott világ, a polgári korszak új utcarendszerei kialakításánál a korábbi katonai megfontolások helyett ekkor mar a közlekedés szempontjai érvényesültek. A várak mentén kialakult telkek módosabb polgárok tulajdonába kerültek. Az 1930-as években így alakult ki Fehérvár egyik legszebb utcája a Várkörút, kétoldalán villasorral, modern bérházakkal. A belvárostól keletre ekkor épült ki az új városrész, a Viziváros délebbi része – a Távirda-, Kégl György- Deák Ferenc-, és „gyümölcs” utcák -, polgárvárosias, zárt sorú, földszintes és egyemeletes beépítéssel, egészen a vasútig. A Viziváros (mára már teljességgel elbontott) északi részének megmaradt egyetlen és egységes épületegyüttese a Jézus Szíve templom és a körülötte 3 évtized alatt megépült szociális funkciójú épületek együttese és folytatásában a vitézi telkeken felépült – eredetileg egységes – emeletes villasor.

A belváros déli végében az 1860-as években egy városfalon kívüli majorság beépítésével létrejött az egységes szépségű Vörösmarty tér, a romantikus palota-bérházépítés kiemelkedő színvonalú megnyilvánulásaival (keleti térfala szintén bekerült a „történelmi...” kategóriába), mely kihatott a folytatás, a történelmi külváros, a Széchenyi út ilyen szellemű átépülésére is. A Budai úti átkötés megvalósításával és a kereszteződés sarkainak egységes koncepció szerinti kialakításával építészeti felértékelődött ez a déli rész is és határozott építészeti törekvés nyilvánult meg a Várkörút nagyvárosias folytatásával a vasútállomással való kapcsolat megteremtésére.

Vörösmarty tér

Az Aszalvölgyi árok befedésével a vasútállomás és környéke is lendületesen kiépült és a korábbi kies külterület a XX. század első felében színvonalas építészetével felértékelődve beépült a polgári városszövetbe. E termékeny kor jelentős alkotásai a Prohászka emléktemplom, a vasútállomás, a környező iskolák, valamint a háborúban megsemmisült Polgári Lövölde és Királyi Méntelep épületei voltak.

E polgári karaktert létrehozó építészeti korszakoknak közös jellemzője, hogy már sok esetben ismerjük az alkotó építészek személyét is. A klasszicizmus kapcsán még kissé bátortalanul említjük Pollack Mihály nevét, a romantika helyi építészeti képviselői Brein Ferenc, Schmidt Károly, Szász Ferenc mellett a fehérvári születésű építészóriás Ybl Miklós neve már nem csupán a szóbeszéd része! A historizmus termékeny alkotói Say Ferenc, Fábián Gáspár és Bory Jenő voltak, míg a kórházépítő Hübner Jenő a szecesszióba is sikerrel belekóstolt. A neves fővárosi Sándy Gyula, Wagner Gyula és Weichinger Károly is letették városunkban névjegyüket. A termékeny 1930-as évek

meghatározó alkotói, Lux Géza mellett a római iskolás mentor dr. Kotsis Iván, és a város egyetlen Ybl-díjasa, a Mérnöki Hivatal vezetője Schmidl Ferenc voltak. A „fehérvári Bauhaus” kiváló művelőiként Molnár Tibor, a város főmérnöke és meghívott vendégalkotóként Rimanóczy Gyula tervezett. Az iskolák specialistájaként Csánk Elemér, Thomasz Antalt és Széll Lászlót tartjuk számon. A modern építészetet Hübner Tibor képviselte több munkájával. A kor kiemelkedő, termékeny képzőművészei a fal festő Aba Novák Vilmos és Ohmann Béla szobrász voltak,

Ragyogó, színes, rendkívül termékeny és színvonalas korszak Székesfehérvár építészetében ez a 150 év! Bármelyik kort is képviseli az alkotó, nyoma sincs hivalkodásnak vagy kényszeres önmegvalósításnak. helyette harmónia van és jó ízlés. A mai építész jó, ha tudja: ilyen elődök nyomába készül lépni, ha dolga akad ezen a tájékon.

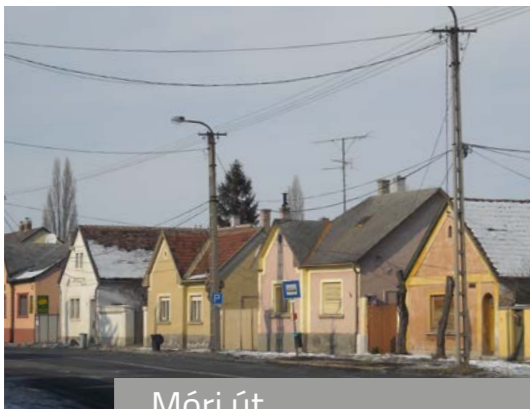
Prohászka Ottokár út - Budai út

Prohászka Ottokár út

Béke tér

Móri út

Széchenyi út

Malom utca

Temesvári utca

A településkép érvényesülését, – miként „néz ki” egy városrész, utca, épületegyüttes – nem lehet függetleníteni attól, hogyan jött mindez létre, tudnunk kell kialakulásának történetét, okát, folyamatát, hogy megérthessük összképét, karakterét. Fokozottan igaz ez arra a kategóriára, amelyet a fenti minősítéssel jelöltünk meg. A történet ismerete nélkül, önmagában csak a mai látványt elemezgetve, a kép különben csalóka.

A „hagyományos kertés”-nek minősített karakter – értelmezésünkben – korábbi történelmi lakóelőzményekre ráépülő, fejlődő építészetet vagy ilyen előzmény nélküli, de központi akcióval irányított tömeges beépítéseket jelez. Ez utóbbi esetekben is létezik valamilyen szintű „igazodási alap”. Ez a karakter Székesfehérvár majdnem minden városrészében előfordul, függetlenül attól, hogy az adott terület mikor vált lakottá, már a középkorban, vagy csak a XX. század első felében. Ez a karakter összességében több évszázados fejlődés vagy történelmi szükség érlelte átalakulás eredménye. Többféle jellegű utcaszervezetből és sokféle háztípusból áll. Az útrendszer és az egyes épülettípusok időbeni kialakulása, egymásból való kifejlődése is levezethető.

Az utak vonalvezetése, szélessége, jellege utal a várostörténeti szerepükre. Érdemes végigjárni a történelmi városmagból egy-egy távolabbi úti cél irányába sugarasan tartó, középkori előéletű, fontos főútjainkat – a Palotai, azaz Új-Csóri utat, a Móri, Berényi vagy Budai utakat, a Széchenyi utcát. A belvároshoz közeli szakaszokon – valaha itt épültek be legkorábban – mára jobbra komoly, nagyvárosi arculatot öltöttek.

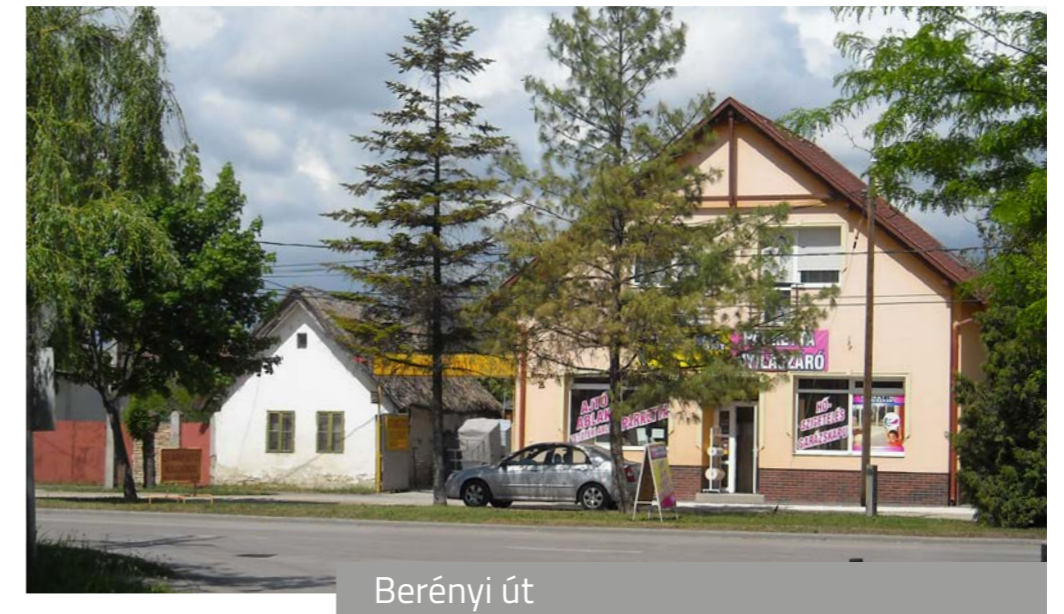
Mindegyik főút esetében tetten érhető a pont, ahol ez a hatás lehiggad, és a térfalak – két oldalán nem mindig azonos helyen – hagyományos, régies, akár falusias léptékű ábrázatot öltenek. A Palotai út egyik oldalán a Börgyár utca, a túlsó felén a Szedreskerti lakótelep vége jelenti a határt. Folytatásában az Új-Csóri út Szárazrét menti szakasza tekinthető hagyományosnak. A Móri úton a Szent Sebestyén templom után, a Berényi úton a Széna tér – Zámolyi út körül, a Széchenyi utcában a vasúti híd alól kiérve érzékelhető a váltás. A Budai út belső szakaszán a József utca tájáig polgáris karakterű, majd a déli felén a Haleszt elhagyva válik „hagyományossá” a településkép. Az északi oldalon viszont a Buda felől érkező ősi beérkezés, a mai Királysor egészen a Széna téri (volt Május 1. téri) lakótelep szélétől kifelé tartva tükrözi ezt a hagyományos utcaképet. Közeledve a városhatárhoz azonban a térfalak arculata már szinte meghatározhatatlan vált a különböző vállalkozások, telephelyek következtében.

Szintén a régebbi korokban alakultak ki – elsősorban a Felsővárosban – a mai szemnek meglepően széles marhahajtó utak (Malom, Havranek, Zámolyi, Kertalja

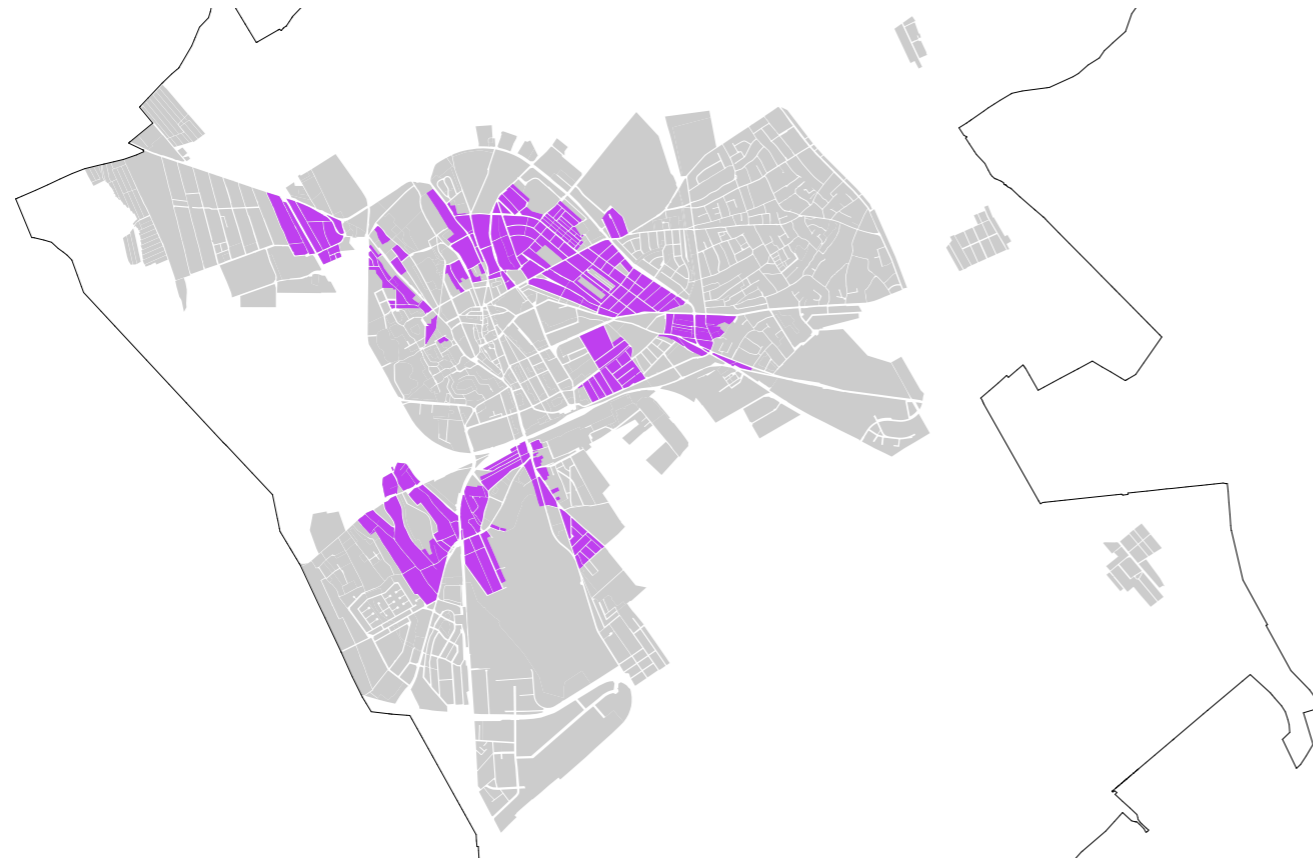
utcák). Mára is megmaradt fő jellegzetességük: a jobbra földszintes házsorok előtti, a hajdani vízvezető árok felszámolásával kialakult kétoldali széles zöldsáv és a fasor. A XX. századi, mértani szabályosságú, kistelkes telepes terjeszkedések utcái a szükségletnek megfelelően keskenyek, a kétoldali fasornak azonban jut hely.

A határoló utaknak megfelelően alakult a belső területek karaktere. Így hagyományos kertésnek tekinthető a Palotai úti Kálvária mögött a Gellért utca és környéke, a Csóri út mögött az egész Szárazrét, a Móri út és Berényi út által közrefogott Felsőváros a Malom- és Sár utcával, a Széchenyi út mindkét oldala a vasúton túl, és a Maroshegy, Sóstó legkorábban lakottá vált területei. E karakterbe soroltuk a XX. század eleji építési akciók és munkáslakás építések területeit, így a Vezér utcákat a Kadocsa útig, az egykori Budai dűlő beépítését a Ráchegy nyugati végében, Felsővárosnak a Csutora temetőn túli északi és keleti felét, a Búrtelepet, Homoksört stb. Ezek általában szigorú geometrikus rendben kiosztott kis telkeken zárt sorban, vagy oldalhatáron épült szerény földszintes házakból állnak. Ez jelenik meg szélesebb telkeken, szellősebben a „Fa utcákban”. Mindezeknek a város különböző részein található területeknek közös jellemzője, hogy míg az építés korában ide egységes hatású házakat emeltek, az újabb építők viszont ritkán illeszkednek a meglévőkhöz és különböző mértékben ugyan, de igen vegyes a mai összkép.

A régiek tűnő házak nem mind régiek, előfordul, hogy csupán szűkösebb anyagi helyzetű rétegeknek szánt, újabb kori tömeges lakásépítési akció eredményei. Ugyanakkor a klasszikus ősi utak mentén húzódó területek, ahol már a korai térképek is sűrű beépítéseket jelölnek, nemigen sugallják a történelmi előzményt, jelentős vizuális keveredést találunk.

Berényi út

Az eredetileg paraszti múltú településrészekben valójában már ritka az igazi falusi épület. A falusi porta, udvar is számos helyen jelentősen megváltozott a hagyományos háztáji gazdálkodás visszaszorulásával. Amit meg küllemre igazi falusias utcának hihetnének, az a II. világháború előtti utolsó békeévekben épült be, központi intézkedésre. Nem volt a városban építészeti hagyománya a Felsővárosban 1940 körül típustervek alapján szorosan összeépült, egységes küllemű aprócska ONCSA-házaknak. Ezek tömbökre osztott területe is e sokszínű karakterbe tartozik.

A korai korszakok épületeinek nagy része a gyakori tűzvészek alkalmával semmisült meg, néhány egyszerű tömegű, apróbb parasztház elszórva még megtalálható, számuk folyamatosan csökken. E típus bővítéséből kifejlődött, hasonló léptékű tornácos, vagy kereszt szárnyas épület. Később az utcavonalra befordított főhomlokzat zárt sorú vagy félig zárt sorú beépítést eredményezett. A XIX. század végén sokablakossá vált utcai külső, magas lábazattal a jómódot és polgárias ízlést jelzett, sőt a díszítő kedv is megérkezett a homlokzatokra. Közülük sok

nagygazda ház a II. világháborúban semmisült meg. Az utcafrontos munkás- és tisztviselőházakkal párhuzamosan, modern építkezésként megjelent a sätortetős kockaház. A 30-40-es években a külvárosok lakóépület-építkezéseire a legnagyobb hatást a szabadon álló villa építése gyakorolta. Az utóbbi negyedszázadban a házak magasabbak lettek, beépültek a tetőtér, tetőfelépítményekkel, tetőablakkal. Majd divatossá váltak a bonyolult tetőidomok és napjainkban itt is tömegesen megjelent a falusias hangulattal köszönő viszonyban sem álló „mediterrán” divatja. Gyakori lett a homlokzati falak feltűnő, harsány színezése.

Az eredetileg is zárt sorú vagy oldalhatáron álló, utcafrontosan beépült szakaszokon a mai kor építészeti megjelenése általában fegyelmezettebb, hajlamos az illeszkedésre, bár akadnak elképesztő kivételek. A szabadonálló, villaszerű építést engedő övezetek viszont már nemegyszer komoly ingert gerjesztenek az építetők igények és a tervezői fantázia szabadabb szárnyalásához. Függetlenül az épített környezettől.

Kecskeméti utca

Építőmunkás utca (ONCSA házak)

Töhötöm utca

FÉSŰS BEÉPÍTÉSŰ, OROMFALAS, HOSSZÚHÁZAS PARASZTHÁZ

Berényi út

Rác utca

Olaj utca

Sárkeresztúri utca

OROMFALAS TORNÁCOS

Pörös utca

Vajda sor

OROMFALAS UTCAI KERESZTSZÁRNYAS

Zámolyi út

Malom utca

UTCAVONALRA BEFORDULÓ HOMLOKZAT

Sárkeresztúri utca

Enyedi utca

Bem József utca

Kolozsvári utca

MEGEMELT, DÍSZÍTETT NAGYGAZDA HÁZAK

Havranek utca

Móri út

Palotai út

Havranek utca

KONTYOLT TETŐS

Alvinci köz

Szent Vendel utca

KERESZTSZÁRNYAS

Forgó utca

Nagybányai utca

TELEPSZERŰ ZÁRTSORÚ, VAGY IKRES (ONCSA)

Orgona utca

Tompa Mihály utca

Hajnal utca

TELEPSZERŰ KERTES

Batthyányi utca

EGYEDI KÜLÖNLEGESSÉGEK

Havranek utca

Malom utca

Bercsényi utca

Börgyár dűlő

ÚJABB ÉPÍTÉSEK

Havranek utca

Attila utca

Tompa Mihály utca

Géza utca

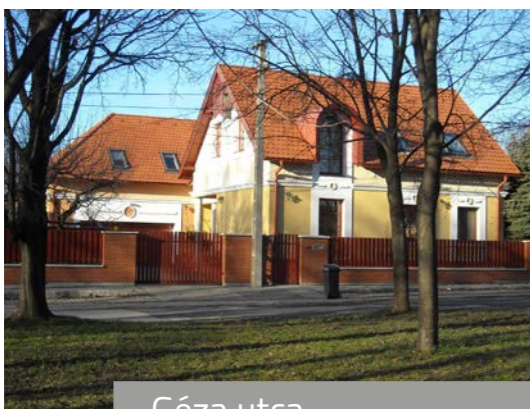
Apatini út

Agyag utca

Új-Sóstó

Géza utca

A mai Öreghegy lakója ugyancsak elképedhet a gondolatától, hogy e tájékon százhusz évvel ezelőtt még szigorú helyi szabályok tiltották a „küntlakást”. Csak a hegymester, a hegybíró, a csőszök, no és a Donát kápolna tövében lakó városi remete volt a kivétel. Ennek ellenére, idővel mégis egyre gyarapodott azok száma, akiket a szükség rávitt, hogy a szőlőhegy présházaiban húzzák meg magukat. Alaposan átböngészve Wüstringer József 1829-ben részletesen megrajzolt külterületi térképét, látható, hogy a népes városrész mai úthálózata mit sem különbözik a 200 évvel ezelőttről. Sőt a rajzon, a hajdani közel 1200 szőlőbirtok között még a saját telkünk pontos rajzára is ráakadhatunk.

Ma az Öreghegyen az utóbbi évszázad minden lakóháztípusa megtalálható. Bár az 1875-ben felbukkant a filoxérajárvány, véget vetett a nagymúltú szőlőkultúrának, a hajdani kis présházakból közel kétszázat még most is láthatunk. Ezekből alakultak ki bővítéssel az első lakások a szegényebb rétegek számára. A szőlőhegy beépülésének folyamatát jelzi, hogy 1920-ban elemi iskola épült a Máriavölgyben, 1929-ben a városi törvényhatósági bizottság elfogadta a szőlőhegy utcáinak elnevezését a Felvidék városairól. Az 1930-as években nyaralók, nyári lakok épültek a Máriavölgyben, a Fiskális úton és a Budai út elején, a fehérvári módos polgári családok hétfévi, nyári tartózkodására, ma is remekül állnak helyt lakóházként.

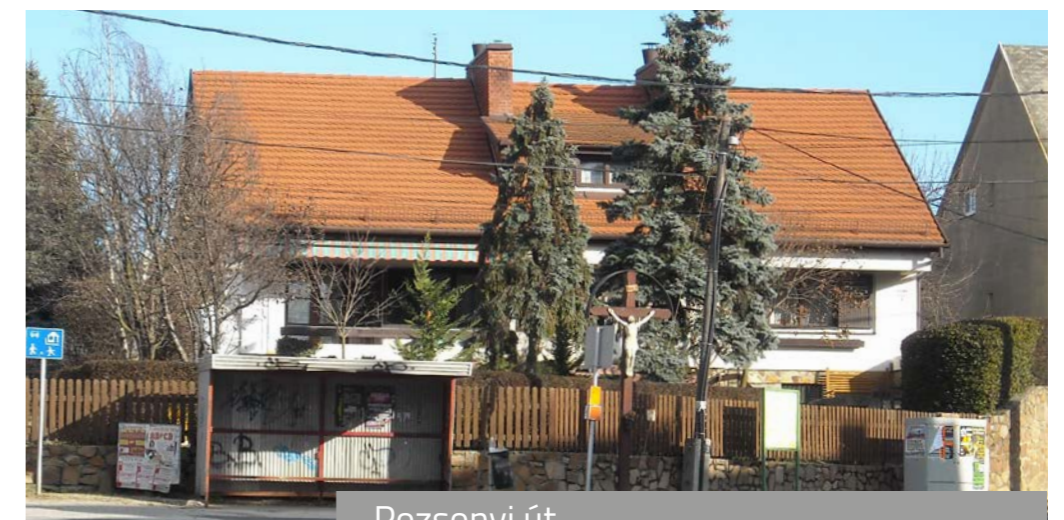
A II. világháború után már nem tiltották a kintlakást, bár az ehhez szükséges fejlesztések nem történtek meg. A közeli nagyüzemek hatására sűrűsödtek a lakóház építkezések a régi, nemegyszer kanyargós, dűlőutak mentén. Tömegesen épültek a kor divatjának megfelelő munkáslakások, elsősorban kockaházak. A 60-80-as évek szabályozási előírásai nem vették figyelembe a terület domborzati, táji értékeit, sem a korábbi építészeti hagyományokat. Kötelező lett a nagyobb forgalmú utcákon az akkori valós családmodell számára túlzó két és félszintes családi ház, általában mélybe zuhanó garázsokkal, a kerttől elszakadó nappalikkal, az emeleten sosem használt utcai erkélyekkel. Az előkert előírásánál említést sem kapott a régi pince sorsa. Az emberek nagy része azonban bölcsőbb volt a szabályoknál. Ezt bizonyítja, hogy sok boltozatos pince még ma is fellelhető, ha az utcáról nem érzékelhető, vagy már nincs is szőlő a kertben. A már nagyrészt beépült Öreghegyen a szükség utólag kikényszerítette az addig elhanyagolt közművesítést, útépitést. A hajdani keskeny szőlőhegyi dűlőutak nyomvonalain – a lehetőség határain belül – jelentős útszélesítéseket, telekkorrekciókat hajtottak végre.

A 70-es évektől divatba jött a 4 lakásos társasház, fogatolva, sorházként vagy fogazottan. Emeletes kivitelben igen nagy épület-tömeget jelentettek. Később az emeleti szint beépített padlástérre szelődött. Sokan olcsón beszerezhető, színvonalas típustervek alapján építkeztek. Az ezred utolsó évtizedében már ésszerűen terepre ültetett sorházak, majd divatos lakóparkok születtek, befektetők szorgalmazására. A hosszú szőlőtelkek összeérő belsejében tömbfeltárással hoztak létre új építési lehetőséget. Sorra nyíltak a hosszabb-rövidebb új lakóutcák. Felbukkant a mediterrán. A

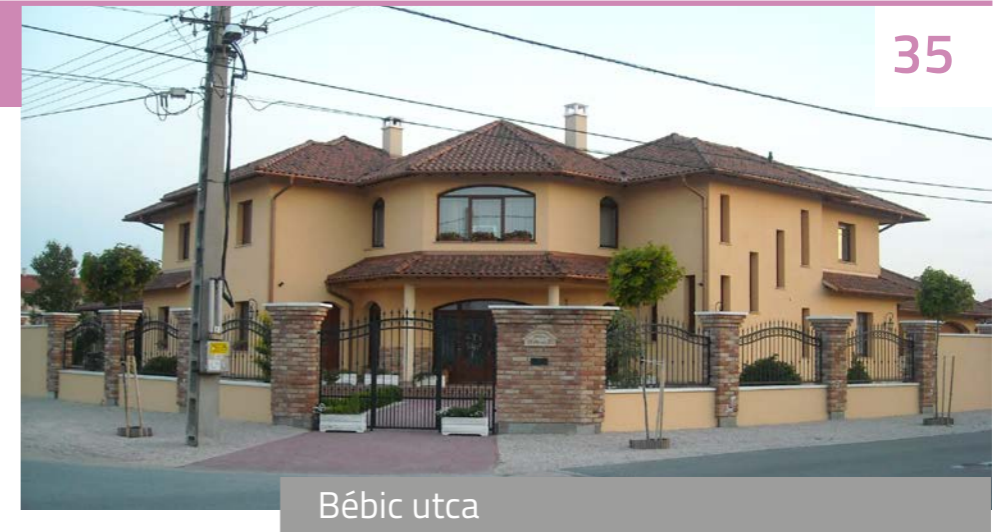
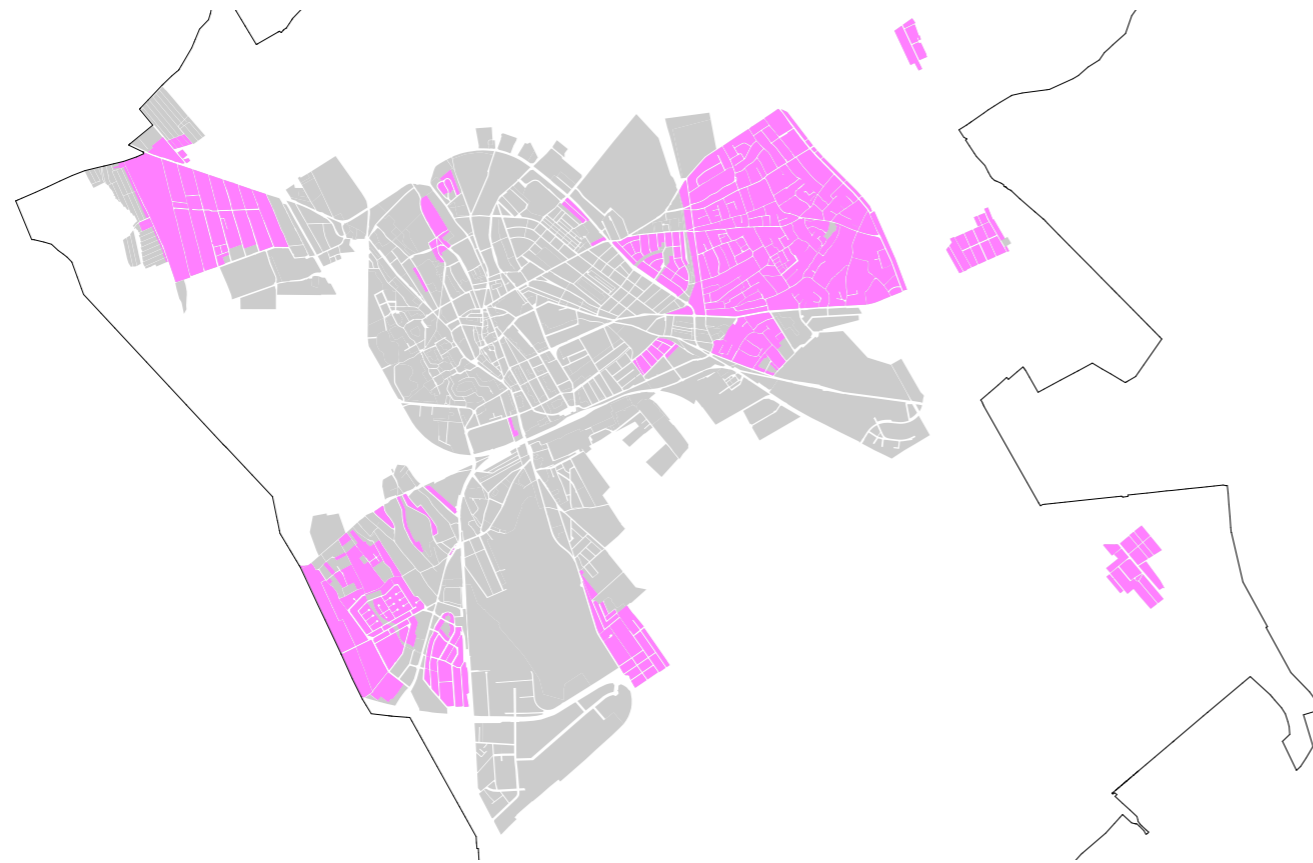
mai Öreghegy arculata mindezek keveredése, néhány egységesebb beépítésű utcával, szakasszal. A településkép szerves részei a gondozott kertek, melyek nagy része még híven őrzi a száz évvel ezelőtti hagyományos gyümölcsösök jelleget.

E hosszú fejlődési folyamat utolsó 30 éve játszódott le a közelmúltban Székesfehérvár, fiatal új városrészeiben, természetesen a szőlőhegyi előzmények nélkül. A Feketehegy, az Órhalmi szőlők, a maroshegyi Rádiótelep helyén, vagy a Sóstón a szabályozott utak között mértani rendben felosztott telkeken letisztultabb összkép jöhetett létre, illetve „van kialakulóban”. Szinte mindenhol érzékelhető, hogy ma a mediterrán a favorit. A néhány évtizede még mocsaras rét, legelő vagy homokbányák mai lakótelekein az új házakat egységes eleganciájú, gyorsan beérő divatos kertek övezik. Bízunk benne, hogy az utcák fásítása is sorra kerül.

Az Öreghegyen a 80-as évek közepén eredetileg az egyik helyi óriásvállalat vásárolta meg a legnagyobb szőlőbirtokot, az egykori jezsuita szőlőt. Az akkor több ütemben megvalósított Püspökkertváros emeletes, tetőteres, igényesen illeszkedő beépítésének terveit Reimholz Péter neves építész és társai készítették. Az eddig beépítetlen részen most épül egy kétszer 19 lakásos, négyemeletes társasház, lakótelepi tömörséggel, az utcai járdától 3 méteres előkertet hagyva. A lapostetős, elegáns külsőt ígérő, körben teraszos, felső szintjén penthouse lakásokat tartalmazó épületegyüttes megfelel a mai modernnel szemben támasztott igényeknek. Igaz, hogy ugyanezzel a külsővel a város más részein is találkozhatunk. Nem érzékelhető, hogy e zárt házsornak léptékében, megfogalmazásában bármi köze lenne az Öreghegyhez. Bár épülőfélben lévő dolgokról még nem illik véleményt alkotni, az már most látszik, hogy ez a beépítés annyira illeszkedik majd a hegy lábánál a befogadó hagyományos épületszövethez, mint a két többszintes lakótelepi sziget, kicsit arrébb, a Vezér utcák földszintes sűrűjéhez.

Pozsonyi út

Május 1. téri lakótelep

Béke téri lakótelep

Fecskeparti lakótelep

Sarló utca

Az 1937. évi VI. országos városrendezési törvény előírásai nyomán készült 1940-es fehérvári városfejlesztési terv, számolva már az új iparosítás megnövekedő lakásigényével, a korábbi hagyományokat – parcellázásokat és új külvárosi negyedek fölépítését – vetítette ki harminc évre. A már meglévő beépült területeket nem érintette.

A II. világháborút követően felső politikai döntésre a város megítélése, a neki szánt szerepek jelentősen megváltoztak, Székesfehérvár hátrányára. Az 1950-es évben az infrastrukturális fejlesztés és a lakásépítés messze elmaradt az igényektől. Azonban a nagy háborús károk miatt a városrekonstrukciós munka miatt már 1950-52-ben elkezdődött, elsősorban a romos területeken (Béke tér, Prohászka Ottokár úti első középblokkos házak stb.) Új házak épültek a Lenin úton, a Horvát István utcában is. Az új városrendezési terv 1954-ben született. Mivel a II. világháború alatt sokat szenvedett város népessége a háború után újra 40 ezer alá süllyedt, a nagyvárosi fejlesztés a környező régiókból beáramló emberek tömegének letelepítését tűzte ki célul. Az újjáalakuló város a lakóterületek, az iparterületek, a közművek és a forgalomszervezés szempontjából teljes átépítést igényelt. Az 1960-as években kezdődő újabb jelentős fejlesztési periódus azt a döntést tükrözi, hogy a város stratégiai szerepe, útcsomóponti helyzete, képzett munkássága, kiépített infrastruktúrája és meglévő gyáripára a szocialista nagyipar szempontjából is előnyös. A kivitelezésben a lakásépítés állt a középpontban. Ekkor jelentek meg az újszerű építési technológiák (középblokkos, nagyblokkos, házgyári, csúszózsalsus). A kor nagy lakótelepei közül a József utca (Deák F. u.) 1960-65 között épült: 1100 új lakás, 160 lakás lebontásával. A Horvát István utcai részen 1962-66 között épült: 560 lakás, 50 lakás lebontása után középblokkos technológiával. 1966-67-ben kezdődött meg a Május 1. tér magas házakkal történő beépítése, és ezzel kezdett csökkenni a zöldterületre fenntartott rész. Öt épület épült (200 lakás) öntött technológiával.

A városias, elővárosi jellegű lakóterületek, így a Viziváros nagy részének szanálására és a zöldterületek lakás célú beépítésére a 60-as-70-es években kerül sor, míg a történelmi külváros, kisvárosi-iparos városrész, a Palotaváros teljes lebontása és gyökeres átalakulása a 80-as években valósult meg.

A házgyári hálózat kialakulása után az építési technológia egyoldalúvá vált, a három környező házgyár típusai jelentették a választékot. (dunaújvárosi kísérleti panelek, győri, veszprémi házgyári elemek). Így épült be a 70-es évek elején a Hosszúsétatéri-dűlő hatalmas területe „Münnich Ferenc” (ma Tóvárosi) lakótelepként, a mocsaras területen négy- és tízemeletes blokkok kútgyűrűs alapozásával, igen nagy ráfordítással. Az eredeti terv szerinti, vasút menti garázssor helyére épült, felsőbb utasításra, a tízemeletes „toronysor”.

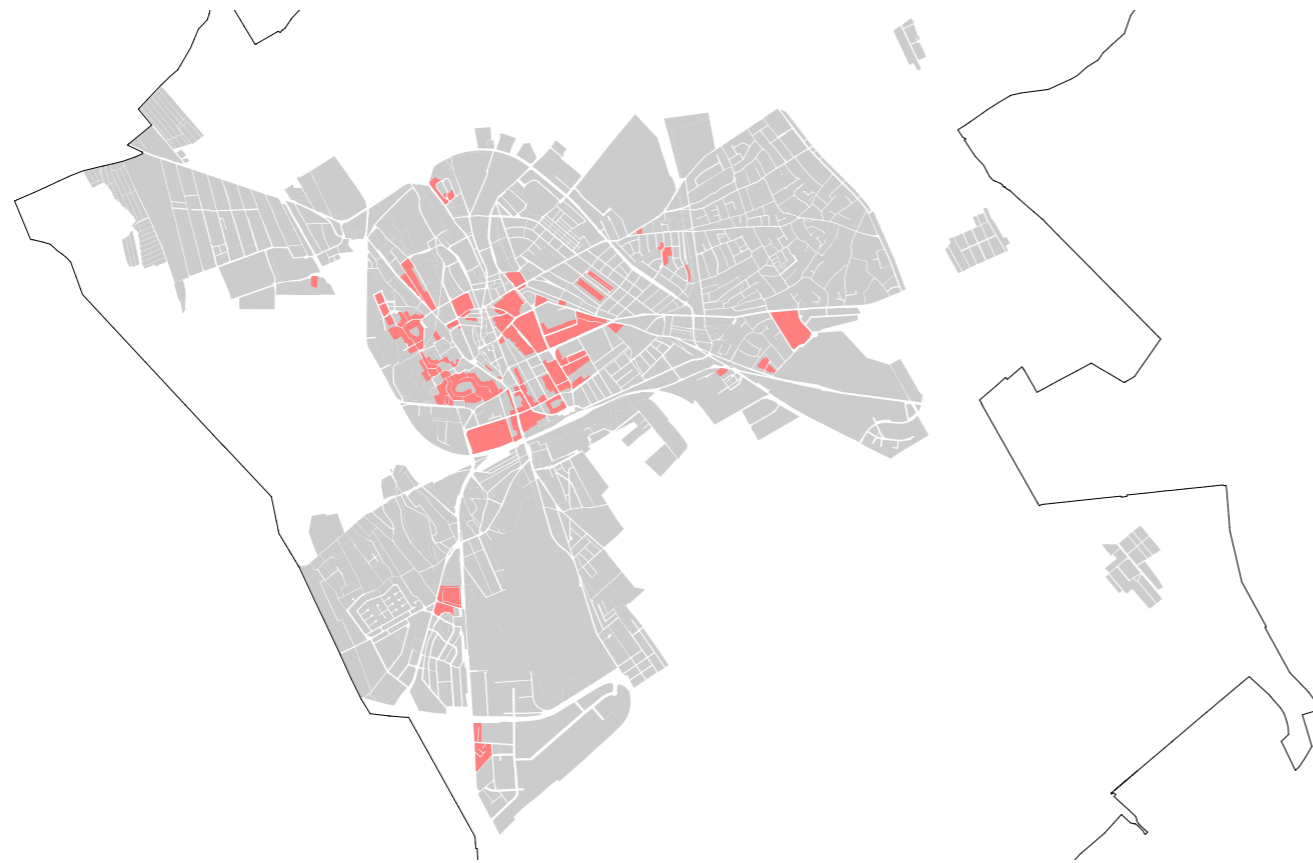
A következő években születtek – a felszámolt polgári kisvárosi negyed helyén – a Viziváros kisváros nagyságú lakótelepei, a 2 „Velinszky” (2180 lakás) a Rákóczi út két oldalán és a „Vorosilovgrád” (3600 lakás) a Budai út mentén.

Ennek az építési korszaknak sajátossága, hogy a beépítés módját jellemzően a daruk gazdaságos telepítése határozta meg. Ennek megfelelően kétféle épület-tömeg alakult ki, a szalagház, melynek legmonumentálisabb változata a Szeder úton épült majd négyszáz méter hosszúságban, és a pontház, mint a vasút menti toronysoron, a Sarló utca egyik oldalán vagy a Prohászka út nagykanjarijában. A négyszinteseket általában 4-5 lépcsőházként összefogva helyezték el, ugyancsak szalagként, vagy katonás rendben, egymás mögött. Ez látható nagy mennyiségben a Ligetsor környékén, a Horváth István utca mentén vagy az Ybl lakótelepen.

Nemcsak a hatalmas városrésznyi, összefüggő területeken épültek házgyári lakótelepek, hanem a már kialakult hagyományos beépítések között adódó kisebb üres helyeket is kihasználták. Így jött létre a városzéli Fecskeparti-, a maroshegyi „Blagoevgrád”, vagy a nagyüzem számára épült Köfém-lakótelep.

József utca

Szeder úti lakótelep

Palotavárosi lakótelep

Széchenyi úti ARÉV házak

CLASP iskola, Velinszky lakótelep

KÖFÉM lakótelep

A felsővárosi „November 24.” (Ma Királykút) lakótelep egy történelmi fejlődési folyamat során kialakult hagyományos karakterű szövetbe ékelődött be. Más típusú technológiával emelkedtek négy-szintes szalagházak a családi házas Almássy-telep belsejében és a Széchenyi út mentén.

Az 1980-as években a belváros nyugati oldalára telepítették át a toronydarukat. Errefelé először a Balatoni úton épült hat négy-szintes pontház 1963-66 között hat négyszintes pontház, még a 60-as években.

1979-ben kezdték el a Lenin városrész (Palotaváros) építését. Itt 490 régi ház bontása árán 6700 lakást építettek fel három ütemben. Az épületeket - a daruktól függetlenül - egységes szellemű építészeti koncepció alapján telepítették. A három építési ütem egyben három koncentrikus köralakzatot is jelentett, a belső körben 10 szintes, a külsőben 4 szintes, fogazottan összefűzött épületekkel, a nagy körök középpontjában kialakult zöldterületen egy-egy attrakcióval. Így kerültek a toronyházak gyűrűjébe a középkori johannita kolostor ásatásai, a barokk Rác templom környékén megőrzött néhány jellegzetes fésűs fogas beépítésű parasztház és egy tervezett belső tó, amiből végül számközlő domb lett.

Székesfehérvár lakótelepeinek megvalósulása elválaszthatatlanul összefonódott a kor legendás, helybéli építőipari óriásvállalata, az ARÉV fogalommá lett nevével és történetével. Kismértékben más helyi kivitelező cég, a FETÉV is közreműködött a lakóházak építésében.

A néhány év alatt megvalósult nagylélekszámú, vadonatúj városrészeknek szükségük volt iskolára, óvodára, orvosi rendelőre is. Ezeket mind a félévszázaddal ezelőtt Angliából honosított könnyűszerkezetes CLASP-rendszerben építették, színvonalas típusstervek alapján.

A lakótelepi beruházások tervezésénél nem számoltak a rohamosan növekvő számú gépkocsik elhelyezésével. A házak nullszintjére betervezett garázsok mennyisége már az építéskori igényekhez is eltörpült. Mára az utcai parkolási lehetőségek – nappal és éjszaka egyaránt – telítettek. Többek között ez is generálta a város különböző pontjain a garázsvárosok, garázssorok létrehozását. A belső úthálózatok fő útjai nem alkalmasak a tömegközlekedésre

Kék ház a belváros fölött

A panelházakon a kezdeti tetőszigetelések gyakori meghibásodása miatt szakmai körökben idővel felmerült a magastető ráépítés gondolata, esetleg a padlástér hasznosításával is egybekötve, amelyet azonban különböző műszaki okok miatt mégis elvetettek. Az utólagos magastető rá-, és beépítését az egyébként karakteresen lapostetejű lakótelepi épületek némelyike azonban nem tudta elkerülni. Így esett ez a középblokkos technológiával megépült Fáy András lakótelep egyik épületén. A hajdani maroshegyi „Blagoevgrád”, ma Sóstói lakótelepen (egy időben Rádió utcaként is nevezték) is egykeként áll egy magastetőt imitáló lakóház az öt-hatszintes, lapostetes épületek gyűrűjében. Biztos van története, hogy miért alakult át ennyire.

A múlt század utolsó harmadában egyedi épületek is megvalósultak, sok szinttel, nagy tömeggel, korszerű építési technológiákkal

Nővérszálló

(csúszózsalu, Lift-Slab), általában kapcsolódva egy-egy lakótelephez, mint az ARÉV és a KÖFÉM munkásszállói, a középiskolai kollégiუმok, a három utcára néző, magastetős Horváth István utcai lakóház, a tízsintes Garzonház, mind e kornak nagyvárosias karakterű alkotásai. Említhető az egykori Alba Regia Szálló is, bár ez az épület inkább a középkori Romkerthez látszik „kapcsolódni”. A Piac téri irodaházak a történelmi városmagnak képeznek a kétszáz éve elbontott városfal híján zárt keretet, igazodva a klasszicista Megyeház léptékéhez.

Épültek „magányos” tízsintesek is, mint a Halesz park végében őrt álló Nővérszálló, vagy belvárosi templomtornyokkal szemező Lottóház (melynek 10. emeleti függőfolyosója izgalmas helyszínnek bizonyult a város fotózásához). Magányos farkas a „katonai kék ház” is, mely változó szintű magasságával kandikál ki a történelmi belváros háztetői fölött...

Fáy András lakótelep

Sóstói lakótelep

Horváth István utca

Mura utca

Hübner András utca

Ady Endre utca - Palotai út

Kelemen Béla utca

Az ezredforduló tájékán, a házgyári korszak leáldozásával, a többszintes, többlakásos épületegyüttesek egy része már eredetileg is magastetővel és tetőtéri lakásokkal épült. a Palotavárosban a tavak közelében megnyitott Hübner András utcában két eltérő, egyedi tervezésű típusból is megvalósult egy-egy keretes elrendezésű házcsoport, jelentős lakásszámmal, részben szociális bérlakásokként. Ugyancsak szociális céllal készültek a Szárazréten a Mura utcai lakóépületek. A tóparti teraszház esetében a teraszok okozta luxusérzet és a szokatlanul nagy épülettömeg okozta sűrűség látszólagos ellentmondását feloldja az épületegyüttes színezése és a környező szép látványra való ráhangolódás.

A nagyvárosi karakterű lakóházak építése a házgyári paneles korszak lezárultával nem fejeződött be. Manapság is épülnek, csak most elegánsabb elnevezéssel, társasházként illetik őket. A város különböző pontjain jelennek meg, a jogszabály adta lehetőségek kimerítésével. Rendszerint megtalálják a megfelelő helyszínt a blikkfangos megjelenéshez, bár előfordul, hogy a nagy épülettömegnek nem sikerül minden esetben szervesülnie az épített környezettel.

Palotai út

Europa Nostra ezüst díj

A történelem során Magyarország területére több hullámban húzódtak fel délről a szerbek (rácok), menedéket keresve, vagy török kötelékben harcolva. A Fehérvárra kerülő rácok a nagyrészt kihalt nyugati külvárosban telepedtek le. Az 1601-ben készült metszetek már Rácvárosként említik lakóhelyüket. A terület később kapta a Palotaváros elnevezést. A patakokkal, árkokkal, csatornákkal sűrűn szabdalts terület alkalmas volt a vizet igénylő iparosság (csapók, tímárok, tobakok) megtelepedéséhez. Erre utalnak az utcanevek is. A lakosság kertműveléssel, zöldségtermesztéssel is foglalkozott. Mindig is szerény, utcai ormfalas, nádtetős házakban laktak. Az 1980-as évekig az általuk megőrzött településkép falut, mintsem várost idézett.

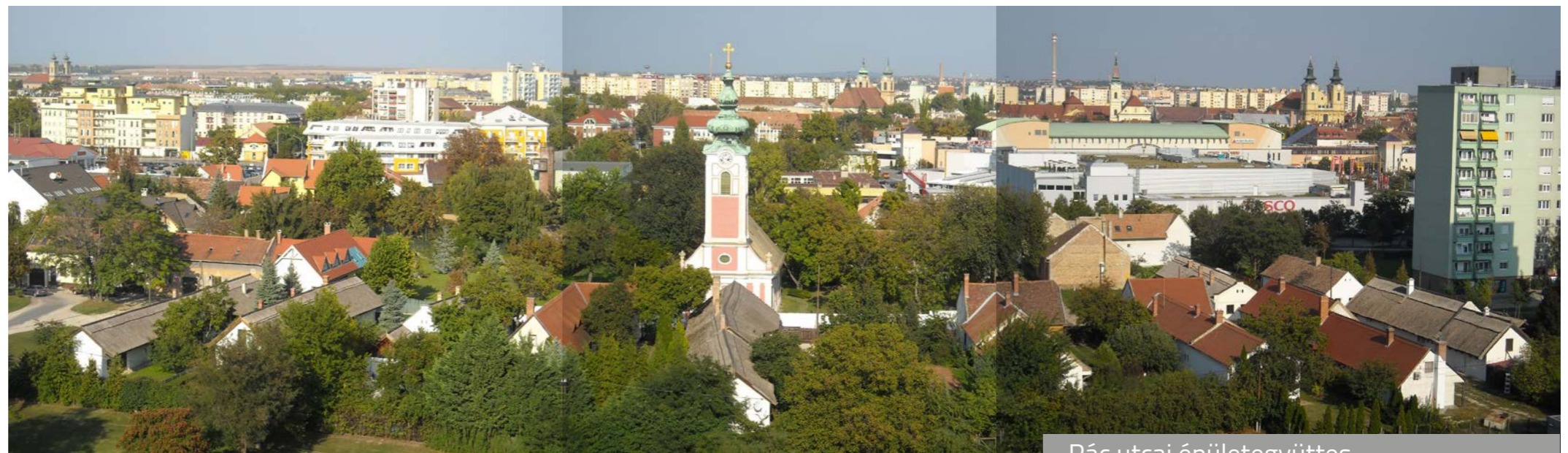
Az 1968-as rendezési terv eldöntötte a nagy hagyományú, történelmi városrész teljes elbontását, helyet követelve három gigantikus panelházas lakótelepnek. A későbbi tervek, megismerve a tízzintes házsorok karéjos telepítési tervezetét, a műemlékesek nyomására már számoltak a barokk Rác templom környékén „néhány jellegzetes fésűs fogas beépítésű épület” megőrzésével. 1979-ben megkezdtek a régi Palotaváros bontását.

Az 1980-as évek elején a műemlékként védett Ráctemplom utcájában 130 méteres szakaszon, a 14 megőrzött parasztházat részletesen felmérték. Majd az e célból beindított „Egy üzem - egy műemlék” akció keretében a házak gazdáira találtak,

akik aztán felújították és hasznosították ezeket, saját használatra vagy közcélra adományozva. A Rác templom és a házak alkotta utcakép híven tükrözi a hajdani beépítést. 1990-ben a Rác utcai védett épületegyüttes megkapta a nemzetközi műemlékvédő szervezet, az EUROPA NOSTRA fődíját. Ma műemléki védelem alatt áll.

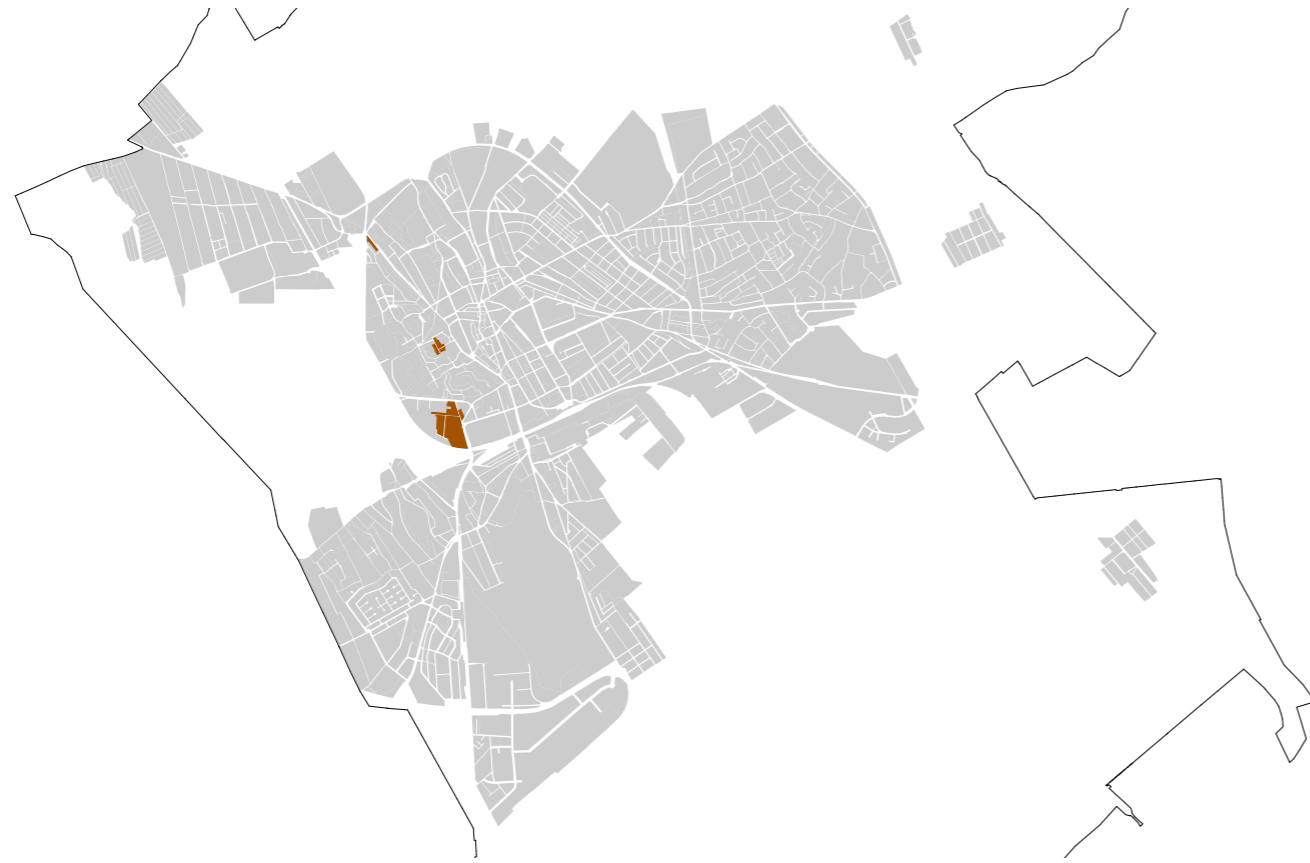
Hasonló falusias karakterű házak láthatók a Palotai városrész két legtávolabbi végében is. Ezek nem származnak többszáz éves múltú környezetből, de azokkal mégis egy tőről fakadnak. Az 1930-40 év munkásalakás építési lázában épült be a Jancsárkúti dűlő és a Palotai út északi vége egységes küllemű, nyeregtetős hosszúházakkal.

Míg a felsővárosi nagygazdák már a 19. században megépítették utcafrontos, polgáriás ízléssel formált házaikat, addig a peremterületek szegényebb munkásai a hosszú, oromzatos háznak egy szerényebb típusával építkeztek a második világháború előtt is, sőt a Tatra utcában még a második világháború után is építettek ilyeneket. Más külvárosokban már az első világháború előtt keveredett mindkét típus-változat, sőt majd az 1930-as években megjelenő sätortetős villaépület (kockaház) is teret hódít, addig ezekben a kis mélyfekvésű utcákban és az északi városszélen szinte steril módon egységes, falusias beépítés maradt a mai utókorra.

Rác utcai épületegyüttes

FALUSIAS KARAKTER

Tátra-Mátra-Fátra utcák

Palotai úti házsor

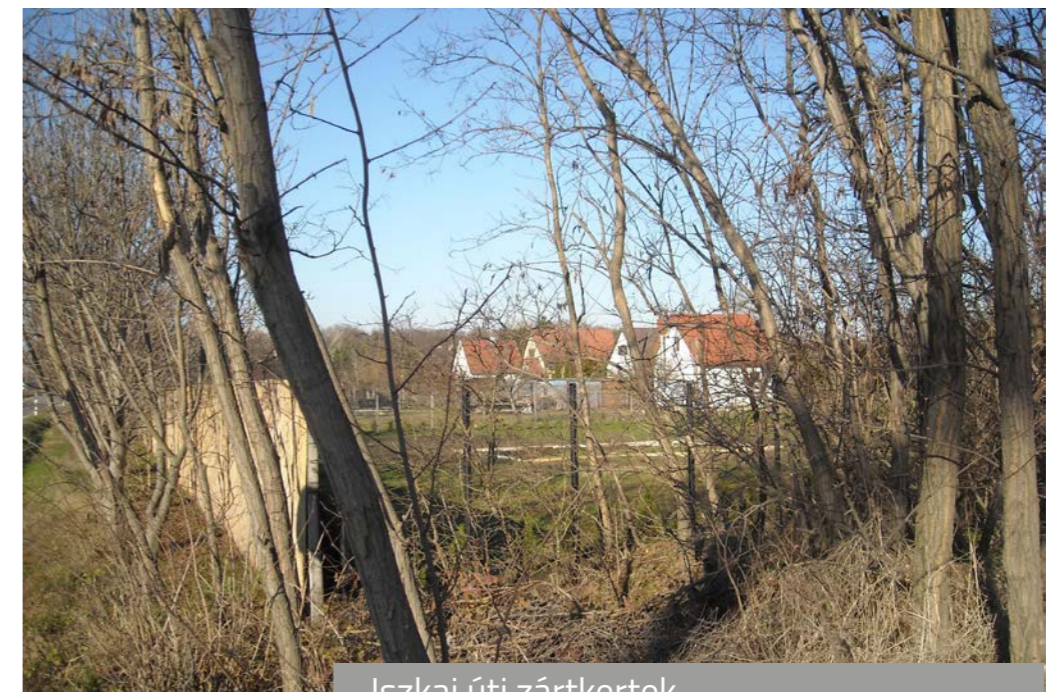

A városzéli zártkerti területek elsősorban a vidéki falvakból tömegesen felköltözött, lakótelepi lakásba szoruló, kerti munkához szokott, természetszerető, dolgozó emberek igényeinek kiszolgálására alakultak ki. Elsősorban azok a területek lettek zártkerti használatra kijelölve, amelyek a nagyüzemi mezőgazdasági termelésre alkalmatlanok voltak. A zártkerti területek úthálózata sok esetben nehezen alkalmazható a mindennapi élethez szükséges közlekedés lebonyolítására, jó, ha 3 m szélesek az utak. A korábbi zártkertek belterülettel határos egyes részeit a települések – tulajdonosi nyomásra – belterületbe vonták. Ezek szabályozása során a legnagyobb gondot a közterületek kialakítása és ehhez kapcsolódva a közművesítés, valamint a házépítésre alkalmas telkek kialakítása jelentette. Ezért e területek egy része továbbra is külterületbe, beépítésre nem szánt mezőgazdasági területbe tartozik, bár tényleges használatuk ettől általában eltér. Hasonló helyzet fordult elő, mint 100-150 évvel ezelőtt az akkori szőlőhegyeink esetében, amikor rendeletekkel tiltották a kintlakást, aztán lám, mi lett belőle.

A zártkerti (ma már „mezőgazdasági kistelkes” névre hallgat) telkek minimális nagyságánál a 720 m² volt a bűvös határ. A beépíthetőség idővel növekedett. Kezdetben kerti szerszám-termény tárolók, prэшáz méretű pihenő építmények építésére nyílt lehetőség. A magyar ember utánozhatatlan találékonysága következtében az anyagfelhasználás nem ismert lehetlent. Ezen innovatív korszak néhány különös példánya még ma is állja a sarat. A későbbi 4-5 százalék, illetve a „legfeljebb 30 m²-es gazdasági épület” és a 3,5 méteres homlokzatmagasság már „ház” formájú épületeket is eredményezett, amelybe az építési szabályok betartásával olyan furfangos tetőtér is belefért, hogy abból már egy kicsi lakás is kialakulhatott, kispénztárcájúak és ifjú házaspárok örömeire. Az apró házak küllemükben követték a városi nagyokat, formavilágban, színeképésben, építészeti motívumokban egyaránt. Az utak földútként is gondozottak. Itt érződik a szomszédság összetartása, legalábbis a külső szemlélődő számára. A kertek sugározzák, hogy a hozzáértő gondoskodás, a fizikai munka okozta kellemes fáradtság, a felüdítő saját környezet, a természet és szabadság érzése mind örömet szereznek a tulajdonosoknak.

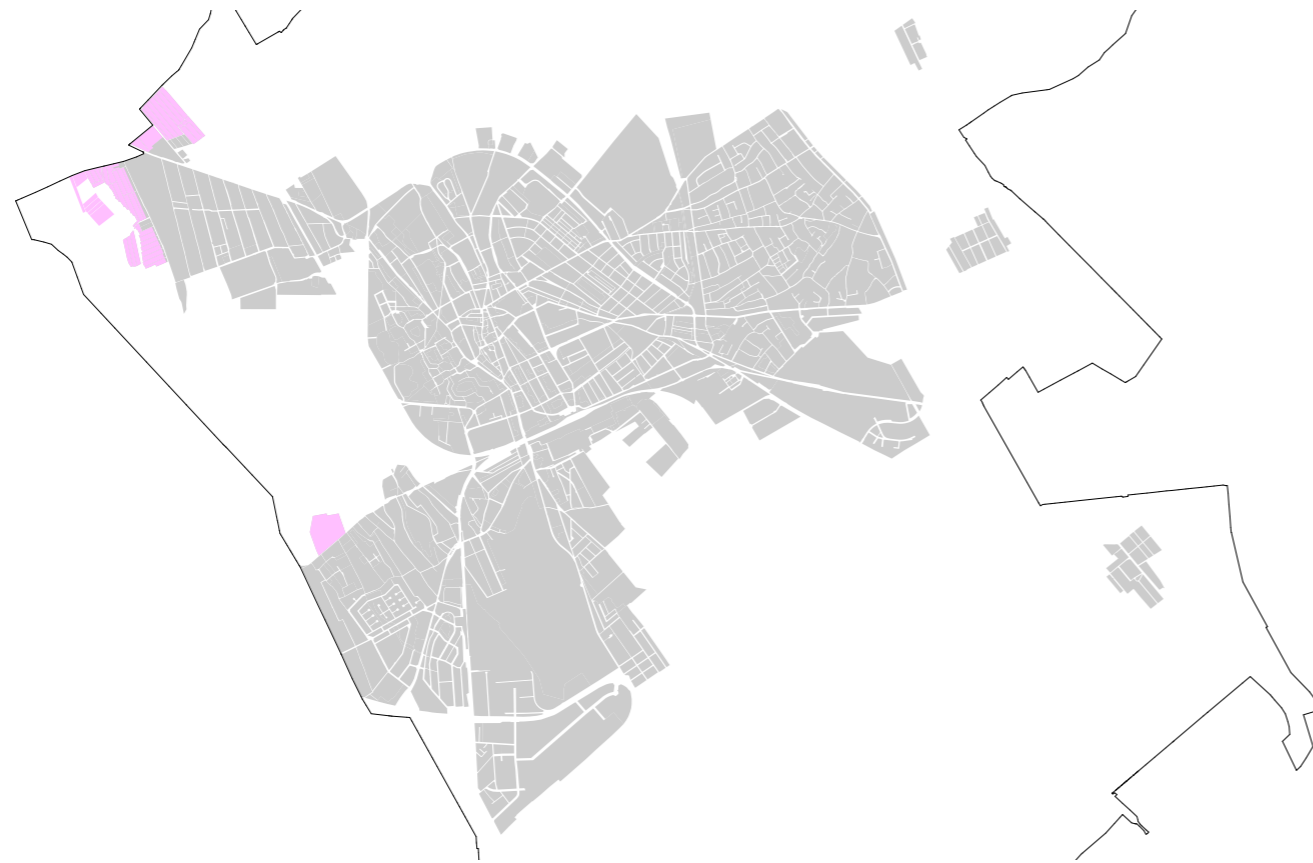
Úgy tűnik, egyre többen akarnak kiköltözni a kiskertekbe, bár az egykori zártkertek valószínűleg továbbra sem lesznek lakóövezetek. A kiköltözőknek akár romantikus is lehet tavasztól koraőszig a madárcsicsergés és a természet közelsége, de későősszel és télen nagy a sár, nincs járda, se buszjárat.

Újdonság, hogy a „Mezőgazdasági területen lévő, zártkerti művelés alól kivett telken építmény legfeljebb 10%-os beépítettséggel helyezhető el. A különálló lakóépület beépítési magassága legfeljebb 7,5 m lehet” (OTÉK 29.§ (8))

Iszkai úti zártkertek

KISKERTES KARAKTER

44

Feketehegyi zártek

Maroshegyi zártek

CERBONA Kenyérgyár

SZIM Nagycsarnok

Régi Gázgyár - gyárudvar

IKARUS Szfv Ipari park

Székesfehérvár kései „ipari forradalma” valójában a vasút építésével vette kezdetét az 1860-as években. Addigra jobbára csak a lakhelyekkel egybeépített kis műhelyekben folytattak kisipari, kézműves tevékenységet, szakmáinként esetleg céhekbe, később ipartestületekbe tömörülve. Nagy változást a vasút hozott. Már az első déli vasúti vonal megnyitásakor létrejött a mai járműjavító őse, ami az I. világháború előtt már 600 munkásnak adott kenyeret. Azóta is az ország vasúthálózatának egyik legjelentősebb javító gócpontja. Épületeinek egy része műemléki védelem alatt áll.

1870-es években felépült a gázgyár az ősi Fehérvár egyik legfontosabb útvonala, az Alsó-Királysor mentén, akkor még külső területnek számító vizivárosi major helyén. Ezzel vette kezdetét a város ellátását biztosító további telephelyek, a villanygyár, majd vízmű egy tömbben létrehozása. Ide épült Akóts János gőzmalma és Bory József lakatosüzeme, az „első magyar automobilgyár” is. Az eredeti létesítmények jelentős része még ma is jó műszaki állapottal használatban van. A teljes tömb komoly építészeti, helytörténeti és ipartörténeti örökségi értéket képvisel, akár úgy is, mint a város legelső „ipari parkja”.

A Palotavárost átszövő patak-, árok-, és csatornahálózatnak köszönhetően már igen korán letelepedtek itt a vízigényes mesterségekkel, főként a bőrkikészítéssel foglalkozók. Ezt őrzik az utcanevek még ma is. A kezdeti kis házi műhelyek később nagy gyárakká fejlődtek, mint a Weiss és Tull Bőrgyár és a Kovács-féle bőrgyár. Épületeik jelentős része még áll. Használaton kívül, vagy más funkciót ellátva, örökségi értéket képviselnek. A történelmi belváros közvetlen szomszédságában működött egykoron a nemzetközi hírű Felmayer kelmefestő üzem. A gyárat 1841-ben alapították. A hibátlan, értékes épületekben, csarnokokban az 1990-es évek közepéig PATEX (Pamut és Textilnyomó) néven működött tovább, ekkor kénytelen volt átadni helyét a város plázájának...

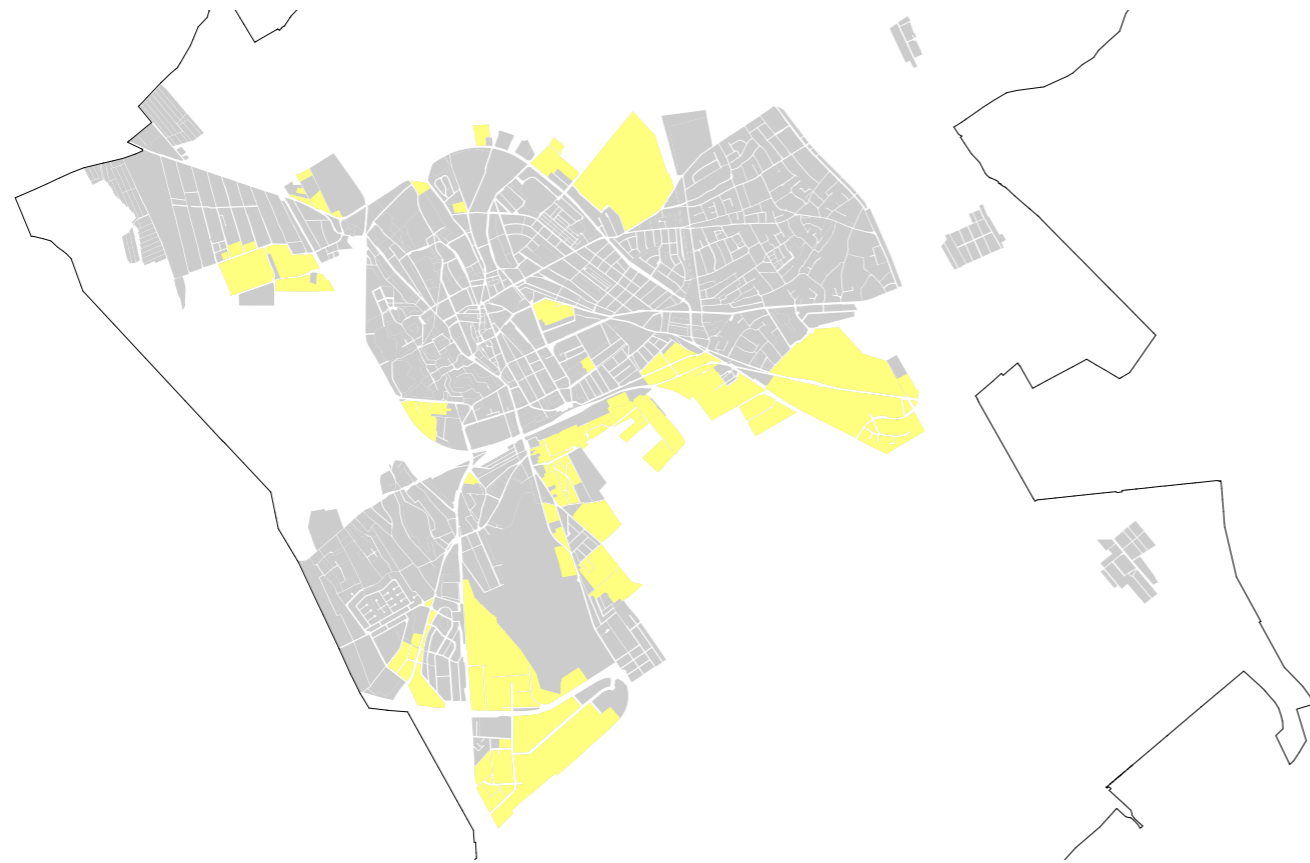
A mára belvárosivá lett hajdani külterki ipari üzemek, kezdeti közüzemi szolgáltatások területei az alapvető átalakulás folyamatában vannak. Nemcsak a helyük vált mára rendkívüli értékűvé, hanem az olykor lekopott, elhagyott régi gyárépületek a mai modern városépítészet számára különös szépségűvé, patinássá érettek. Már nemcsak a módos nyugati országokban, de hazánkban is szép példák sorakoznak az egykoron legendás, mára gazdátlan, romossá vált ipari csarnokok, üzemi területek sikeres revitalizációjára, nemegyszer országos hírnevet kiérdemlő, jól működő, újszerű kulturális közösségi célokra.

Székesfehérvár a XX. század elején még nélkülözötte a modern gyáriparat. A háborús szükségletek kielégítésére létesült a repülőtér a város déli határában. Mellette

jelentős közterületeket adott a város 1917-ben a Zeppelin – léghajókat töltő hidrogéngyár és javítóműhelyek felépítéséhez. E kis műhelycsoportból fejlődött ki a később nemzetközi hírű IKARUSZ autóbusszgyár. A nagyipari beruházások a II. világháborút előkészítő győri hadiipari program keretében valósultak meg. Az új nagyüzemeket a város eltérő pontjaira, messze a külterületre telepítették, hadászati szempontból nagy távolságra a vasútállomástól. Így jött létre a Székesfehérvári KÖNNYŰFÉMMŰ a Budai út hatósugarában és a Vadásztölténygyár (ma VIDEOTON) Felsőváros-széli agyagbányák helyén. Negyedszázad múlva, a 70-80-as években az ország tíz legnagyobb vállalata között e három fehérvári nagyüzem is szerepelt. Ugyancsak a háborús előkészületekre valósult meg a szárazréti Kösörűgépgyár.

BERICAP, VISTEON Ipari park

A mai kor ipari területei már feledtetik a hajdani szocialista gyárudvarok legtöbbször fennmaradt emlékeit. Gépkocsival akár az M7-es autópálya bármelyik lehajtója irányából, akár Bicske felől, vagy vasúton érkezve, az ipari parkok feltáruló rendezett látványa valójában a város kapuja szerepét tölti be, ezért az itt álló építészeti produktumoknak meghatározó városkép alkotó szerepük is van. Sőt, mint az „első benyomás”, magáról a városról alkotott véleményt is alaposan befolyásolja.

Úgy tűnik, ezek az új, hatalmas lapostetős épületek, modern könnyűszerkezetes csarnokok, a „felelőségük teljes tudatában” vállalták az igényes külsőt, kezdetben némelyik egy kicsit túl is vállalta magát... Mindenesetre úgy tűnik, hogy a gondozott, fásított, összességében kulturált telephelyek rokonszenvenessége, az impozáns épülettömegek játéka és az igényes, modern homlokzatképzés reklámerejének felismerése vonzotta az újabb befektetőket. Az építészeti színvonal tekintetében pedig „ragadós” a jó példa.

VIDEOTON Ipari Park - Irodaépület

ALBA Ipari Zóna- METALBOX Kft.

Sóstó Ipari Park - GRUNDFOS Kft.

ALBA Ipari- és Kereskedelmi Zóna - ALCOA KÖFÉM Kft.

Postaközpont

Szent György Kórház

Városi Uszoda

Volt laktanyák

Az ember nemcsak lakik, dolgozik és vásárol, hanem tanul, gyógyul, ügyeket intéz, jó esetben szórakozik és sportol is. Így volt ez már az ókori népeknél is. E tevékenységeket már ők is külön e célra emelt épületekben oldották meg. A mai intézményeinknek is már a külső megjelenésükkel illik sugallniuk a benti fogadtatást. Sőt komoly elvárásaink is vannak, ami az adott épület, épületegyüttes településképi megjelenését illeti.

Félelmet keltő lehet minden kisiskolás számára egy zárt, nagytömegű, börtönre emlékeztető iskola. Míg a fogda igencsak furcsán hatna színes parapetsávcsapá-
üveg vidám házként. Nemcsak akusztikailag más élmény egy koncert a Zeneakadé-
mia nagytermében, és más, ha ugyanazt a művet egy sportcsarnokban adják elő. A
törvénykezés épületei már a külsejükben sem túrik el a kihágást, még ha díszesek is,
minden korban rendet, fegyelmet, szabályosságot sugároznak. Nem véletlen, hogy
általában nem Hundertwasser mesterre bízák a tervezést.

Székesfehérvár intézményei is már külső megjelenésükkel is beszédese-
dek. A gaz-
dag díszítésű szecessziós Árpád fürdő már az utcáról megpillantva sejteti az egzoti-
kus, keleties, buja fürdőkultúrát, míg a városi uszoda hosszú üvegfalának ritmusáról
inkább Hosszú Katinka nyújtott tempói jutnak eszünkbe. A Várkörút végében mesz-
sziről látszó Bíróságról, végignézve mindkét utcafrontján, biztosak lehetünk benne,
hogy odabent nem ismerik a pardont.

Karakter szempontjából intézményeink legtöbbje szerves részét képezi egy adott
kor összefüggően megvalósult építészeti szövetének. Ezért sorolható az eklektikus
színházépület vagy a különböző korú részekből az 1930-as években megkomponált
Városháza egyöntetűen a „történelmi városmag” kategóriába. A panelos lakásépítés
húsz éve alatt minden lakótelep, erre a célra „behozott” Clasp-rendszerű könnyű-
szerkezetes bölcsödét, óvodát, iskolát kapott, és ezek az alacsony tagolt tömegek
elválaszthatatlan részei lettek a tízszintesek látványának. Ezért semmi sem indo-
kolná, hogy nem tekintenénk őket a nagyvárosias érzet részének.

A településképi szempontjából azokat tekintjük „intézmény” karakterűnek, melyek
külsejükkel egyértelműen kiválnak az épített vagy természeti környezetükből. Ezért
számít intézménynek – önkényes döntésünk alapján – ugyanez a szerelt iskolatípus
a Vezér utcák hagyományos kis házai között vagy a Seregélyesi úti városszáron, a
régies családi házak és a modern ipari környezet ollójában. Mint az egykori Technika
Háza is a magas panelházak tövében, amely az elvárt, sematikus tömegformálás,
arculat helyett, könnyed, elegáns, ma is modernnek ható arculatot öltött. A új vasúti
postaközpont mai ízű funkcionalista épületegyüttese is kiemelkedik a környező is-
kolák polgáris karakterű légységéből, ahogy nagy sportpályáink lelátós építményei
előlépnek a zöld háttérből.

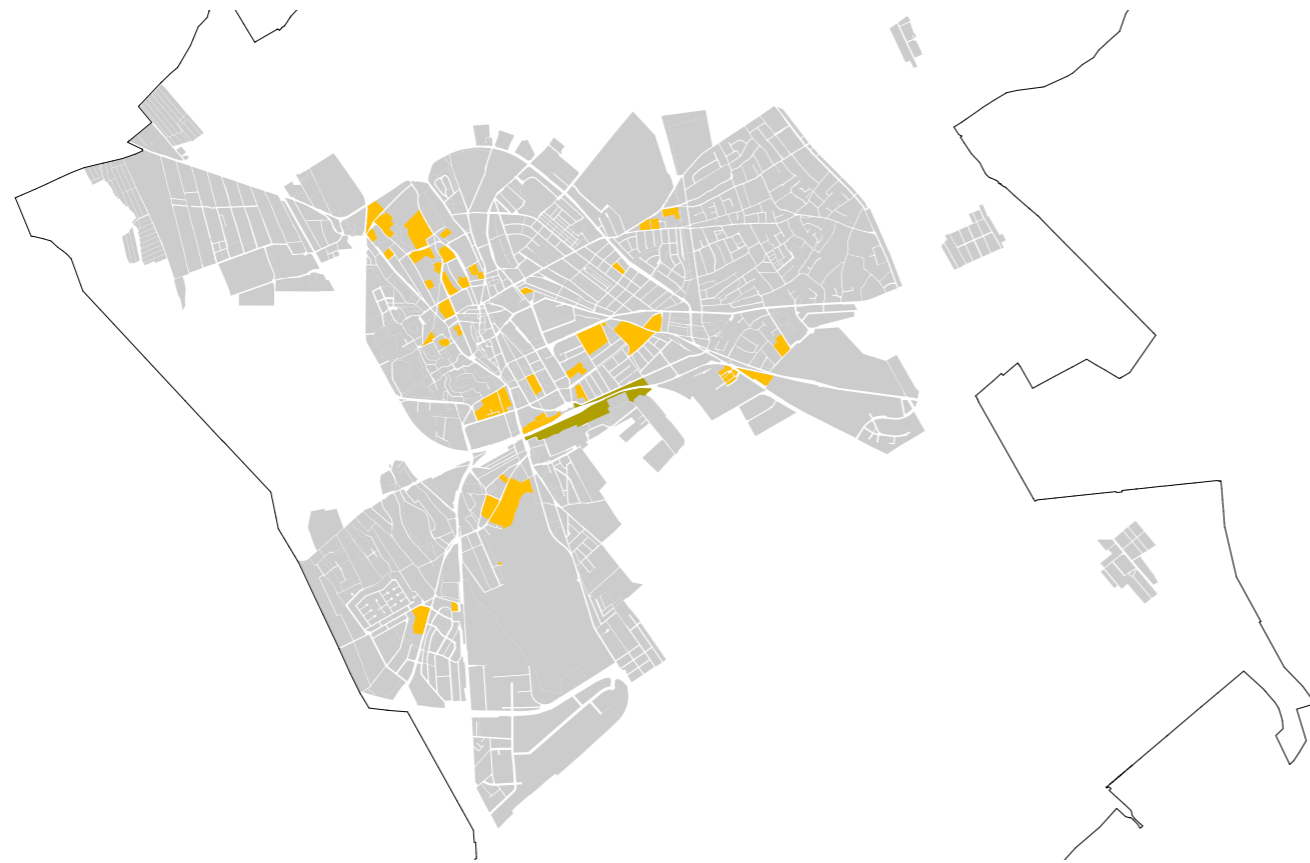
Nemcsak egyedi épületekről beszélhetünk, nagyobb intézményterületeink is van-
nak. A megyei kórház területe hosszú idő folyamán épült be. Első pavilonja még az
1900-as évek kezdetén épült, a szakambulancia és a hotelszárny 90 évvel később,
és azóta is adtak át új részeket. Mindegyik egység saját kora stílusát tükrözve kü-
lönül el a beérett hatalmas fák zöldjében.

A katonaság mindig is nagy szerepet játszott Székesfehérvár életében. Az előző
századfordulón valósult meg több ütemként a Budai úti lovaskaszárnya, lovardákkal
és gyakorlóterekkel, majd a gyalogsági laktanya. Az építkezést a kórház felé eső
sarokban a csapatkórház, mellette a katonai ételmezési raktár tette teljessé. Mind-
egyik épület a kor jellegzetes „K.u.K.” laktanyastílusában valósult meg, csinos tégl-
architektúrás külsővel, műves téglakerítéssel parkosított környezetben. Az eredeti
egyöntetű építészeti egységet a markáns történelmi tulajdonosváltások, továbbá
a katonaság gyökeres átalakulása, erősen fellazította, és mai eltérő használatuk –
oktatás, kereskedelem, kisipar, gyermekvédelem, stb. – okán e Budai és Lövölde út
menti hatalmas sáv mára többféle önálló intézményterületre szakadt.

Az intézmény minden korban önálló tartalmat hordozó, jellegzetes színfoltjai
egy város építészetének.

Civil Központ, volt Technika háza

Vörösmarty Szakiskola

Sóstói Stadion

Vasútállomás

Árpád Szakképző Iskola

Hétvezér téri iskola

Balatoni út

Palotai út

Szent Flórián körút

Piac tér

Székesfehérvár már a középkorban is igen tekintélyes vásárváros volt az áthaladó, európai jelentőségű országutak csomópontjában. Ekkor közvetlenül a királyi vár lábánál és a külvárosokban zajlott a pezsgő kereskedelmi élet. A városban folyó kiterjedt piaci tevékenység a török hódoltság alatt sem szünetelt. A XVIII. századtól a belvárosi hetipiacok mellett a nagy vásárok helyszíne a felsővárosi Vásártér volt a hajdani Fazekas (ma Ybl Miklós) utcától a Széna térig, mai vásárfogalmainkkal fel nem mérhető forgalommal. A nagykiterjedésű Vásártér az 1800-as évektől fokozatosan zsugorodott, mivel jelentősége idővel erősen megkopott az ipari fejlődés és a vásárlói szokásainak megváltozása miatt. A térség egyre nagyobb részét foglalták el az új utcák, nagy középületek, sőt ligetes park is (Zichy liget). Az 1930-as évek végén szűnt meg az utolsó darabkája is a Széna téri iskola beépülésével. A város fokozatosan „belakta” a vásár- és piactereket.

A növekvő városnak a hagyományos vásározáshoz azonban továbbra is szüksége volt egy alkalmas, új területre, de már régóta nem volt igény a belváros közelsége. Az 1938-ban az alsóvárosi homokbányák hepehupás területének rendezésével ide helyezték ki a város Vásárterét, új kiszolgáló épületekkel. Ezidőre már a Városháza előtt, a város középkori eredetű piacterén, a Belső Piacon is megszűnt az árusítás. A szerdai és szombati hetipiacok már régebb óta a Piac tér teljes hosszában zajlottak (Halpiac, Búzapiac), a két világháború között ide, a hajdani Ponty vendéglő elé költözött ki az élelmiszerpiac is. Az ötvenes évektől kezdve már csak ez utóbbi helyen árulták a kofák a portékáikat. Az ezredfordulón ez a piac is megszűnt, átadva helyét más típusú kereskedési formának.

A mai Székesfehérvár vásárterei az utóbbi évtizedekben megvalósult hatalmas bevásárlóközpontok. Az „első fecske” az 1979-ben a belváros szomszédságában felépült SKÁLA (később Fehérvár) Áruház volt, egy óriáskocka, tojástartóra emlékeztető, karakteres plasztikájú alumínium burkolatával. Neve fogalomná, tájékozdási ponttá vált a fehérváriak körében. Tervezője Simon Ferenc volt, aki Ybl-díjat kapott alkotásáért.

Az 1990-es évek gyökeres gazdasági szerkezetváltozásai nyomán az egész országban sorra jelentek meg a nagy áruházláncok, Székesfehérvár sem maradt ki ebből. A vásárlótömeg a polcok, gondolák „utcáin” és a pultok mögött a napi élelmiszeren kívül egyéb cikkek igen széles skálájával is találkozhatott. Megszülettek a megjegyezhető márkanevű multi bútor-, barkács-, sportszer nagyáruházak is. Tágas bevásárlóudvarok is létrejöttek, keret alakzatba tömörült, változatos profilú, kisebb áruházakat összefogva. Azóta életformává lett a bevásárlás, valóságos családi kirándulásnak számít, elsősorban a gépkocsival érkezők számára. Kétségtelen azonban, hogy a vásárlási szokások gyökeres megváltozása hátrányosan érinti a kiskereskedelmet. Ez legfőképpen a történelmi belváros üzleteinek forgalmát sújtja.

Nagy részük a város belterületének határán, a városból bevezető főutak mentén, vagy a nagyobb csomópontok kijelölt övezeteiben jelentek meg, rendszerint többedmagukkal.

De jutott belőlük a belvárost övező útgűrű. vonzásába is. A városmagtól távolabb eső városrészekben, mint a Maroshegyen is, az alközpont szervező erejévé válnak.

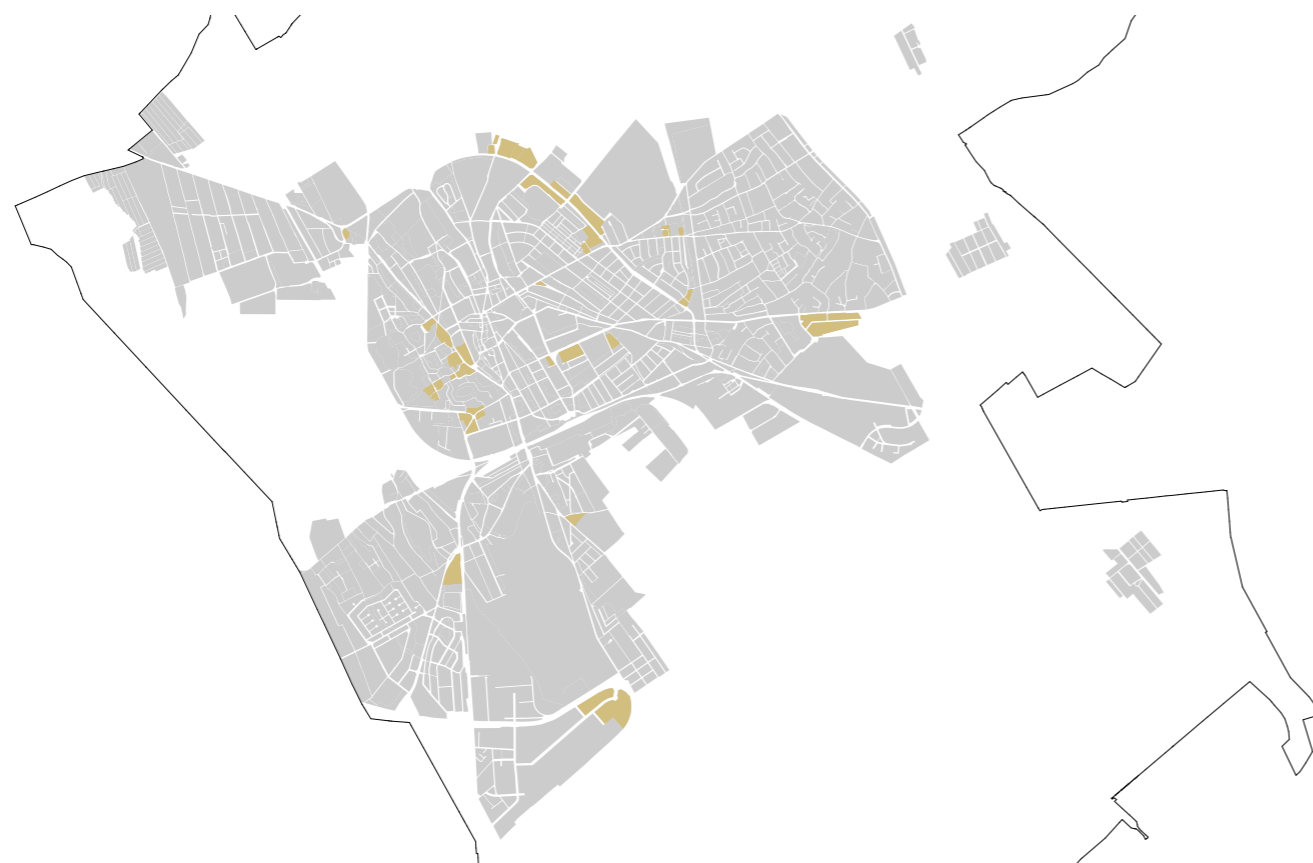
A településképi alakításában szabályos idomú, lapostetős, nagy tömegűvel, színes könnyűszerkezetes homlokzataikkal, látványos, beazonosítható nemzetközi ismertetőjelekkel és mérhetetlen sok reklámfelülettel vesznek részt. A már messziről feltűnő óriási méretű márkanev vagy logó, a lobogó sokszínű zászlóerdő, az épület fölé nőtt világító reklámszlopok, a csábító akciókról hírt adó óriásplakátok, mind az önfelelt „shoppingolásra” buzdítanak. A látványos külsejű bevásárlóközpontok elengedhetetlen tartozéka a csarnokokat körben kiszolgáló hatalmas lebetonozott parkolófelület, több-kevesebb sikerrel megvalósított fásítással.

Sajátos településképi jegyeket hordoz a történelmi városmag egyetlen jelentős tartaléktérületén az ezredfordulón megépült pláza, korunk legdivatosabb, közkedvelté vált bevásárlóhelye. Belváros a belvárosban. A hajdani nemzetközi híró Felmayer kelmefestő gyár elbontott épületei helyén valósult meg „zöldmezős” beruházásként. E többcélú építményben kapott helyet a város élelmiszerpiaca is, egy zárt, klimatizált, galériás csarnokrészben. A földig üvegezett kirakatsorokkal közrefogott, fedett belső sétálóutca pezsgő forgataga kárpótolja - körbejárva a monumentális építmény külsejét - a belvárosi utcaélmény teljes hiányát, többszáz méteren keresztül. Viszont példaértékű, hogy a vásárló-, és moziközönség parkolása az épület tetején megoldott.

Rákóczi út

BEVÁSÁRLÓKÖZPONTI KARAKTER

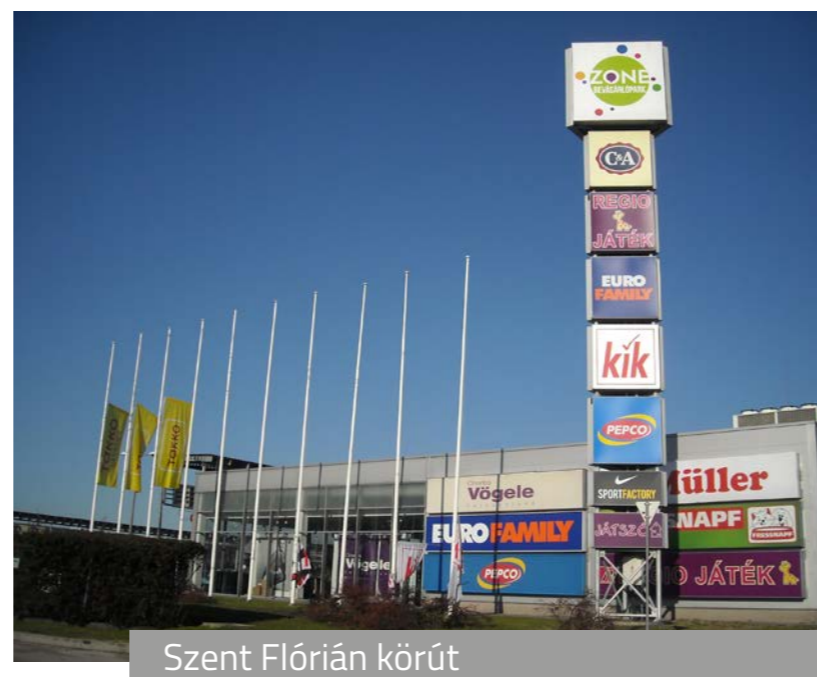
Budai út

Piac tér

Szárazrét körforgalom

Szent Flórián körút

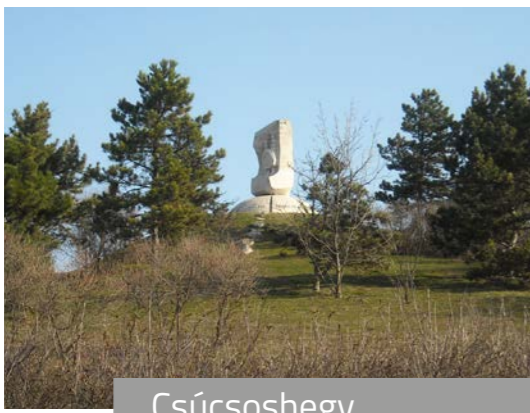
Szent Flórián körút

Rózsáskert

Halesz park

Csúcsoshegy

Kálváriatorony

A közparkok megjelenése Európában összefüggött a polgári társadalom létrejöttével. A városi parkok kezdetei Magyarországon a 18. századra nyúlnak vissza; a teljes kibontakozásra pedig a dualizmus korában kerül sor. A kiegyezés, a budapesti városegysítés, a gazdasági fellendülés vidéken is lökést adott a közparkok fejlődésének, ehhez az éledő városszépítési mozgalom is buzdítást adott.

Nálunk is ehhez a lendületes időszakhoz köthetők a Belváros új nyúlványaiban az első nagy parkok, sétányok megszületése. Déli végén a Vörösmarty teret az 1860 körül alakították ki egy korábbi püspöki majorság helyén. Körülötte az építészeti romantika jegyében megépült térfalak Ybl Miklós közreműködését sugallják. A tér kezdetben a Széchenyi utca része volt, majd az ország első Vörösmarty szobra felavatásával 1866-ban kapta a nagy költő nevét. „Békebeli” képeslapok igazolják a bekerített park, a házak előtti fasor, a kandeláberek és az épületegyüttes elegáns összhatását. Mára inkább átmenő gyalogos forgalom jellemzi, a tér pihenő-funkcióját nagyrészt elveszítette, ami a Balatoni út korábbi megnyitása és a Palotai út szélesítése következményének tekinthető.

Az északi végen a Budai kaputorony bontása után, az 1820-tól kiépült házsor és a Móri út között kialakult trapéz alakú területre 1877-ben Hübner Nándor tervezett a Belvároshoz csatlakozó, mértani rendű, elegáns parkot és sétányt, a Ligetsort, amit a Szépészeti Alapból valósítottak meg. A 1879. évi fehérvári országos kiállítás után itt helyezték el az Oetl-féle Zenepavilont. A teret a műtárgy ajándékozójáról, a kiállítás ötletadó szervezőjéről, Zichy-ligetnek nevezték el. Zichy Jenő mellszobra a liget középpontjában látható. Mái legendák keringenek az ebéd előtti sörözős, katonazenés vasárnapokról. Bár talán a legszebb jó adottságú parkunk, a Zichy liget még nem lelta meg az igazi helyét a mai város életében. Bár a kezdeti szándék a Belváros kiterjesztése volt, a 90-es évek kényszerű, ám vitatható útvezetése éppen arról szakította le. Faállományát a szakemberek előregedettnek tekintik. Szobrok jönnek-mennek, gyarapodnak, olykor ötletszerűen elhelyezve. A téli korcsolyapálya kedvelt ötlet, de a velejáró kiszolgáló létesítmények látványa és a hely nyári kopársága ebben a parkban túl nagy ár ezért. Hátha akad jobb helye a városban. Időszerű a Zichy liget koncepcionális átgondolása, hosszabb távú és részletekre is kiterjedő rehabilitációs tervének elkészítése.

A Belvárost a két rövid oldaláról is virágos pihenőparkok fogják közre. Mindkettőnek a kibontott hajdani patinás városfal szakaszok nyújtják a hiteles történelmi díszletet, és az értékes szobrok a méltóságot. Bár komoly átmenő gyalogos forgalmat bonyolítanak le – az egyik a forgalmas autóbusz pályaudvar irányába, a másik inkább a Fő utca megközelítésére a Skála áruház felől –, séta végén megpihenésre alkalmas, szép helyek.

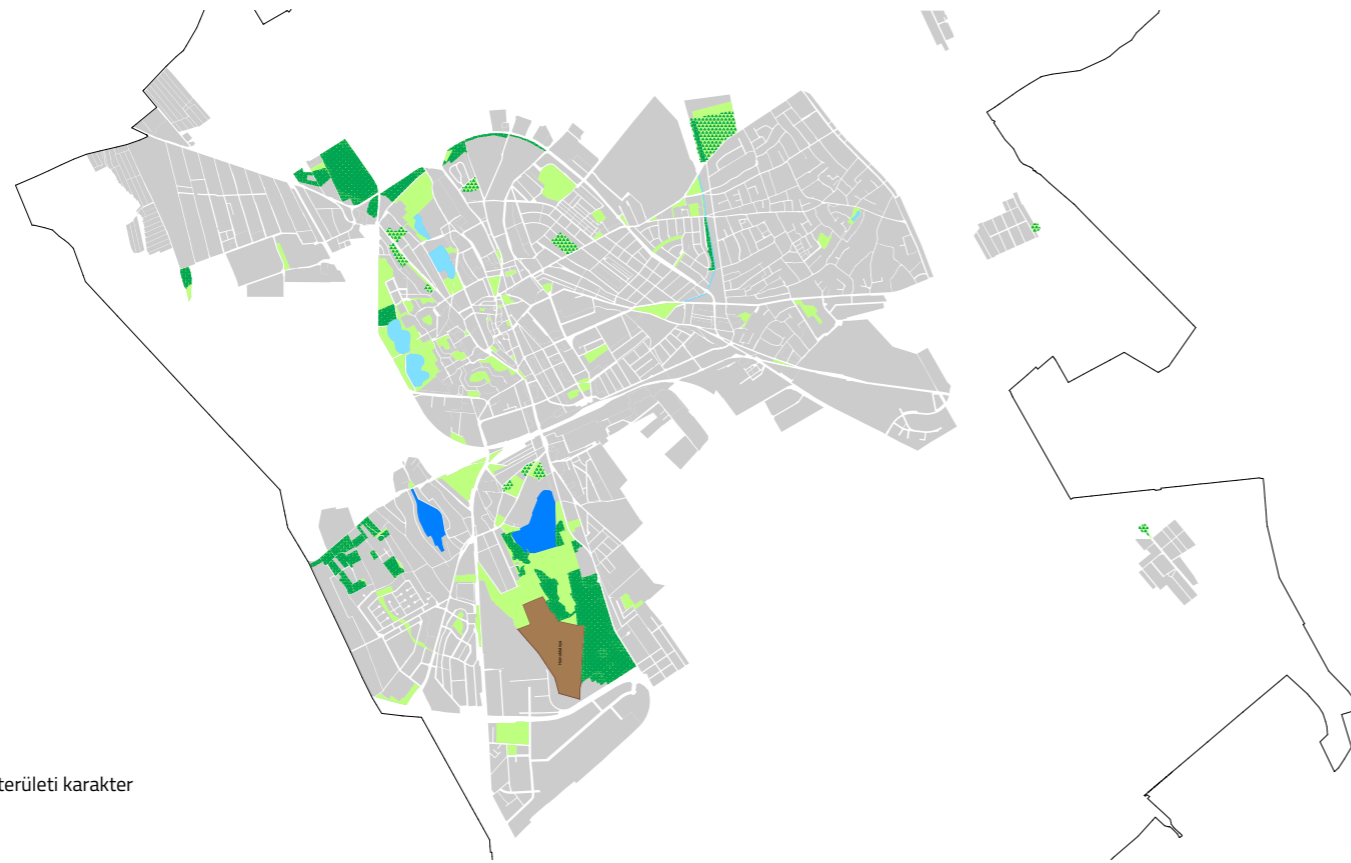
Az 1930-as években komoly bontások árán létrehozott Országzászló téren most folyik a gyökeres átalakulás. Kíváncsian várjuk!

A történelmi városmag déli részén, jobbra klasszicista épületek nyugodt karéjában fekszik a Szent István tér kis parkja, régebbi időkben a megyevásároknak adott helyszínt. Ma a teret betérítő lombú öreg platán jótékony árnyéka csábít csendes felüdülésre a névadó méltóságteljes lovasszobra és szép virágágyások társaságában. A Megyeháza vigyázta tér jó idő esetén, gyors bútorozással az augusztus 20-i hivatalos ünneplést is befogadja.

Darányi Ignác földművelésügyi miniszter 1898-ban Erzsébet királyné halála után körlevélben fordult Magyarországhoz, emlékfák, facsoportok és ligetek ültetését szorgalmazva. Ekkor jöttek létre az országban az új – és rendszerint Erzsébet nevét viselő – terek, sétányok, ligetek és parkok. Székesfehérváron ekkor hozták létre a Budai út és a Seregélyesi út háromszögében, városi ingatlanon az Erzsébet-ligetet. A mélyfekvésű, egykori buckás, homokos területet már korábban is parknak szánták, az első fákat még 1839-ben ültették. Akkori beceneve HALESZ („ha lesz fa, ha nem...”) volt, manapság is inkább erre hallgat. Bár történelme során a belvív többször használhatatlanná tette, legutóbb 2010-ben, a mai Fehérvár egyik legkedveltebb

Zichy liget

szabadidős területeként széles kínálatot nyújt a látogatóknak: korszerű, kalandos játszóterek kicsiknek-nagyoknak, sportolási lehetőségek, csoportsportok, kutyasétáltatás, egyéb szabadtéri programok stb. Nem elvetendő a parkolási lehetőség sem. A város felőli csücskén Bory Jenő emlékműve az 1848-as szabadságharc „haleszi felkelésének” állít emléket.

Várostörténeti múltú a hajdan városszéli Rózsáskert a Malom és Varga csatorna közötti terület északi felén. A 19. század végén pihenő-, sport és szórakozóhely volt, jelentőségét a közeli strand tovább növelte. Mai folyamatos látogatottságát a bővízü Csitáry-kút fogalommá lett, mélyről érkező ásványvize minden napszakban garantálja. A közelében készült el a 70-es évek végére a mesterséges Csónakázó tó. Létrehozásakor a kitermelt föld egy részét helyben, egy sziget kialakítására hasznosították. A horgászatra is alkalmas vízfelület hideg teleken kedvelt korcsolyázó hely. A terület délnyugati felén, a hajdani Vidám Park helyén nyitották meg a közelmúltban a fehérvári gyerekek kedvencévé vált Koronás Parkot,

egy kivételes színvonalú történelmi játszóhelyet, egyedi és rendkívül változatos játékokkal, szép kortárs kiszolgáló épületekkel, beérett fás környezetben.

Fehérvárnak számos pontján találkozunk a történelemmel. Az 1222-es országgyűlésen a város határában lévő Csúcsos-hegyen hirdette ki II. András király az Aranybullát, az ország első, 1848-ig érvényben lévő alkotmányát. A szerpentin utacskával megközelíthető helyet, melyről belátni a környéket, a korábbi évtizedekben egy csövével a város felé forduló tank jelezte. Ma egy bullát ábrázoló mészköszobor emlékeztet hazánk nyolc évszázada történt meghatározó eseményére. Néhány év múlva e hegytető fényes ünnepek helyszíne lesz.

Már híre ment, hogy készül valami a Maroshegyen. Az eddig háborítatlan 200 hektáros Alsóvárosi rétet a város megvásárolta a tulajdonostól, hogy a terület a tervezett ipari hasznosítás helyett Székesfehérvár „zöld tüdeje” legyen. Igazi örömhír!

Koronás park

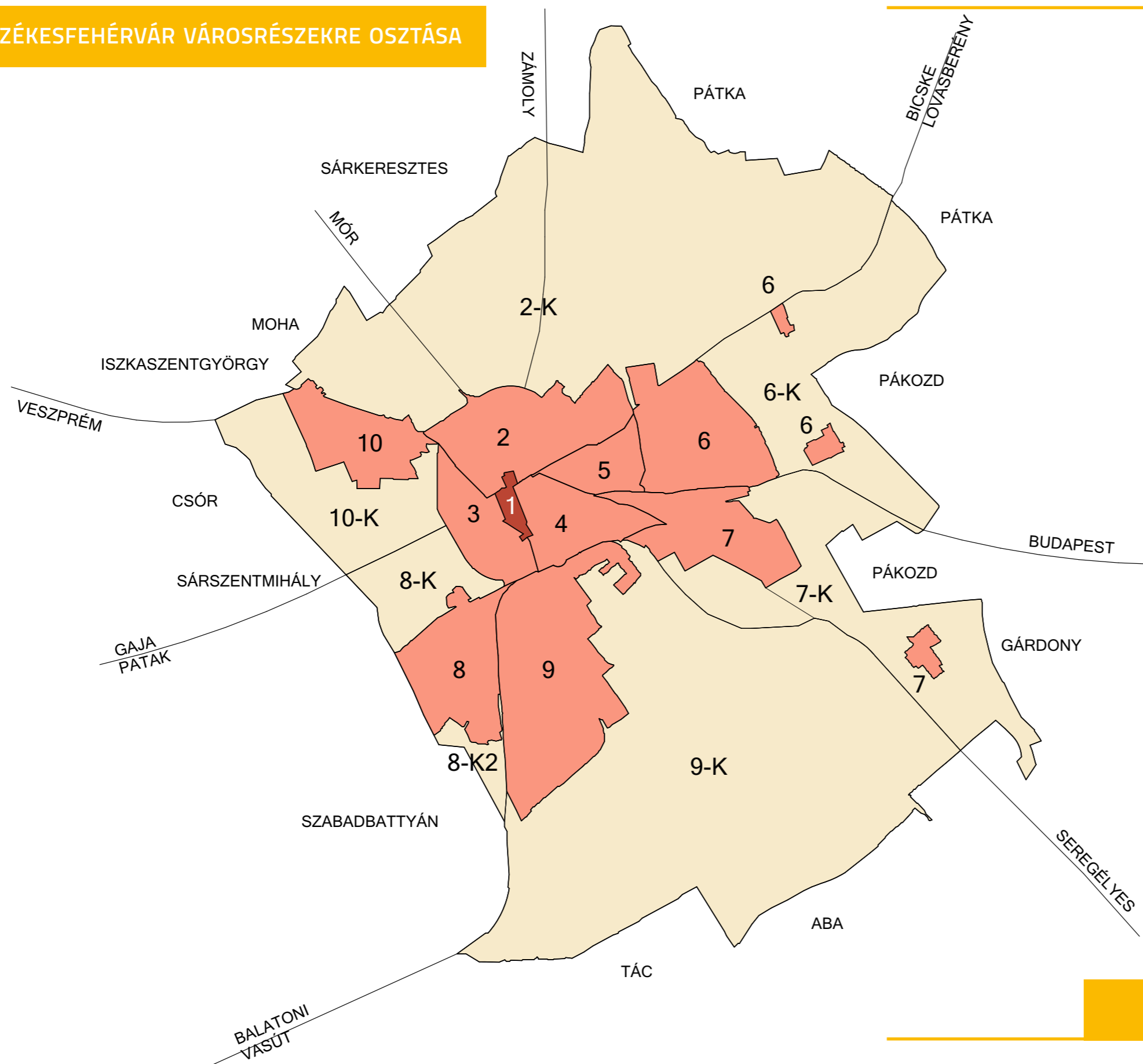
János Vitéz Park

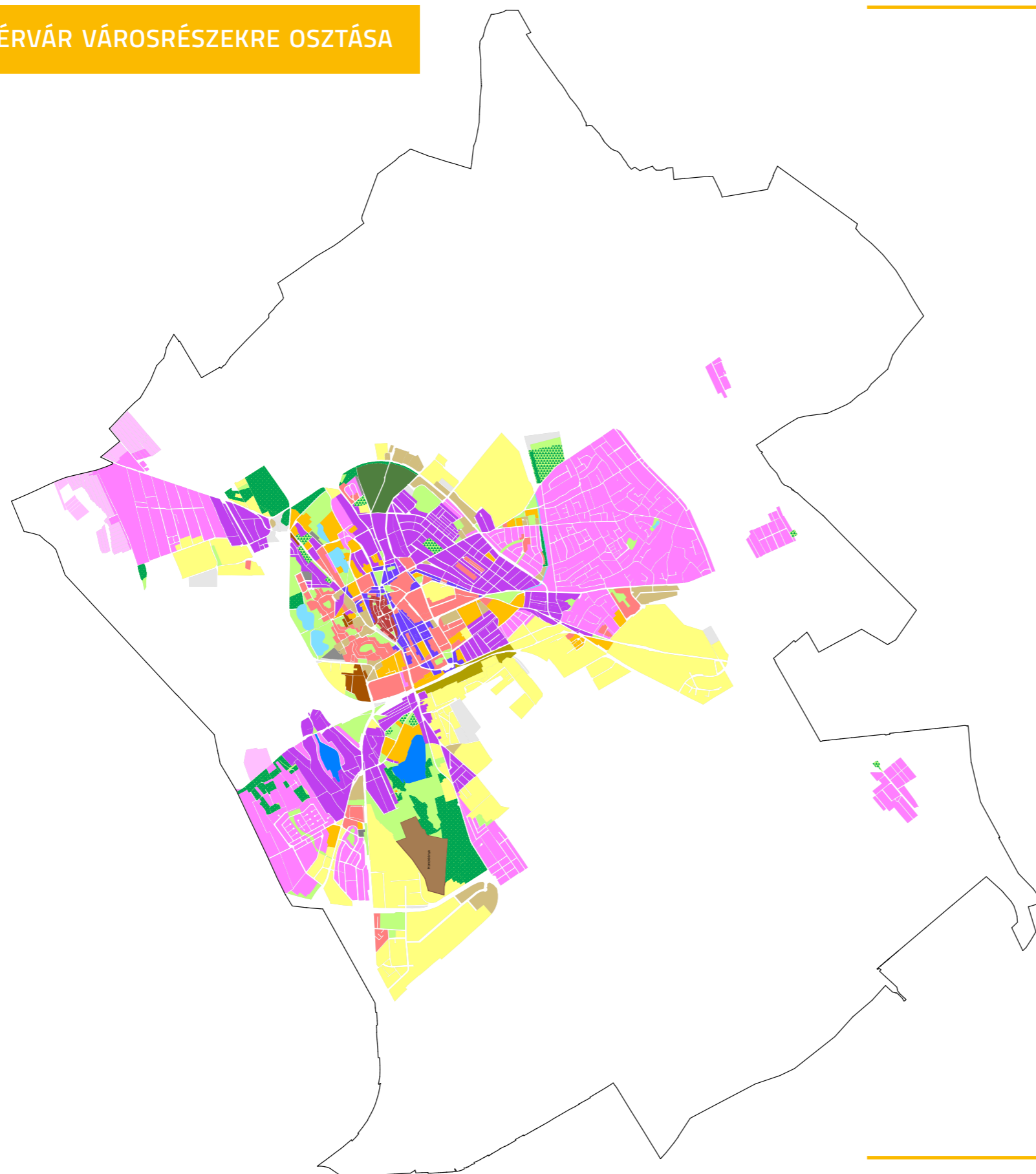
Palotavárosi tavak

TARTALOMJEGYZÉK

VÁROSRESZEKRE OSZTÁS, ÖSSZESÍTETT TÉRKÉP	55
BELTERÜLETI KARAKTERTÉRKÉP	56
KÜLTERÜLETI KARAKTERTÉRKÉP	57

1. TÖRTÉNELMI BELVÁROS
2. FELSŐVÁROS
3. PALOTAVÁROS
4. VIZIVÁROS
5. VEZÉR-, ÉS ÍRÓ UTCÁK
6. ÖREGHEGY, KISFALUD, CSALA
7. RÁCHEGY, BÖRGÖND
8. MAROSHEGY
9. SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA
10. SZÁRAZRÉT-FEKETEHEGY

JELKULCS

Lakóterületek

- Történelmi városmag karakter
- Polgárvárosias karakter
- Hagymányos kertes karakter
- Kertvárosias karakter
- Nagyvárosi telepszerű karakter
- Falusias karakter
- Kiskertes karakter (korlátozott lakhatás)

Ipar, szolgáltatás

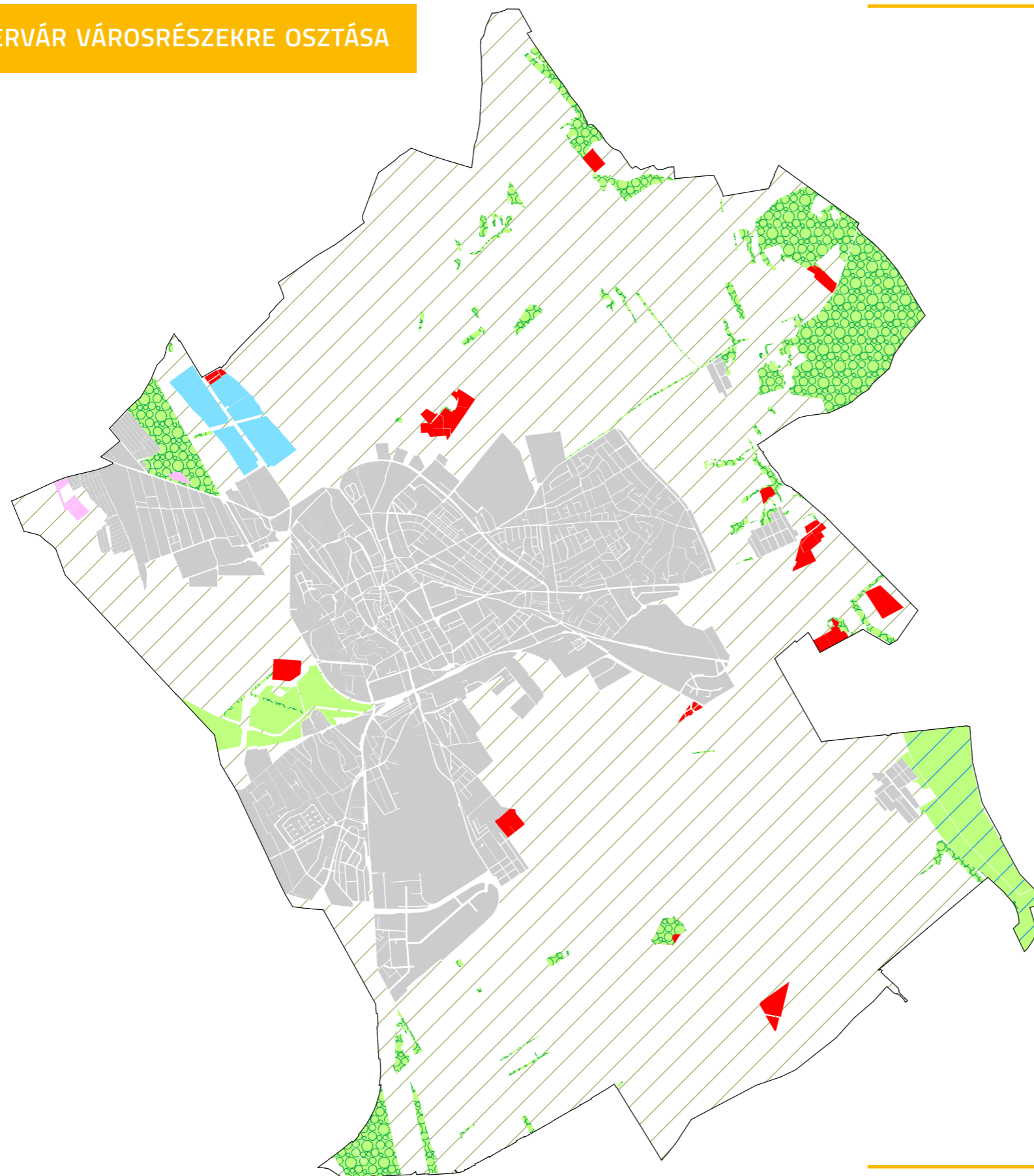
- Intézményi karakter
- Bevásárló központi karakter
- Ipari park karakter

Zöldterületek

- Közösségi zöldterületi karakter
- Vízfelület
- Erdő
- Temető
- Láp

Különleges területek

- Vasúti terület
- Garázsváros
- Katonai terület
- Egyéb terület

- JELKULCS**
Külterületek
- Rét
 - Vízfelület
 - Erdő
 - Láp
 - Mezőgazdasági terület
 - Majorság, telephely, reptér
 - Kiskertes karakter (külterületi)

TARTALOMJEGYZÉK

A TÖRTÉNELMI BELVÁROS TELEPÜLÉSSZERKEZETI FEJLŐDÉSE	59
FELSŐVÁROS TELEPÜLÉSSZERKEZETI FEJLŐDÉSE	64
PALOTAVÁROS TELEPÜLÉSSZERKEZETI FEJLŐDÉSE	71
VIZIVÁROS TELEPÜLÉSSZERKEZETI FEJLŐDÉSE	77
VEZÉR- ÉS ÍRÓ UTCÁK TELEPÜLÉSSZERKEZETI FEJLŐDÉSE	83
ÖREGHEGY, KISFALUD ÉS CSALA TELEPÜLÉSSZERKEZETI FEJLŐDÉSE	88
RÁCHEGY ÉS BÖRGÖND TELEPÜLÉSSZERKEZETI FEJLŐDÉSE	99
MAROSHEGY TELEPÜLÉSSZERKEZETI FEJLŐDÉSE	105
SÓSTÓ- ALSÓVÁROS-VÁRALJA TELEPÜLÉSSZERKEZETI FEJLŐDÉSE	110
SZÁRAZRÉT-FEKETEHEGY TELEPÜLÉSSZERKEZETI FEJLŐDÉSE	116

1. Történelmi belváros

JELKULCS

Lakóterületek

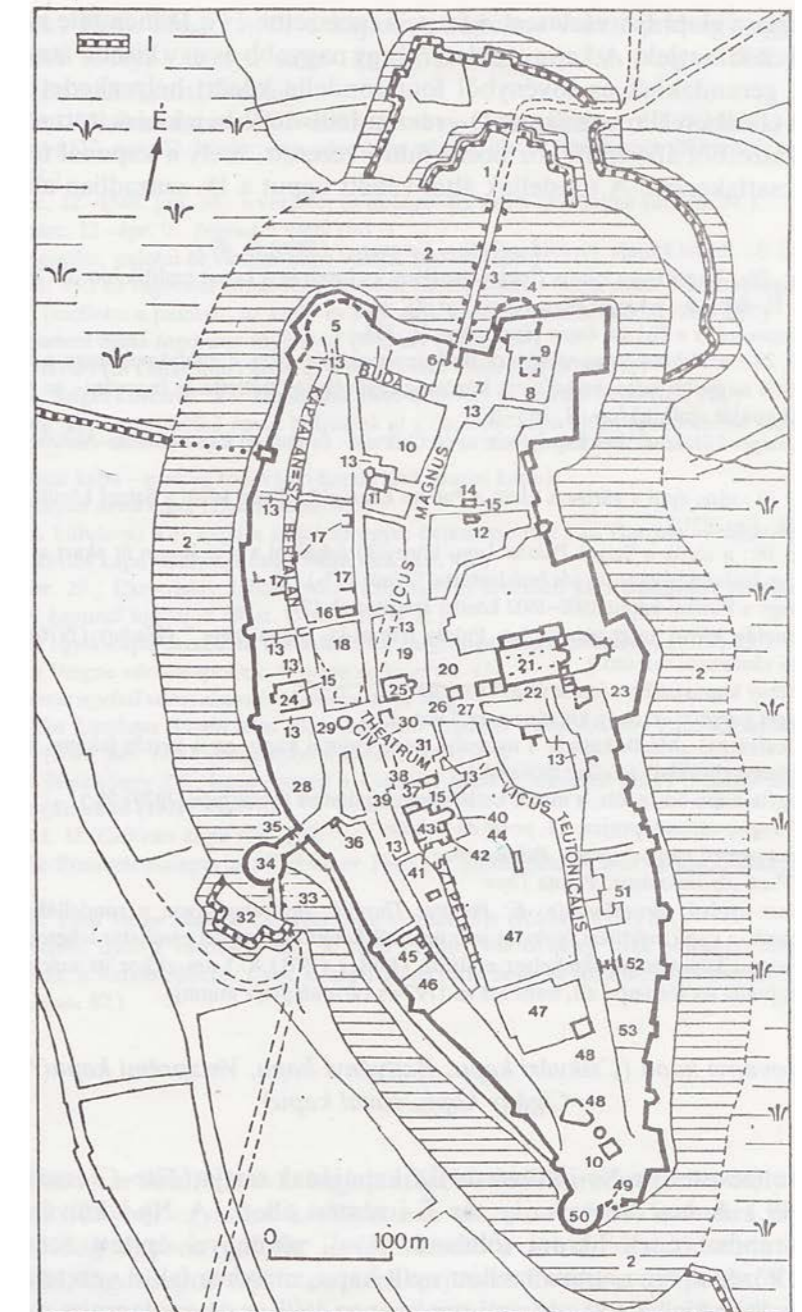
- Történelmi városmag karakter
- Polgárvárosias karakter
- Nagyvárosi telepszerű karakter

Zöldterületek

- Közösségi zöldterületi karakter

Különleges területek

- Egyéb terület

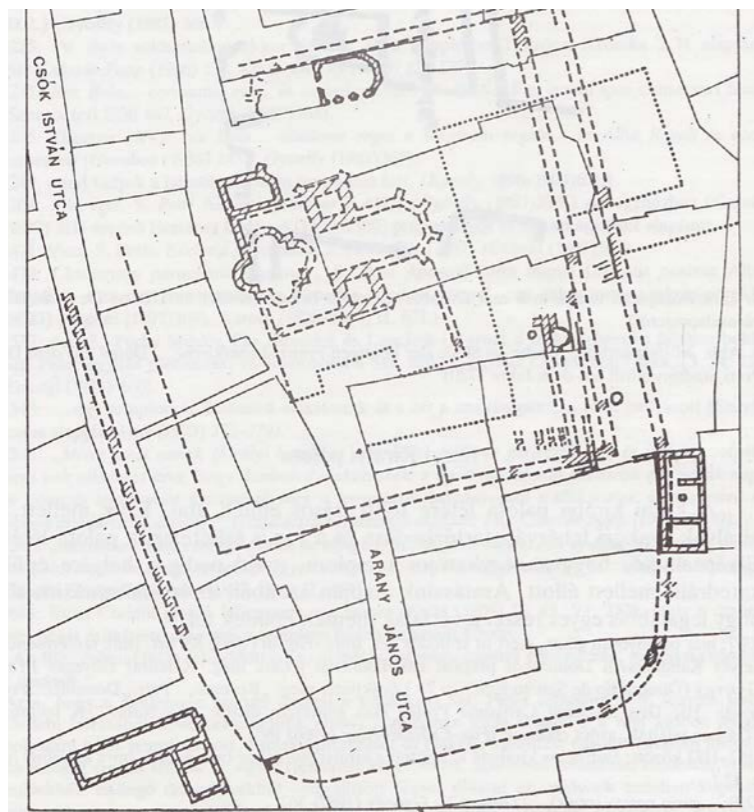

A székesfehérvári belváros utcái, épületei és védművei a XVII. században.
Siklósi Gyula: Adattár Székesfehérvár középkori és törökkori építészetéről, Szfv. 1990

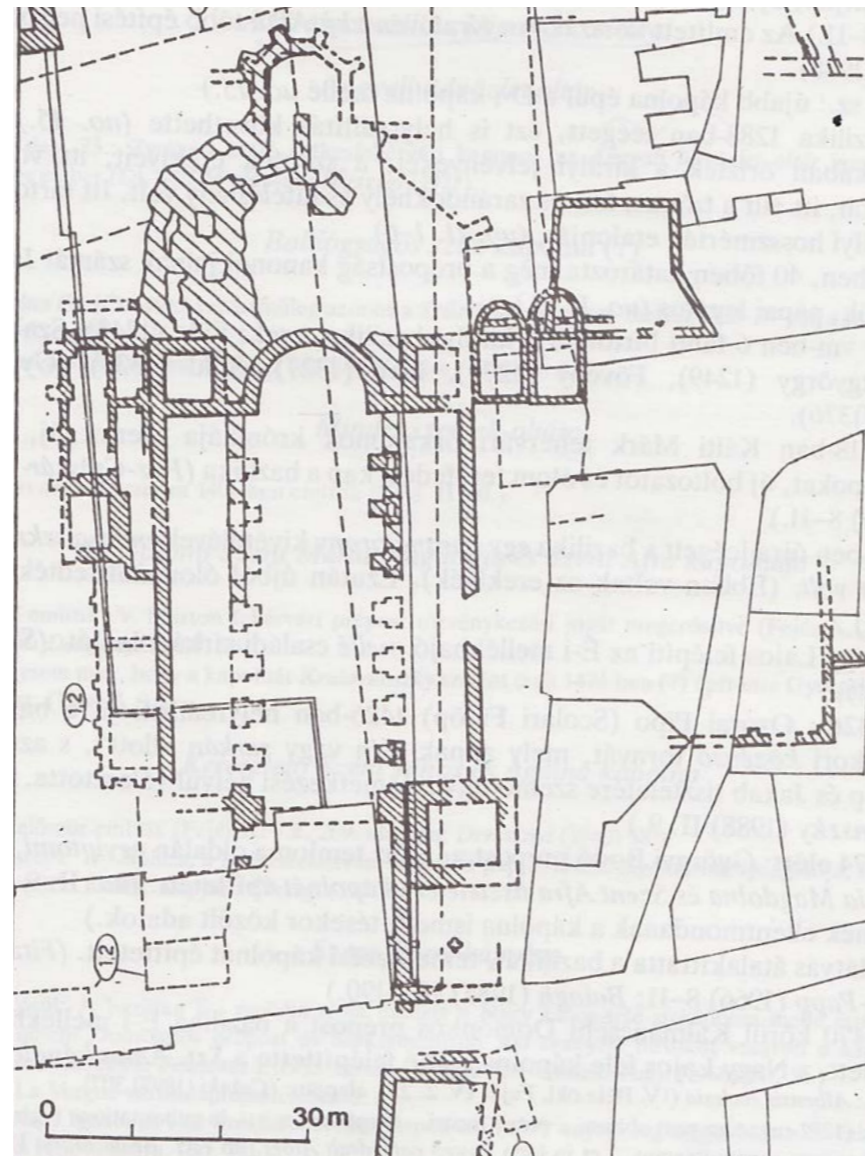
Székesfehérvár a történetileg kialakult természetes útvonalak találkozásánál jött létre. Városmagjának kialakulása szorosan összefügg a város fejlődésével. Akármilyen meglepő, ennek az ősi útkereszteződésnek mai lenyomata a Fő utca és a Liszt Ferenc utca kereszteződése a hajdani piactér tágulataként kialakult Városház téren. Talán éppen az Országalma helyén...

A hely és a környező mocsárvilág már kezdettől fogva előnyöket is jelentett. Az ókori Pannónia provinciában és később is, a város közlekedési kapcsolatai, közelebb és tágabb környezetének értékei kezdtek dominálni. Fehérvár már a kezdetektől nemcsak dunántúli, de igen fontos európai kereskedelmi útvonalakat is ellenőrzése alatt tartott. 1018-tól kezdve a nyugatról Fehérváron keresztül vezető út egyben a Szentföld felé vezető zarándokút is volt.

A belváros területén több történelmi korszak embere élt. Leletanyag igazolja, hogy a fehérvári városközpont területe a neolitikumtól kezdődően a magyar honfoglalásig szinte folyamatosan lakott volt. 1015-ben, a Szent László idejében íródott Gesta szerint Szent István a királyi bazilikát Alba városában építette, a város ekkor már állott. Alapterülete nagyobb volt, mint a korabeli Bécsé vagy Párizsé. Központjában a nagyméretű, négyzetes alapterületű Piac tér, a Theatrum Civitas terült el. Déli oldalán, annak legmagasabb pontján, állt Géza fejedelem palotája, és palotakápolnája, a korai királyi vár és palota, majd a később ide épített Szent Péter templom.

A korai királyi vár a XIII-XV. században / Siklósi Gy.: Adattár... Szfv, 1990.

A királyi bazilika és közvetlen környezete / Siklósi Gy.: Adattár... Szfv, 1990.

Keletről helyezkedett el a szintén falakkal körbevett prépostság és királyi bazilika épületegyüttese. A tengelyében épült koronázó templomtól északra állt a préposti palota, délre a káptalannak ott-hont adó kerengős kolostorépület.

Ez volt a középkori Magyarország szakrális központja, koronázások, keresztelések, esküvők, temetések, országgyűlések helyszíne, hiteles hely iskolával, Európa hírv könyvtárral, vendégházzal. Itt őrizték a koronát és az ország jelképeit. Szent István, Szent Gellért és Szent Imre tiszteletére zarándokhellyé vált. A fennmaradt adatok „főváros” jellegre utalnak.

A korai királyi vár és a prépostság fallal körülvett objektumaitól északra három települési egység húzódott: a Szt. Bertalan templom és a Szt. Kereszt templom körül a királyi vár-, illetve a káptalan jobbágyai

Szent István szarkofágja a Nemzeti Emlékhely mauzóleumában

éltek, a Theatrum Civitatis északi oldalán pedig Szent Jakab tiszteletére szentelt temploma körül a kereskedő település, a latinok városa (Civitatis Latinorum) állott. Mindezeket régészeti feltárások bizonyítják.

A latinok 1249. évi betelepítésével a korai királyi vár megszűnt, a királyi székhely Budára költözött, a város védelmét ezen túl a 13. század második felében kiépített városfal látta el. Ezzel egy időben épült fel a város északkeleti sarkában az újabb királyi vár, mely a palotát vette körül. A városfallal, majd árkokkal körülvett belvárost mesterségesen választották el az ugyanígy kialakított külvárosoktól, melyek ugyancsak szárazulatokra települtek. A belváros neve ekkor a középkori krónikák és oklevelek tanúsága szerint „Castrum” volt. A királyi várat feltételezhetően Zsigmond király uralkodása idején tovább erősítették, majd a városfalat Mátyás király idejében, új védművekkel, rondellákkal tették biztosabbá.

A kora középkorban a történelmi külvárosok is az útrendszer mellett telepedtek le. A belvárostól városfalak választották el a külső, az északi (Budai külváros) a nyugati (Sziget, Ingovány, Szentkirályföldre) és a déli városrészeket (Újfalú), ahol a XIII-XIV. században alakultak ki önálló települési egységek. A sáncokat minden oldalról földből készült rondellákkal védték.

A korai városnak álló emlékei sajnos nem maradtak ránk, középkori és törökkori utcáiról keveset tudunk. E korokból származó forrásanyag meglehetősen szegényes, a legtöbb adatunk, értékelhető városleírásunk a 16-17. századból származik. A képi ábrázolások, metszetek, térképek, felmérések általában még későbbiek főként 17-19. századiak. Régészeti adatok, meglévő műemléki részletek, műemlékek bizonyítják néhány mai utca középkori vonalvezetését.

A másfél évszázados török uralom lezárulásával egy ostromok és tűzvészek által lepusztított, kifosztott, elszegényedett, romos város maradt az utókorra. A középkor épületeinek nagy része elpusztult, a királyi bazilika is rommá lett.

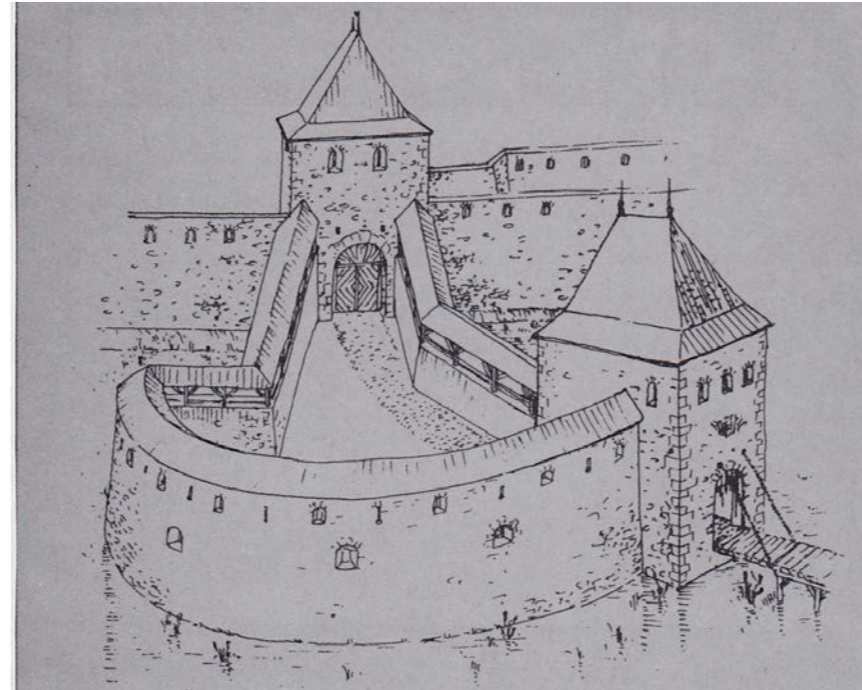

Jelmagyarázat

- 17. század végén álló erődítések
- Földtöltés
- A királyi bazilika maradványai
- 17. század végi településterület
- Utak
- Hidak
- Várak a 17. század végén
- Ingóványos területek
- A Fekete Sas Szálló épülettömbje

Fehérvár északi fele a XVII. sz. végén – mai légifelvételre vetítve
A térképet készítette Csiki József Attila és Szücsi Frigyes,
Siklósi 1999, Abb. 67 és Kolláth 2015, 376, 1. ábra nyomán.

Siklósi 1999 = Siklósi, Gyula: Die mittelalterliche Wehranlagen, Burg- und Stad-
mauern von Székesfehérvár. VAH 12. Budapest 1999.
Kolláth 2015 = Kolláth Ágnes: Koronázóvárosból szandzsákközpont. Székesfe-
hérvár a kora újkorban. In: Benkő Elek – Orosz Krisztina (szerk.): In medio regni
Hungariae. Régészeti, művészettörténeti és történeti kutatások az „ország kö-
zepén”. Budapest 2015. 375–403.

Palotai kapu nézeti rekonstrukciója (Egyed Endre rajza)
Siklósi Gyula: Székesfehérvár – Palotai kapu, Szfv, 1999.

A mai Belváros kiépülése a Szent István óta kifejlesztett, közép-
kori városszerkezetre alapozva, a török kiűzése után a 18. század
elején kezdődött. Az újjáépülő barokk Fehérvárt elsősorban a mo-
numentális egyházi épületek – templomok, rendházak –, néhány
főúri palota – püspöki palota, régi városháza, Zichy-palota – és
módos polgárházak – Hiemer-tömb, Budenz-ház – őrizték meg az
utókornak. Ezek kiemelkedő értékű elemei a mai városképnek is.

A belvárosiasodás és a külvárosiasodás – a modern városfejlődés
összefüggő folyamatai – a 19. századi Fehérváron is párhuzamosan
mentek végbe. A várfalak fokozatos lebontásával a Belváros a vá-
rarkok környékére és a főútvonalakra terjeszkedett ki. A reformkori
klasszicista építészet jeles alkotásokat hagyott az utókorra, mint a
Schmidegg-palota, a Megyeháza, és környékének számos épülete..

A keleti irányú terjeszkedés következtében újabb külvárossal
gyarapodott a már belakott terület, ekkor kezdődött el a Viziváros
fokozatos beépülése. A polgárság megerősödése lendületet adott
a város korszerűsítéséhez, elsősorban az elmaradott úthálózat
kiépítéséhez, a kezdeti csatornázásokhoz.

A kiegészítés tájékán, az építészeti romantika és historizmus
korában jelentős fejlődésen ment keresztül a belváros arculata.
Sorra épültek – nemegyszer középkori maradványokon – a Fő utca,
Kossuth utca épületei, illetve megújultak a régi homlokzatok. Kétség

sem férhet hozzá, hogy ebben az arculatváltásban – ha szerényen
visszahúzódtott is – komoly szerepe lehetett Fehérvár híres szülőtte,
Ybl Miklós hatásának. Északi és déli irányban is jelentősen terebé-
lyesedett a belváros. Északi végében a Felsővárossá lett egykori
Budai külváros hatalmas vásárterének fokozatos beépülésének
részeként jött létre a kor újszerű, elegáns, tervezett parkja, a Zichy
liget, nyugati szélén módos polgárházak egységes hatású térfalával.
Déli részen alakult ki ennek ellenpólusaként az Ybl Miklós nevéhez
köthető romantikus házsor és a példátlan közakarat és közadakozás
vívmányaként a Vörösmarty tér.

(E kor országos hírű jelesei a század elején éppen egyidőben kop-
tatták a fehérvári ciszterci gimnázium padjait, osztály-, de legalábbis
iskolatársanként. E neves intézményben tanultak a belvárosi Ybl-fiúk,
a nyéki Vörösmarty gyerekek, a Pestről lejött tíz Semmelweis testvér
legtöbbje, a móri Wekerléék Sándor fia, a majdani miniszterelnök
édesapja és Simor János, a későbbi hercegprímás...)

A Vörösmarty tér egy régi képeslapon (forrás: www.profilia.hu)

A XIX. század utolsó évtizedeiben az eklektika hódított teret,
ekkor épült fel a Bíróság meg az új Színház az egykori városháza
egyre értékesebb északi részen. A belváros a kor különös szépségű
építészeti stílusából is megőrzött két alkotást, az Árpád fürdőt és
a „Pávás-házat”

Az új század elején végrehajtott tudatos városi telekgazdálkodás
lehetővé tette az 1930-as évek lendületes fejlesztéseit a belváros
történelmi szövetében. Ezzel karakteres új szint is teremtettek az
arculatban.

A Csitáry Emil polgármester nevével fémjelzett másfél évtized a Városi Mérnöki Hivatal intézkedései nyomán, jeles tervező építésszek közreműködésével, modern szellemű várostervezéssel, új tereket, utcákat, karakteres épületegyütteseket hozott létre. A Bartók Béla tér, az Országzászló tér kibontása, a Várkörút kiépítése az egykori várak helyén, a Várkörút összekötése a Móri út felé, a korábban zárt belváros megnyitása a szellős villasorral, a Prohászka út nagyvárost ígérő elindítása, a korábban városzélnek számító vasútállomás bekapcsolása a városközpontba, mind ennek az időszaknak az eredménye. E nagyszabású munkálatokat területrendezések, csatornázások, utépítések kísérték. Korszerű bérházak, intézmények, köztük iskolák épültek. E kor kiemelkedő alkotásai a Városháza bontások árán megvalósult új épületegyüttese, a kultúrháznak épült mai könyvtár – képtár árkádok épülete és a ciszterciek új gimnáziuma a Bartók Béla téren, vagy a Várkörút ma is modernnek ható lakóépületei, a „Vasalóház” és a Bauhaus-villa. Ekkor kapott méltó keretű környezetet, kőtárat, mauzóleumot a Szent István építette Szűz Mária prépostsági templom romterülete is.

A székesfehérvári Belváros 1920-40 közötti modern – jobbjára novecento és Bauhaus stílusú –, magas színvonalú építészetét Schmidl Ferenc és Molnár Tibor helyi építészek, a mentor-építésztanár Kotsis Iván és a fővárosi Hübner Tibor, Csánk Rottmann Elemér, Rimanóczy Gyula, Weichinger Károly építészek nevéhez fűződik. Elsőrangú képzőművészek, Ohmann Béla, Pátzay Pál, Pásztor János, Moiret Ödön szobrászok és Aba Novák Vilmos festőművész is közreműködtek a város kedvező arculatának formálásában.

E gigantikus építési, szépítési, korszerűsítési korszaknak talán a csúcspontja volt az országos hírű 1938-as ünnepi Szent István-emlékév, számos eseménnyel, tömegrendezvénnel, épületavatással, magas rangú látogatókkal.

Országzászló felavatása 1936. (fotó: Kováts Jenő)

Ezt az erőteljes városépítő lendületet törte derékba a második világháború. Bár a nagy szőnyegbombázások elsősorban a vasút környékét sújtották, az elhíresült zámolyi tankcsata során pedig a felsővárosi gazdák házait semmisítette meg, a pusztításból bővel jutott az ezeréves királyi város történelmi városmagjának is.

II. világháborút követően a város megítélése, a neki szánt szerepek jelentősen megváltoztak. Mindez természetesen felső politikai döntés kérdése volt, a „klerikális város” Székesfehérvár hátrányára. Az 1950-es évben az infrastrukturális fejlesztés és a lakásépítés messze elmaradt nemcsak az igényektől, hanem Dunaújváros, a másik járési jogúvá emelt városától is. (Elnézést az udvariatlannak tűnő felvetésért a mai dunaújvárosiaktól!)

Épül a Horváth István uti lakótelep 1964.
VÁTI Ép.ügyi Dok. és Inf. Központ Tervtára

A városépítés az első két évtizedben a romos területek és a bontandó területek beépítéséhez alkalmazkodott. Az 1950-es években már felvetették a városrekonstrukció szükségességét, mivel Székesfehérvár, mint a védettséget élvező történelmi városmag és a köré nőtt heterogén városrészek elegye, a nagy népességnomást, és a társadalmi változást egyszerre nem volt képes kiszolgálni. A nagyvárosi fejlesztés a környező régiókból beáramló emberek tömegének letelepítését tűzte ki célul. E probléma feloldására jöttek létre a panelházas lakótelepek tervezete.

Másfél évtized múltán fordult a figyelem a történelmi városmag felé is. Meghatározó jelentőségű eseménynek minősült, hogy Székesfehérvár falakkal körülvett történelmi belvárosát, észak felől a Zichy ligettel, dél felől a Vörösmarty térrel kibővítve, 1966-ban műemléki jelentőségű területté (MJT) nyilvánították. A védelem az egyedileg védett épületeken túl a terület teljes beépítésére kiterjedt. Nem sokkal a védettség kimondása után robbant be a város

történetébe a házigyári lakótelepek teljes karéjának megépítése. A koncepció szerint egyetlen részt hagytak a város sziluettjének feltárulására, dél felől, a vonatablaktól nyíló látványt, s akkoriban esztétikai értékkel ruházták fel a szándékot, amelynek politikai tartalma és mondanivalója Székesfehérvár esetében ma már nyilvánvaló és eltörölhetetlen.

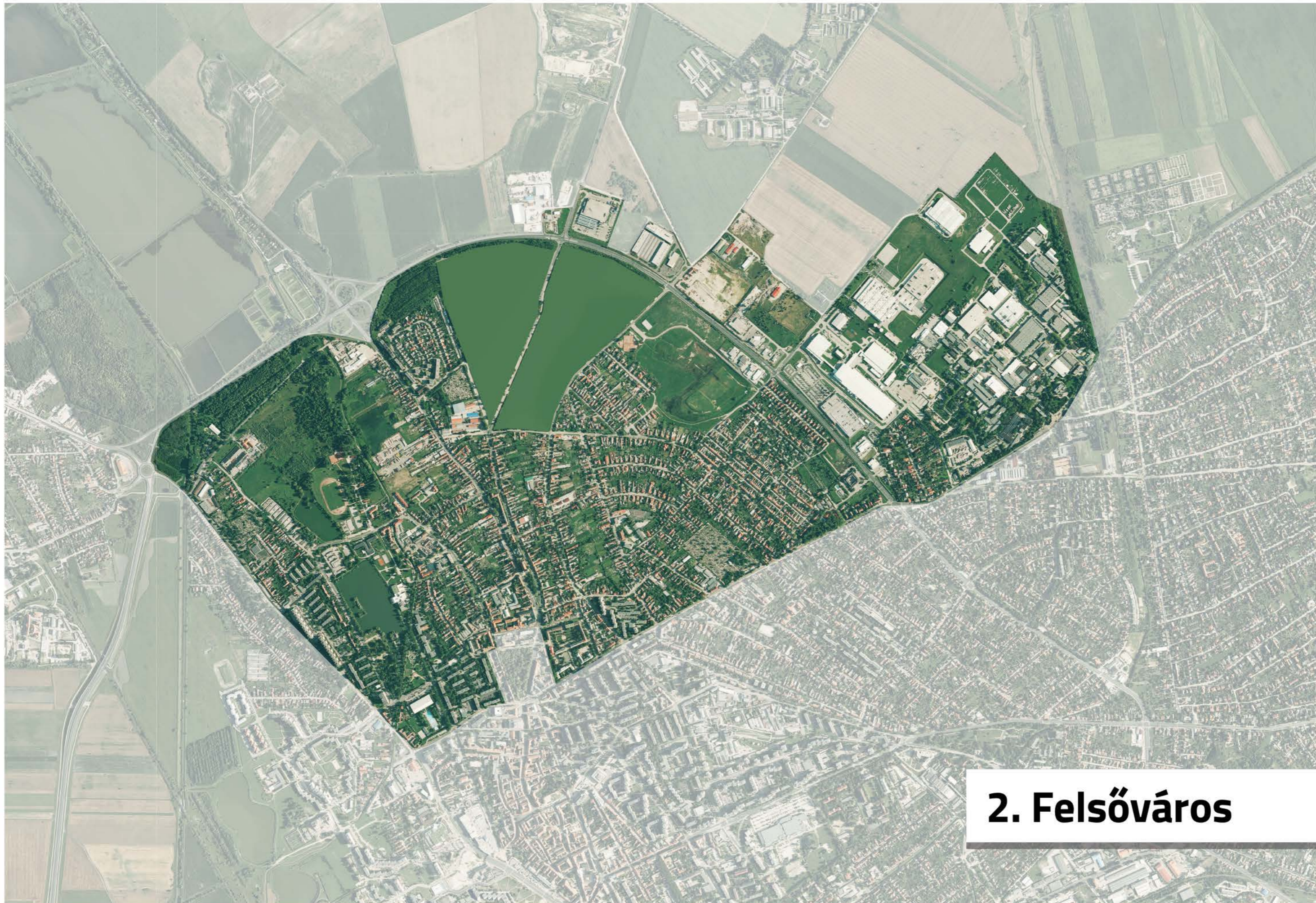
Nemcsak a történelme kezdetén hanem az újabb kori időkben és ma sem függetleníthető egymástól Székesfehérvár és műemléki városmagjának története, sorsa.

Valaha a történelmi Belvárost nyugatról a középkori eredetű iparos-paraszti Palotaváros, kelet felől a „fiatalabb” polgári Viziváros vette közre. Ezen egykori külvárosok évszázadokon át kialakult történelmi szövetét, a városfejlődés ősi hagyományokon alapuló életterét az 1970-80-as években központi politikai döntés következtében csaknem teljesen megsemmisítették. Helyükön hatalmas panelházas lakótelepek létesültek, ezzel – városaink között szinte egyedülálló módon – fojtogató, zárt gyűrűt képezve a történelmi belváros körül. Sem az elbontott óriási történelmi épületállomány dokumentálása, sem az értékes helyszínek régészeti feltárása nem történt meg.

Ez a húsz év alatt megvalósult brutális beavatkozás sokkal több változást hozott Székesfehérvár és lakossága életében, mint ezt megelőzően bármelyik hadjárat, háború, megszállás vagy történelmi tragédia. Ennek a néhány évnek és máig ható visszafordíthatatlan, végzetes következményeinek városépítészeti, társadalmi és szociológiai feldolgozása, tárgyilagos értékelése a mai napig nem történt meg.

Székesfehérvár az épített örökségi értékek tekintetében rendkívül gazdag. A város legtöbb nyilvántartott műemléke a történelmi Belvárosban található. Meglévő épületállományának részletes feldolgozása – levéltári, építészettörténelmi kutatása, elemzése, felmérése, értékelése – országos viszonylatban is példaértékű szemlélettel és részletességgel 1986-1990 között megtörtént. A Belváros Részletes Rehabilitációs Rendezési Tervét a Fejér Megyei Tervező Iroda készítette Schulz István építész vezetésével, rangos történészek, művészettörténészek, levéltáros kutatók, műemlékes szakemberek közreműködésével. Műemléki feladatoknál ma is megkerülhetetlen ezen értékes anyag használata.

Megállapítható, hogy az imponáló mérték térben és időben is kiterjed, azaz nem csupán a barokk – klasszicista – eklektikus történelmi belvárosra és közvetlen környezetére szorítkozik, mint ahogyan azt a mai átlag köztudat számon tartja, vagy a szakmai feldolgozottság mértéke tükrözi. Továbbá örökségi értéket nem csak az egyes régi épületek, hanem a településszerkezet elemei és az utcaképek is jelentik.

2. Felsőváros

JELKULCS

Lakóterületek

- Polgárvárosias karakter
- Hagyományos kertes karakter
- Kertvárosias karakter
- Nagyvárosi teleszerű karakter

Ipar, szolgáltatás

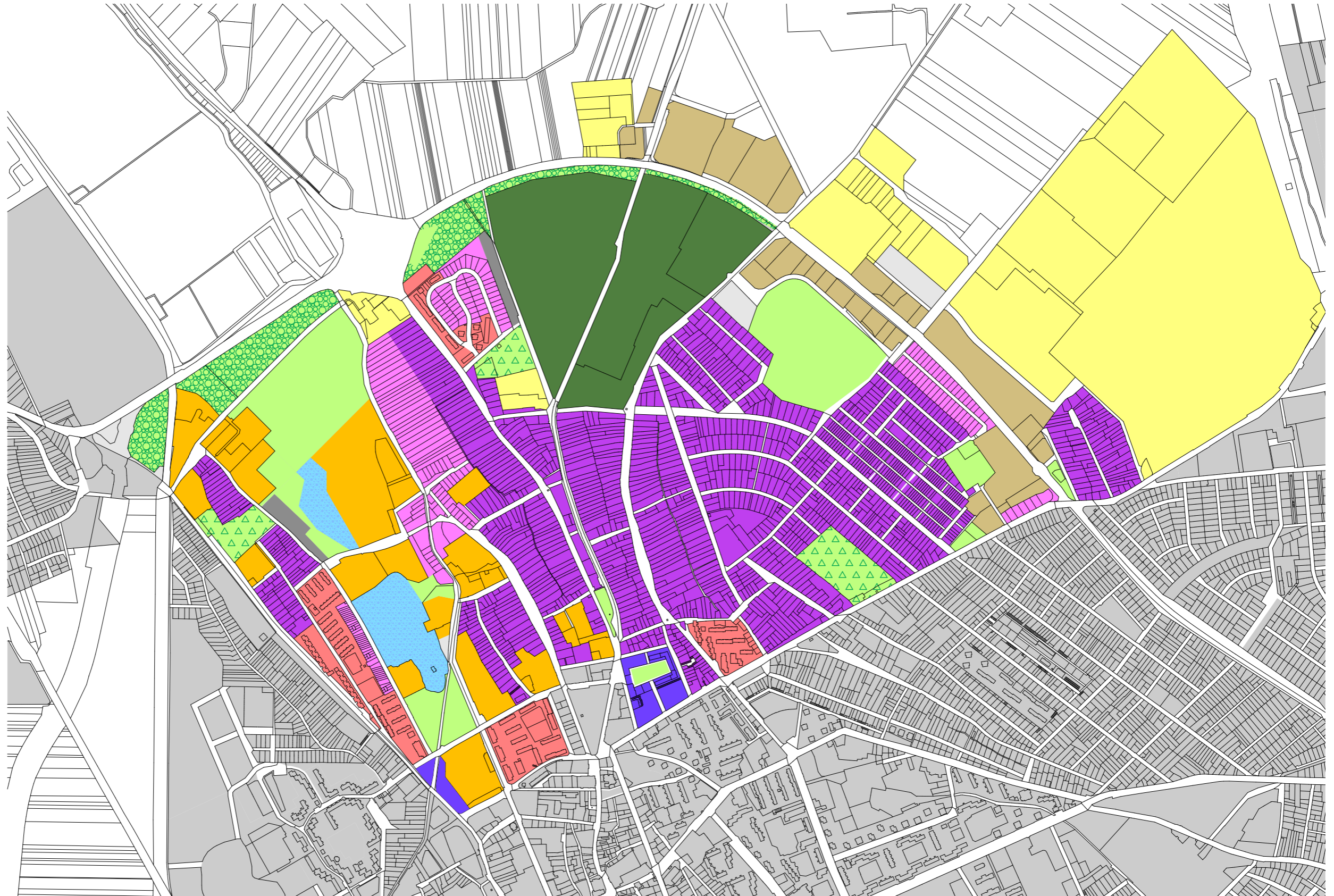
- Intézményi karakter
- Bevásárló központi karakter
- Ipari park karakter

Zöldterületek

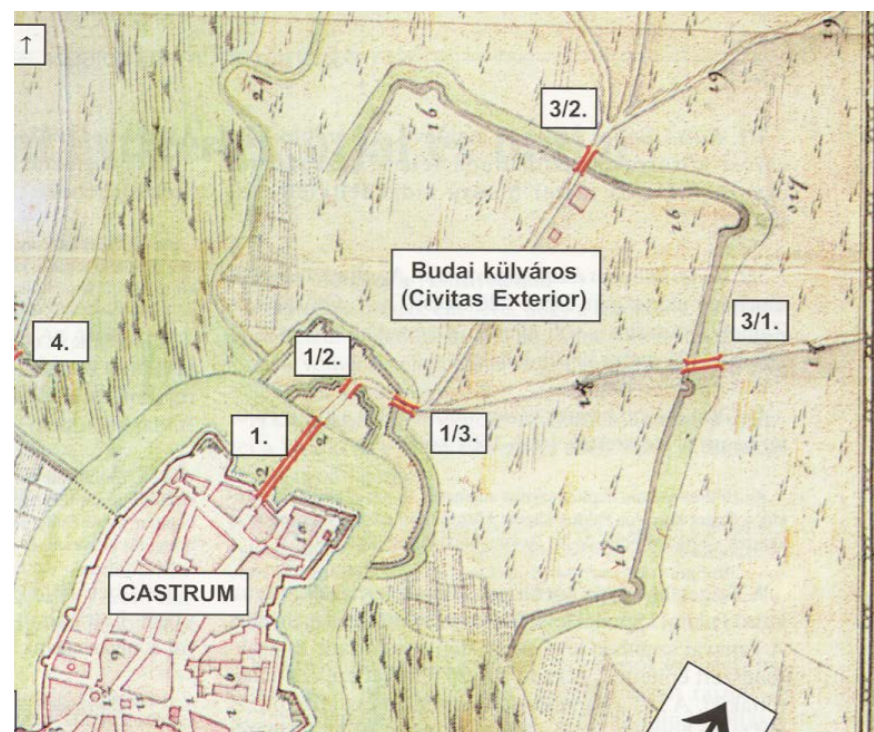
- Közösségi zöldterületi karakter
- Vízfelület
- Erdő
- Temető

Különleges területek

- Garázs város
- Katonai terület
- Egyéb terület

A mai Felsőváros elődje, a Budai külváros (civitas exterior) már a korai középkortól része volt Székesfehérvár lakott településmagjának. Külvárosként szinte egybeolvadt a falakkal körülvett királyi székhellyel, és valószínűleg kiterjeszkedett egészen a távoli szőlőhegyig. Védművekkel – mesterséges sánccal és csatornákkal – körülölelt beépített területe jóval nagyobb volt a belvárosénál, a védműveken kívüli területeivel együtt a középkori Fehérvár nagyobbik hányadát képezte. Mai ismereteink szerint a külváros a belváros árkaitól északra és keletre a mai Palotai út – Szent Flórián körút – Budai út közötti területen feküdt.

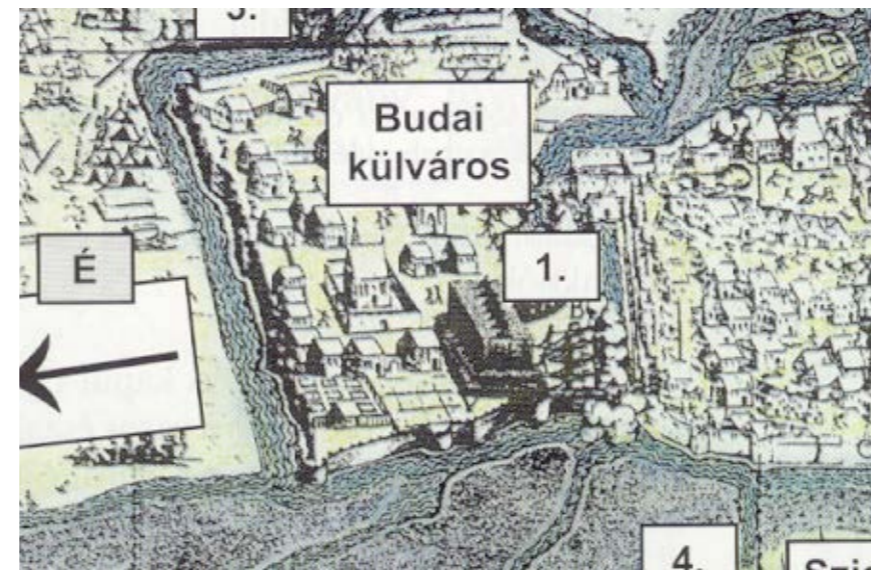

La Vergne, 1689

A városfejlődés XIII. századi állomása fontos egyházi intézmények alapítása volt. A városrészben először 1276-ban említette írott forrás a domonkos-rendi apácák kolostorát (III. Béla tér). A Szent Domonkos plébániatemplom egy oklevél szerint 1331-ben már állt (Zámoly u 76.), és a Királykút környékén teljesített szolgálatot. A ferencesek már a tatárjárás előtt letelepedtek (Honvéd u 3-5.). A Budai külvárosban épült a Szent Bertalan templom és a körülötte levő házakban laktak a fogadalom nélküli ferences-rendi életet élő női szerzetesek. 1471. évi oklevélben olvashatunk a falakon kívüli (extra muros) Szent Erzsébet utcáról (valószínűleg a Malom utca

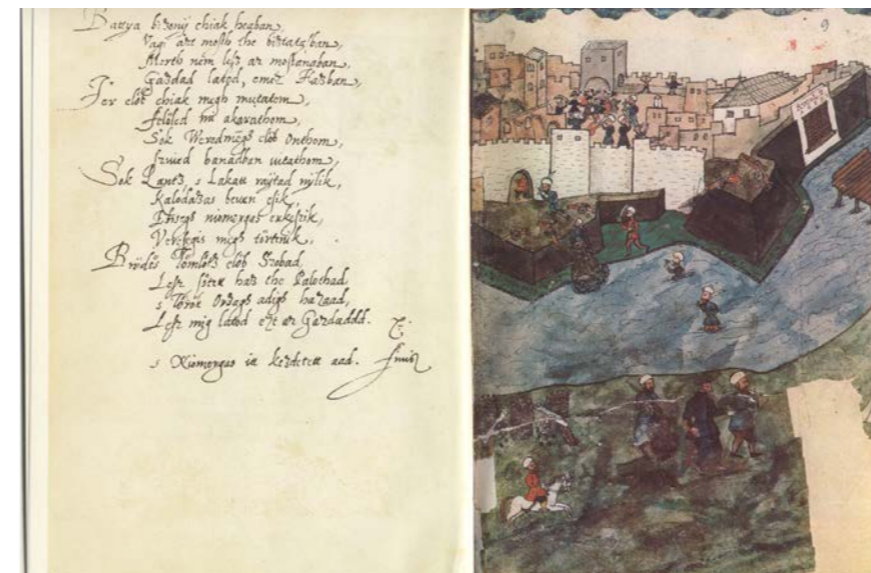
1543-ban a török ostrom előtt földerdőt építettek a mai Ybl Miklós utca – Honvéd utca – Csitány G. Emil utca – Virág Benedek utca – Rákóczi utca – Várkörút – Mátyás király körút között, amelyet nyugat és

dél felől mocsárvilág övezett. Az ábrázolások később ezt a területet azonosítják az északi városrészsel, amelyet az 1601-es olasz alaprajzi vázlat nevez először Budai külvárosnak.

Francia metszet, 1601

A 150 éves török uralom alatt a törökök katonai célokra alakították át a Budai külvárost, bontásnak, pusztulásnak leginkább a templomai voltak kitéve. A végvári ostromok következtében az északi külváros teljesen elnéptelenedett. Elpusztult házainak, templomainak köveit építőanyagként hordták el. A blokád és a hadműveletek is menekülésre készítették a lakosságot.

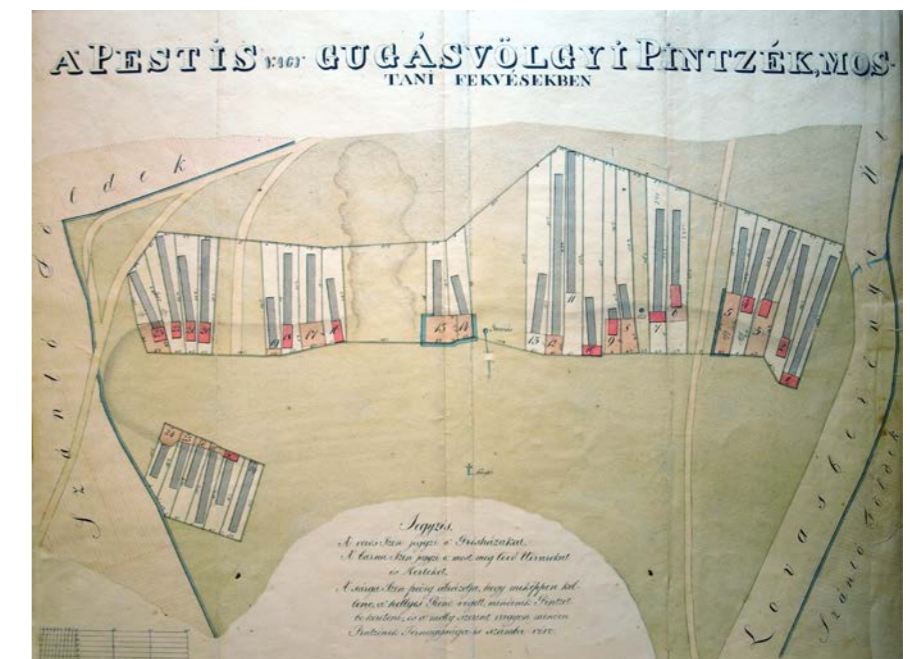

Wathay Ferenc várkapitány históriás énekeskönyve.

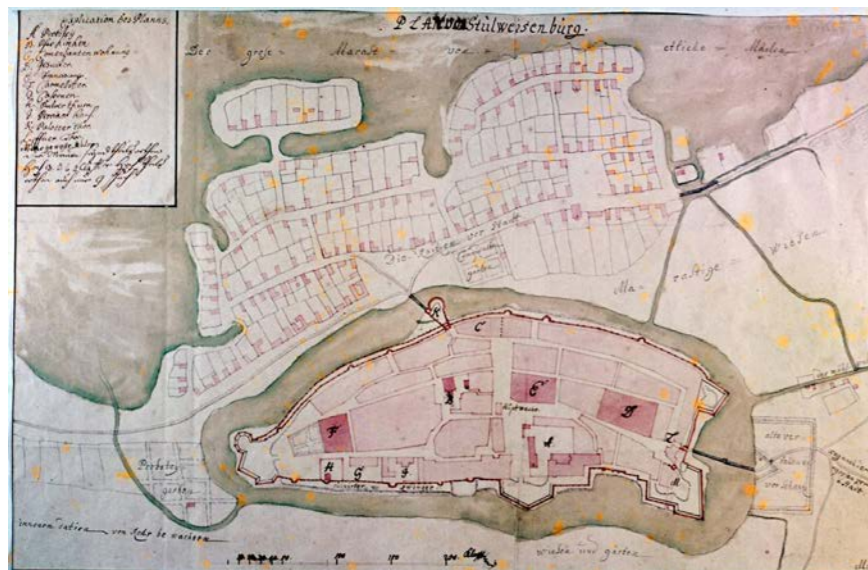
A város visszafoglalását megelőzően 1686-ban hatalmas tűzvész pusztított. A török megszállás alól 1688. május 19-én felszabadult Székesfehérvár, ettől az időponttól számítható a mai Felsőváros felépülése. A városrészbe főként német nyelvterületről származó polgárokat telepítettek, de a magyar földművesek száma is megnőtt, akik a környező uradalmakból jöttek Székesfehérvárra.

Székesfehérvár 1703 októberében visszakapta régi kiváltságait. A felsővárosi városmajor a város gazdasági központjává vált. A betelepült földművelő családok elsősorban a bevezető utak mentén építették ki falusias portáikat.

Az 1700-as évek súlyos pestisjárványai nehezítették az újjáépítést. A Felsővároshoz tartozó, de távolabbi Pestispincéknek és Gugás-dűlőnek nevezett részt jelölték ki a betegek elkülönítésére. Ott temették el a járvány áldozatait. Már a legkorábbi térképi ábrázolások is agyagbányákat jelölnek e környéken, ezekbe élődve jött létre a Pestispincék szőlőterülete. Részletes, színezett térképét Wüstinger József rajzolta meg 1829-ben.

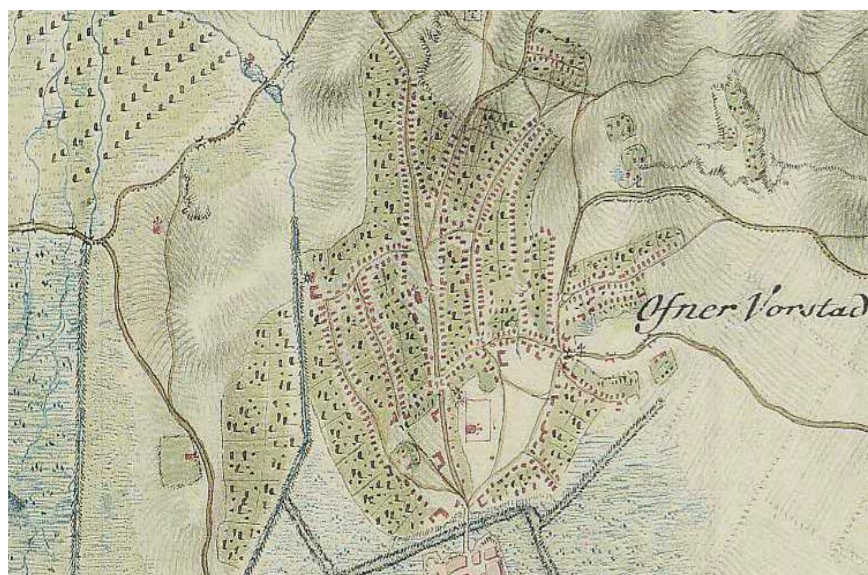

Wüstinger József felmérése 1829. (Városi Levéltár)

Ismeretlen német alaprajz, 1738

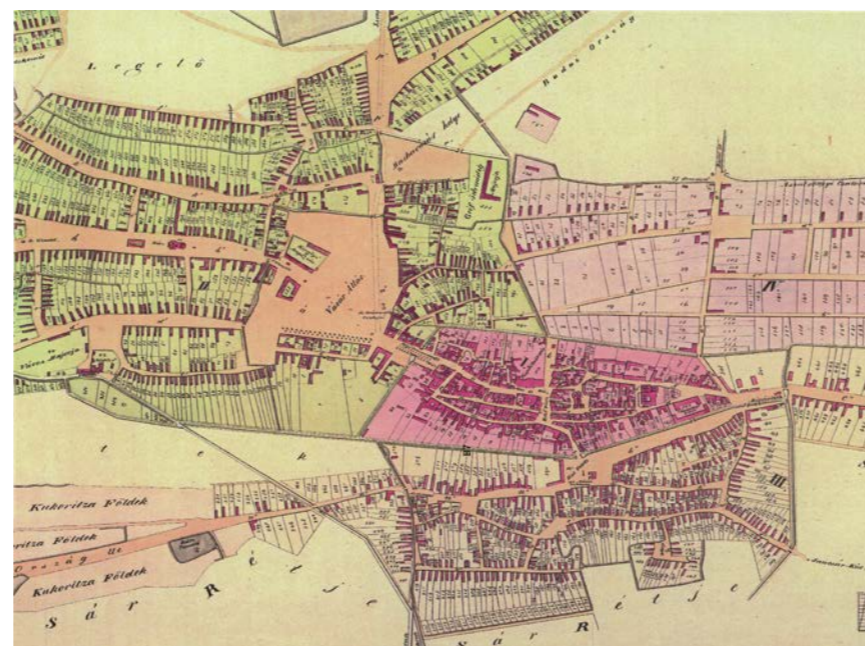
Az új északi külváros nem örökölte a középkori Budai külváros elnevezését: hiszen nem ugyanott települt. Az új település a régi külváros körül, a korábbi beépített városrészt határoló földeken alakult újjá, lényegében középen üresen hagyva a vásárállást. A vásártartás joga a szabad királyi városi kiváltság egyik sarkalatos pontja volt. A török alóli felszabadulás után, hamarosan visszakapta a vásártartás jogát is a város. A vásárok helyszíne a Vásártér volt, mai vásárfogalmainkkal nem mérhető fel a XIX. századi Vásártér nagysága, tágassága és nyüzsgése: képzeljünk el a mai III. Béla király tértől (Marx tér) a Széna (Május 1.) térig, sőt a Budai úti sorompóig terjedő szabad területet.

I. katonai felmérés, 1783

Juhászné Vinczai Ágnes: Székesfehérvár útjai és hídja

Wüstinger városalrajz, 1826

A város útjai e külvároson át a Vásártérből ágaztak ki, ez hozta létre a Felsőváros sugaras úthálózatát. Ezeknek a sugarasan szétfutó utaknak alig volt belső közlekedési szerepük: a külső országúti forgalmat bonyolították, s a paraszti külváros népének s jószágainak határba vezető útjaik voltak. Jelentőségüket a szerdai és szombati hetivásárok csak növelték,

Már az 1783-as, II. József kori első katonai felmérés térképén kiterjedt külvárost látunk Budai városrész névvel, a Mór, Csákerény, Zámoly, Lovasberény illetve Buda felől becsatlakozó utak melletti házsorokkal. A Berényi úttól délre is elkezdődött már a parcellázás néhány házzal. Az elpusztult, alapvetően városias középkori Budai külváros helyén tipikus paraszti jellegű település alakult ki: jobbra széles marhahajtó utakkal (mai Malom u, Móri u, Havranek u, Zámolyi u, Olaj u) paraszt-polgári portákkal. Jellemző az a népi elnevezés, amely az 1801-től épült Felsővárosi templom két oldalán kialakított párhuzamos széles utakat még ma is „gatyszár” utcának nevezi.

II. katonai felmérés, 1847

Az 1800-as évek elején a Sárvíz lecsapolására egyesületet alakítottak, mert a vízfolyások és csatornák nehezítették az utcák kialakítását. A vízvezető árkokra épített fahidak rövid idő alatt megromlottak. 1818-tól kőhidakat építettek. A gazdák nem mindig szorgalmazták a csatornák rendezését, mert a területükön átfolyó vizet öntözésre használták.

A Kincsesbánya felől érkező Gaja-patak mentén már a középkorban működtek a város malmai. 1775-79 között folyt a Gaja malomárkának – későbbi nevén Malom-csatornának – a szabályozása. A felduzzasztott patakvíz természetes esése 3 méter volt, ami lehetőséget adott három malom egyidejű működésének. A városhoz legközelebbit, amely egy középkori elődje helyén épült az 1690-es években, kezdetben alsóvárosi-, majd 1725-től, a Sörház megépülésével Sörházi-malomnak (Bräuhausmühle) nevezték

A Felsőváros területe az 1870-es években az Olajmalom utca és a Budai-sorompó körüli területtel bővült, a későbbiekben főként keleti irányba terjeszkedett.

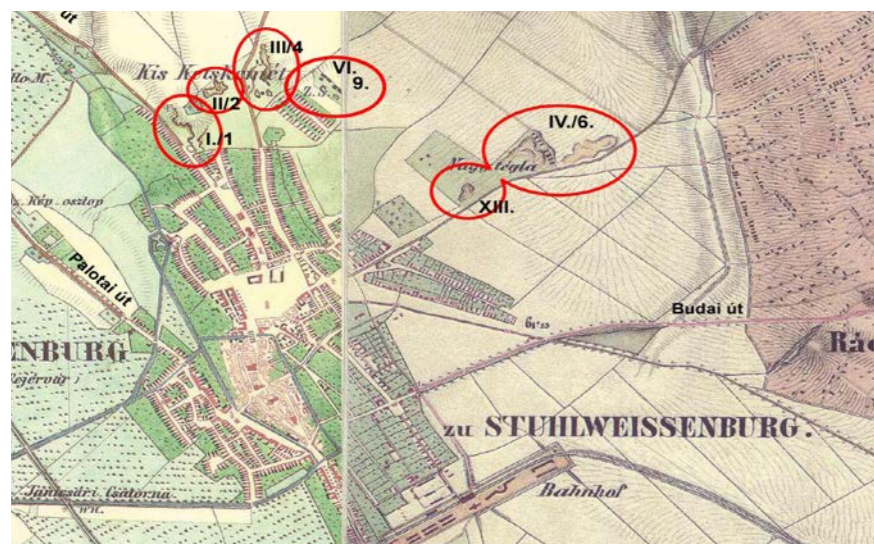
II. katonai felmérés, 1863

A korábbi rendőrkapitány, Havranek József 3 évtizedes (1878-1908) polgármesteri működése alatt létesült többek között az Ezredéves Iskola, a Főreáliskola, Honvédlaktanya, Kerületi parancsnokság, Katonai csapatkórház, Posta épület, Pénzügyi Igazgatóság, a felsővárosi óvoda.

A XIX-XX. század fordulóján nagy parcellázások figyelhetők meg a felsővárosi földek határán a Budai út felé. A korábban városszélinek számító Csutora-temető is kezdett körbeépülni. 1902-ben Almássy János kezdeményezte a Berényi úttól délre fekvő Kertaljai dűlői telkeinek házhelyé minősítését, felparcellázását, ez a két világháború között a Szép dűlőben tovább folytatódott. Ennek hatása a Felsővárosban is megjelent (Ond u, Kund u, Koppány u).

1920 – Trianon után – tömegesen érkeztek városunkba vidékről a nyomorúságtól menekülő, megélhetésre számító családok. Elsősorban a felsővárosi Kiskecskemétre települtek

Székesfehérváron a téglagyártás történelmi múltra tekint vissza. Felsőváros is jelentős agyagbányákkal, tégláégetőkkel rendelkezett, elsősorban a keleti külterületén. Az érkező nincstelen szegények a Mann-, és Eppinger téglagyárban kaptak munkát.

II. katonai felmérés 1860. Nagy téglás 1850-70 körül - Téglagyártás 1882-ben

A város ivóvizét a középkortól a Királykút biztosította. A vízvezeték megépítéséig a város nagyobb fele ezt használta. A kutat a hagyomány szerint a középkorban a városba érkező királyok frissítették föl magukat. A kiépített új vezeték az Aszalvögyben létesített kutak vizét továbbította, 1911–13 között 50 km-es hálózat épült.

A hatalmas vásártér az 1800-as évektől fokozatosan csökkent. Egyre nagyobb részét foglalták el új utcák, sőt park is (Zichy-liget). A vásárok jelentősége a 20. század elejére végleg megkopott a gyáripár versenye és a fogyasztók vásárlói szokásainak megváltozása miatt. A

város fokozatosan „belakta” a vásár- és piactereket. A Vásártér helyén először csak a bíróság palotája (1902), majd a két világháború között újabb középületek, iskolák, lakások épültek.

Vásár a Széna téren 1936-ban

A városi strand építkezése az 1930-as évek közepén folyt, a Malomcsatorna beboltozása után kialakított, korábban mocsaras területen. A „Csitáry-éra” egyik legnagyobb beruházásaként említik.

Fehérvár ásványvizben is mindig gazdag volt. A Felmayer-gyári és az Árpád fürdői forrásokon kívül a Felsővárosban, a strand környékén is tört fel víz a mélyből. Ez utóbbi fúrásánál eredetileg meleg vizet kerestek, helyette a máig is közkedvelt hűvös, pezsgő „Csitáry vizet” találtak.

Az 1901. évi népszámlálás szerint a Felsővárosban 7388 fő lakott. Lakosságának döntő része őstermeléssel foglalkozott, a városrész gazdasági eredményeinek meghatározó részét a mezőgazdaság adta, bár az 1929-ben kialakult gazdasági válság egyre nehezítette az ágazat fejlődését.

Klökner-féle térkép, 1909

A két világháború között a Szép-dűlőben falusiasan induló, a Berényi út felsővárosi oldalára is átnyúló terjeszkedés végül munkástelep-építkezésként fejeződött be. Ezzel Székesfehérvár településszerkezetében egy új, a természeti adottságoktól független, mérnöki kitérő, derékszögben kereszteződő utcahálózatra épülő forma, a „telep” is megjelenik.

A régi paraszti külvárossal szemben, amely mezőgazdasági és kézműipari kisüzemek udvarait fogta össze, már elkülönültek a munkás-lakónegyedek, a munkástelepeken a mezőgazdasági termelés csupán a kiegészítő házi kertgazdaságra szorítkozott.

A második világháború előtti „késői ipari forradalom” iparteleppei 1935 után Székesfehérvár belvárostól messze, a külterületen létesültek. Ezzel mintegy magukhoz vonzották a belterület terjeszkedési irányait, hasonlóképpen, mint az előző században a vasút. A Vadásztölténygyárhoz (Videoton, ma Videoton Ipari Park) húzódott a város északi, a Kadocsa utcát átlépő munkásnegyede. A gyár befolyásolta a Felsőváros Csutora és Zsidó temető közti terjeszkedését is.

Az 1940-es fehérvári városfejlesztési terv, számolva már az új iparosítás megnövekedő lakásigényével, parcellázásokat tervezett, többek között tartalmazta a Csutora temető dűlőben sorházas munkáslakótelep létrehozását. Ez a sorház típus nem valósult meg, viszont a háború alatt már megindult a dűlő családi házas beépítése. A Szekfű Gyula utcai Önálló Gazdasági Népiskola gyakorlóterületén a Pörös-dűlőben is, falusias, félig zárt sorú beépítést terveztek. Ez ugyancsak sátozott lett és részben már az 1980-as évek új stílusában valósult meg.

A Felsőváros is helyet adott az Országos Nagycsaládok Családi Alapítványja által támogatott program megvalósításához, a sokgyermekes családok részére felépült az ONCSA telep (Hajnal – Szövetség – Orgona – Tompa M. utca). Az 1940-es években az egymás mellé épített, egyforma házakhoz parányi hátsó kert tartozott.

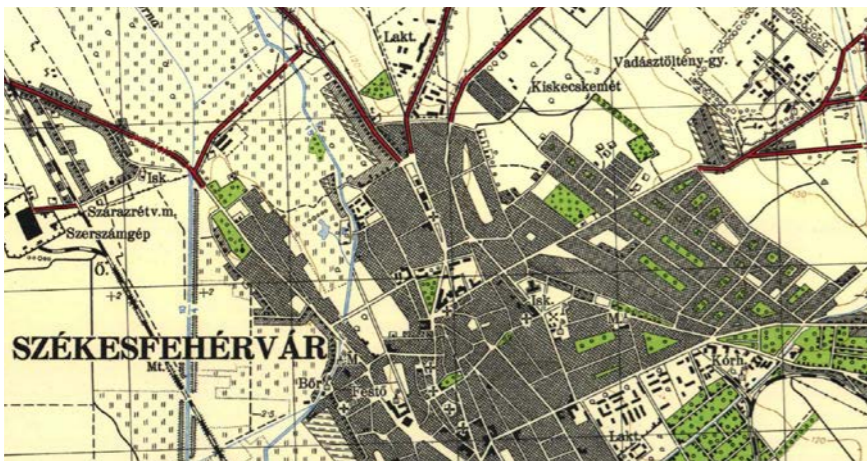
Felsőváros - Szathmáry féle térkép 1940. körül

1940 ONCSA HÁZAK Molnár Tibor felvétele

A II. világháború alatt Székesfehérvár a Budapest elfoglalásáért vívott harcokban hadműveleti területté vált. A város kétszer szenvedett el nagyarányú szőnyegbombázást és többször cserélt gazdát. Míg az 1944-45 fordulóján folyó harcok a teherpályaudvar és a vasúti épületek környékén kezdődtek, a hírhedt zámolyi tankcsata elsősorban a Felsővárost pusztította. A háború minden borzalmát átélték a felsővárosi családok. „Veszélyes” városrész volt, hisz a sok szalma és nádtetős ház gyorsan égett. Ami a bombázások után megmaradt, azt a katonák rombolták le. A háború végeztével a felsővárosi gazdák megkezdték a romokban heverő városrész újjáépítését. Még alig múlt el a háború szörnyű emléke, az 1952-es rossz termést a „padláslesöprések követték”.

A város újjáépítése első két évtizedében a romeltkaritáson túl a környező régiókból beáramló emberek tömegének letelepítését tűzte ki célul, a beindított nagyipar kiszolgálására. Emiatt szinte elfelejtődött a város és környékének együttes fejlesztése: e kettő viszonyát az 1980-as évekig a diszharmónia jellemezte. Míg a történelmi városközpont aránytalanul nagyra nőtt, a külvárosok egy részét – így a Palotavárost – az építési tilalommal szinte halálra ítélték, de a Felsőváros, akárcsak az Öreghegy, sem kapott szinte semmilyen fejlesztést. Komolyan tervbe vették a falusias beépítésű Felsőváros szanálását is, de arra már nem kerül sor, mára spontán épült át.

1951. katonai térkép

A sok pusztítás, pusztulás, a mezőgazdaság, a paraszti élet háttérbe szorulása, a robbanásszerű nagyüzemi terjeszkedés, a többszáz éves organikus fejlődést semmibe vevő, sőt elsőpró politikai döntések, mind valós történelmi tényezők. Mindezek hozzájárultak, hogy a mai Felsőváros városképét meghatározó, hagyományos arculatú történelmi településrészek, az eredetileg falusias beépítésű ősi utcáinak házai is, – egy-két ritka kivételtől eltekintve – mind a 19. század végi „nagy konjunktúra” és a 20. század eleji tömeges lakóépítkezés maradványai. E szövetet színesítik a legfrissebb lakásépítési divatlapok ötleteire épült, az illeszkedést kevésbé sugalló újabb családi házak. Régi típusú, a polgári korszakot megelőzően keletkezett épületeket a belvároson kívül csak elvétve lehet találni. Igazi falusi karakterű utcakép Székesfehérváron ma már csak a palotavárosi Rác templom körül 130 méter hosszon található.

1957-ben a tanácsülés a lakásviszonyokat katasztrofálisnak minősítette. Ekkor a háború előtti években elkezdett Horthy Miklós téri keretes beépítést immáron Marx térként (ma II. Béla király tér) 260 újabb lakással hagyományos technológiával befejezték, és az évtized végére elkezdődött az Ybl lakótelep építése is, egy kisebb szanált területen a Színház és a strand között.

Az 1960-ban készített városfejlesztési terv (VÁTI) konkrét javaslatot tett a lakóterületek kiegészítésére és az avultnak minősített területek átépítésére, régi városrészek, tömbök bontásával, kizárólag házigyári építési technológiával. Így készült készült 1968 és 1974 között a Királykút-, (korábban November 24.) és a Szedreskerti (korábban Pintér Károly) lakótelep. Ekkor épült ki a városszáron a Fecskeparti lakótelep is egyes technológiával

1988

Az 1960-as évek tervezési és városfejlesztési munkáinak eredményeként könnyelhető el a Vidámpark-i csónakázó és környezetének zöldvezeti kialakítása A 60-as években épült 10 emeletes munkásszálló szintszáma e tájékon nehezen magyarázható. A környékre tervezett összes magas házas beépítés szerencsére nem valósult meg. A történelmi Malom utca északi vége a Sörház tér, nyugati oldalán a hajdani házak helyén már a 60-as évek óta telephelyszerű városi intézmények és telephelyeik, sematikus lapostetős irodaházak állnak, nemrég hajléktalan szálló is létesült. Az utca északi vége mindkét oldalról egy-egy új többszintes lakóparkba torkollik. Az egyik házai a Gaja-patak mentén sorakoznak, a másikat a Móri úti telkek végéből alakították ki.

A Sörház téri telephelyek mögött található a város egyik hanyatott sorsú műemléke, a Sörház és a Sörházi malom. Az épületegyüttes méltatlan módon sokáig üresen, elhagyottan állt, a malom tetőszerkezete és fafödémjei 1995. körül leégtek. Az egykori serfőző kétszintes, támpilléres, teremboltozatos fő épületét és csatlakozó keresztcsarnokait azóta teljesen újjáépítették, ma a Kodolányi Főiskola intézménye. A régi malom még mindig romokban áll.

Az utóbbi évtizedek során viszont modern művelődési és iskolaépületek – általános, középfokú és felsőfokú intézmények – létesültek a tő körüli parkok, sétányok közelében. A tőtől északra alakult ki Székesfehérvár jelenleg is fejlődő ifjúsági-, és sportközpontja, a „Bregyó”, délnyugati partján, a megüresedett Vidám Park helyén elkészült a fehérvári kicsik kedvenc játszótér-különlegessége, a Koronás Park. A 30-as évek legendás strandfürdője az elmúlt évezred utolsó éveiben városi uszodává egészült ki. Az egész környéket manapság elsősorban a fiatalok, a sportolók és az aktív pihenést kedvelők népesítik be.

Felsőváros határán mára kiépült a várost észak felől elkerülő út. A külső területeket fokozatosan összefüggő gazdasági területként hasznosítják. (Ipari zónák, parkok, bevásárló központok)

A külvárosoknak a bevezető utakkal kapcsolatos összefüggése természetesen ma is megfigyelhető. A 8-as út bevezető szakasza érinti a Felsővárost, sőt az elkerülő útnak ma is komoly szerepe van a Gugás-völgy Ipari Övezet és a Videoton Ipari Park fejlesztésében.

Székesfehérvár nagyipari beruházásai – Vadásztölténygyár, Könnyűfémű, Köszörűgépgyár, Ikarusz - a második világháborút előkészítő győri hadiipari program keretében valósultak meg. Az ipartelepek 1935 után a lakóterületektől messze, a külterületen létesültek. A hadiüzemek elhelyezési tárgyalásakor azonban már folyt a háború, így az elrejtésük és a város határának különböző pontjaira való telepítésük lett a fő szempont. Ezért helyezték el a Vadásztölténygyár legfontosabb részét, a gépcsarnokot, a kazánházat és a transzformátorállomást a Homok-gödörbe, egy egykori agyagbányába. Feltűnő, mennyire messze építették meg a gyárat a vasútvonalaktól. A rejtés szempontja ennél a gyárnál, amely hadianyagot termelt, elsőrendű volt, semmilyen veszélynek nem tehetők ki. Ezért aztán az épületeket, sőt az utakat is terepszínűre festették, a vasútról lovas kocsikkal szállítottak és óvóhelyként a közeli öreghegyi pincerendszert is figyelembe vették.

Az új nagyüzemek mintegy magukhoz vonzották a belterület terjeszkedési irányait, hasonlóképpen, mint az előző században a vasút. A Vadásztölténygyárhoz - később Videoton, ma Videoton Ipari Park - húzódott a város északi, a Kadocsa utcát átlépő munkásnegyede. A gyár befolyásolta a Felsővárosban a Csutora és Zsidó temetők közti terjeszkedését.

1882 -

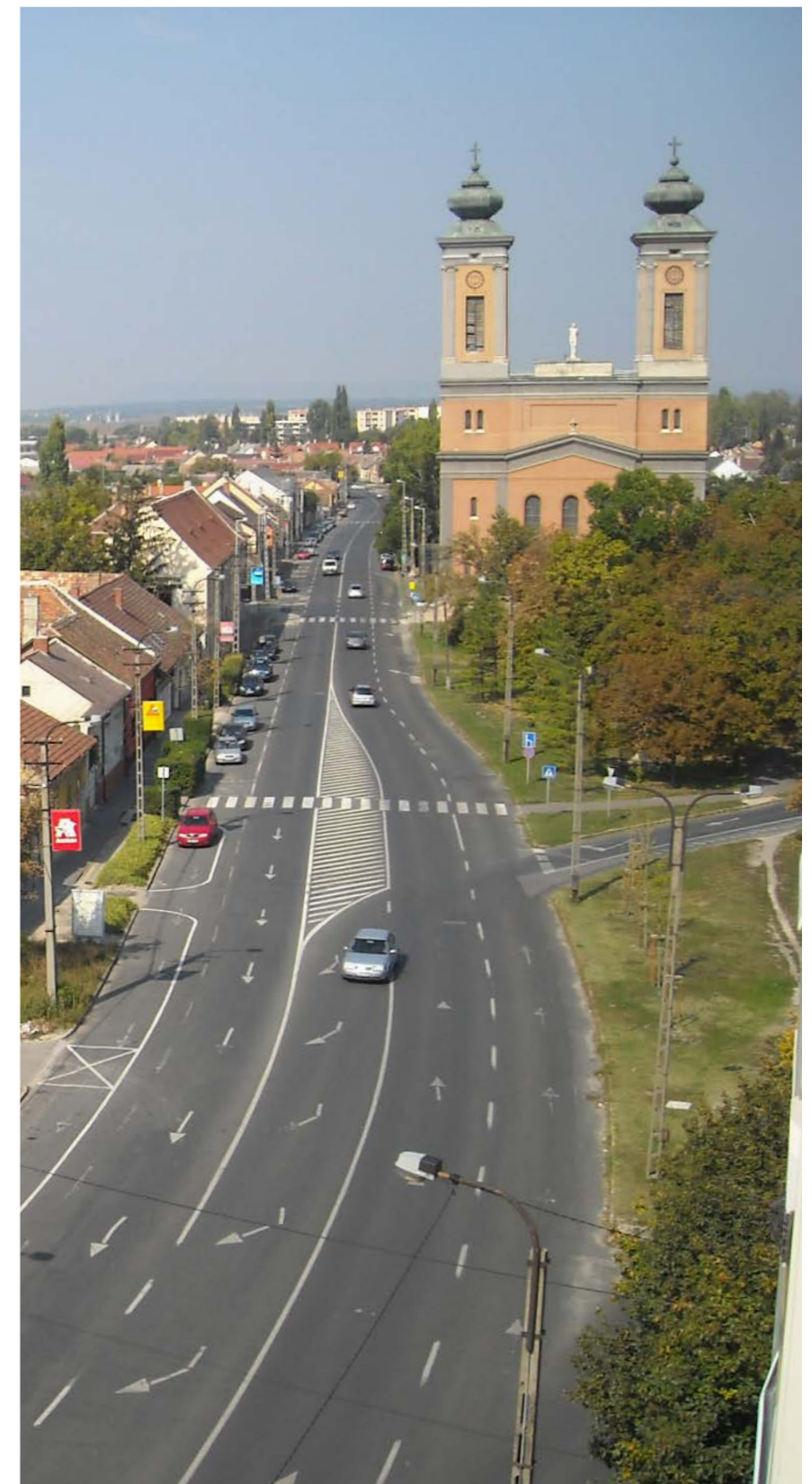
1930-1940

1988

Az államosítás után profilváltás következett be a gyárakban. Az iparfejlesztés során az 1950-es egyrészt a meglévő bázisokat fejlesztették tovább, másrészt új ipari övezeteket alakítottak ki. A múlt század utolsó évtizedeiben a piacok összeomlása a városok, így Székesfehérvár gazdaságára is hatott, amit csak súlyosbított a Szovjetunió hadiipari megrendeléseinek megszűnése. Az 1992-es mélypontig a hatalmas elbocsátások miatt a városi és a vonzáskörzetben uralkodó munkanélküliség elérte a 30%-os mértéket.

A válságból való kilábalás jeleként az országban az elsők között indult meg az ipari parkok kialakítása. 1997-ben még csupán hat pályázó volt az országban erre a címre, s ezek közül három fehérvári volt. Az első ipari parkok a fő utakhoz kapcsolódnak. A Videotonhoz és a 8-as elkerülő úthoz kapcsolódik a Videoton Ipari Park és 2002-ben kapta meg ezt a címet a Visteon Innovációs és Ipari Park is.

Palotaváros

JELKULCS

Lakóterületek

- Polgárvárosias karakter
- Hagyományos kertes karakter
- Kertvárosias karakter
- Nagyvárosi telepszerű karakter
- Falusias karakter

Ipar, szolgáltatás

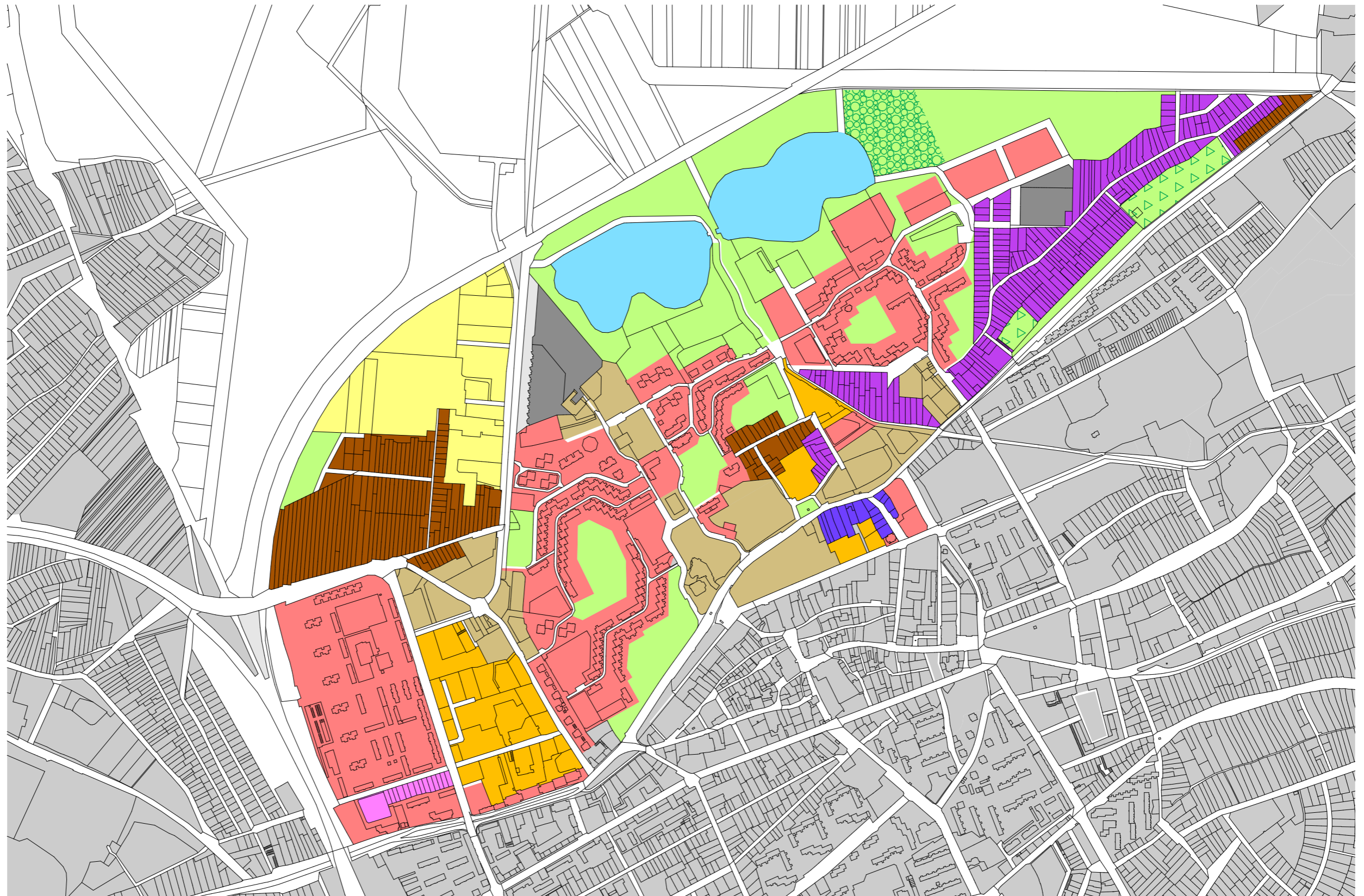
- Intézményi karakter
- Bevásárló központi karakter
- Ipari park karakter

Zöldterületek

- Közösségi zöldterületi karakter
- Vízfelület
- Erdő
- Temető

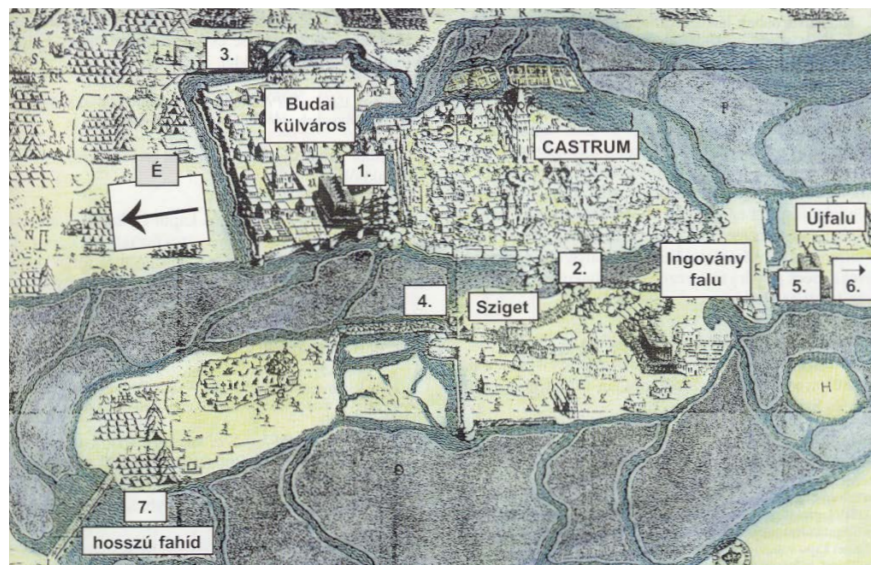
Különleges területek

- Garásváros
- Egyéb terület

A kora középkorban a történeti külvárosok, - így a mai Palotai városrész elődje is - az útrendszer mellett telepedtek le. A nyugati Sziget külváros (Insula albensi) a hozzá épülő kis falvakkal (Ingovány - Villa inguan, Szentkirályföldre) a Várpalota - Veszprém - Graz felé vezető út mellett fejlődött ki. A Rác utcában azonosított XI. századi magyar temető is azt bizonyítja, hogy területén a magyarok egészen korán megtelepedtek. A Belvárostól délre fekvő mai Alsóváros - korábban Újfalú - Nova villa, illetve Égett város neveken létezett - a Szekszárd-Pécs útvonal mellett alakult ki. A külvárosokat - így a külső nyugati és a déli városrészeket is - városfalak választották el a városmagtól.

A Sziget külváros középkori jelentőségét emelte, hogy délnyugati részén építették fel a XII. század közepén a kereszties (johannita) lovagok rendházát, templomát és kórházát. A kereszties konvent fehérvári működése az 1543-as török ostrommal ért véget, épületeiket tönkretette az ostrom. A Sziget nem volt kellően védhető, a mocsár sem jelentett teljesen megbízható menedéket. Erődítéseiéről az ostromok alkalmával készített későközépkori metszetek tájékoztatnak. A vizek is sok gondot okoztak, az alacsonyan húzódó utcákat csapadékos időjárásakor elöntötte az áradat. (Szűnyog utca) A török hódoltság idején a földműves, iparos magyarság jobbára a Szigetben élt, többnyire fából épült lakóházakban. A szerbek már a török hódoltság első éveiben megjelentek, kezdetben mint a törökök martalócai. A történelem során több hullámban húzódtak fel Magyarország területére, hol veszély elől menedéket keresve, hol tudatos telepítési politika eredményeként. Ők vetették meg alapját a Rácvárosnak. A palotavárosi szerbek közül sokan foglalkoztak kereskedelemmel (ráckalmárok). E külvárost végül azért nevezték el Palotavárosnak, mert rajta vezetett az út a mai Várpalota felé.

Metszet, 1601

A szabad királyi város történelmi külvárosai, köztük a Palotai külváros, a török alóli felszabadítást nagyon rossz állapotban vészték át, de végül a mocsárral, csatornákkal védett külváros Székesfehérvár valamennyi középkori ostromát átélte. Az első telepések közt jelentős számban voltak magyarok, őket később kevés számú német követte. A patakokkal, árkokkal, csatornákkal sűrűn szabdalts terület alkalmas volt a vizet igénylő iparosság (csapók, tímárok, tobakosok) megtelepedéséhez. A Gaja és a Varga csatorna városszerkezeti szerepe szinte napjainkig megmaradt. Kertművelés, zöldségtermesztés szempontjából a legnagyobb és legalkalmasabb kertek a Rácvárosban voltak.

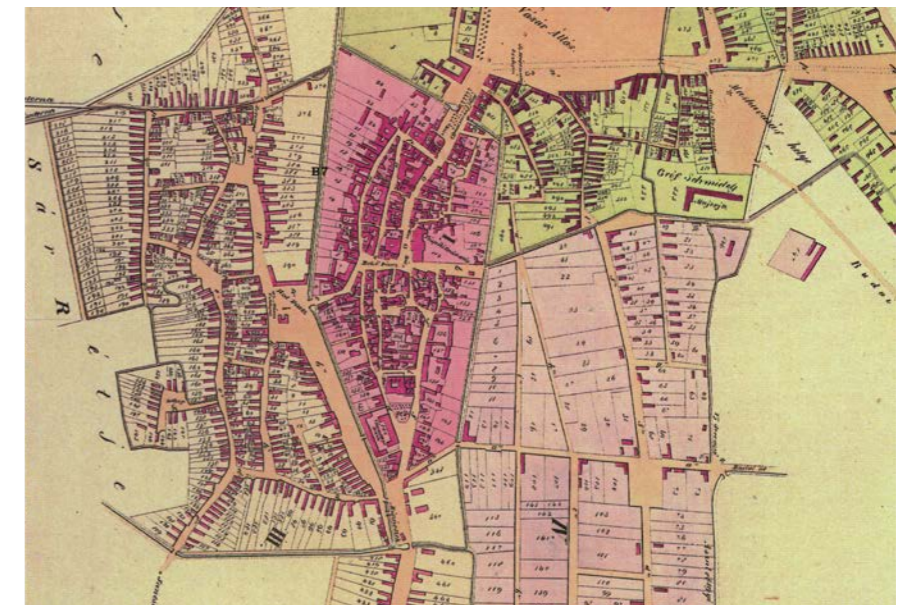
A XVIII. század végétől a török alól felszabadított városban egymás után alakultak a céhek, nőtt az iparosok száma. A részben középkori eredetű utcanevek szintén utalnak a gyakorolt tevékenységre, illetve a mesterek megtelepedési helyére (Sütő, Tobak, Csapó, Horog, Halász, Szömörce, Selyem utcák és a Cserepes köz)

I. katonai felmérés, 1783

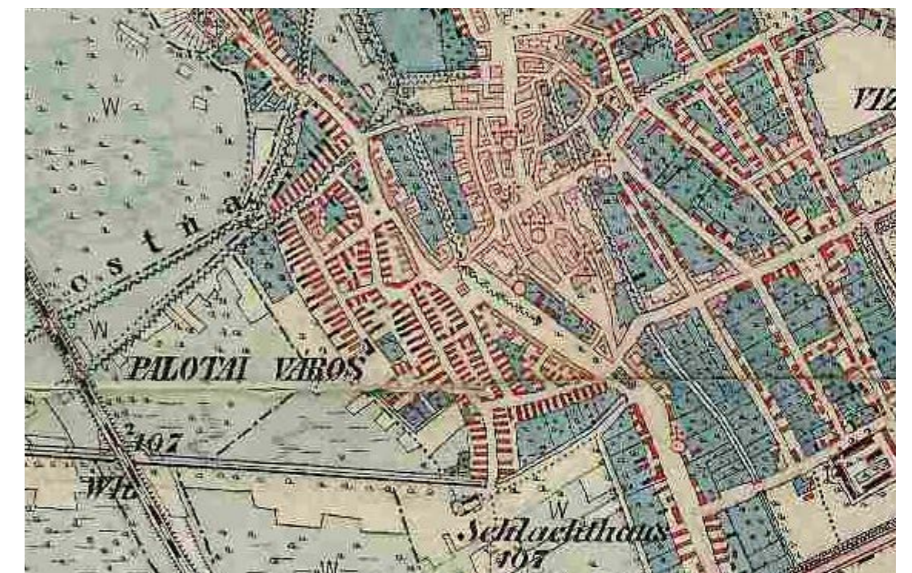
A XIX. század folyamán a Sziget, Rác-, Palota külvárosok egymással, és a belvárossal is összeépültek. Wüstinger József 1826-ban felmérte és összeírta a város belterületét, ekkor a Palotavárost, mint zsúfolt külvárost örökítette meg. 1843-as tűzvészben 324 ház égett le. A Rác utcától a mai Széchenyi utcáig mindent letarolt a 6 napig dühöngő tűz.

Két évtizeddel angliai feltalálását követően, 1846-ban Kállinger István mérnök javaslatára „Mac Adam”- (makadám) rendszerű útként építették ki a Palotai utcát.

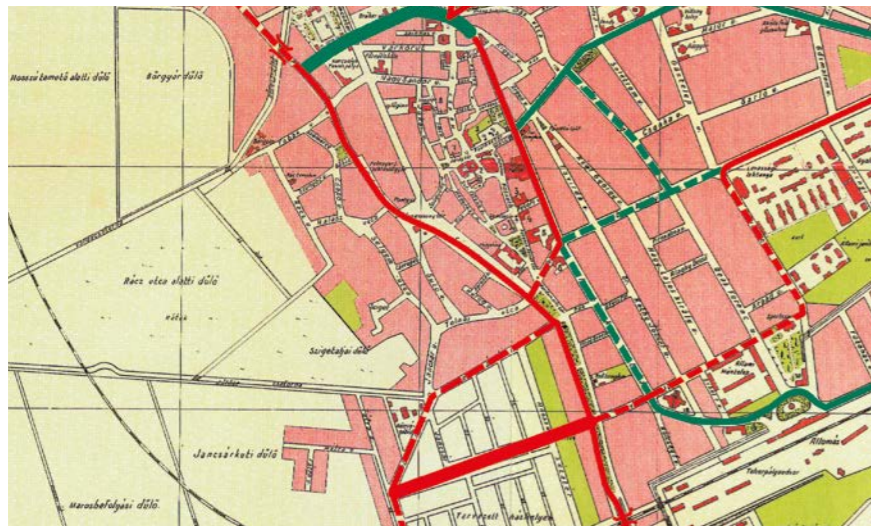
Wüstinger-féle felmérés, 1826

Kezdetben az ipari struktúra itt is, akár az egész városban nélkülözötte a modern gyáriparat, és csak a lakosság ellátását biztosította kis-, és kézműipari szinten. A XIX. sz. közepére átalakult a városrészben jelentős szerepet betöltő bőrfeldolgozás, és az új bőrgyárak kiszorították a kézművesipart. Palotaváros csatornáival nem csupán a bőrkikészítő és posztóipart, hanem a szintén vízigenyes kelmfestést-vegytisztítást is területéhez vonzotta. A 19-20. századfordulón összesen 110 kereskedő élt a városrészben. A Hal tér, a Búza piac, illetve a Simor utca (utóbb Piac tér) megyei jelentőségű hetivásárok színhelye volt.

II. katonai felmérés, 1863

Az 1930-as éveket nagy csatornázási és útépitési láz jellemezte. Az országos főutak hálózatát is ekkor tekintették át, és adtak számot is nekik. A 7-es számú, ún. Balatoni utat a Palotaváros déli peremén átvezették a városon. Hangulatos útszakasszá alakították a Balatoni út elejét: a romantikus Vörösmarty téri ház-sorral szemközti régi Stop vendéglőben valóban mindenki megállt.

Szathmáry féle térkép, 1939

Jancsárcsatorna boltozása a Vörösmarty Mihály tér felől

Palotai út keramit burkolása 1935 körül Molnár Tibor fotói

A XX. század első felének Palotavárosa tükrözte a megye, a város fejlettségének, sőt elmaradásának lényeges vonásait, saját arculattal rendelkezett, amit meglete végéig megőrzött. A városrész lakosságának meghatározó tényezője a kisbirtokos, kisbérlő, paraszti, másrészt a kis-termelő, kisipari polgári középréteg volt. Az általuk kialakított település képe évszázadokon át inkább falut, mintsem várost idézett.

A II. világháború után az 1950-es évek elejétől a politikai, gazdasági, technikai változások révén az életmódban, foglalkozásokban, a lakosság struktúrájában jelentős változás következett be. Ez mindenekelőtt a

kisiparosokat, kiskereskedőket érintette, és együtt járt a házas ingatlanok egy részének államosításával. Már a háborút megelőző években elindult egy folyamat a nagyipar kiszolgálására, a környező falvak népességének a városba költöztetésével. Radikálisan megváltozott a lakosság összetétele és ezzel párhuzamosan megkezdődött a város szerkezetének átalakítása is. Palotaváros azonban az 1980-as években történt teljes elbontásáig még megőrizte több száz éven át viselt, sajátos, falusias arculatát.

Rác utca, 1979

Először 1963-66 között, akkor még külváros széli beépítetlen területen, a befedett Malom-csatorna felett induló Balatoni út elején épült hat négyzetes pontház. Majd a mocsárra épült Tóvárosi – lánykori nevén Münnich Ferenc – lakótelep következett. Az 1937. évi VI. országos városrendezési törvény előírásai nyomán készült 1940-es fehérvári városfejlesztési terv már tartalmazta a Hosszúsétatéri-dűlő beépítését. Ennek keleti szélén, a Sóstóiig vezető hajdani elegáns promenád, a Hosszúsétatér keleti oldalán épült fel az 1950-es évek végétől, títustervek szerint egy félig zárt sorú, a sätortetős házak vonásait őrző, ikerházas munkásház-sor. A vasút menti hatalmas mocsaras terület beépítése a hagyományos családi házas eredeti tervvel szemben végül házigyári lakótelep képében valósult meg. Az 1970-es évek első felében, négy- és tízemeletes blokkok, szalag-, és toronyházak épültek, igen költséges alapozással.

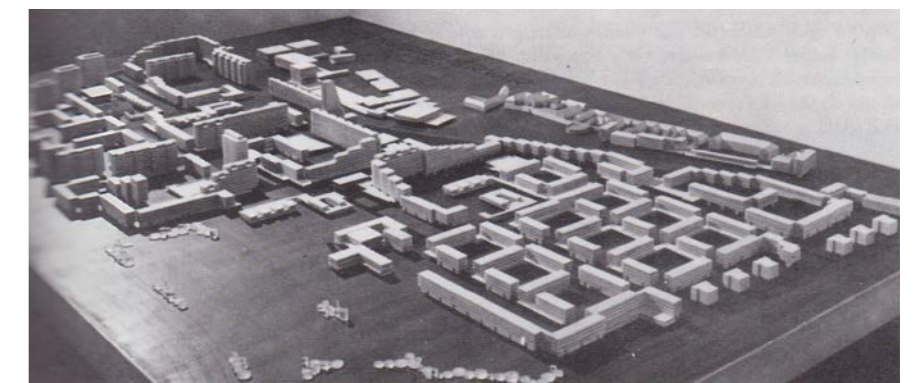
A nagyvárosi fejlesztés diktálta várostervezés a Palotai külvárost az 1960-as évektől kezdve az építési tilalommal szinte megdermesztette, és a húsz évvel később végrehajtott szanalás végül egy mesterségesen lepusztított történelmi városnegyedre söpört el. Egy 1967-ben elfogadott

javaslat alapján készült el a „Lenin lakótelep” részletes rendezési terve (VÁTI, 1977), három nagyszabású építési ütemre osztva. A 6700 házigyári lakás építését 1979-ben kezdték meg 490 falusias porta, polgári-riasodott udvarház, kisiparos műhely, kereskedőház elbontásával. Az egykori nyugati külváros megsemmisítése árán felépült hatalmas új városrész lett a belváros körüli időközben kinövő, szorító panel-gyűrű immáron utolsó láncszeme. A városmag körbeépítésével a látványt évszázadokig meghatározó csipkés város-sziluettszépsége is örökre elveszett.

A Piac tér 1980 előtt

A kezdeti koncepció (VÁTI 1966, Darnyik Sándor) a Piac tér széles sávjából monumentális „felvonulási utat” tervezett a fővárosi Hősök Tere mintájára, a belváros felőli peremén zárt városfal érzetet keltő, lépcsőzetesen emelkedő térfallal, mögötte kockáspapír idéző keretes beépítésekkel. A megoldás nem valósult meg...

Piac tér, modell (VÁTI, 1966. Darnyik Sándor) – ez csak terv maradt...(foto: KÖZTI)

A lakónegyed mindhárom ütemének építészeti koncepciója egy-egy koncentrikus köralakzatot eredményezett, fogazottan csatlakozó egységekből álló házsorokkal, a külső ívben öt-, a belsőben tizenegy szintes épületláncolatokkal. Minden ütem egy-egy „attrakció” köré szerveződött. Az első, déli ütem hatalmas középső parkja a hajdani Sziget johannita kolostorának romjait rejtje. Régészeti feltárása építés közben részlegesen megtörtént. Talán majd egyszer romkertként bemutatható lesz... A középsőben a barokk műemlék Ráctemplom körül egy 130 méteres utcaszakaszon memento-szerű történelmi szigetként meghagyták és felújították a régi parasztházakat. Ez a törekvés 1989-ben EUROPA NOSTRA fődíjat eredményezett a városnak. A legkésőbb épült északi ütem közepére eredetileg egy mesterséges tavat akartak kialakítani, végül praktikus okokból szánkódomb-féle lett belőle.

Fájdalmas ellentmondás, hogy miközben ugyanezen években valósult meg Székesfehérvár ezer éves történelmi belvárosának a mai napig országosan unikális, épületenkénti szakszerű tudományos kutatása, felmérése és feldolgozása, addig az út szemközti oldalán a legkorábbi városrajzokon is ábrázolt, hasonló korú, népes külváros a minimális régészeti és építészeti dokumentálást mellőzve tűnt el a föld színéről, mindössze másfél év alatt.

Ez az önálló életű, kisebb városnagyságú új lakóterület nem csupán szerkezetében, úthálózatában, arculati karakterében idegen a mellette lévő belvárosétól, hanem a 90-es években a Palotai út nyolc sávossá szélesítésével immáron funkcionálisan is teljesen leszakadt a városközponttól. A Palotaváros lakossága csak néhány hosszú zebra másodpercekre szabott kegyéből menekülve tudja megközelíteni a városközpontot.

A közlekedés viszonylatában nem csupán a városközponttal való kapcsolata kritikus, hanem a belső rendje is zavaros. Valójában a mai Palotaváros hierarchikusan megtervezett úthálózat nélkül valósult meg, a 20 ezer főnyi lakosság tömegközlekedési lehetőségét csupán a szélén, a Palotai úton haladó buszok jelentik. A belső kanyargós utak az autóbusz közlekedésre alkalmatlanok. A lakosság parkolása a házak közötti, útmenti parkolóknak és a lakónegyed déli sarkában létesített hatalmas garázssoron lehetséges.

A lakóházak és a Palotai út között hosszan elnyúló sávban üzlet-házak, multi bevásárlóközpontok épültek, és egy beépítés híján városképi hiányérzetet keltő hosszabb szakaszon pihenőpark létesült (Petőfi-park). A terület szívében, a műemléki belvárosi Liszt Ferenc utca torkolatával szemben az utóbbi években értékesítettek egy jelentős méretű összefüggő területet egy hatalmas, többszintes, az eddigieknél nagyobb bevásárló központ céljára, jelenleg parkolóként használt.

1988.

A történelmi Belváros közvetlen szomszédságában a múlt század közepén beboltozott Malom-csatorna felett létesített Mátyás király körút (Szabadságharcos út) és a Palotai út közötti ék már a középkori városfalakon kívül esik. Tekintettel vegyes építészeti karakterére, a Palotavároshoz csatolva említjük.

A tömb északi része az egykori Budai kaputól induló, polgárvárosi hangulatú Ady Endre utca folytatása. Ezt a városfalon kívül eső szakaszt 1860-ban nyitották meg. A középső szakasz Mátyás király úti oldalán intézmények sorakoznak. A Palotai úti sáv nagyrészt vegyes beépítésű, még őrzi az egykori külvárosi jelleget is, azonban szemmel láthatóan változás előtt áll. Az ék elkeskenyedő déli részén állt egykor a világhírű Felmayer kelmefestő gyár, amely a múlt század közepén a városkörnyéki iparterületek kialakulásakor sem költözött ki eredeti helyéről. Megüresedett épületeit ipartörténeti jelentőségük és használható állapotuk dacára az ezredfordulón eldózerolták. A helyén épült az Alba Pláza bevásárló központ a terület szinte 100 százalékos beépítésével. A belvárosi érzékeny településszövettől, épületléptéktől alapvetően idegen létesítmény mindenben megfelel a pláza-filozófia elveinek: város a városban. Belváros a belvárosban.

A Palotavárosban a megtartott Rác utcai házacskákon kívül a Varga csatorna partján a hajdani Weiss és Thull Bőrgyár megmaradt épületei és a Bőrgyár dűlő kis házai szintén megtestesítik Fehérvár múltjának egy jelentős darabját. Itt a településszerkezet meghatározója a Varga csatorna, a keskeny partmenti útra felfűzött szalagtelkek beépítési módja oldalhatáron álló. Ugyancsak hagyományos beépítés nyomait őrzik a Palotai úton, a korábban városszéli temetőket és a Kálvária-sort övező, az 1900-as évek elején megkezdett utcatorok.

Bőrgyár dűlő, Patex tömb 1960 körül

A Palotai út baloldalán az utolsó szakasz beépülése már az 1950-es évek munkáslakás építési akcióinak eredménye. A kicsi, keskeny telkeken szorosan sorakozó házak egyformaságuk és közelségük miatt, a tömör kapuzatokkal, szinte zártsort alkotnak.

Ma is szolgál a Palotai út északi végében az 1964-ben megnyitott Hármashidi Vízmű telep, mely új vízbázisból, az iszkaszentgyörgyi bányavíziből táplálkozott. Már a királyi székhely alapításától kezdve valószínűleg egy 100 m hosszú fahíd állt a közelében a Várpalota felé vezető úton a Gaja felett. Ez a híd a török megszállás alatt is (1543-1688) fennállt. Az I. katonai felmérésen (1783) öt kisebb híd látható a hadmérnöki felvételen. 1851-től a Gaja hidját a mai napig Hármashídnek hívják.

A székesfehérvári Palotavárosi tavakat a Gaja-patak mentén az 1980-as években létesítették, innen termelték ki a lakótelep építéséhez szükséges földet, majd a gödrök megteltek vízzel. A tavakat 2000-től a horgász egyesületek kezelik, a két tó körbejárható, a part közelében sétautak, pihenőterületek és játszótérek létesültek.

A lakónegyed tő felőli oldala az utóbbi években fokozatosan beépült lakóházakkal, vállalkozói létesítményekkel.

Palotaváros és Belváros mai kapcsolata déli irányból

Északról a Varga csatorna felől

Rác utca, Belváros, Viziváros

4. Viziváros

JELKULCS

Lakóterületek

- Polgárvárosias karakter
- Hagyományos kertes karakter
- Kertvárosias karakter
- Nagyvárosi telepszerű karakter

Ipar, szolgáltatás

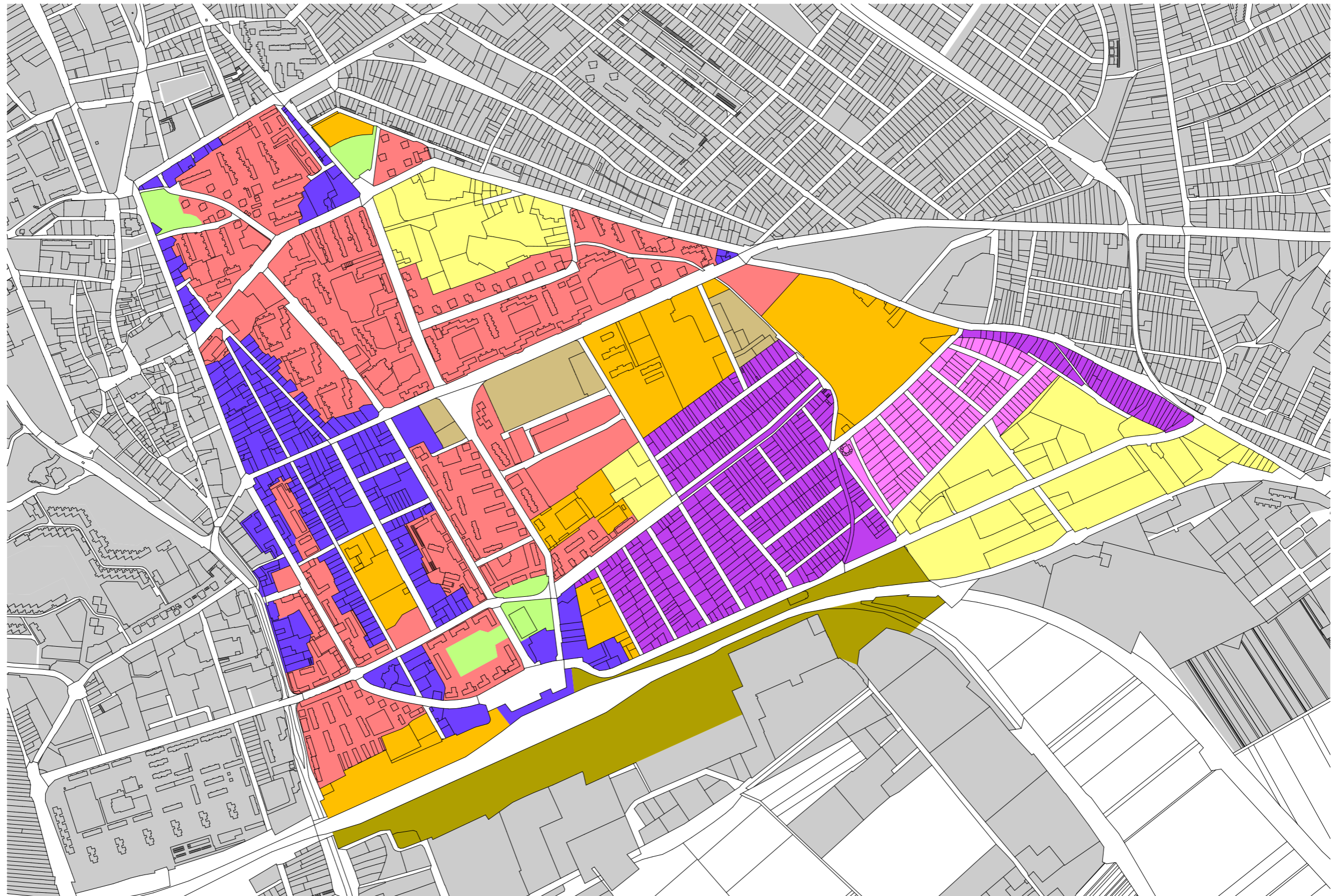
- Intézményi karakter
- Bevásárló központi karakter
- Ipari park karakter

Zöldterületek

- Közösségi zöldterületi karakter

Különleges területek

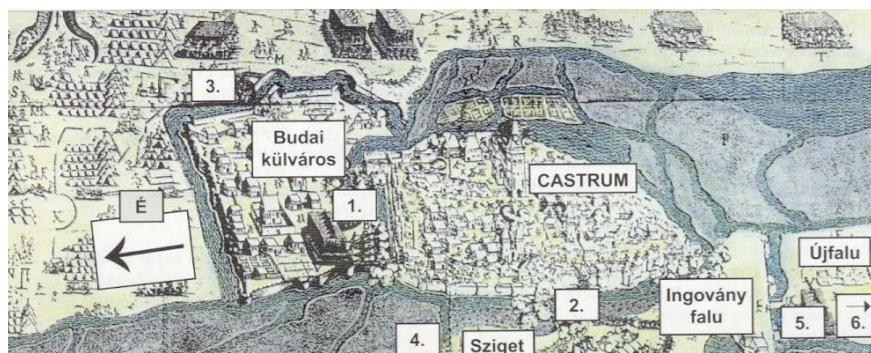
- Vasúti terület
- Egyéb terület

A XIII.-XVI. században a Belvárostól keleti irányban csupán a Budai külváros (civitas exterior) létezett, vizekkel, mocsaras területekkel körbevéve. Az 1601-ben készült (utólag színezett) francia metszet már sejtet szárazulatot a Budai külvárostól délre, a mai Viziváros helyén.

1689. La Vergne- féle térkép

1601. francia metszet

Az 1797-es Liptay-féle térképen még látszanak a városfalak, de a Berényi úttól délre elkezdődött már a parcellázás néhány házzal. A Viziváros területe is már telkekre osztott, bár még valóban vizes. Fő útrendszere kialakult, látszik, a terület szervezője már az új nyomvonalon vezetett Budai úti becsatlakozás és a rá merőleges, délfelé vezető, széles egyenes Bárándi út (a vasútállomástól délre, a Váralján ma is így nevezik az utca maradványát).

1797. Liptay- féle térkép

A kerteken túl az új Budai sorompón belül is még rétek láthatók. A Viziváros városrész valójában 1797-1817 között jött létre, magában foglalta a mai Lövölde és a Horváth István úton lévő házakat. A források 1802-ben említik először önálló városrészként, aquatica civitate néven. Szükségességét a Rákóczi szabadságharc utáni időktől egyre erősödő népességnomás indokolta.

4. 1780 k. Binder metszet

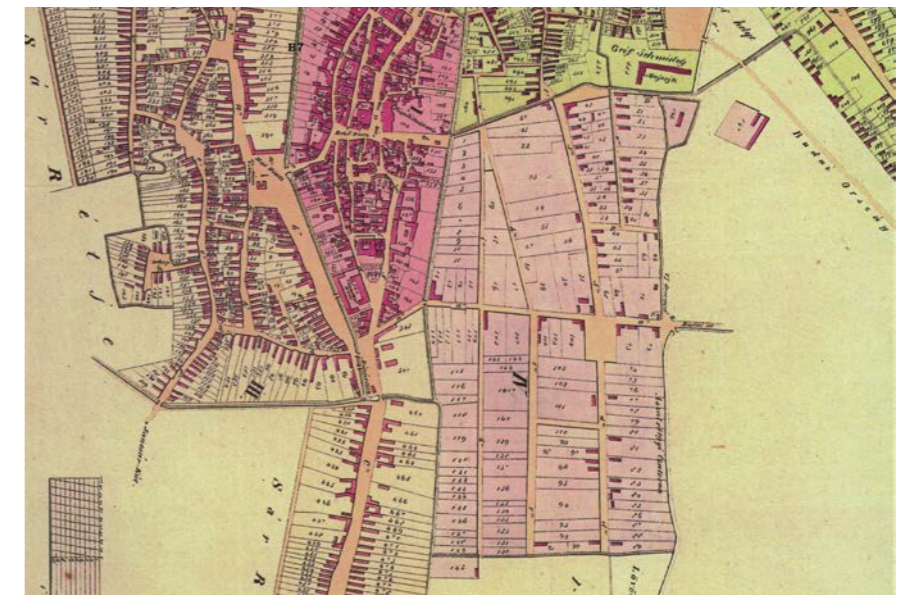
Székesfehérvár látképe 1780 körül (Binder J. rézmetszet)

Wüstinger József belterületi térképén a mai Rákóczi úttól északra lévő sáv a korábbi Budai külvároshoz - ekkorra már Felsővároshoz - csatlakozva kiépült, az attól délre fekvő rész még nagyrészt üres.

Viszont teljes mértékben kialakult a mai, a Budai útra merőleges utcahálózat a várároktól kelet felé a mai Gáz utcáig és a Lövölde utcáig. Déli irányban a parcellázás a mai Horváth István utcánál ért véget. Nagyobb mértékű beépítés csak a mai József utca keleti oldalán tapasztalható, valamint a Budai úti keresztezések saroktelkein.

A Szépítő Bizottság az 1830-as években rendszeresen véleményezte a Viziváros új utcáinak kialakítását és a csatornázásokat. A Viziváros elnevezést is az egykor az utcák közepén csörgedező csatornákról kapta, amelyek behálózta a környéket.

Közvetlenül a Belváros környékén, ami eredetileg még Felsővárosként népesedett be, sokan éltek állattenyésztésből és földművelésből, szinte a XIX. század végéig. Gazdálkodással foglalkozó családok például még a századfordulón is lovakat és teheneket tartottak az Ősz utcában, az istálló mögött pedig kis konyhakert helyezkedett el

Wüstinger-féle felmérés, 1826

A várárok mentén kialakított kerteket elsősorban belvárosi polgárok vették meg.

A mai Gáz utca és Horváth István utca helyén ekkor még árok volt, a Lövölde utcát az Aszalvölgyi árok helyettesítette. A Budai úti kanyarjában híd és sorompó volt, útvám (kövezetvám) szedésére. A térkép számos hidat jelez az árkok felett a bejövő utaknál.

A legnagyobb kiterjedést ekkor a Viziváros mutatta, hiszen az a várárok mentén keletkező kertektől egészen a Szőlőhegyig terjeszkedett. A déli és a nyugati terjeszkedést a vasútépítés sokáig akadályozta.

1860 körül felépült a vasúti pályaudvar teljes hosszában az állomásépülettel és az üzemi területtel együtt, és ez alapvetően meghatározta Székesfehérvár településszerkezetét. elzárta a vízi-városi terület és a délre nyúló Váralja kapcsolatát és határt szabott a Viziváros további déli irányú terjeszkedésének. A vasútállomás közelében jelzik a város híres méntelepét (a II. világháború szőnyegbombázása során megsemmisült).

1863. II. katonai felmérés

A következő évtizedekben a vasút, mint fontos városfejlesztő tényező szinte vonzotta magához a lakóterületi beépülést. A Viziváros külvárosként hamarosan egybeolvadt a középkori Fehérvárral. Megindult a terjeszkedés keleti irányba, kialakulóban volt a Sarló utcai beépítés. A pesti vasút és a Budai út közötti terület ekkor még üres volt. Délen kiépült a kor népszerű szórakozóhelye, a Lövöldöző, és a vasútállomás előtt a díszter is.

1870-ben készült az első terv a gázgyár felépítésére, a Vizivárosban, az egykori major helyén jelölték ki a telket. A létrejött Légszszvilágítási Társulat megszerezte a várostól a közvilágítási monopóliumot 30 évre. A városban 1873. január 2-án gyúltak ki a fénycsövek. Ez a vidék akkor még a város szélé volt.

1879-ben kezdte meg működését közelében, az Alsó-Királyson Bory József autó- és gépjárműjavító műhelye, amelyben saját konstrukciójú robbanómotorokat is gyártottak.

A város vezetői már 1895 óta fontolgatták a villanytelep létrehozását. 1903-ban került sor a városi villanytelep felépítésére a gázgyár mellett. 60 méter magas kéménye 1920-ban épült.

1918-ban létesült a sarkon az Első Székesfehérvári Gőzhenger-malom, mellette a gabonasilókkal (Akóts-malom).

Így jött létre néhány évtized alatt a Gáztelep utca és a Gőzmalom utca között Székesfehérvár első „ipari parkja”.

1882. III. katonai felmérés

Viziváros lett a XIX. század végén Székesfehérvár városiasan beépített külvárosa. Fő tengelye, a Budai út jelentős szervező erőként már összekötötte a belvárosi Vörösmarty térral is, és ennek mentén épültek a nagy katonai beruházások, a lovassági laktanya épületei, a katonai csapatkórház, és a Lövölde út mentén az árvaház (Királyi Javítóintézet). A gyalogsági laktanya részére még csak a telket biztosították. Az Erzsébet liget alatt elkezdődött a megyei kórház építése.

A század utolsó harmadában már csak a Budai úttól északra eső területet nevezik Vizivárosnak, az attól délre elterülő rész a laktanyákkal együtt Tóvárosnak nevezetik.

1899. WINKLER Vilmos térképe

A századfordulón a fejlődő laktanyaterületek és a vasút között létrejöttek a vasúti munkástelep, a Búrtelep kertes, zárt lakótömbjei. Ezzel a Fehérvár településszerkezetében új, a természeti adottságtól független, mérnökiileg kitűzött, derékszögben kereszteződő utcahálózatra épülő forma, a „telep” itt is megjelenik. Alig két évtized alatt épült tovább a Viziváros a mai Rákóczi út, Gáz utca, Lövölde út és Horvát István út közötti területen. A Budai úttól délre fekvő rész lett a „gyümölcs utcák” területe, ezek közül ma is fennmaradt a Gyümölcs utca, Pirosalma utca elnevezése.

A XX. század első éveiben, végleg lebontották a várfalakat, így már több helyen meg lehetett közelíteni a belvárost. Ezzel a középkori kapuktól független településszerkezet kezdett kialakulni. Teljesen beépült a Gáztelep utcától a Budai úti vámházig terjedő háromszög alakú tömb is.

Látható már a villanytelep, a Kígyó utcai Karl-féle likőr és ecetgyár, a Rákóczi utcában az iskola, óvoda és aggintézet, a Deák Ferenc utcai iskola, a Tóvárosi óvoda, a neológ zsinagóga és a központi tűzörség.

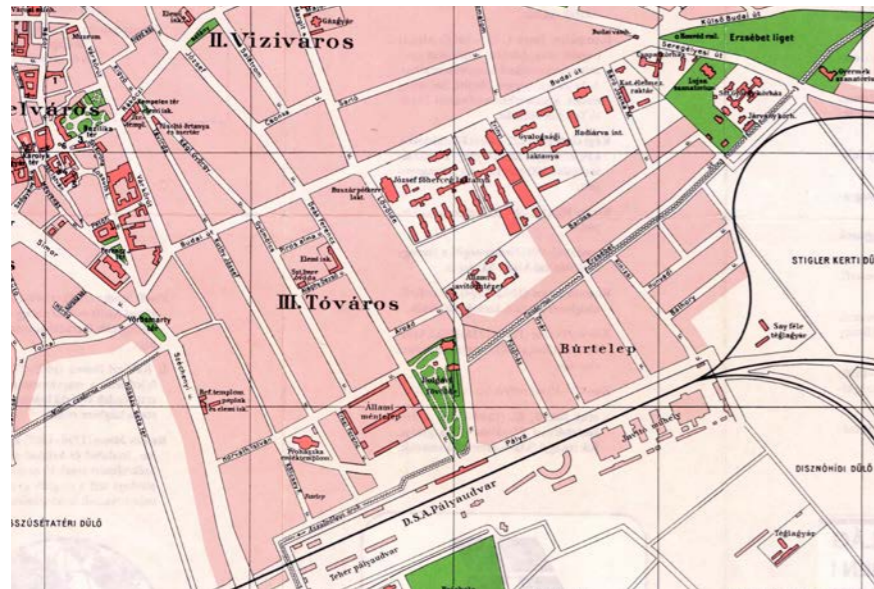

1899. WINKLER Vilmos térképe

A vasút környéke természetes módon folyamatosan átalakult a vasút jelentőségének növekedésével. A vasút kezdetben nagyon messze esett a Belvárostól, a környék igazi néptelen külvárosnak számított.

A századfordulós fejlődésnek jelentős szakasza volt az Aszalvölgyi árok új medrének megépülése (1885), majd a befedése. ezzel kialakult a Vasútvidék alközpont, ami a következő évtizedekben további fejlesztéseket ösztönzött. A nyitott csatornákat befedésével, a vizes területeket kiszárították, feltöltötték. Megépítették az Új Várkörutat, ami már összekötötte a vasútállomást a történelmi belvárossal.

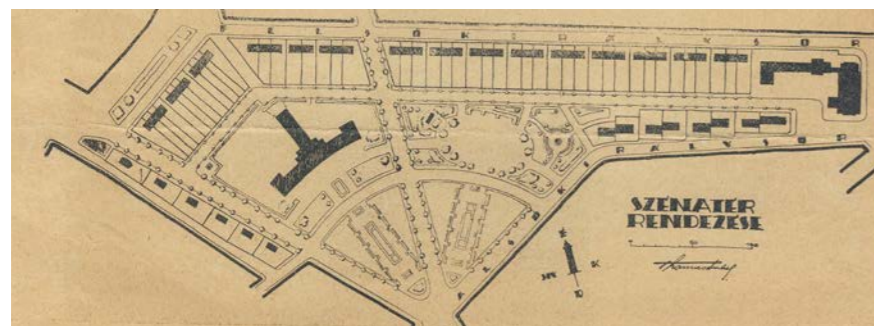
Ennek kanyarjában két évvel a nagy püspök 1927-ben bekövetkezett halála után már megépült a Prohászka emléktemplom. A vasútállomás előtti területet az 1930-as években beépítették (Polgári Lövölde, Vasvári Gimnázium, VOGÉ, Horváth István úti átkötés a Balatoni út felé, MÁV lakótelep, Prohászka Ottokár út, Juhász Szanatórium, stb). A Búrtelep kibővült északi irányba az Aszalvölgyi-árkon túl a laktanyáig.

1931 Szathmáry-féle térkép

A másik, északi központ a Belváros romkerti kijáratának közelében fejlődött ki, ennek kezdeménye volt a Rákóczi úti tengelyen a 20. század elején megépült a vizivárosi Jézus Szíve templom és környezete, az árvaház és aggintézet.

Belső Piacon (ma Széna tér) a két világháború között szűnt meg az árusítás, ekkor az élelmiszerpiac is a Piac térre költözött ki. ma Széna (Május 1.) téri iskola, A város ezzel végleg „belakta” az egykori hatalmas vásár- és piacteret.

Szénatér rendezése, építész: Thomas Antal (Molnár Tibor felvétele)

Az 1931-41 közötti évtized a legendás Csitáry G. Emil polgármester működése alatt rendkívüli pezsgést hozott a város életében. A Városi Mérnöki Hivatal (Schmidl Ferenc, Molnár Tibor, Haáden István) hatékony közreműködésének köszönhetően a Vizivárosban is meghatározó építészeti változásokat hajtottak végre. Nagyszabású közművesítés, útépités, fásítás jellemezte ezt a korszakot. A várak mentén kialakult a várkörúti villa-, és bérházor páros oldala modern építészeti eszközökkel megformált, elegáns házakkal. Országos híró építészek (Kotsis Iván, Széll László, Thomas Antal, Hübner Tibor) bevonásával színvonalas, korszerű bérházak, egészségügyi oktatási intézményeket és ipari létesítményeket építettek e városrészben is.

Többek között szigorú szabályozást fogadtak el a Várkörút déli szakaszának zártos, többemeletes, határozottan urbanus karakterű beépítésére.

Gyümölcs utca aszfaltozása és sorfa ültetése Molnár Tibor felvétele 1937-38.

Ezt a szárnyaló fejlődési ívet törte ketté könnyörtelenül a II. világháború.

Székesfehérvár a frontváros szerepét töltötte be a Budapest elfoglalásáért vívott harcokban. A város kétszer szenvedett el nagyarányú szőnyegbombázást. A romlás elsősorban a vasút környéki objektumokat, területeket sújtotta. Rommá lett az egész vasútvidék. Az egész vasúti terület - a vasúti pálya, teherpályaudvar, áruraktárak, MÁV-műhelyek, állomás épület -, a Búrtelep sok háza, a lövölde és a méntelep teljesen megsemmisült, a környék - elsősorban a Széchenyi utca, a Lovassági Laktanya - többi épülete is súlyos károkat szenvedett.

Az 1930-as években átlagon felülnek mondható közművesített-ség is a háborúban nagy károkat szenvedett, azzal is, hogy voltak lakóterületekbe ékelt ipari üzemek, bár a háború előtti ipartelepítés a nagyüzemeket a peremre szétszórta. A város és lakossága a II. világháború alatt sokat szenvedett, népessége a háború után újra a 40 ezer alá süllyedt.

Az újjáépítés természetesen a vasútnál kezdődött, már 1945 áprilisában sikerült újraindítani a vasúti forgalmat. Az újjáépítést a lakosság közmunkában végezte.

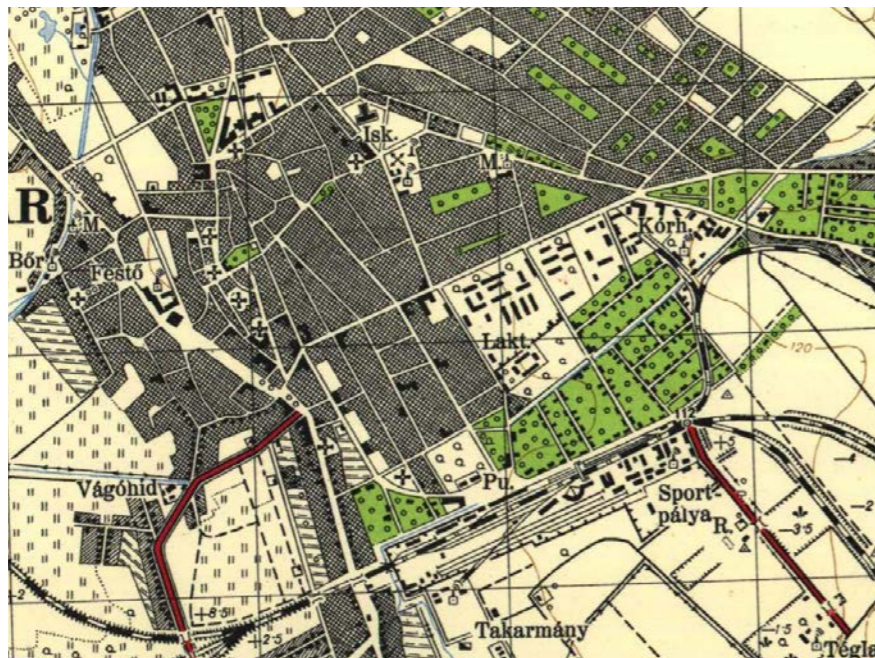
Lövölde-ligeti bálterem

Prohászka templom kupolája Molnár Tibor felvételei 1945.

A háború után az első években a romos területek megtisztítását és a bontandó területek beépítését végezték el. A vasúti közlekedés helyreállítása mindenben elsőbbséget élvezett. A nagyvárosi fejlesztés a környező régiókból beáramló emberek tömegének letelepítését tűzte ki fő célként. A városrekonstrukciós munka 1950-52-ben a Béke tér keretes beépítésével kezdődött a megsemmisült híres Állami Méntelep helyén. Az ötvenes évek közepére megépültek az első három-négyszintes, lapostetős középblokkos házak az évtizedekig Lenin útnak nevezett Prohászka Ottokár úton. Az építkezésen „megbízhatatlan, osztályidegen” fiatalokból szervezett munkaszolgálatos alakulatok is dolgoztak. 1955-ben épül a Teleki Gimnázium melletti két 33 lakásos ház, még hagyományos technológiával.

A korábbi, 1940-es nagyszabású városfejlesztési terv nem nyúlt a már meglévő beépült területekhez, a tömeges lakásigényt a még üres dűlők felparcellázásával kívánta megoldani. A század második felében, a szocialista városépítés éveiben született tervek már egészen más szempontokat vettek figyelembe.

1951. katonai térkép

A háború utáni átalakítás első nagy rendezési tervét a Várostervezési Hivatal készítette 1952-ben. Az ehhez csatlakozó beépítési javaslat (VÁTI, 1954) a Viziváros területén is nagyarányú bontást irányozott elő. Végül ekkor csak a Sztálin úton (Deák Ferenc utca) történtek bontások. Javaslatot tettek a Búr-telep átépítésére is (VÁTI 1960.), de a vasúti felüljáró halasztása miatt nem épült át, ma is lényegében családi házas övezet. Viszont kertés beépítést javasoltak a Stiegler-kert (ma a Mátyás utca és a kórház közötti utcák) még beépítetlen részére. Ez a településrész ma annak köszönheti családi házas létét, hogy a tervezők akkor elképzelhetetlennek tartották Fehérvár olyan rohamos fejlesztését, ami utóbb megvalósult.

A 60-as évek városépítésében a tömeges lakásépítés állt a középpontban. Többek között a városias, elővárosi jellegű lakóterületek, így a Viziváros jelentős szanálását, az összefüggő zöldterületek megszüntetését és ezek sokszintes lakóépületekkel való beépítését határozták el. Átépítendőként írták le a pályaudvartól az Engels útig (mai Székfű Gyula utca) terjedő nagy területet, beleértve a legkorábban lakott és fejlett polgárvárosi részét is.

E kor nagy lakótelepi építkezéseivel jelentek meg az új építési technológiák (középblokkos, nagyblokkos, házgyári, csúszózsalsú). Ekkor épült be a korábbi épületállomány bontásával a József utca (Deák Ferenc utca), a Horváth István utca és vasút közötti sáv teljes hosszában. A Május 1. tér (Széna tér) zöldterületre fenntartott részén öt magasházat emeltek öntött technológiával.

Deák Ferenc utcai beépítés ma

Az 1964 után létesülő megdöbbentő méretű, összefüggő vizivárosi lakótelepek házgyári technológiával készültek. A Velinszky (ma Vizivárosi) lakótelep önmagában két lakókörzet nagyságú, melyeket a forgalmas Rákóczi út választ el. 1967-71 között épült 3 ütemben. Később, 1976-79-ben ezt követte a Vorosilovgrád lakótelep a Budai út – Királysor – Gáz utca hatalmas háromszögében, részben megőrizve a korábbi utcahálózatot. A közintézményeket a 70-es évek végén Angliából honosított CLASP könnyűszerkezetes rendszerrel valósították meg.

Az 1980-as években már csak a befejező, vagy kiegészítő munkákra került sor egy-egy nagyobb középület megvalósításával.

1988

Két évtized alatt lezajlott az egykoron szervesen fejlődött, polgári Viziváros eltüntetése, helyén egy gigantikus új városrész nőtt ki, amelynek helyi jellege csupán a mennyeisége kiemelkedő mértékében fedezhető fel.

A XIX. század és a XX. század első fele polgári korszakának városépítészete már csak nyomokban létezik: a mai Várkörút mentén, a

hegyesszögben összefutó Távirda és Kégl György utcában, a Budai úttól délre a „gyümölcs – utcák” környékén és a Jézus Szíve templom körüli épületegyüttesben a Széna téren.

VIZIVÁROS A Lottóház 10. emeletéről

Még 1970-ben az ARÉV, a Fehérvár házgyári lakótelepeit felépítő nagyvállalat francia szabadalmat vásárolt. Ezzel készült az alagút-szalus rendszerrel épült fel az Alba Regia Szálló is a történelmi Belváros kapujában, 60 méterre a hajdani Nagyboldogasszony templom romjaitól, Szent István szarkofágjától.

A következő években a Vizivárosban jörszerűen csupa olyan beruházás valósult meg, aminek célja a Belváros kitágítása volt. A középkori Romkert tengelyébe befutó Rákóczi útra felfűzve a szálló indításával egy alközpont kezdett kialakulni, melynek részeiként megépült, a Technika Háza (1977), a Skála áruház (1978), illetve később az OTP Bank székháza.

Számos meghatározó, nagy közintézmény épül létesült a városrészben: SZTK rendelőintézet (1972), Egészségügyi Szakiskola és a kollégiuma (1975), SZÜV irodaház (1976), az Építőipari Vállalat József utcai 400 személyes munkásszállója, Földmérési Technikum, ÉDÁSZ-székház, Szakszervezeti Székház és a Schönherz (Gyümölcs) utcai iskola épülete is. 1978-ban a lakóházak közé beékelte ARÉV sportcsarnok feszített acélszerkezettel készült.

...az államiság bölcsője...

5. Vezér- és író utcák

JELKULCS

Lakóterületek

- Polgárvárosias karakter
- Hagyományos kertes karakter
- Kertvárosias karakter
- Nagyvárosi telepszerű karakter

Ipar, szolgáltatás

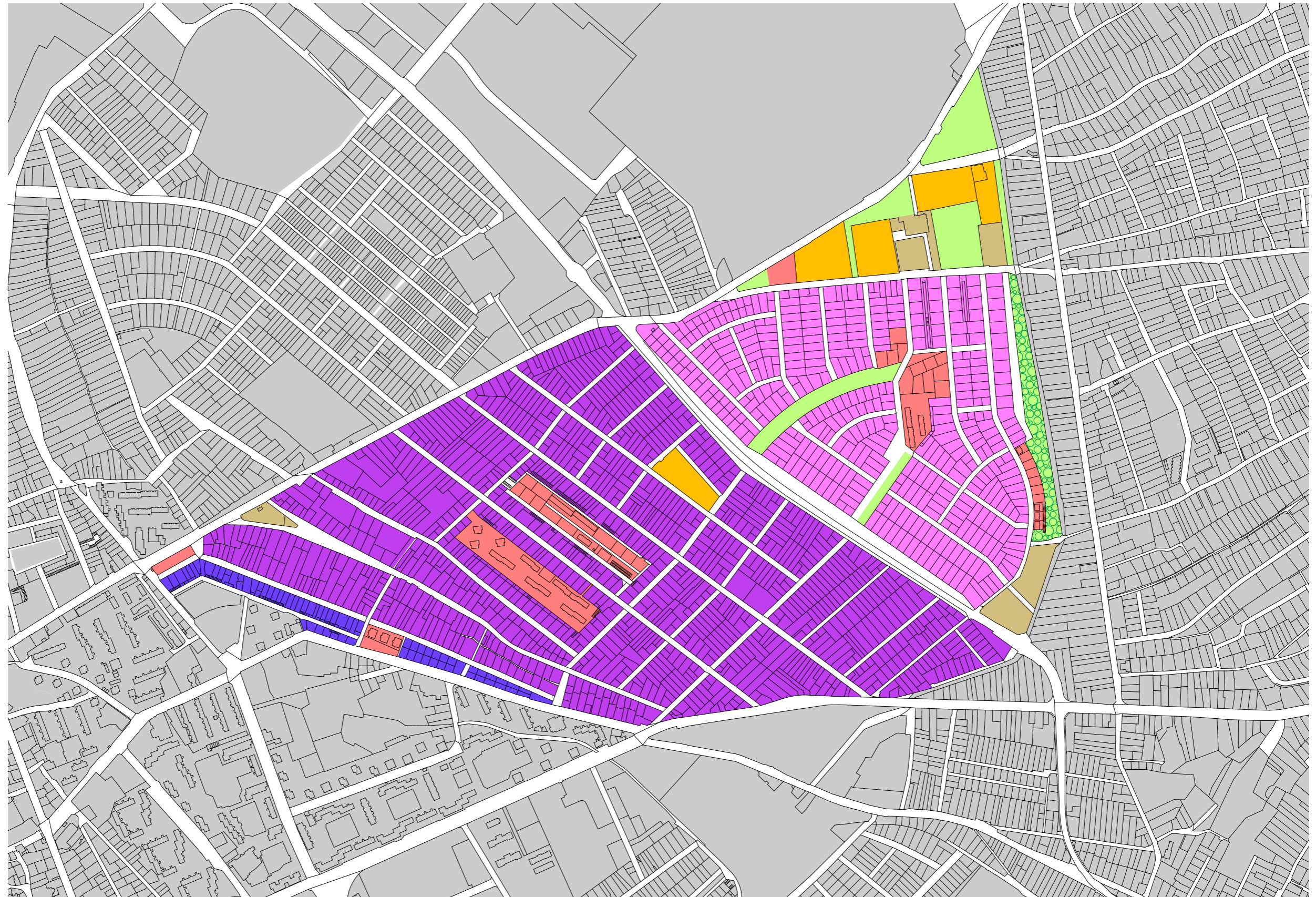
- Intézményi karakter
- Bevásárló központi karakter

Zöldterületek

- Közösségi zöldterületi karakter
- Erdő

Különleges területek

- Egyéb terület

A Vezér-, és Író utcák területe Székesfehérvár legfiatalabb beépült városrésze. Míg a területén egykor létezett középkori falvak örökségi értékeit a régészet tartja számon, az épített múltja alig százéves. A belváros és a hozzá csatlakozó külvárosok jelentette településmagon túl kelet irányában a múlt század elejéig megművelt földek, rétek, szőlők voltak. Az utóbbi évszázadban ezeknek az egészen a szőlőhegyig nyúló kerteknek a fokozatos becsatolásával Székesfehérvár belterülete jelentősen növekedett. A beépítés terjeszkedésének lehetősége mindig is a vízviszonyoktól, a lecsapolástól, a csatornázástól és az árvízmentesítéstől függött.

A belváros viszonylag újabb keleti külvárosa, a Viziváros városias beépítése a 19. század végére szinte teljes mértékben kialakult. Tovább kelet felé a középkor egyik városi stratégiai központjának tekinthető Királykút közelében két fontos bevezető út, - a Lovasberény, Esztergom irányából érkező Berényi út és a Buda, Kiev felől vezető országút - szögében elterülő nagy terület, a Kertalja dűlő, Szép-dűlő, Középső-Jezsuita-dűlő még szántóföld volt.

1797 Liptay

Mindössze a Felsőváros déli nyúlványa, a középkori királyi útvonal (Alsó-, Felső Királysor) és a hozzá símuló Olajmalom utca (ma Olajutca) kitölcséresedő úttorkolata és környéke volt már a XIX. század eleje óta beépített.

1826 Wüstringer

Székesfehérvár az 1867-es kiegyezést követő évtizedekben keleti irányba a 19. század végéig a Berényi út mentén terjeszkedett, „falusias-mezővárosias” építkezéssel. A már a reformkori metszeten, típusára nézve nyeregvetős, az utca felé oromzattal néző, hosszú „parasztházakkal”, a telek hosszában fésűs telekrendben épült házsorok, a tűzvédek tanulságai szerint szabályozott térközökkel és az épületek méreteivel, ablakrendjükkel kifejezték társadalmi irányultságukat. Ez a lakóház a 19. század mestereinek és kereskedőinek is lakástípusa volt. E kor tanújaként elvétve ma még található egy-egy alacsony, nyeregvetős, esetleg még náddal fedett ház a Berényi út környékén.

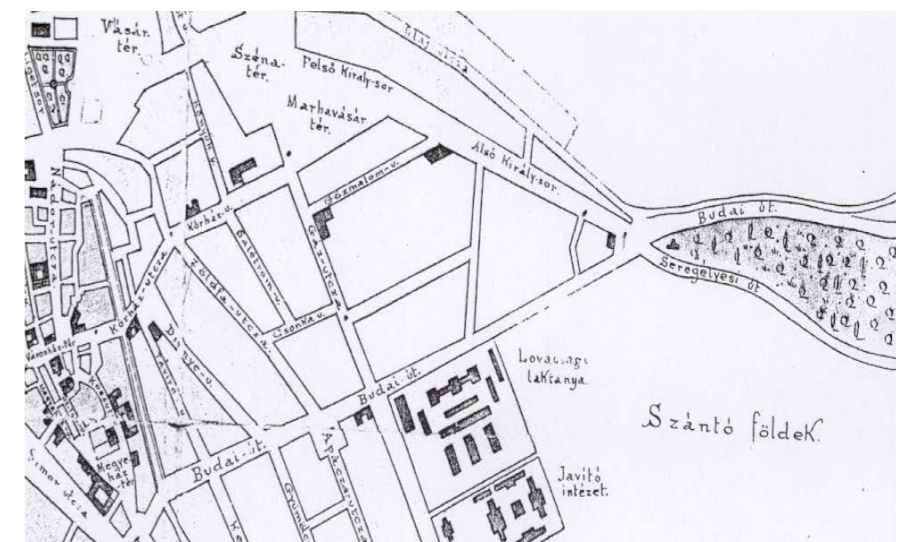

1882. III. katonai felmérés

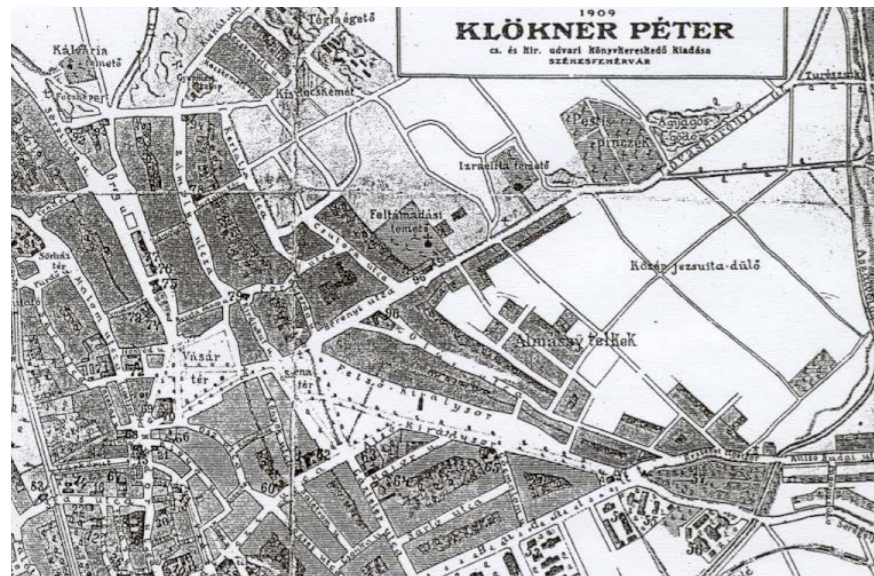
A történelmi külvárosok határait túllépő további lakóterületi terjeszkedés szükségességét a Rákóczi szabadságharc utáni időktől egyre erősödő népességnövekedés indokolta. Hatalmas lökést adott ehhez a vasútépítés, a hozzá kapcsolódó ipari tevékenység, a szaporodó börtölgyárak, malmok, téglagyárak és a Városmajorban letelepített...ipari üzemek munkásnép igénye. A lakosság növekménye mindenképpen a belvároson kívül jelent meg, a munkásnegyedek az ipari sávokhoz kapcsolódtak.

A Berényi és Buda út közötti területet a századforduló körüli térképek még szántóföldként jelzik.

Klökner kiadásában megjelent rajz

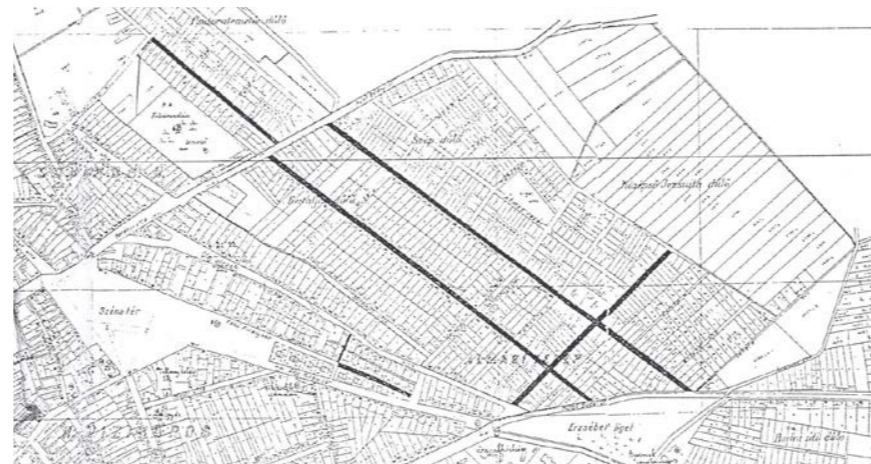
A XX. század első éveiben, nagy parcellázások figyelhetők meg a felsővárosi földek határán a Budai út felé. 1902-ben kezdeményezte Almássy János a Kertalja-dűlőben lévő telkeinek házhellyé minősítését, majd felparcellázását. Ezzel a belterület keleti határa bővült az Olaj utca közelében, ez lett az Almássy telep, amelynek építkezése 1906-ban kezdődött, és az egykori építőipari vállalkozó nevét viseli. 1909-re már beépült a Budai út déli része is Halesz mentén.

Klökner-féle térkép 1909.

1906-ban újabb parcellázás kezdődött az Almássy telkektől délre Basch Adolf területén. A házhelyosztás ugyancsak 1906-ban történt meg, azonban a házak később, az 1910-20-as években épültek, Basch-telepként tartották számon. A város történetében korábban nem tapasztalt nagyarányú építkezésekhez, így az Almássy telep, majd tőle keletre a Szép-dűlő beépítéséhez is olcsó hitelekkel kínált a Kölcsönös Népsegélyző Egylet. A segélyző egyletek tevékenysége azért is jelentős volt, mert így próbálták meg az elszegényedő társadalmi rétegek külterületre (Szőlőhegy, Maroshegy) költözése helyett a város belterületén orvosolni a gondokat.

A belterület növekedésének felgyorsulásával az építkezések felügyeletét is megszigorították: „csak olyan épületek emeltessenek, melyek közegészségügyi, rendőri és szépészeti tekintetből a mai kor igényeinek megfelelnek.”

1921-29 Varga-Faragó-Szathmáry térképe

Az 1930-as években az Almássy teleptől északra a Kadocsa utcáig (Balambér utca), a Szép-dűlő helyén alakult ki a „vezér utcák” területe.

Az itt is falusiasan induló terjeszkedés munkástelep-építkezésként fejeződött be a két világháború között. Ezzel Fehérvár településszerkezetében egy új, a természeti adottságoktól független, mérnöki kitűzőt, derékszögben kereszteződő utcahálózatra épülő forma, a „telep” is megjelenik. Nevében a formát e területen az Almássy-telep viselte.

A régi paraszti külvárosokkal szemben, amelyek mezőgazdasági és kézműipari kisüzemek udvarait fogták össze, a munkástelepeken a mezőgazdasági termelés és kiegészítő házi kertgazdaság és állattartás keretein belül maradt mind az utóbbi évekig.

Kezdetektől fogva fenntartottak intézményi területeket. (a mai Hétvezér iskola tömbje, a Kisteleki utca Taksony és Zsolt utca közötti szakaszon óvoda és bölcsőde)

Az egyenletesen beépült településszövetbe később, a 20. század második felében néhány nagyobb telek-, és tömegigényű létesítmény is beemelődött, elsősorban a főutak mentén. (Közúti Igazgatóság, Temetkezési Vállalat, Közétkeztetést szolgáló étterem és konyha, ruhagyár, stb) Ezek egy része mára megszűnt, átalakult.

1939. Szathmáry-féle térkép

Az 1937. évi VI. országos városrendezési törvény előírásai nyomán készült 1940-es fehérvári városfejlesztési terv, számolva már az új iparosítás megnövekedő lakásigényével, a korábbi hagyományokat vetítette ki harminc évre. Parcellázásokat tervezett, és új külvárosi negyedek fölépítését. A már meglévő beépült területekhez nem nyúlt, annak ellenére, hogy a „haladó” törvény a köz érdekében radikálisan korlátozta a ház- és telektulajdonosok jogait. Ez a törvény képezte a jogalapját az új földtörvényig a második világháború utáni kisajátításoknak a régi külvárosok szanalásánál. Az 1940-es fejlesztési terv azért érdekes, mert a nagy állami lakásépítkezések mellett, mint a külvárosok mai állapotát befolyásoló másik alternatíva, lényegében megvalósult. A terv többek között tartalmazta a keleti irányú további terjeszkedést, a Középső-Jezsuita-dűlő beépítését a Kadocsa utca, Borjúkúti út (ma Pozsonyi út) és az Aszalvögyi-árok között, az Almássy-telep utcahálózatának részben folytatásaként, szabályos rendszerben tervezett utcahálózattal, városias, félig zárt sorú beépítéssel. Ez azonban már a II. világháború után sätortetős házakkal valósult meg, így jött létre az Író utcák (Katona József, Karinthy, Gorkij, Puskin, stb.) településszövege.

Az 1940-es városfejlesztési terv a telepszerű részeken továbbra is a földszintes, városias, félig zárt sorú beépítést tartották kívánatosnak. Ez a településszerkezet az utcák mentén szinte a mai napig változatlanul megmaradt.

Mai szemmel is erénynek minősül a tudatos törekvés a zöldterületek, ligetes sávok létrehozására, ennek eredménye a Géza utca íve mentén és a már régóta elkerülő útként fenntartott széles sáv keleti oldalán, a Kadocsa út teljes hosszában ma is látható.

A Géza utcától az Aszalvölgyi árokig terjedő részen, majd tovább hosszan az árokkal párhuzamosan, 4 lakásos emeletes ikerházak épültek, szabályos, szinte monoton rendben, jobbra fűrészfogas elrendezésben. A házakhoz aránylag nagy udvarok tartoznak, a kertek kihasználtsága azonban egyrészt a közös jelleg miatt korlátozott, másrészt az emeleti lakások számára érdektelen.

1965. után, az egyik nagy építőipari vállalat saját dolgozóinak, öntött technológiával, 5 szintes, szinteltolások pontházakból épített lakótelepet a Géza utca kanyarjában („Papagáj” telep). A lakótelep a Karinthy-tér mentén déli irányban sávházakkal folytatódik, a lakások elsősorban a Videoton gyár munkásai részére készültek.

Az 1960-ban készített rendezési terv (VÁTI) konkrét javaslatokat tett a lakóterületek kiegészítésére Ennek alapján valósult meg 1970-75 között a már félévszázada belakott családi házas övezet hátsókertjeinek kisajátításával két nagy lakótelep (Fáy András és Novák Károly Itp). A két lakótelepet egymástól a Vértanu utca kétoldali családi házas beépítése választja el és a környező hátsókertekből leválasztott garázssorok keretezik.

A terület egyik legkorábbi beépítése, már az 1826-os térképen is ábrázolt egykori Felső-Királysor, a mai Móricz Zsigmond utca nyugati szakasza mára teljesen átépült, zárt sorúan csatlakozó, jobbra emeletes házakkal, egy szakaszon telepszerű jelleggel.

1988

Napjaink tendenciája e területen is az elavult intézményterületeken vagy a családi házas lakótelekek egyesítésével a belső kertrészekbe nyúló lakóparkok létrehozása.

A vizsgált terület északi sarkában, a Berényi út, Pozsonyi út és Aszalvölgyi árok által körbezárt „háromszög” beépítése a 70-80-es években fokozatosan jött létre és az intézmények elsősorban a Videoton gyár kiegészítő céljaiból épültek (Óvoda, piac, ABC, tenispályák, szakiskola, oktatási-, és rendezvényközpont). A terület szerkezete laza, az egyes létesítmények egyéb komponálási elv híján egymás mellett sorakoznak.

A hegyesszög nyugati elkeskenyedő vége 2003-ban épült be egy négyszintes lakóházzal.

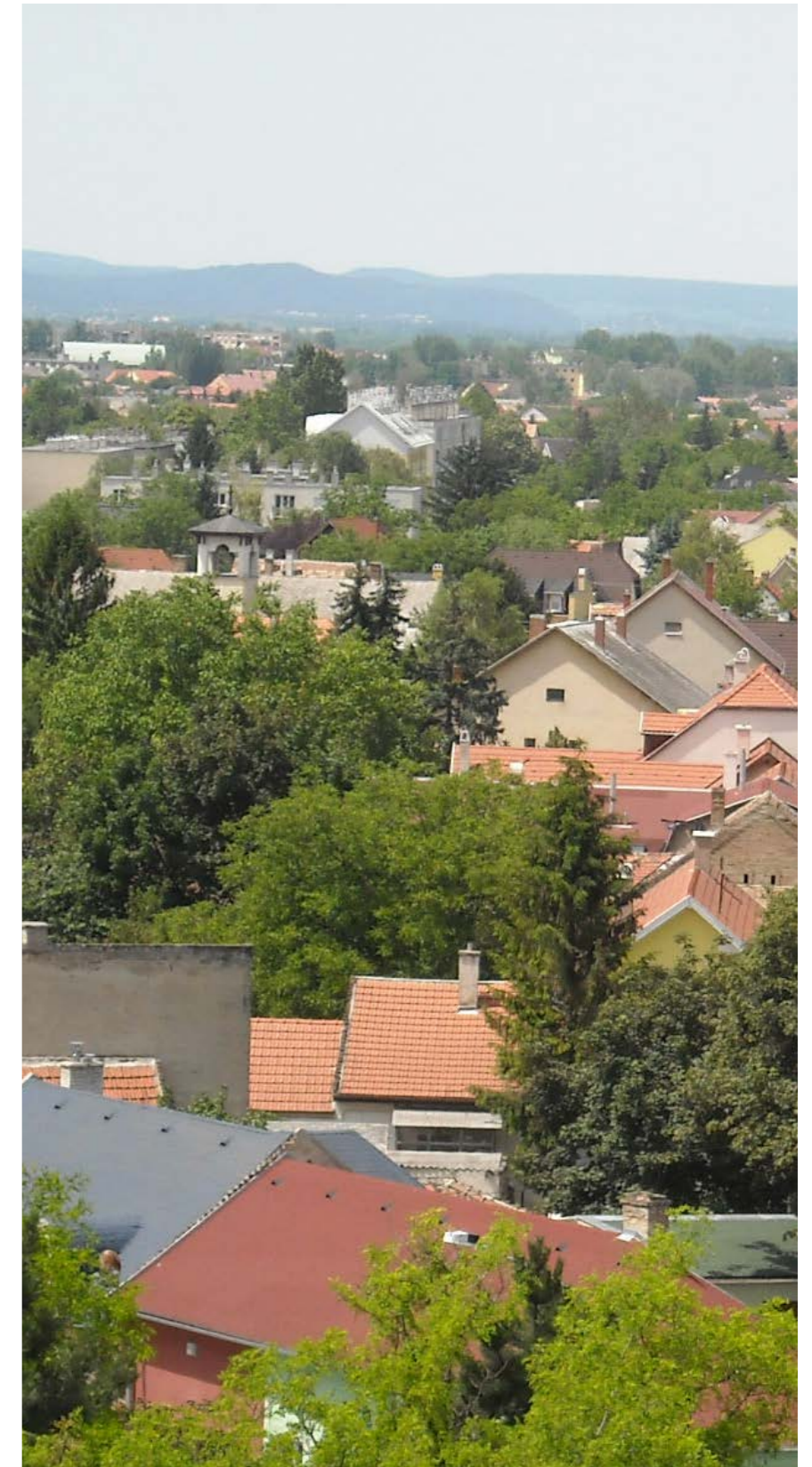
Géza utca

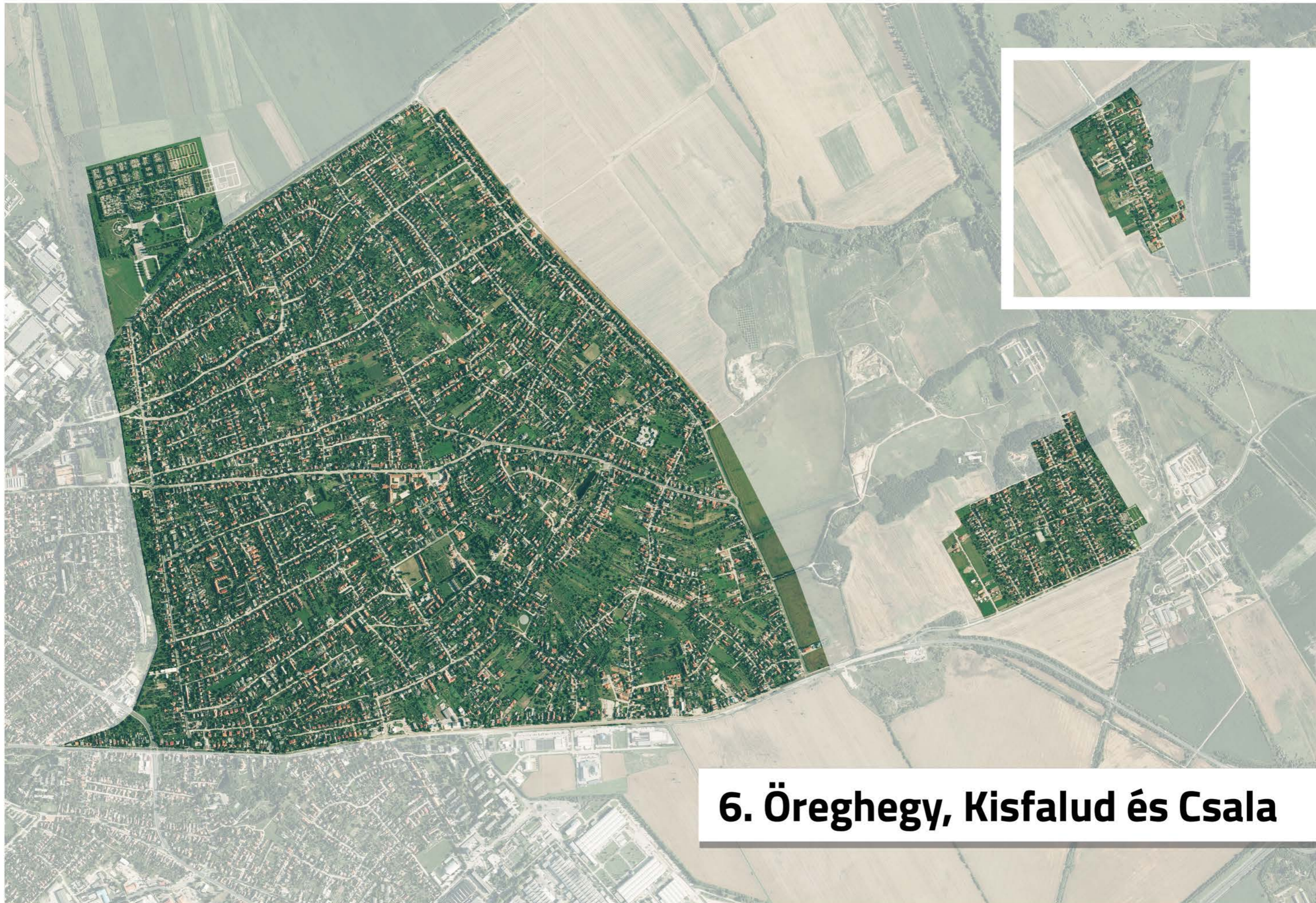

Almássy lakótelep

Móricz Zsigmond utca

6. Öreghegy, Kisfalud és Csala

JELKULCS

Lakóterületek

 Kertvárosias karakter

Zöldterületek

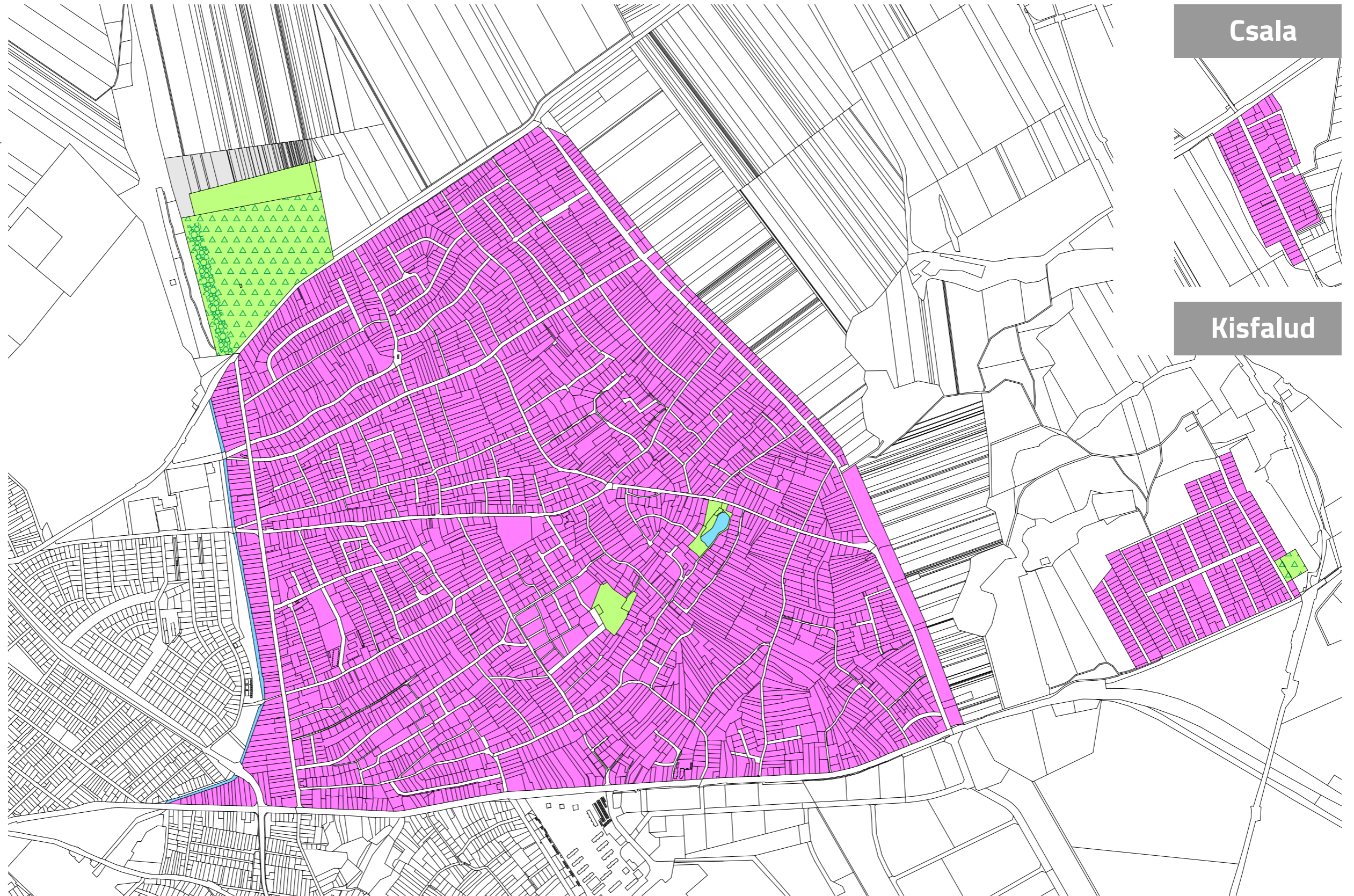
 Községi zöldterületi karakter

 Vízfelület

 Temető

Különleges területek

 Egyéb terület

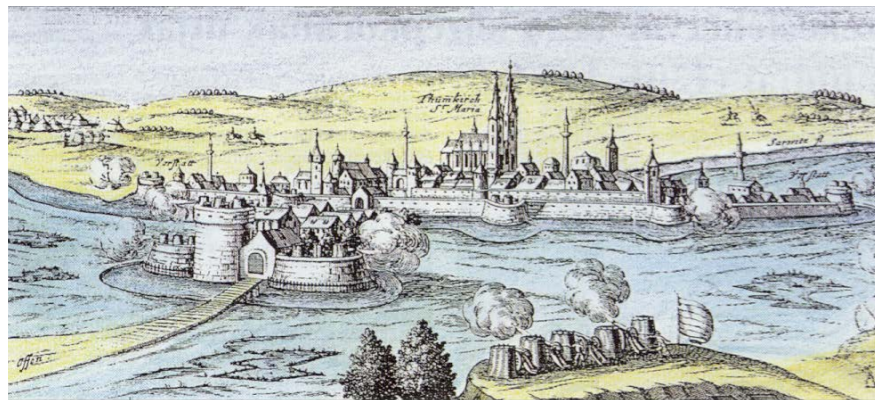

Csala

Kisfalud

A középkori Székesfehérvár beépült településmagján túl, keleti irányban évszázadokon át megművelt földek, rétek, szőlők voltak. Ezt korabeli metszetek, városrajzok és utazók leírásai is igazolják. Ezen túl a Belvárostól keletre kb. 4 km távolságban emelkedett a város „Szőlőhegye” (ma Öreghegy) a budai és a bicskei országutak kiszélesedő közében. A terület nagysága évszázadok óta alig változott, ma 474 ha, elnevezése arra utal, hogy ez volt a város legrégebbi szőlőhegye.

A Velencei-hegység egyik legnyugatibb nyúlványa, őshegységi tartozék, 70-80 m-rel emelkedik a város átlagosan 100 m-es szintje fölé. Fő tömege gránit, amire agyagos lösz rakódott. Jellemzően rózsaszínes sárga színű követ, gránitapplitot termeltek a bányájából, ezt házalaphoz és a belváros kövezéséhez használták. Talajadottságai és fekvése miatt kiváló szőlő-, és gyümölcsstermő terület volt.

Rézkarca Wilhelm Dillich alapján 1600. körül

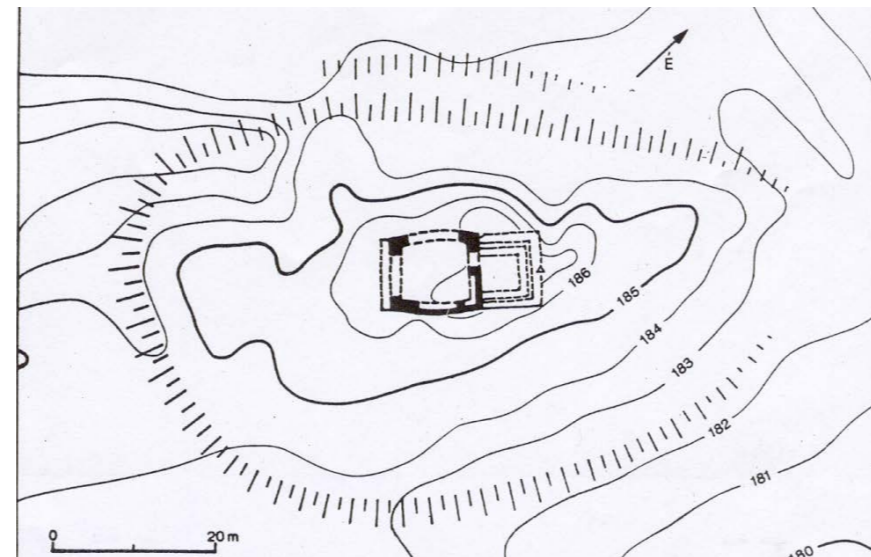
Az 1600 körül készült metszet (W. Dillich alapján) a várostól keletre a háttérben több domborulatú, növényzettel szabályosan borított hegyeket ábrázol.

Székesfehérváron a szőlőművelésről már az Árpád-korból vannak adatok. Legelső írásos emlék Kézai Simon gesztájában található (Noé-hegy, Novaj). Legenda formájában is él a Noé-hegy története.

A török hódoltság idején már egy kifejlődött és kiépült szőlőhegyről számol be részletesen a történetíró, Evlia Cselebi: „...A Budai kapun kívül északra a keresztények idejében kétezer házból álló külváros volt... E külváros keleti részén egy ügyülövés távolságra levő helyeknek összes dombjain és hegyein mintegy kétezer szőlőkert van. Ezek mindegyikében van egy-egy nyári lakás... Székesfehérvár népe három hónapig ezekben mulatozik...”

Evlia leírásából azt is tudjuk, hogy a szőlőművesekre és családjaikra többször is fegyveresek törtek és foglyokat vittek magukkal. Ezért Kara Murteza pasa 1626-47 között, majd Hadzsi Musztafa

pasa az itt dolgozók védelmére őrtornyot emeltetett: „Mivel az ellenség százszor is rájuk tört... ezért Kara Murteza pasa ... e szőlőknek éppen a közepén ... magas erődítményt építtetett...”

Kara Murteza pasa erődítményének rajza az egykori földvárban, a későbbi Szent Donát kápolna helyén (Siklósi Gyula kutatása, Egyed Endre rajza)

A XVIII. század elején a város gazdagodása, fejlődése, polgárosodása következtében egyre jobban benépesült az Öreghegy. Sokan vásároltak, kaptak szőlőt a várostól északkeletre eső dombokon... Kara Murteza pasa tornyát 1733-ban bontották el, hogy helyére köveiből felépítsék a Szt. Donát kápolnát. Hadzsi Musztafa tornyának romjaiból építették fel 1756-ban az egykori jezsuita szőlőben a présházat (nyárlakot), ami később a püspöki szőlő borháza lett 1774-ben Michael Grabner tervei alapján (ma óvoda).

A fehérvári szőlőhegy első felmérései, majd később térképészeti megjelenítései a városi telekkönyvezéshez kapcsolódóan jelentek meg. Az Udvari Kamara 1738-ban határozta el új telekkönyv készítését. Első térképi ábrázolásuk az 1783-ban készült I. katonai térképen látható, ezen is jelzik rajzszerűen a változatos domborzatot. E felmérésen kiemelkedik a rajzból a Donát-kápolna hegye, néven nevezve a helyet (Donát) és kereszttel jelezve a templomot. A térképi felméréshez kapcsolódott a katonai térkép leíró része, amely szerint: „A város síkságon fekszik, körös-körül mocsarak határolják el, ezen túl hegyek utalják. A legjobb kilátás a Donáti szőlőből és környékéről nyílik.”

Szekfű Gyula Hóman Bálinttal közösen írt Magyar Történet című művében, a XVIII. század második feléről írva, az alábbiakat jegyezte le: „Jellemző, hogy az idegen, aki Fehérvárt e korban meglátja, annak

kellemét elsősorban a szőlőhegyen találja meg, amely szinte egész város, nagy présházakkal, köztük a püspök palotaszerű nyaralójával, kápolnával. Szüretkor az egész város három hétig kinn lakik, sok bor terem...”

I. katonai felmérés, 1783

A szőlőterület első geometriai mérését az 1720-as években kezdték meg. Száz évvel később, Wüstinger József munkája során került sor a szőlőhegy felmérésére, amelyben a hegykerülő és a hegymester is közreműködött, a birtokosok nevét és a telkek határait közölték az általuk vezetett ún. dézsmakönyv alapján. Wüstinger a Szőlőhegyet a megrajzolt felmérésén 8 hegy-részre osztotta, a hagyomány szerinti elnevezések alapján, Az Öreghegy részein kívül a Rátzhegy, Pestispincék és Budai úti szőlők területét is feldolgozta. Az 1829-ben megrajzolt külterület térképei színezettek. A mappáin a birtok sorszáma mellett a présházak elhelyezkedését, a telkek első, hátsó szélességét, északi és déli hosszúságát is feltüntette. E térképeken a szőlőhegy esetében árnyékolási domborzatábrázolással találkozunk.

Térképlapok a Wüstinger-féle felmérésből 1829. (Városi Levéltár Szfv)

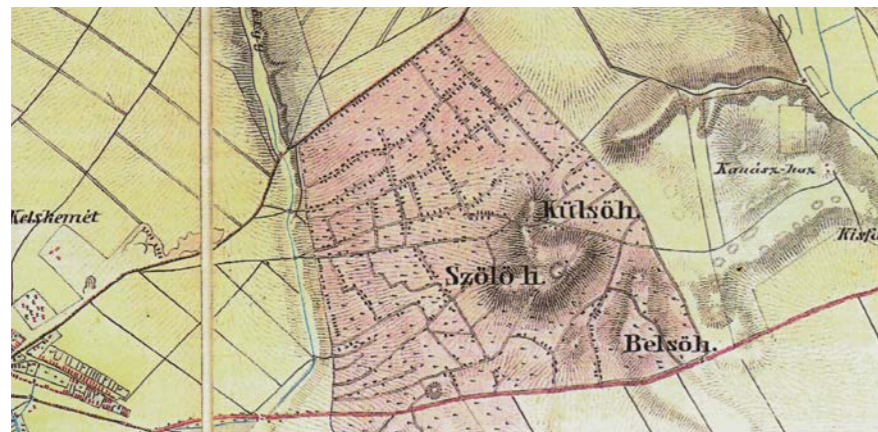
A telekkönyv alapján megállapítható, hogy ekkor közel 1200 szőlőbirtok volt a szőlőhegyen, mintegy 935 hold területtel. A legnagyobb szőlőbirtokos a székesfehérvári püspökség volt, az egykori jezsuita szőlő (ma Püspökertváros) a Felső hegyen helyezkedett el.

Az Öreghegy zárt gazdasági egység volt, melynek életét a városi magisztrátus és a közösség előírta statuutumok szabályozták. A rendelkezések szigorúan tiltották a szőlőhegyi kintlakást és állattartást. A tiltások az 1860-as évek után bővültek, jelezvén, hogy vannak, akik mégis a Szőlőhegyen húzzák meg magukat. Ugyanis az Öreghegy jó levegője, nyugodt csendje, a tájra nyíló kilátás vonzani kezdte a városlakókat. Lauschmann Gyula, a várostörténet jeles művelője szerint „Nem a könnyebb megélhetés hajtotta ki a nép egy részét a Szőlőhegyre, hiszen a lakások a városban is elég olcsók valának... hanem valami ellenállhatatlan vágy vonzotta a szabad természet felé. Nem is teljesítette a lakosság a parancsot, mert e jogában nem ismert korlátozást!”

A kiköltözést tiltó rendszabály nem vonatkozott azokra, akiket szolgálatuk, viselt tisztségük a hegyhez kötött (hegymester, hegybíró, hegyőr, remete). A hegybírónak (Háden Antal) a háza a mai Pozsonyi úton (egykori Borjúkúti út ill. Háden-dűlő) állt, a 19. század végén épült és maradványait 1984-ben bontották el.

A város tanácsa folyamatosan felügyelte a szőlők művelését is, a négy évig műveletlenül hagyott szőlőt a főbíró „tudtával”, engedélyével eladták. Az elhagyott szőlőket a hegymester kísérte figyelemmel, s ezek termését lefoglalták.

Az Öreghegy átalakulása és beépülése a dualizmus korszakában indult meg. A város tanácsa 1857. augusztus 21-én alkotott új szőlőhegyi szabályzatot. A szabályozás egyik fontos jellemzője, s ez már a határozott átalakulást jelezte, hogy építésrendészeti intézkedést is tartalmazott. Ennek értelmében az új épületekhez, valamint az épületbővítésekhez az építkezés megkezdése előtt a terveket a hegybíráknak kellett bemutatni, s azokkal engedélyeztetni.

II. katonai felmérés 1863 körül

A II. katonai felmérés már pontosabban jelzi az elsőhöz képest az úthálózatot és a domborulatokat, az alapjában véve lankás „hegy” –ből kiemelkedő magaslatokat. Így a Budai út közelében lévő, feltételezett hajdani földvárát (Siklósi Gyula kutatása) is, amelyhez vezető utat is jelzi a térkép. (mára elépült)

E térképen jól kitűnik az Öreghegyhez keletről simuló, szomszédos Csúcsos-hegy is, a hagyomány szerint az 1222. évi székesfehérvári országgyűlésen ezen a helyen hirdette ki II. András király az Aranybullát.

A városban az 1879-ben jelentkező filoxéra Mathias János kassai szőlővessző-kereskedő telepéről került Székesfehérvárra. Alapvető átalakulás indult meg a század utolsóévtizedeiben, amikor a filoxérajárvány – hazánk, sőt Európa szőlőterületeinek nagy részéhez hasonlóan – 1889-re a teljes Öreghegyen elterjedt, és majd 800 katasztrális hold területen a szőlőültetvényeket teljesen kipusztította. Emiatt az újabb szőlőtelepítések kizárólag csak a város távolabbi, homokos talajú területein folytatódhattak.

A kintlakás tiltásának természetesen továbbra sem volt semmi foganatja, hiszen hiába rendelték el a régi préházakban, összetakolt kalnyákban való lakás megszüntetését, vagy azok lebontását, a régi és új szőlőhegyek illegális népessége folyton szaporodott. A századvégére pedig már egész tanyagúrú vette körül a várost (Maroshegy, Demkő-hegy, Szárazrét, őrhalmi szőlők, Hátszeg stb.). Ugyanakkor valóban elkezdődött az ősi szőlőhegy „bontása”: a filoxéra-pusztítással leáldozott híres fehérvári borászat céljaira épített hatalmas, szekérrel járható pincéket bontani kezdték az agyagért és a kőért, máshol újra beépítve. A vész átalakította a város életében egykor fontos szerepet betöltő szőlőhegy arculatát, részben megváltozott a polgárok viszonya a szőlőbirtokhoz, és megváltoztak a borászadási szokások.

III. katonai felmérés 1882.

Eltűnt az a hagyomány is, hogy az egész hegyen egyszerre szüreteljenek a városi hatóság által megállapított időpontban. Maga a szőlőbirtok is veszített korábbi presztízs szerepéből, hiszen a feudális kori városi polgárok identitásában még nagy jelentőséggel bírt, hogy rendelkeznek-e szőlőbirtokkal. E hagyomány is nagyrészt a vész miatt megszűnt. Eközben az 1900-as évek első évtizedeiben az Aszalvölgyi-árokig nyúló kerteknek, boltgárkertészeteknek a fokozatos becsatolásával Székesfehérvár lakott belterülete jelentősen növekedett. Változások történtek a szőlőhegy nyugati részén is a szőlők előtti tér rendezése kapcsán. Az értékesített városi területekből a Fiskális úton 68, a Budai úton 12 birtokrészletet hoztak létre gyümölcsösök céljára, a Lovasberényi út és a Borjúkút útja között pedig további „szabad használatú földeket” alakítottak ki.

A XIX. század végén megindult egy másik folyamat is az Öreghegyen, nevezetesen az, hogy a tehetősebb városi polgárok préházait nyaralóvá alakították át. Ez a későbbiek során felerősödött, szinte divattá vált, a város számos gazdag polgára nyári villának alakította át a szőlőbirtokán álló korábbi préházat (Néhány Máriavölgy-i, Fiskális úti példa még ma is áll.) Majd felerősödött az általános építkezési kedv is, ami az ősi szőlőkultúra további visszaszorulását eredményezte.

7. „Szőlőhegyi” képeslap

A változás folyamatát jól tükrözi, hogy a XX. század fordulóján a városi urbanizációs, infrastrukturális fejlesztések is elérték ezt a külterületet. A század első évtizedeiben a kirándulási célként és hétvégi szórakozóhelyként is virágzó szőlőhegyet még jobban be kívánták kapcsolni a város vérkeringésébe. Kedvelt volt a Bánya-tó is.

Korábban kőbánya volt, melyet 1917-ben egy éjszaka elöntött a feltört víz, és azóta is állítólag források táplálják. Nyáron sokan fürödtek benne. Egy élelmes kocsmáros a háború előtt népszerű vendéglőt nyitott a tó mellett. Független déli sziklafalában 1942-re remekül álcázott rádióállomást építettek.

Bányató-vendéglő, 1942

Rádióállomás, 1942

Az idelátogatók egy új nevezetességgel is megismerkedhettek, a Bory-várral, amelynek építése 1923-ban kezdődött és 40 éven át tartott. 1920-ban kezdte meg működését a Máriavölgyi községi elemi iskola, amely 1931-től a Fiskális úti Szőlőhegyi községi elemi iskolával együtt biztosította az alapfokú oktatást a térség gyermekei számára.

Rendszeres buszjárat a 20-as évek végéig a Magyar Király Szálló elől, 1938-tól pedig a mai Piac térről indult az Öreghegyre, végig a Fiskális dűlőn a Túrósákig. A századforduló körül többször is felvetődött a villamos kiépítésének gondolata, ám az I. világháború miatt ez csak vágyálom maradt. Ezek a célok előremutatóak voltak, ám a belterületi övezetbe sorolás a beépítettség növekedése és az ott lakás ellenére sem történt meg. Az elképzelés nem találkozott a városvezetés elgondolásával sem, amely a szőlőhegy benépesülését továbbra sem kívánta.

1929-ben átnevezték a város szőlőhegyeinek utcáit a Trianonban elszakított országrészek városairól és községeiről. Az Öreghegy addigi dűlőútjai a Felvidék településeinek nevét kapták.

Máriavölgyi elemi iskola, Molnár Tibor fotója 1935 körül

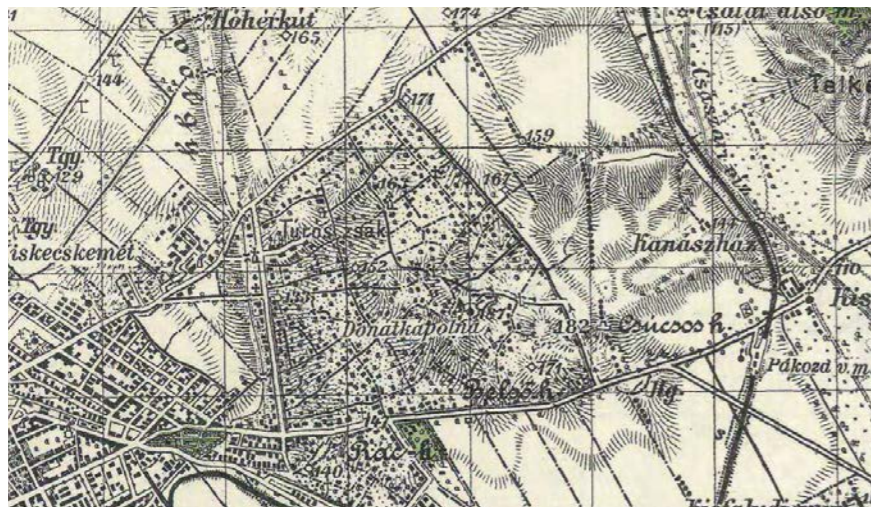

Szent Donát kápolna búcsúja, Molnár Tibor fotója 1935 körül

A szőlőhegy és egyben a város legmagasabb pontján álló Szent Donát kápolna augusztus eleji búcsúja évszázadokon keresztül élő hagyomány volt a szőlősgazdák körében. A város templomaiból indult a népes körmenet, hogy hálát adjanak védőszentjüknek a jó termésért.

A második világháború előtti „győri program” keretében Fehérvár is célterülete lett a nehézipari fejlesztési programoknak. A hadi célokra felkészülő ipartelepei 1935 után a város külterületein létesültek, három oldalról maguk felé vonzották a belterület lakóterületeinek terjeszkedési irányait.

A hadiipari beruházások hatására megoldódott a városi ellátatlanok ügye, sőt újabb beköltöző tömegek találtak itt megélhetést és lakást is. Már nem az őstermelők jelentették ezután a többséget, hanem a nagyipari munkásság. Az 1940-es terv lényege volt, hogy folytatva az urbanizációs tervet, meghatározta azt a területet, amelyen mindezt végrehajtják. A történeti szőlőhegyeket is, az Öreghegyet egészében, urbanizálandó, beépítendő területként vette számba.

1941. katonai térkép

A háború előtti utolsó években már 2 hatalmas hadiüzem vette közre az Óreghegyet.

A városvezetés 1941-ben örömmel vette tudomásul az alumíniumgyár létesítését, helyszínéül a Budai úthoz közeli területet, az András-gyöpöt jelölték ki a ráchegyi oldalon. Az üzem két év alatt elkészült, az első üzemszerű hengerlés 1943 nyarán történt meg, a Weiss Manfréd érdekeltségű Vadásztölténygyárat a Pestis-pincék mögötti felhagyott agyagbányába telepítették, részben álcázási szempontból, valamint figyelembe véve az óvóhelynek ígérkező öreghegyi pincerendszert is.

Mindkét nagyüzem később is meghatározó lett a foglalkoztatásban és erősen befolyásolta az egykori szőlőhegy lakóterületé válását.

1951. katonai térkép

A II. világháború során az egész város hadművelleti területté vált. A harci cselekmények, bombázások miatt a lakosságnak az Óreghegyet el kellett hagynia. A szőlőskertek és építményeik jelentős része – így a Szent Donát kápolna is – ádáz harcok martalékává vált.

A háborút követő romeltakarítást követően a nagyvárosi fejlesztés a környező régiókból beáramló emberek tömegének letelepítését tűzte ki célul. Emiatt szinte elfelejtődött a város és közvetlen környékének együttes fejlesztése: e kettőt lényegében az 1980-as évekig a diszharmónia jellemezte. A külvárosok egy részét az építési tilalommal szinte halálra ítélték, vagy mint a Felsőváros is, az Óreghegy sem kapott szinte semmilyen fejlesztést.

1957-64 katonai térkép

Az 1957. évi tervfelülvizsgálat során már szorgalmazták az öreghegyi és ráchegyi építési tilalmak feloldását.

Az 1967-ben a teljes városra készült rendezési javaslat (VÁTI) foglalkozott az Óreghegy déli részének átépítésével is, Ide szintén magas házakat terveztek, ám ez szerencsére nem valósult meg.

A 60-80-as éveknek az Óreghegyre vonatkozó szabályozási előírásai és ennek nyomán az építkezései is, egyáltalán nem vették figyelembe sem a korábbi építészeti hagyományokat, adottságokat, sem a terület táji értékeit. A főbb utak mentén kötelező volt a tájidegen 7,5 m-es homlokzatmagasság. Az új házak elhelyezésénél a szigorú szabályozási vonal volt az úr, függetlenül a szőlőhegyi építési hagyományoktól, a présházak, pincék elhelyezkedésétől.

A látványosan gyarapodó újszerű építményállomány a régi földutas dűlőútrendszerre épült, szinte változatlan útszélességgel. Az egykori szőlőhegyi főutak (Fiskális út, Pozsonyi út, Kassai út, Máriavölgyi út) mindig is szélesebbek voltak, de a mellékágak és keresztirányú utak nagy része megmaradt az eredeti egy székernyom szélességben. A beépülés igen sok helyen megelőzte a későbbi útszabályozást, amit végül a szükség és a közművesítés keservesen kényszerített ki.

1988. katonai térkép

A 70-es évektől útszélesítéseket, telekkorrekciókat hajtottak végre. Számos, út alatt is átnyúló pince esett ezek áldozatául. Újságcikkek is foglalkoztak a váratlanul be-beszakadó úttestekkel. Az egyre intenzívebbé váló beépítés a talajvíz szintjében is komoly változásokat okozott. Alapozáskor nemegyszer eddig ismeretlen mély pincék bukkantak elő, vagy szakadtak be. Mindezekről a helybéli statikusgárda rendelkezik gazdag élményanyaggal. A kiépülő csatornázással lassan leáldozóvá lett a szippantósok „fénykora” is. A lakóterületi besűrűsödést az elektromos hálózat kiépítése elsősorban mennyiségileg követte. A „minőségi”, azaz földkábeles megoldást csak a legújabb utcák és lakóparkok kiépülésénél lehetett érvényesíteni.

Óreghegyi térképrészlet 1988.

A hosszú szőlőtelkek összeérő belsejében tömbfeltárással hoztak létre új építési lehetőségeket. Sorra nyíltak a hosszabb-rövidebb új lakóutcák, gyakran zsákutca jelleggel. Az összefüggő vagy összevont nagyobb telkeken megjelentek a divatos építési formává lett, befektetők által szorgalmazott többlakásos lakóparkok.

Az 1980-as évek közepén, a hegy szívében, a megvásárolt nagy kiterjedésű, lankás Püspökszőlő déli részén a közeli VIDEOTON vállalat épített igényes külsejű lakótelepet. A családi házakhoz képest nagyszabású építkezést a több kilométer hosszúságú, szerteágazó pincerendszer betömedékelése előzte meg. E terület maradékának most folyik az intenzív beépítése.

A 80-as évektől néhány főút menti útkereszteződésben mára kisebb kereskedelmi központ bontakozott ki. (Pozsonyi úti ABC környéke, Fiskális úti orvosi rendelő, posta)

A városrész déli határát jelentő négysávos Budai út évszázadokon át Székesfehérvár kapuját jelentette a főváros, Buda, Budapest felől érkezők számára. Természetesnek tekinthető a fejlődés, hogy az út menti ingatlanokon – különösen a városszélhez közeli szakaszon – a lakófunkció háttérbe szorulásával sorra jelentek meg a vállalkozások, szaküzletek, telephelyek, reagálva az út túloldalán létrejött gazdasági zóna zöldmezős beruházásként megépült csarnoképületeire.

A hatalmas alvóvárossá terebélyesedett egykori szőlőhegy – a helyi szóbeszéd szerint hazánk legnagyobb Rózsadombja – még ma is fejlődik.

A Bányatótól észak felé

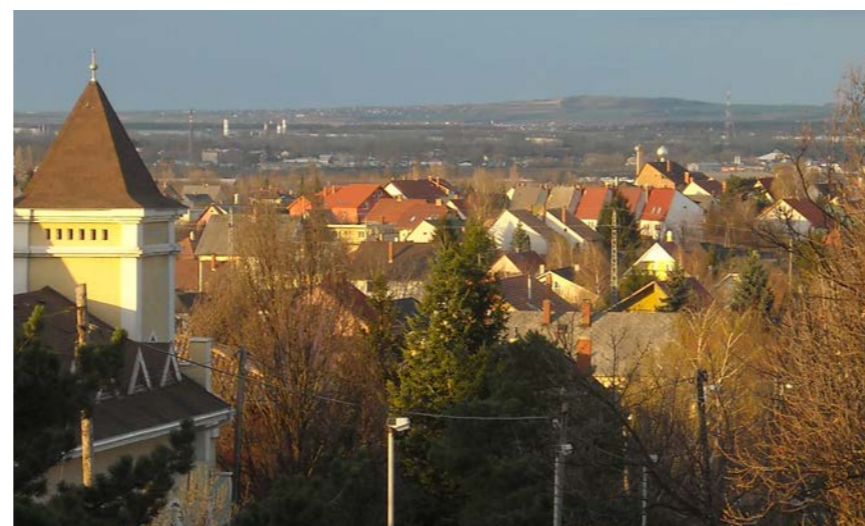
A távolban Inota és a Bakony

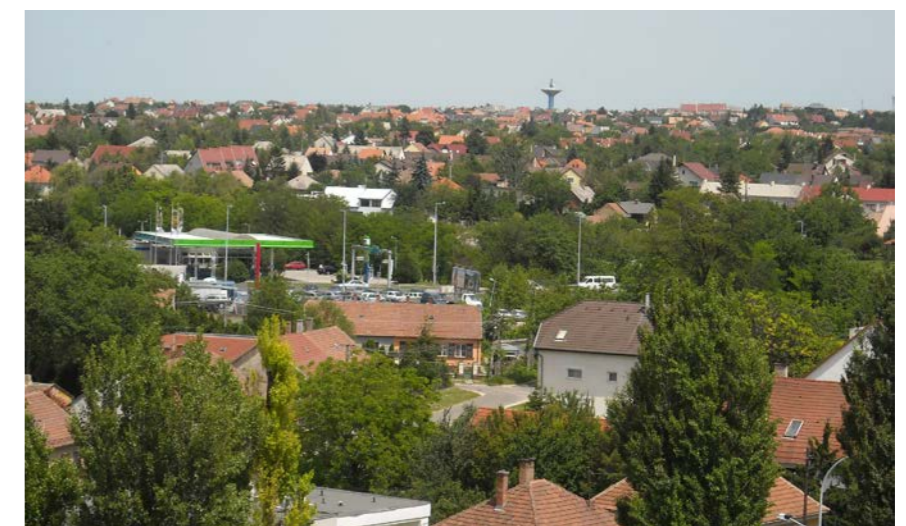
Délnyugati lejtő

Délkeleti lejtő

Távolban az IKARUS gyár kéményei

Óreghegy a város felől

Kisfalud, Székesfehérvár keleti határától 500 méterre, a Pákozdi, Velence felé vezető 8116. sz. út mentén fekszik. A hely már a bronzkorban is lakott volt. A település déli határában a Császár-víz átkelőhelyénél római kori útelágazást igazolnak a kutatások, valószínűleg katonai tábor állt e helyen. A középkorban Novaj néven említették, az elnevezés a Kálti Márk Képes krónikájából ismert Noé-heggyel is azonosítható. A későbbi krónikák szerint itt ütötte fel Árpád a sátrát. 1193-tól egyik dűlőneve is ismert: Árpád-völgye. A falu határában elpusztult középkori kőből épült templomát és temetőjének helyét figyelték meg.

I. katonai felmérés 1783.

A XIII. században királyi birtok volt, A török uralom alatt néptelen pusztává vált. 1691-ben a Hochburg család csókakői birtokához került, majd a Lamberg grófoké lett. A II. József-kori összeíráskor a pusztát apró lakott helyként szerepelt, 2 házban 5 család lakott. 1793-tól az itt bányászott terméskövet kisfaludi pajták és pátkai csűrök építéséhez szállították. Kisfalud-pusztán állt a Fehérvárról Budára vezető vámúton az uradalom vámszedője.

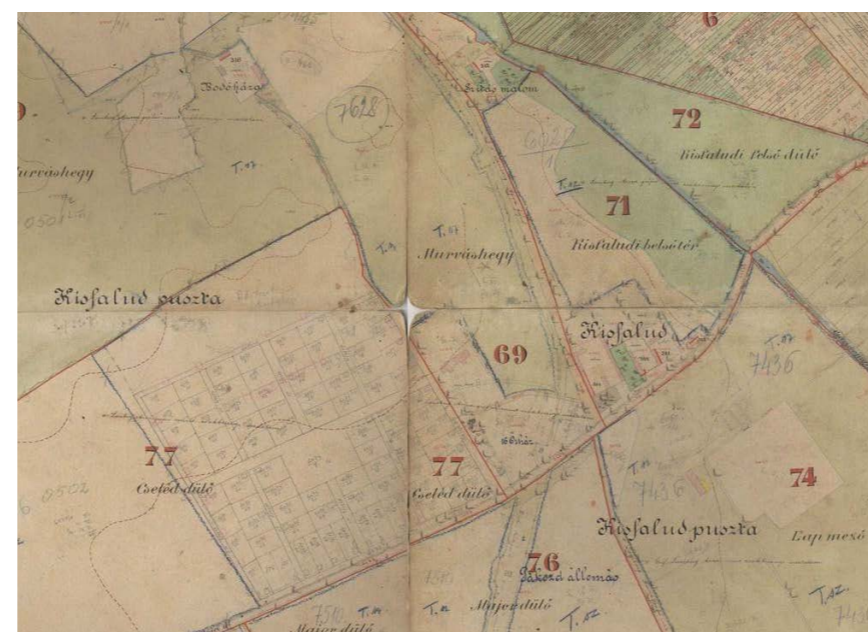
II. katonai felmérés 1847

Lamberg-Luzsénszky Borbála uradalmi épületeket építtetett környező birtokain, így Kisfaludon is. Majd a terület házasság révén a Meran grófoké lett, akiket 1885-ben már Kisfalud tulajdonosaként említettek. A XIX. századtól általánosan a Kisfalud nevet használják

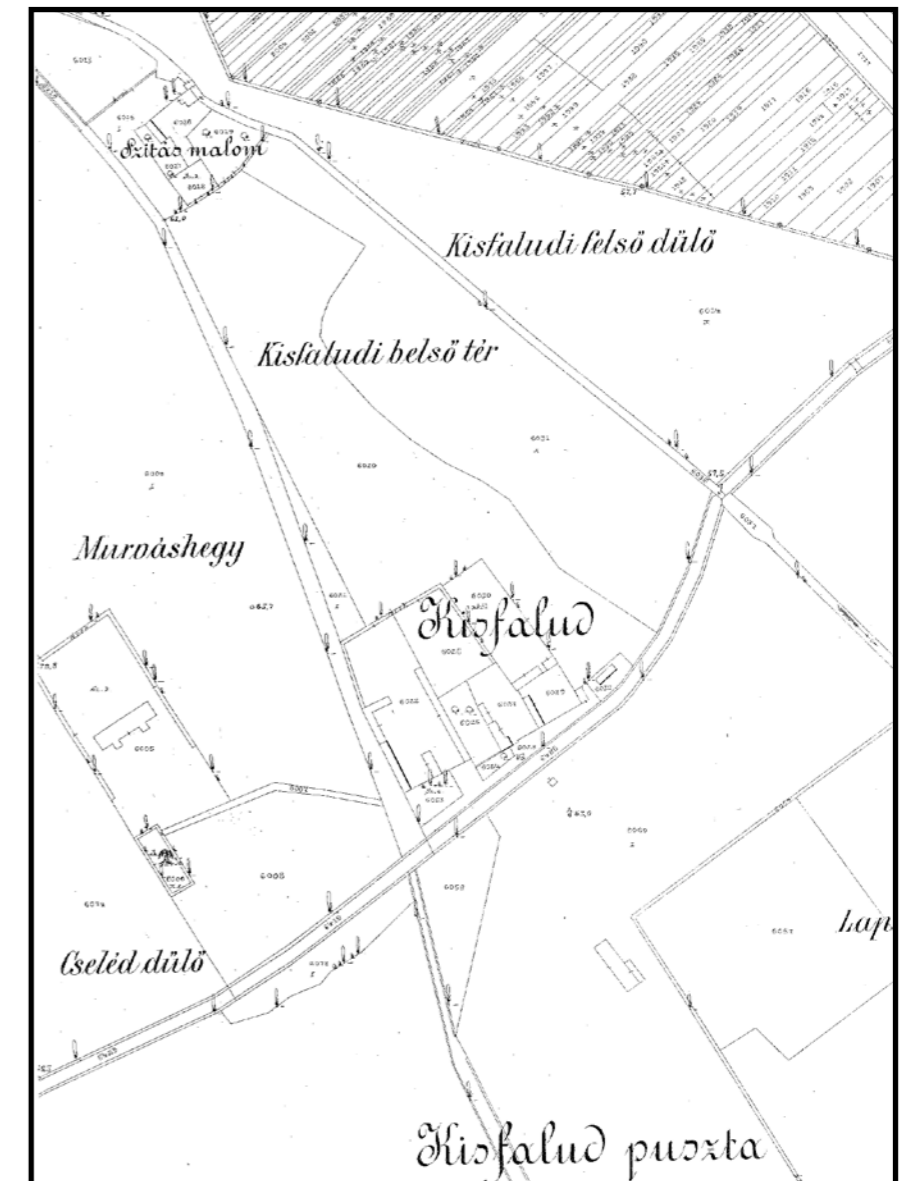

III. katonai felmérés 1882.

1898-ban a helyi igények gazdasági vasútként létrehozták a 8 települést érintő Székesfehérvár – Bicske helyi érdekű vasútvonalat, ami áthaladt Kisfalud és Pákozdi között. Kisfalud ekkor már közigazgatásilag Pákozdihoz tartozott. 1930-ban 164 lakosa volt.

kataszteri térkép 1882
(a mai telekosztás utólagos ceruzás jelölése 1950 után történt)

Részlet - Pákozdi közigazgatási területe 1885-ből

A községtől keletre a Simay-Holczer család kastélyt építtetett a 1930-as években, eklektikus stílusban. A Simay család örmény eredetű, korábban Békés vármegyében, majd Székesfehérváron élt, címeres nemeslevelét 1760-ban Mária Teréziától kapta, házasság után vették fel a Holczer nevet is. Az 1920-as években Simay László volt a kisfaludi uradalom birtokosa, jelentős szerepet töltött be Pákozdi és a megye közéletében.

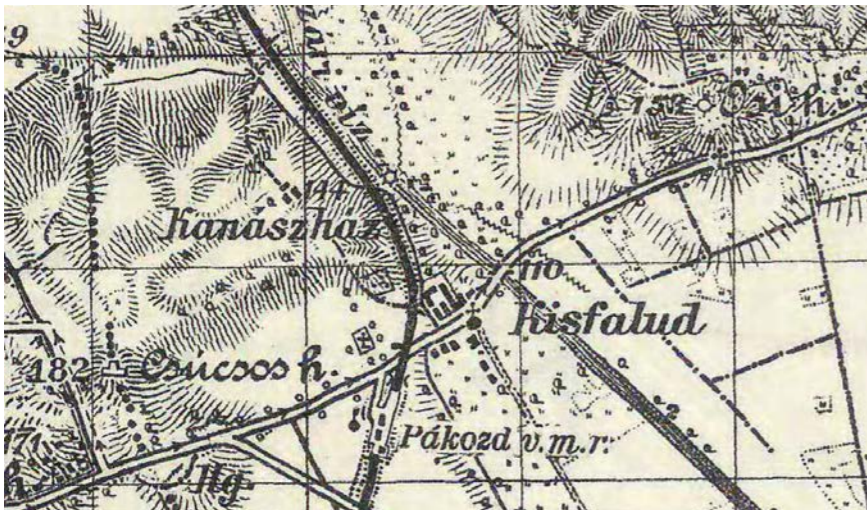
A községnek 1930-ban 164 lakosa volt, területén feküdt Belmajor, Páskum és Újtelep, ahol szintén laktak. A gyerekek a pákozdi egyházi iskolákba jártak.

A Simay-Holczer család kastélya, ma

Kisfaludot a II. világháborúban 1944-ben 3 hónapig tartó front-helyzet sújtotta, az emberi-, és épületveszteségeken túl szinte a teljes állatállomány elpusztult.

A kastély 1945 után termelőszövetkezeti tulajdonba került. Parkját ekkor számolták fel, a területre baromfitelepet és tehenészetet telepítettek. A kastély évtizedek óta lakatlan, egyre romosabb állapotban van.

1941. katonai felmérés

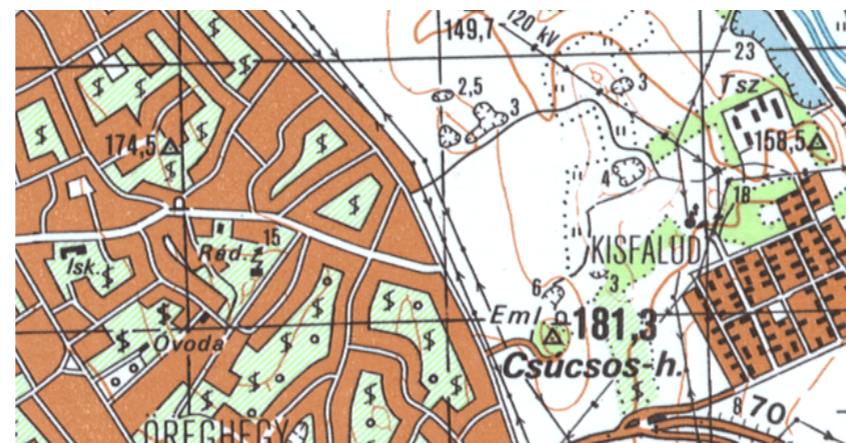
Kisfalud története legutóbbi hat évtizedének és mai arculatának kialakulásában meghatározó jelentőségű volt a földreform és annak későbbi hatásai. 1955-ben a kisfaludi határrészben létrejött a

Szabadságharcos Termelőszövetkezet, amely 1956-ban a forradalmi események hatására feloszlott. 1960-ban a pákozdiak egyesítették a bel- és külterületi közös gazdaságaikat, majd másfél évtized múltán a község egyetlen jelentős mezőgazdasági egysége egyesült a székesfehérvári Szabadélet Mezőgazdasági Termelőszövetkezettel. A tsz használatba vette a főút melletti egykori uradalmi gazdaság építményeit és jelentős mértékben átalakította, bővítette. Ma is ez az épületegyüttes a szövetkezet utódjának, a mai részvénytársaságnak a központi telepe.

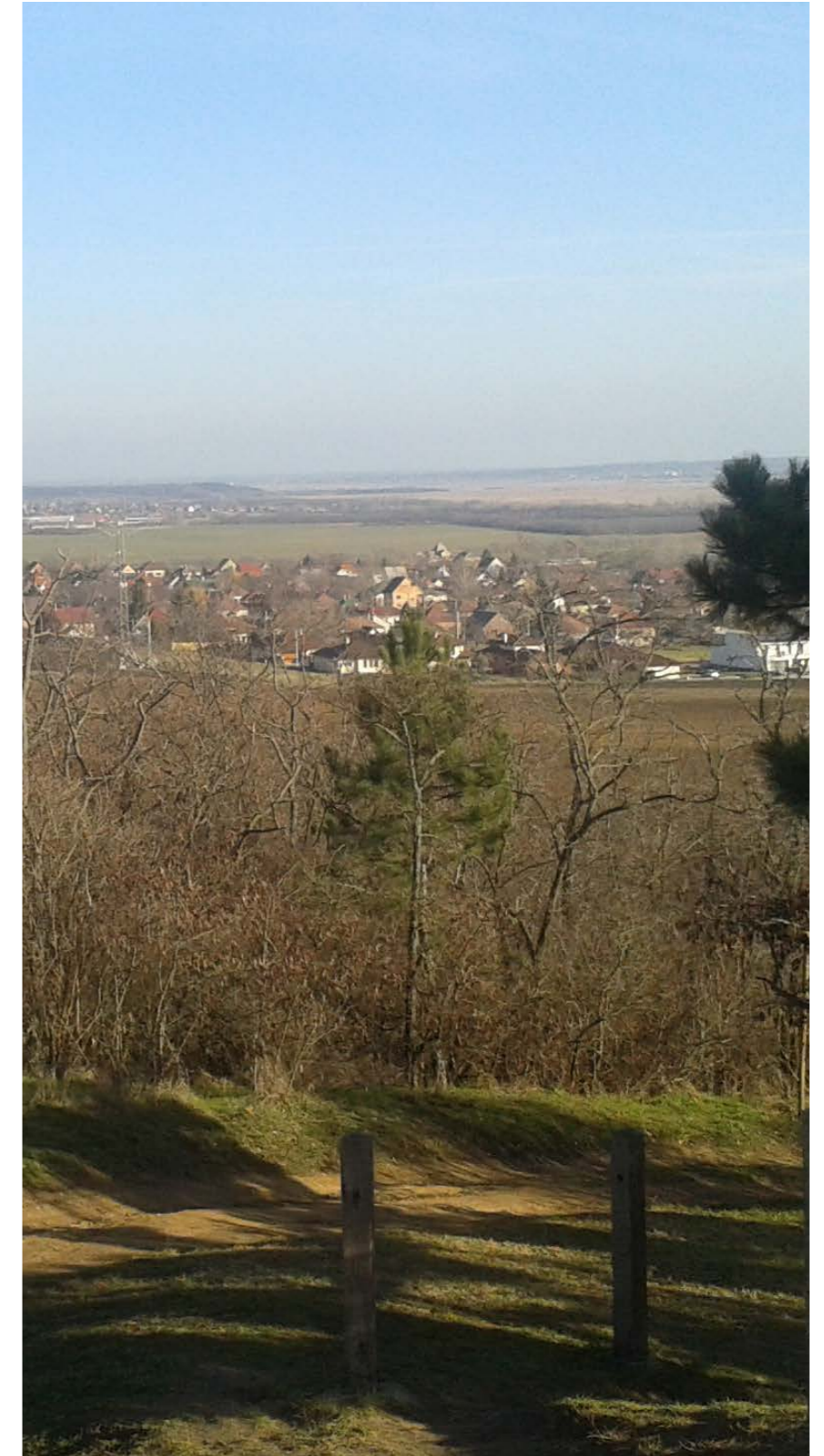

1954 katonai térkép

Kisfalud 1960-ig tartozott Pákozdhoz, ma Székesfehérvár közigazgatási területének részét képezi. A település szerkezetét meghatározza a szabályosság, a főútról nyíló, dombnak tartó, 5 széles, egyenes utca a két átkötő keresztutcával. Ennek a pontnak ad hangsúlyt a nemrég épült közösségi ház. A legújabb utcanyitás a Fehérvár felőli oldalon valósult meg, beépülése folyamatban van.

1988. katonai térkép

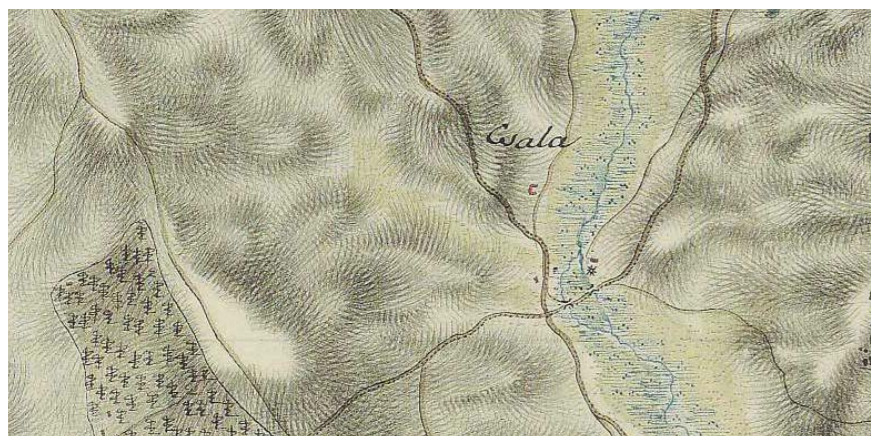
Kisfalud a Csúcsos-hegyről

Székesfehérvár belterületétől északkeletre, a Bicskére tartó 811. sz. főközlekedési út és a Császár víz találkozásánál fekszik Csala. Már a kelták idejében biztosan lakott volt. A XIII. században a Csákok birtoka, a csókakői váradalom része volt, de más nemesek is laktak itt. Csala a története során osztozik az uradalom sorsában. Csala kisnemesi birtokosai mindig a megyei közélet résztvevői voltak. A birtok többször cserélt gazdát.

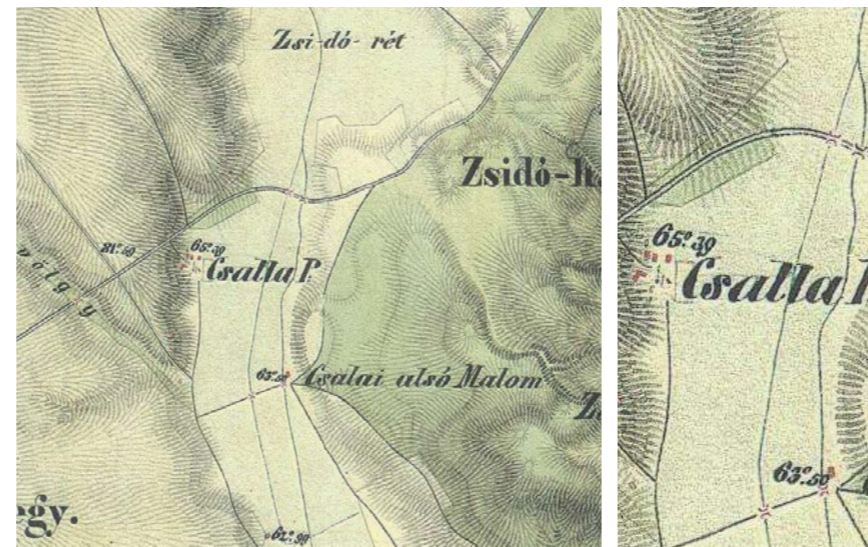
I. katonai felmérés 1783.

A 17. századtól a Rozgonyiak, Kanizsaiak és Nádasdyak birtokolják sorban éppúgy, mint Csókaköt., Csálát 1702-ben előbb a móri, majd a csókakői uradalom részeként tüntetik fel. A Wesselényi-féle összeesküvés után – bár a csókakői uradalmat elveszíti a Nádasdy család – Csala a kezén marad. A XVIII. században tulajdonosai bérbe adják a birtokot. Az 1783-as térkép Csala helyén egy-két elszórtan látható építményt jelöl.

I. katonai felmérés 1783.

1847-ben a felmérés „Csalla-pusztán” már bokor-szerűen képződő településmagot (majorságot) jelöl a mai lakott résztől keletre, és feltűnnek a malmok is (Alsó-malom, Felső-malom).

II. katonai felmérés 1847

Csala történetében meghatározó jelentőségű, hogy a Nádasdy családtól 1873-ban Kégl György velencei földbirtokos, országgyűlési képviselő vásárolta meg a területet, és az elhagyott Csala-pusztát birtokot felvirágoztatta. Egy impozáns tájképi park közepén egy neoreneszánsz stílusú kastély épült, Hauszmann Alajos tervei alapján. Összetett alaprajzú, manzárdtetős, saroktoronyos épület, a francia reneszánsz kastélyokat idéző színvilágát a vöröstégla falsík és a kőtagozatok festői kontrasztja jellemzi, Technikai felszereltsége a maga korában a legkorszerűbb volt. A kastélykertben egy harangtoronyos kápolna is épült, mára elpusztult.

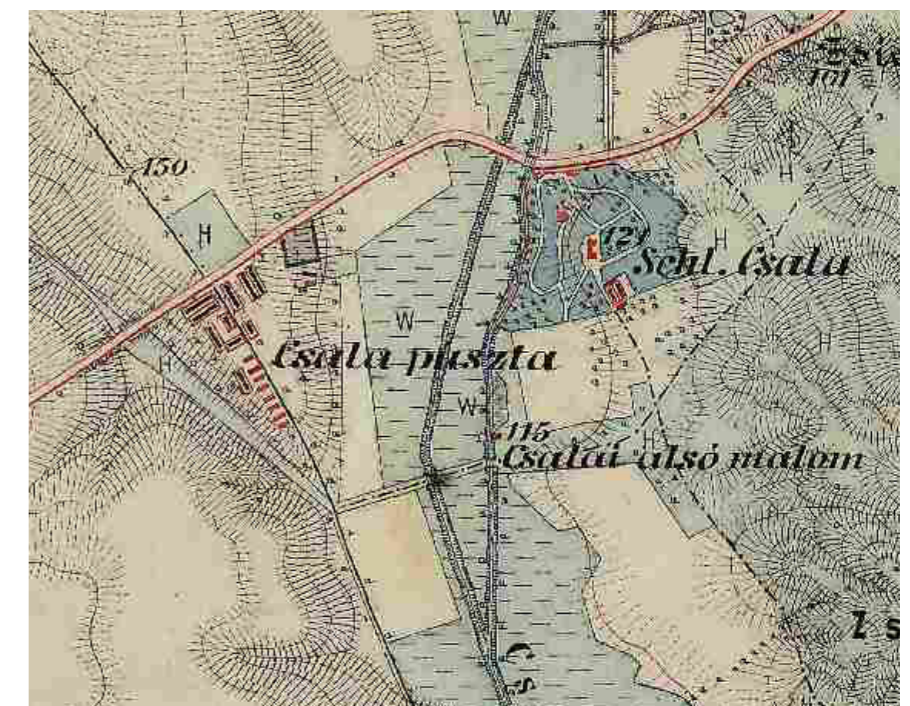
A Kégl-kastély, Hauszmann Alajos terve alapján
(légifotó forrása: Wikipédia, CivertanS felhasználó)

Kégl György 100 000 forintos alapítványával a Fejér megyei Szent György kórház alapjait teremtette meg. Érdemei elismerésül Kégl 1878-ban nemesi címet kapott és felvehette a „csalai” előnevet. A család sírkertje az országút túloldalán két fasor között megközelíthető dombon áll.

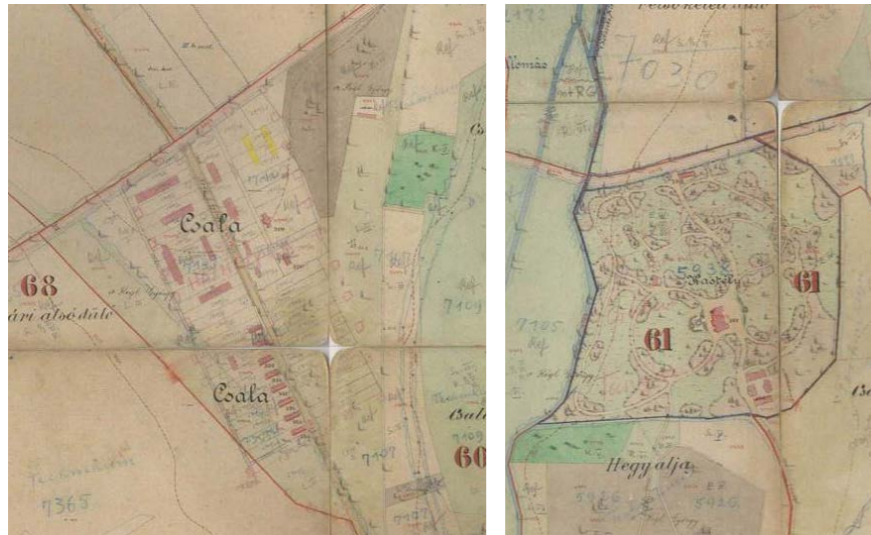

A Kégl család sírkertje

Az 1882-es térkép szépen ábrázolja az angolkert kialakítású parkot a kastéllyal és egyéb építményeivel együtt. Csala-pusztán, a mai település helyén komoly majorság jött létre, jelentős méretű gazdasági épületekkel és lakóház-sorral, ez jelenti a mai csalai fűtca elődjét.

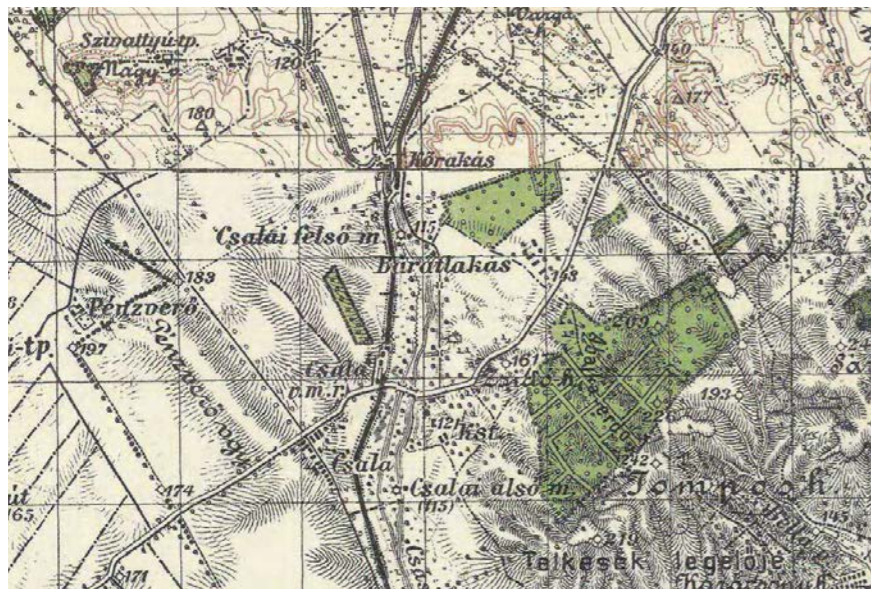
III. katonai felmérés 1882.

kataszteri térkép 1882

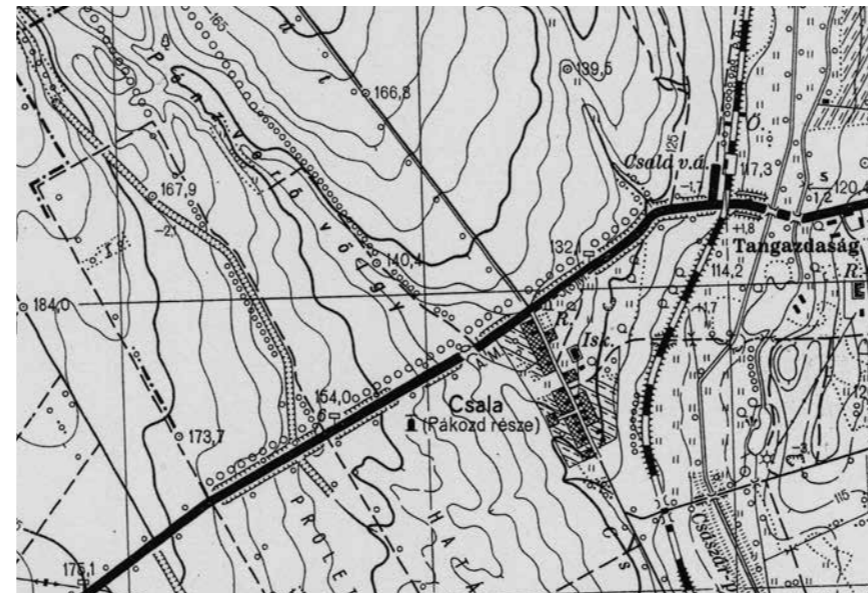
A környék mindenkori elemi iskoláit maguk a birtokok tartották fenn. Csalán a Kégl család közreműködésével 1901-ben katolikus elemi iskola működött 1 tanítóval.

Az 1908 után készült térképeken látható a Székesfehérvár-Bicske vasútvonalnak a területet érintő szakasza Csalá megállóhellyel. 1898. november 23-án adták át az 51 km hosszú, 906. számú vasútvonalat, melyet néhány éve, 2003-ban megszüntették. (A bezárást követően az elhagyott épületet széthordták, a hátramaradt épületromot a MÁV 2004-ben elbontatta. Helyét már csak a két gesztenyefa őrzi.)

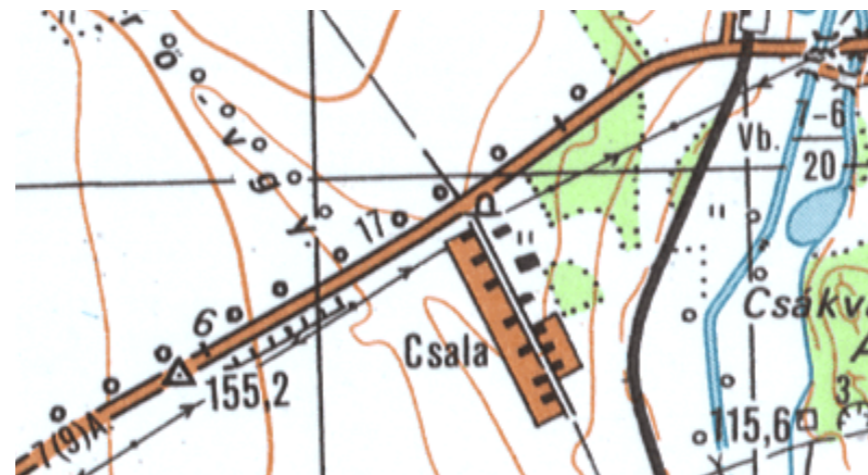
1941. katonai felmérés

A II. világháború nagy csapást mért a területre, Székesfehérvár környéke súlyos harcok színtere volt. 1944-ben a szovjet támadás kiűzte a németeket a faluból, és később többször gazdát cserélt. Az 1954-es térkép már a mai egyutcás falusias település kialakulásának kezdetét ábrázolja, összehasonlítva a rárajzolt mai településkontúrral. A térkép a régi gazdasági épületekből már csak kettőt jelez, mára már ezek is eltűntek.

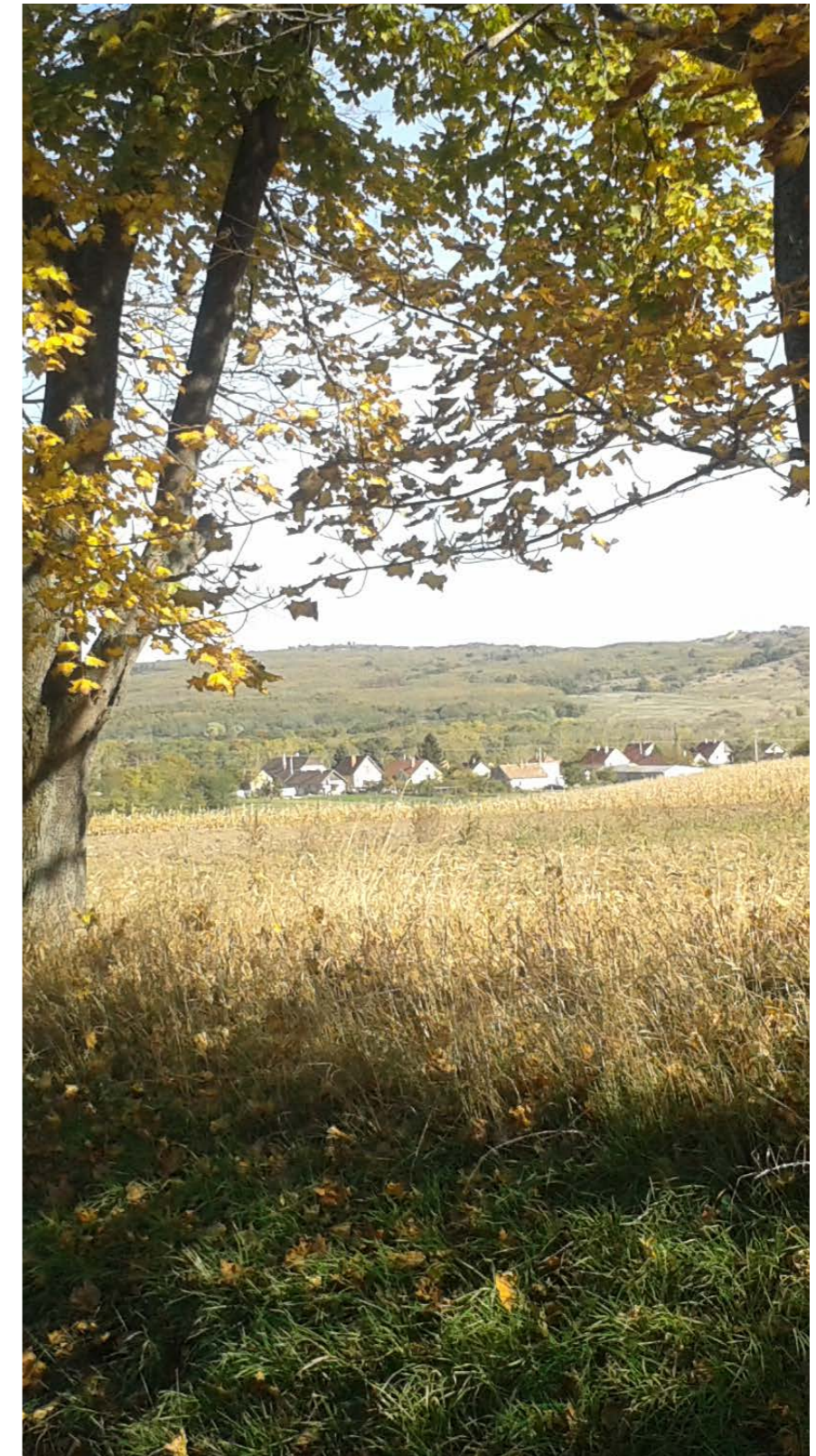

1954 katonai térkép

Csala 1960-ig Pákozdoz tartozott, azóta Székesfehérvár közigazgatási területének részét képezi. A település ma egy egyutcás, kezdetben falusias, majd kertvárosias irányba fejlődő városrész, keleti irányba újabban megnyitott utcaszakaszokkal, 60-70 családi házzal.

kataszteri térkép 1882

Csala a bicskei út felől

7. Ráchegy és Börgönd

JELKULCS

Lakóterületek

- Hagymányos kertes karakter
- Kertvárosias karakter
- Nagyvárosi teletszerű karakter

Ipar, szolgáltatás

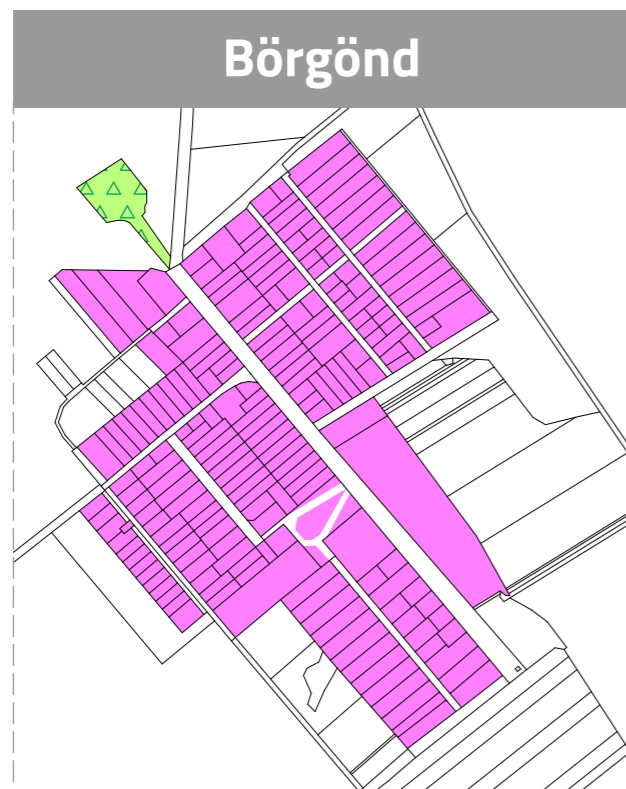
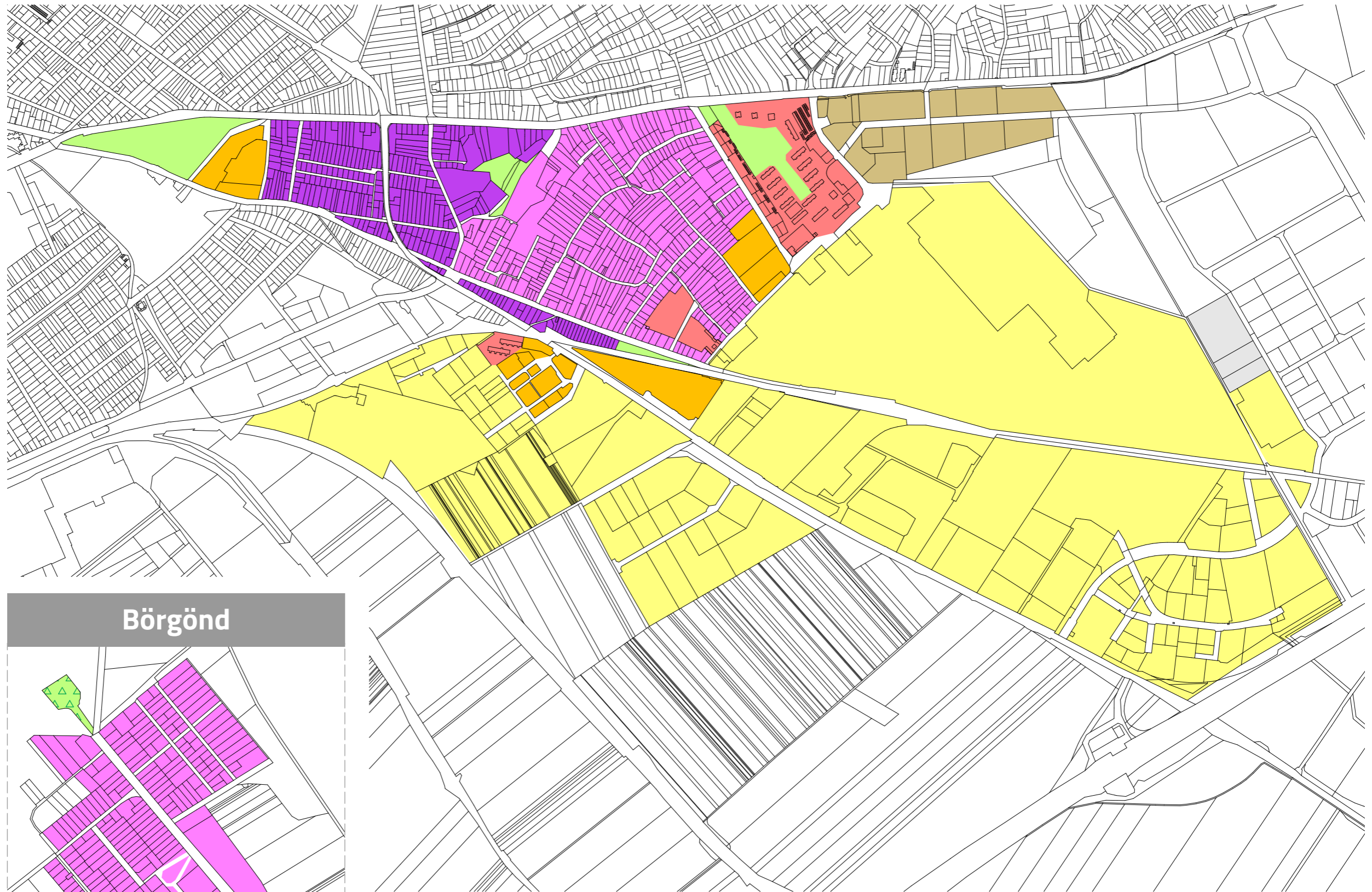
- Intézményi karakter
- Bevásárló központi karakter
- Ipari park karakter

Zöldterületek

- Közösségi zöldterületi karakter
- Temető

Különleges területek

- Egyéb terület

A középkori Székesfehérvár beépült településmagján túl, keleti irányban évszázadokon át megművelt földek, rétek, szőlők voltak. Az 1900-as évek derekáig az Aszalvölgyi-árokig nyúló kerteknek a fokozatos becsatlósásával Székesfehérvár belterülete jelentősen növekedett. Ezen túl emelkedett a város Szőlőhegye (Öreghegy) a budai és a bicskei országutak kiszélesedő közében. Ennek déli nyúlványa volt a Ráchegy, ami a budai út túlsó, déli oldalán alakult ki.

A korabeli térképekkel is alátámasztott összefüggések miatt az alábbiakban több esetben teszünk utalást, hivatkozást az Öreghegy történelmi egészére.

A Ráchegy szőlőhegyi része a Belvárostól keletre, a Fiskális út, a Budai út a Zombori út és az Adonyi út között körülhatárolt terület. Az Öreghegy 70-80 m-rel emelkedik a város átlagosan 100 m-es szintje fölé, a Ráchegy ennek déli irányba elcsendesülő lankája. Talajadottságai és fekvése miatt kiváló szőlő-, és gyümölcsstermő terület volt.

Rézkar W. Dillich alapján, 1600 körül, háttérben a szőlőhegyek

Az 1600 körül készült metszet (W. Dillich alapján) a várostól keletre a háttérben több domborulatú, növényzettel szabályosan borított hegyeket ábrázol.

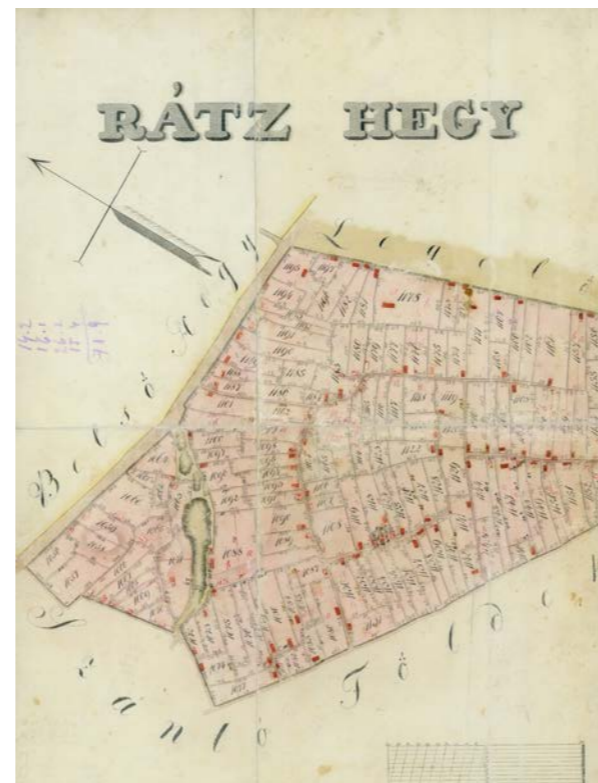
Székesfehérváron a szőlőművelésről már az Árpád-korból vannak adatok. Török hódoltság idején már egy kifejlődött és kiépült szőlőhegyről számol be részletesen a történetíró, Evlia Cselebi.

A fehérvári szőlőhegy első felmérései, majd később térképészeti megjelenítései a városi telekkönyvezéshez kapcsolódóan jelentek meg. Az Udvari Kamara 1738-ban határozta el új telekkönyv készítését. Elvégezték a szőlők geometriai mérését. Első térképi ábrázolásuk az 1783-ban készült katonai térképen látható, ahol déli nyúlványként a Ráchegy is, mint szőlőterület felfedezhető.

I. katonai felmérés 1783.

A Szőlőhegyet (Öreghegyet) Wüstinger József az 1829-ben megrajzolt felmérésén 8 hegy-részre osztotta, a hagyomány szerinti elnevezések alapján, ezek egyik része a Ráchegyet ábrázolja. A külterület térképei színezettek. A mappáin a birtok sorszáma mellett a prэшázak elhelyezkedését, a telkek első, hátsó szélességét, északi és déli hosszúságát is feltüntette. E térképeken a szőlőhegy esetében árnyékolási domborzatábrázolással találkozunk.

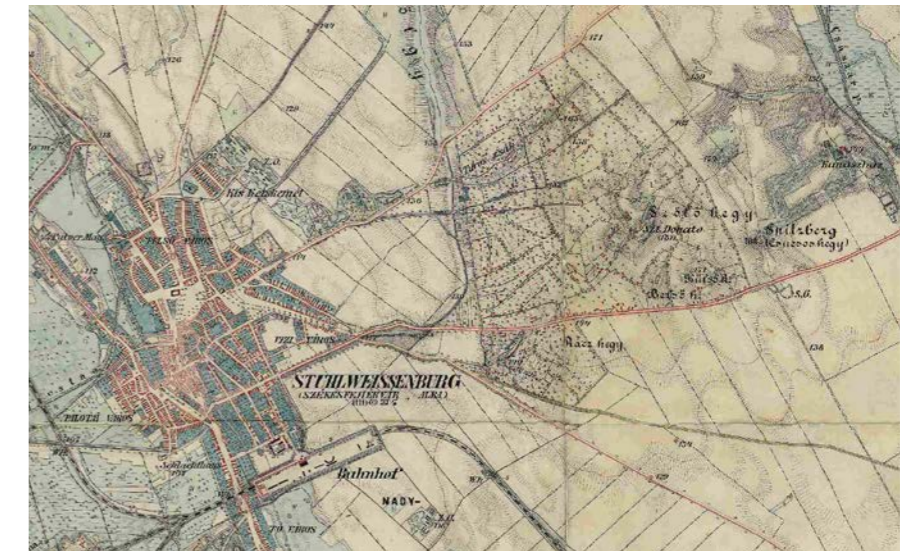

Wüstinger-féle felmérés 1829. (Városi Levéltár Szfv)

Az öreghegyi szőlőhegy átalakulása és beépülése a dualizmus korszakában indult meg. A város tanácsa 1857. augusztus 21-én alkotott új szőlőhegyi szabályzatot. A szabályozás egyik fontos jellemzője, s ez már az átalakuló szőlőhegyet jelzi, hogy építészeti intézkedést is tartalmaz. Ennek értelmében az új épületekhez, valamint az épületbővítésekhez az építkezés megkezdése előtt a terveket a hegybíráknak kellett bemutatni, s azokkal engedélyeztetni. A város magisztrátusa a szőlőhegyen történő letelepedést korábban is tiltotta.

Alapvető átalakulás indult meg 1889-ben, amikor a filoxérajárvány a teljes Öreghegyen – így a Ráchegyen is – elterjedt, és majd 800 katasztrális hold területen a szőlőültetvényeket teljesen kipusztította. Emiatt az újabb szőlőtelepítések a város homokos talajú területein folytatódtak.

A vész átalakította a város életében egykor fontos szerepet betöltő szőlőhegy arculatát, részben megváltozott a polgárok viszonya a szőlőbirtokhoz, és megváltoztak a borászkodási szokások.

III. katonai felmérés 1882.

Az Öreghegy a Velencei-hegység egyik legnyugatibb nyúlványa, tehát őshegységi tartozék. Fő tömege gránit, amire agyagos lösz rakódott. A gránit és a gránitmurva fontos építőanyag volt a város egyébként kőben szegény területén, egykor házalaphoz, a belváros kövezéséhez használták, jellegzetesen sárga színű követ termeltek innen. A 19. századi térképeken is látható, egykori Rácbánya a Budai úttól délkeletre fekvő, mára felhagyott, kő-, és murvabánya volt az Apatini út – Dolovai sor – Eszéki út között, a mélypontján tószzerű vizes részekkel. Ez volt az ún. Szabó-bánya.

II. katonai felmérés 1863 körül.

A 19. század második felében vidéki városaink képéhez a liget és a fasor szervesen hozzátartozott. A vizsgált terület nyugati csücskében a Budai út és Seregélyesi út találkozási és az Aszalvölgyi-árok közötti háromszög egykor a város tulajdonában lévő, rossz minőségű, buckás, homokos terület volt. Ide városi parkot terveztek. 1839-ban ültették az első fákat. Később Erzsébet-ligetnek, majd HALESZ-nek nevezték. Az Aszalvölgyi árok több ízben okozott nagy árvízet, így 1909-ben is, amikor a Halesz, a vasútkörnyék és az egész Tóváros is víz alatt állt.

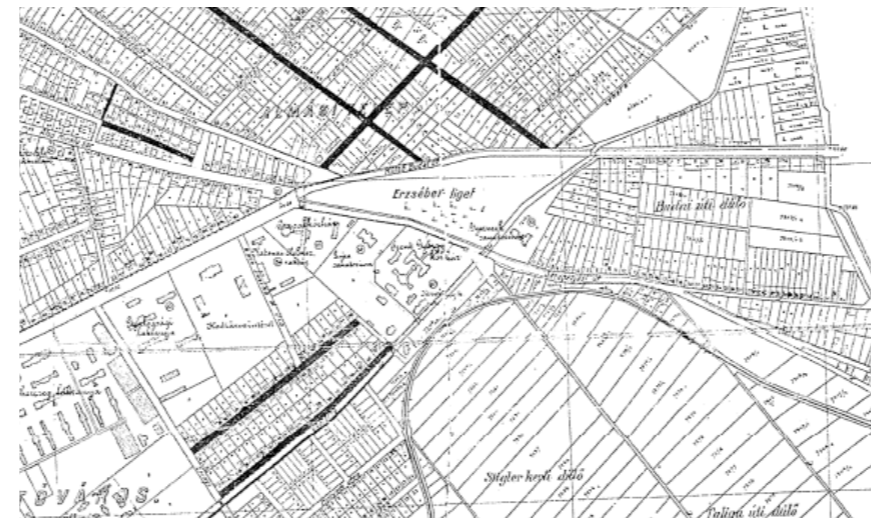

Klökner féle térkép 1909

1929-ben átnevezték a város szőlőhegyeinek utcáit a Trianonban elszakított országrészek városairól és községeiről. Ráchegey addigi dűlőútjai a Délvidék településeinek nevét kapták.

A szőlőterületek további átalakulása, beépülése a ősi szőlőkultúra visszaszorulását eredményezte. Az egykori szőlőkben a város tehetősebb polgárai építettek kényelmes, tágas nyári lakot, majd felerősödött az általános építkezési kedv is. A Ráchegey Zentai utcájában, a mai iskola helyén, a ciszterci rend kertje és kúriája állott.

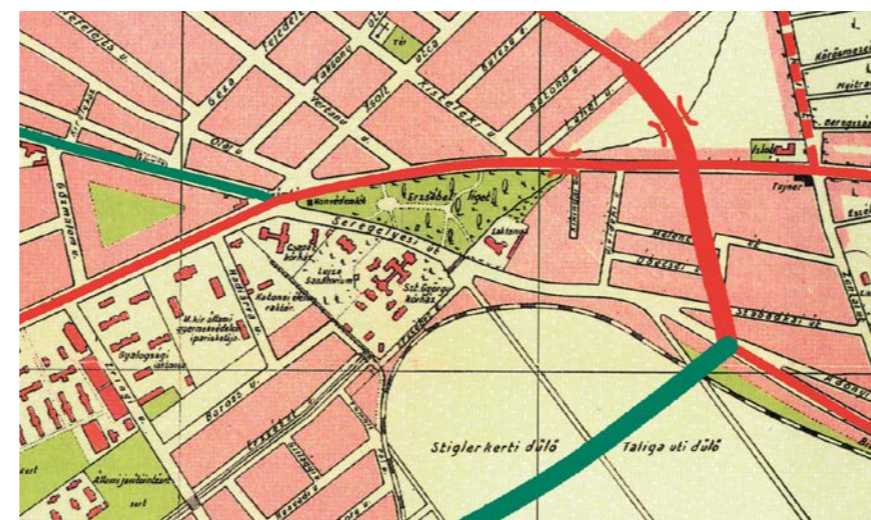
A Budai út mentén jelentékeny mezőgazdasági területek kerültek el. A református templom helyén volt dr. Kaltenecker Viktor felsőházi tag kertje, ahova a külföldi útjairól hozott nemes fákat telepített.

1921-29. Szathmáry-Faragó féle térkép

Székesfehérváron kórház építését az utolsó nemesi felkelés (1809) óta fontolgatták. A családi birtokos Kégl György alapítványának köszönhetően a Ráchegey aljában az Aszalvölgyi-árok mentén épült 1901-ben az első pavilon, majd később a Lujza Szanatórium a tbc-s betegek elkülönítésére, és a Gyermekszanatórium (mai idegosztály). A további nagyszabású kórházi építkezések a Seregélyesi út túloldalán folytatódtak.

A 30-as évek munkáslakás építkezései során az Aszalvölgyi-árok és a Ráchegey között fekvő Budai úti dűlő is beépült.

1939. Szathmáry-féle térkép

A második világháború előtti „győri program” keretében Fehérvár is célterülete lett a nehézipari fejlesztési programoknak. A hadi célokra felkészülő ipartelepei 1935 után a város külterületein létesültek, három oldalról maguk felé vonzották a belterület lakóterületeinek terjeszkedési irányait.

A hadiipari beruházások hatására megoldódott a városi ellátatlanság ügye, sőt újabb beköltöző tömegek találtak itt megélhetést és lakást is. Már nem az őstermelők jelentették ezután a többséget, hanem a nagyipari munkásság. Az 1940-es terv lényege volt, hogy folytatva az urbanizációs tervet, meghatározták azt a területet, amelyen mindezt végrehajtják. A történeti szőlőhegyeket is, az Öreghegyet egészében, a Ráchegey részben urbanizálandó, beépítendő területként vette számba.

A városvezetés 1941-ben örömmel vette tudomásul a részben német érdekeltségű Magyar Bauxitbánya RT Alumínium Félkészárugyár Rt. ipartelepének létesítését. Ennek nyilvánvaló alapját a Gánt határában föltárt bauxit, fogadóbazisát pedig a magyar-német repülőgépprogram igénye jelentette.

Az alumíniumgyár számára – elvetve egy győri helyszínt – Fehérváron, a német szakértők által is kedvezőnek tartott Budai úthoz közeli terület jelölték ki. Ez a vidék, az András-gyep köztudomású, hogy évszázadokon keresztül a város legértékesebb termőföldje volt.

Az üzem két év alatt elkészült, az első üzemszerű hengerlés 1943 nyarán történt meg,

1951

Székesfehérvárt 1944. szeptember 19-én pusztító erejű légitámadás érte. Ezzel megpecsételődött a székesfehérvári nagyüzemek sorsa is. A II. világháború alatt Székesfehérvár a frontváros szerepét töltötte be a Budapest elfoglalásáért vívott harcokban.

A harcok alatt a Könnyűfémű telepe senki földje volt 1945. március 22-ig, amikor a város véglegesen szovjet kézre került. A háborúban a gyár komolyabb sérüléseket nem szenvedett, súlyosabb volt az a veszteség, ami az üzemet a kiürítés során érte. Míg a háború utolsó évében a felsővárosi Vadásztöltény Gyárat és a szárazréti Danuvia Gyárat német területre kitelepítették, az Alumíniumgyárat jóvátételként leszerelésre ítélték, majd később szovjet-magyar közös vállalattá alakították.

1955-ben a Könnyűfémű a magyar állam tulajdonába került. A fejlesztés első üteme 1953-62 között volt, majd kiemelkedő beruházásként épült 1962-ben a gigantikus hengermű csarnok, helyszínen készült vasbetonszerkezete igazi bravúros mérnöki alkotás.

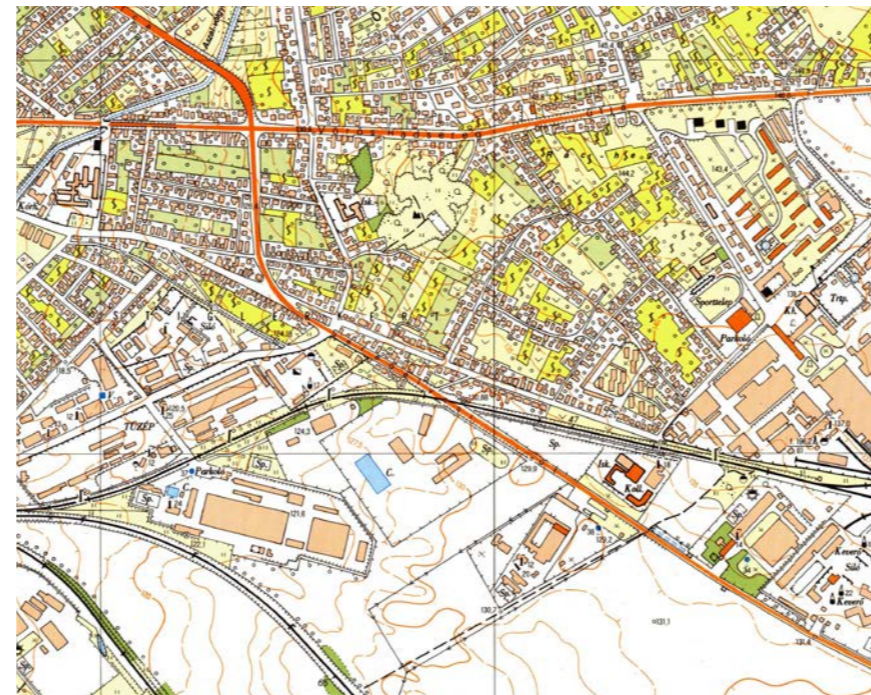
1954

A nagyüzem folyamatos bővítése mellett egyéb fejlesztéseket is végeztek. Százszemélyes legényszállót építettek a Ráchegyen, a mai Zentai utcai iskola elődje, az egykori ciszterci kúria helyén. Erre az időszakra (1961) esett az Adonyi úti KÖFÉM-házak - 15 földszintes ikerház - és a Zombori úti szállók építése.

Az 1960-ban a város egészére készített terv (VÁTI,) hatására a következő évtizedekben a Könnyűfémű felé húzódott a városi beépítés a Rác-hegy benépesítésével. Építészeti képét döntően az újonnan épült sátortetős házak határozták meg.

A Budai út menti András-gyepen, a korábbi városi gyümölcskertészet és faiskola helyén épült fel a KÖFÉM-lakótelep. Korábban városzerkezeti megfontolásból ugyan nem javasolták e lakótelep építését, addigra azonban első üteme megépült. Az üzem első tízemeletes munkásszállója 1967-ben, a következő 1980-ban készült.

A mai Ráchegy városrész lakóterületének újabb intenzív beépülési korszaka a XX. század utolsó évtizedében kezdődött.

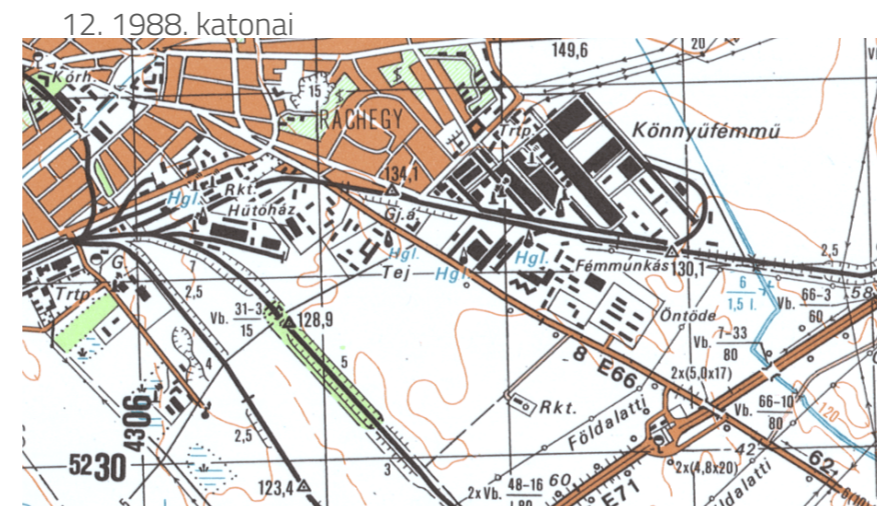

1988.

AZ 1960-70-es években a nagyipari területek déli terjeszkedésével kiépültek a Hűtőház, a Fém munkás, a Tejüzem, majd a Nehézfémöntöde üzemcsarnokai, irodaházai. A könnyűszerkezetes CLASP rendszer térhódításával bővítették ki a térség legnagyobb építőipari vállalata, az ARÉV Seregélyesi úti központi telephelyét.

1985-ben épült fel a Seregélyesi úton a 320-as Szakmunkásképző Intézet és Kollégium, amelynek ma is megkérdőjelezhető helykijelölése tekintélyelvű politikai nyomásra történt.

A Székesfehérvári Könnyűféművet 1993-96 között megvásárolta az amerikai ALCOA, a világ legnagyobb alumíniumipari vállalata.

1988. katonai térkép

elsők között indult meg az ipari parkok, zónák kialakítása, az elsőket a fő utak közelében hozták létre. Az Alba Ipari és Kereskedelmi Zóna Székesfehérvár hagyományos ipari övezetének peremén, az M7-es autópályáról a városközpontba bevezető 8-as és 62-es nemzetközi főút mellett, a Seregélyesi út - Bicskei vasútvonal közötti sávban helyezkedik el. Területén számos ipari és kereskedelmi létesítmény található.

1991-ben itt alakították ki a megüresedett, felújított szovjet katonai iskolaépületekből a Székesfehérvári Vállalkozói Központot, azaz Inkubátorházat, segítséget igénylő kisvállalkozások számára.

Az Alba Ipari és Kereskedelmi Zóna és Seregélyesi út másik oldalán a Déli Ipari Park többnyire a magyar tulajdonú közép- és nagyvállalatok számára ad otthont. A városrendezési elképzeléseknek megfelelően a két terület környezetbarát ipari és kereskedelmi tevékenység folytatására alkalmas.

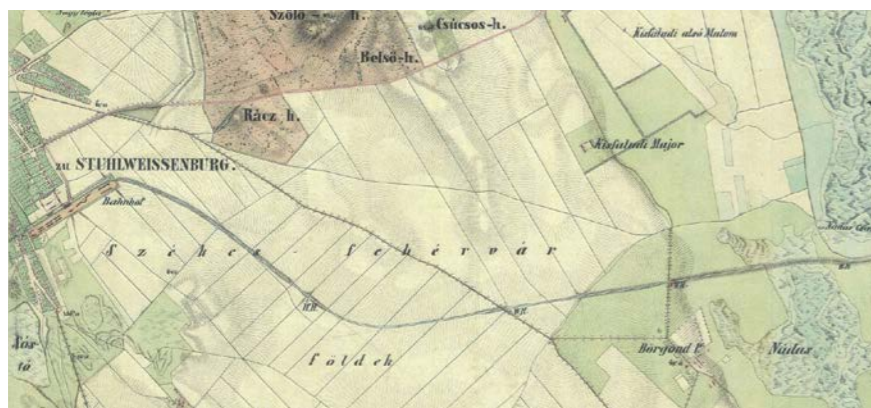
ALBA IPARI ZÓNA

Székesfehérvár BÖRGÖND városrésze a délkeleti külterületi részében az M7 autópályától délre sziget-szerűen helyezkedik el, és a Seregélyes-Dunaújváros felé vezető 62 sz. útról, a város belterületi határától 5 km után északkelet irányú bekötőúttal csatlakozik.

A település a 11. században a Fehérvár körül kialakult településhalmaztól távolabb, a Dinnyési Fertő szárazulatán a Seregélyesi-völgyben római és avar kori települések helyén jött létre. A megtelepedett népesség folytonosságát jelzi a Börgöndön feltárt temető, amely kelta, római kori és késő avar kori sírokat is tartalmaz. A település története évszázadokon keresztül összeforrott a szomszédos, szintén ősi Pákozd történelmével, sorsával. Pákozd és környéke a török korban több évtizedre elnéptelenedett, majd a magyarországi jezsuita rend komáromi rendháza birtokolta 137 évig. Börgöndpuszta földjeit 1666 és 1678 között folyamatosan művelték. A néhány házból álló börgöndi pusztabirtok 1730 óta a gróf Cziráky család tulajdonában volt.

1783. I. katonai felmérés

1847. II. katonai felmérés

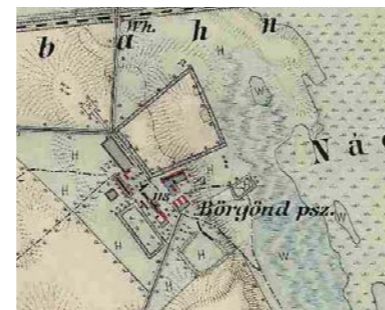
A Pákozd körüli községek – Csala, Kisfalud, Börgönd - oktatási-nevelési viszonyait 1841-ben a Fejér megyei nevelésügyi

bizottság feltérképezte. A börgöndpusztai gyerekek a pákozdi református felekezetű iskolában tanultak. A település saját elemi iskolája 1871-ben épült.

1847. II. katonai felmérés

Az addig Seregélyeshez tartozó Börgöndöt 1872-ben csatolták Pákozdhoz. A jó minőségű, magas aranykorona-értékű földek Lovasberény központtal a Cziráky hitbizományi uradalomhoz tartoztak. A több mint kétezer holdas uradalom munkalehetőséget teremtett, már a XIX. század végén az a szőlés járt: „Pákozd szíve Börgöndön dobog.”

1882

1954

Börgönd alaptérképe 2000 körül

A mai településszerkezet a 18. században kialakuló majorsági, majd a 20. században kifejlődő falusias utcahálózatra épült.

Tiszta lakóterület, a hagyomány szerint kialakult csuklópontokban – a kápolna körül, ill. a főutca hajlatában a buszfordulónál – intézmények lehetőségével. Családirházas, kertes jelleg, egyenletes kiosztású szalagtelkes rendszerrel.

A településhez símulva, a kis kápolna közelében található a szép temető a Cziráky kriptával.

...az erdőben egy kopár domb hajlatában volt a puszta régi temetője, néhány ódon kereszt-síremlék jelzi a helyét. Amikor a Cziráky család tulajdonába került a puszta, akkor adta a gróf a mai temetőhelyet, körbe is ültette lombos fákkal és örökzöld bokrokkal. A grófi család kriptája is ebben az új temetőben van. Károly János 1899-ben említést tesz Börgönd szép temetőjéről és a benne lévő kriptáról...”

Részlet Nagy Roland: BÖRGÖNDPUSZTA TÖRTÉNETE ÉS NÉPRAJZA I.-II., 1588- 1996. című munkájából

Börgöndöt 1988-ban csatolták Székesfehérvár közigazgatási területéhez. A 19. század végén, Börgönd közelében a Székesfehérvár – Pusztaszabolcs vonalon vasútállomás épült, a város határtól 9 km-re, minden településtől távol, egy pusztaságon. Az épületek, felvételi épület, szolgálatteljesítési lakás, vízház, bakterházak, korabeli tőpusterek szerint épültek.

Börgönd vasútállomás 2010

8. Maroshegy

JELKULCS

Lakóterületek

- Hagymányos kertes karakter
- Kertvárosias karakter
- Nagyvárosi teleszerű karakter
- Kiskertes karakter (korlátozott lakhatás)

Ipar, szolgáltatás

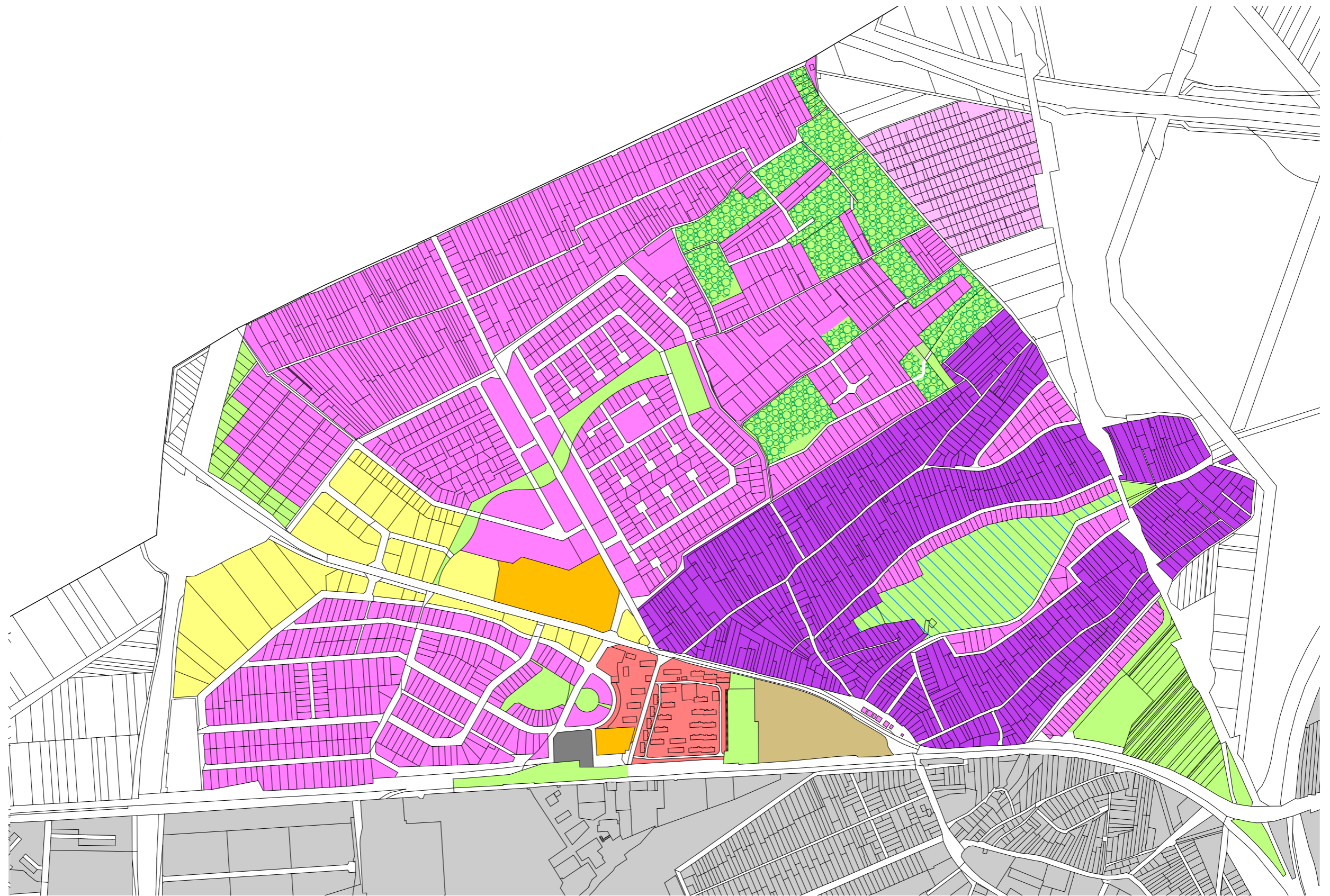
- Intézményi karakter
- Bevásárló központi karakter
- Ipari park karakter

Zöldterületek

- Közösségi zöldterületi karakter
- Erdő
- Láp

Különleges területek

- Garázs város
- Egyéb terület

Maroshegy a városmagtól távolabb, a déli közigazgatási határ közelében alakult ki. Bár ez a városrész lakott területként az egyik legfiatalabb része Fehérvárnak, története mégis jóval messzebb nyúlik vissza. Területén egykor létezett Árpád-kori és középkori falvak örökségi értékeit a régészet tartja számon. A településrész épített öröksége mindössze 120-130 éves.

A középkori királyi városhoz tartozó településhalmaz falvain kívül kissé távolabb eső kísérfalvak is kialakultak. Ilyen lehetett a középkori Győri falu a mai Maroshegy - Demkőhegy részen, vagy Dús falu a maroshegyi Bikasziget és a mai Rádiótelep között. E települések meglétét számos régészeti lelőhely és írott forrás igazolja. A környék előnyös adottságaiból adódóan (jó védhetőség, különböző karakterű földrajzi tájegységek találkozási pontja, víz közelsége, stb.) a terület mindig is lakott volt.

A Maroshegy korábban részben vizes térség, részben rét volt, a város elsősorban a halászat és a nádlás bérbeadása miatt foglalkozott e területtel. Neve nem a viszonylag távol eső Marosbefolyás dűlővel áll kapcsolatban, hanem a Sóstó mellett fekvő egykor Visszafolyó Maros dűlő területtel, amelynek elnevezésével 1784-ben találkozunk. A Maroshegy elnevezés a „hegy” értelemben, vagyis hogy szőlőhegyet jelöl, új keletű.

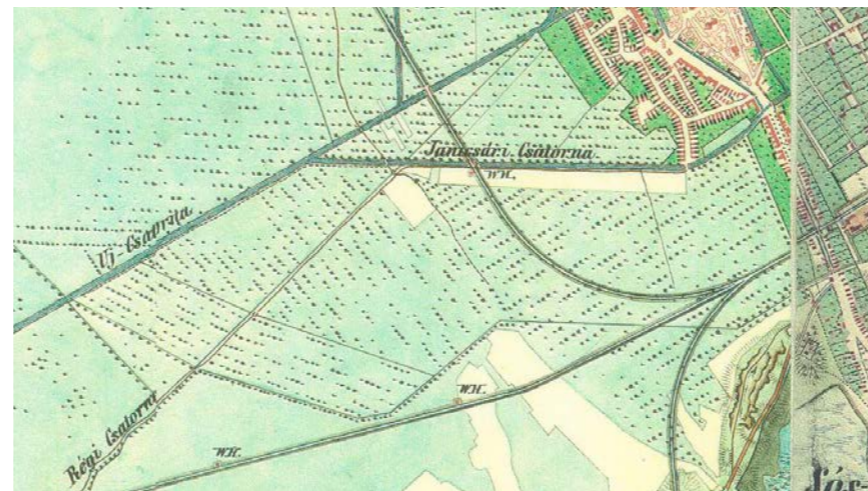
A Demkőhegy és a szomszédos Sóstó környezetében nagyobb területre kiterjedő agyagfejtés a térkép tanúsága szerint már az 1780-as években is folyt (rézsút jelentő sraffozás agyagbányát jelez).

I. katonai felmérés, 1783 - Siklósi Gyula jelölésével

1820-ban már foglalkoztak a Visszafolyó Maros és a Maros-rétek lecsapolásával.

A tősgyökeres maroshegyi öregek pontosan ismerik még a hajdani táj neveket (amelyeket 1929-ben a hivatalos utcanevek váltottak fel): Sárkányhegy, Akasztódomb, Rigó-domb, Bikasziget vagy régebben Bikateknő, Demkő-hegy, stb. E hajdanán lápként, mocsárként, ám lakatlanságuk ellenére is a város részeit képezték.

1847. II. katonai felmérés

Az 1829-es első átfogó városi telekkönyvi felmérés (Wüstinger József) szerint a szőlőterület a művelt terület 4,6 %-án volt, akkor még jobbára a mai Öreghegyen és Ráchegyen. A második kataszteri felmérés idejére 1875-re jócskán megnövekedett a szőlőterület, s a Bika-teknyő és az Öreg-Maros névvel illetett helyen is 43 katasztrális holdon jelzett szőlőültetvényt. 1882-ben elkészült az új telekkönyv, 1897-ben a város hegyközségi rendtartása, amelyet fontos szabályozó dokumentumnak tekintettek a szőlővel bíró közösségek.

A Maroshegy – Demkőhegy helytel-közzel vizenyős állapota mellett valójában homokos terület volt. A Demkőhegy földjét többségében szántóföldként művelték, s a területet gazdájáról, Demkő Györgyről nevezték.

Az 1870-es években már egyre több ember húzódott a Demkő-hegyre, szőlőjében, préházakban élt, bár a városi előljárási tiltotta a sorompókon kívüli lakást. Az 1882-ben készült III. katonai felmérés térképéről látszik, hogy előrehaladt a Maroshegy szélén terpeszkedő mocsár kiszáritása, a homokos gerincen már egy utca fut végig, mellette elszórt házakkal.

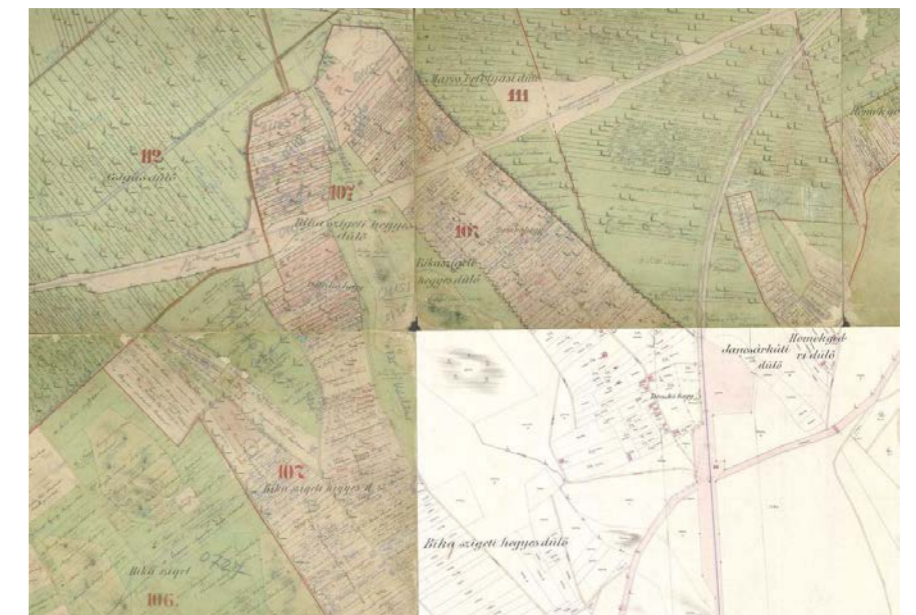

1882. III. katonai felmérés

A mai Maroshegy, mint lakóterület, egy másik városrész, a város keleti szélén fekvő Öreghegy/Szőlőhegy szőlőit a XIX. század végén majdnem teljesen kipusztító filoxéra járványnak köszönheti kialakulását. A járvány következményeként változott a város szőlőterületeinek elhelyezkedése, ugyanis homokos talajban nem támadta meg a rovar szőlőgyökereit. Emiatt újabb ültetvényeket hoztak létre a város alkalmasabb talajú részein, elsősorban a Demkőhegy, Maroshegy homokpadjain.

A déli szőlőhegy az egykori Bikaszigeti hegyes dűlőből alakult ki. Északabbra, a Demkőhegy mindkét ágán szintén elkezdődött a szőlőtelepítés. (A két íves terület között városi tulajdonú, építkezésre alkalmatlannak nyilvánított, rétművelésű, helyenként mocsaras, nádas terület helyezkedett el, ezt még ma is tiszteletben kell tartani)

A település kialakuló szerkezetét alapvetően az ősi domborzat és a szőlőhegygyé alakulás történelmi folyamata határozta meg. Az utcák egy része úgy alakult ki, hogy a századfordulós szőlőkultúrának megfelelően tájolt és osztott külterületi telekszerkezet jöhessen létre. Ez a rendszer az idők folyamán a megállíthatatlan kintlakás miatt lakóterületté minősült át, melynek egy részét a múlt század húszas éveiben vontak belterületbe.

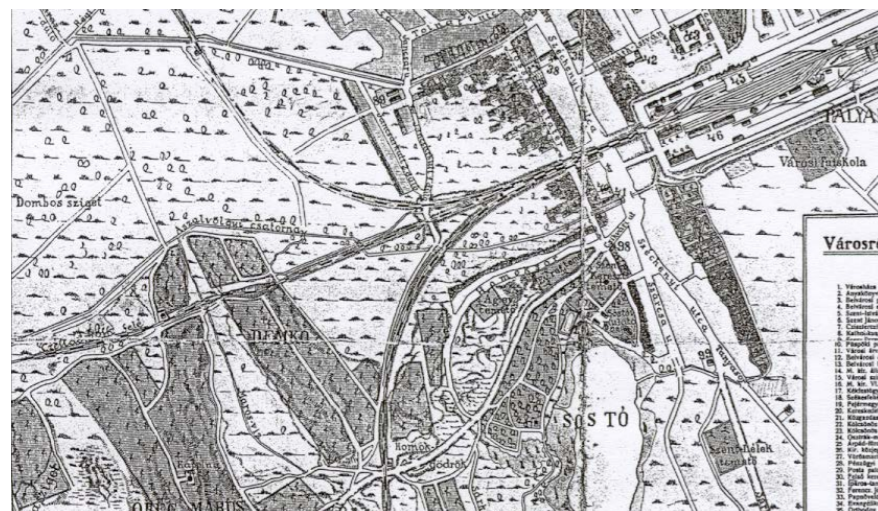
1882. kataszteri térkép (Arcanum)

A telepítés előrehaladtát jelezte, hogy 1900-ban a város kutat készítettett 1902-ben kőkeresztet állítottak, amely a szőlők termésre fordulását is „jelezte”. Bár a város tiltotta az állandó kintlakást az itt emelt épületekben, a szegényebb társadalmi rétegek kiköltöztek a szőlők préházaiába, A városi előljárási aggodalma fő okaként jelölte meg, hogy kikerülnek a hatóságok látóköréből a szőlőhegyeken élő családok.

A 19. század vége felé elsőként kialakult - később lakóutcává váló szőlőhegyi dűlőutak - a dombhátak tetején, magasan, hosszában vezetve haladnak. Ilyen a Temesvári és a Brassói ill. Nagybányai utca. Ezeket kísérgetik a domborzathoz alkalmazkodó vonalvezetéssel a kertek aljában a fiatalabb, később beépült 60-80 éves utcák. Ilyen a Temesvári u. két oldalán a Borszéki és az Aradi utca, a Brassói utcai magaslatot a Nagyszebeni és a Lugosi utca keretezi, míg dél felől a Nagyváradi utca zárja a kört. Ebből nyílik a kis Fogarasi utca, egy zsákutca legyezőszerű telekrendszerével.

A következő nagy fejlődési hullám 1914-ben indult meg, s a betelepülés feltartóztathatatlan volt, mert fokozatosan itt alakult ki a város egyik ipari negyede, a majdani gáztartályokkal, a repülőtérral, a rádióteleppel. A két háború között kispolgárosodó réteg kistsztviselőket, közalkalmazottakat adott a városnak, akik munka után kerteket ápoltak, gyümölcsösöket ültettek. A szőlők egy részét házhelyekre váltották, míg mások a présház helyett lakóházat emeltek, miközben folytatták a szőlők művelését.

A teljes Maroshegy belterületbe vonása a beépítettség növekedése ellenére a század feléig nem történt meg.

1909. KLÖKNER-féle térkép

A szőlőhegyek beépülési folyamatát jelzi az is, hogy 1929-ben a városi törvényhatósági bizottság elfogadta a szőlőhegyi utcák elnevezését. A határozat szerint az Öreghegy, Ráchegy, Maroshegy utcáit az elszakított részek városairól és községeiről nevezték el. A Maroshegy utcái azóta is Erdély és Partium városainak nevét viselik.

Még 1894-ben építették ki a Székesfehérvár–Budapest közötti telefonhálózatot. A postai fejlesztés eredménye 1923-ban a rádiótelep kiépítése lett: az itt elhelyezett adóállomás a külföldre menő táviratokat továbbította.

A városrész iskolája és a temploma a vasút túloldalán, a sóstói oldalon épült meg a 30-40-es években.

A sóstói oldalon a II. világháború előtt létesített repülőgép-javító üzemhez (Ikarus) csatlakozott a kanizsai vasútvonaltól nyugatra eső rész további fejlesztése. A régi Balatoni úttal összekötött térségen épült be a Bika-sziget, majd a Maros-hegy a régi sárszentmihályi városhatáron.

Amíg az Öreg-Maros területén a múlt évszázad közepére már kialakult a mai kertvárosi-falusias településszerkezet, addig a városrész laposabb, délnyugati részén még mezőgazdasági kertes művelés folyt, a térképi jelzés szerint elsősorban szőlőművelés, elszörtan egy-két épülettel, feltehetően présházakkal, szerény hajlékokkal. E korszakból megmaradt építészeti emlékek főleg az erdős területek szomszédságában, a mai is ritkán lakott részeken található.

A II. világháború után is folyamatosan költöztek vidékről Maroshegyre a munkát keresők, a fiatalok, a földjüktől kényszerből vagy önként elszakadni kívánók, majd a 60-as években újabb hullámban jöttek a beköltözők.

1954

1954-ben épült a 323-as Vörösmarty Mihály Ipari-Építőipari Szakmunkásképző Intézet, az 1944-re elkészült, de sosem használt csendőrközépiskola bővítésével.

1960-ban készül el a korszakot megalapozó terv (VÁTI), Székesfehérvár általános rendezési terve, már számol a város közigazgatási területének növekedésével, szorgalmazza a szőlőhegyi építési tilalmak feloldását, és engedélyezik többek között a Maroshegynek a családi házas beépítését.

1964-ben készült el az Alsóvárosi rét északi részén a biológiai rendszerű szennyvíz-tisztítómű első üteme, melynek utolsó nagyszabású fejlesztése 2000-ben történt.

Szennyvíztisztító telep, mögötte az Alsóvárosi rét és Demkő-hegy

A vasút és a Balatoni út között épült az 1970-es évek elejétől lakótelep (Blagoevgrad, Sóstói lakótelep, Rádiótelep) az Ikarus és a szovjet katonai bázis kiszolgálására. Ennek első tisztai lakóházai még a háború előtt épültek a túloldali épült katonai létesítményekkel egyidőben.

Maroshegy - Alsóváros - Sóstó mindennapi életében a balatoni vasút és a 7-es országút már a városrész kiépülése kezdetén sem jelentett földrajzi határvonalat. Mint ahogy a sokuk egykori kenyérkeresztét biztosító Ikarusz gyár a vasút túloldalára települt, míg kiegészítő intézményei (óvoda, munkásszálló, munkáslakások, stb.) a maroshegyi részen épültek meg. A két városrészt, Maroshegyt és Sóstót bizonyos tekintetben ma is azonosítják egymással.

Maroshegy jelentősebb mértékű beépülése az 1970-80-as indult meg. Igazán népszerű lakóhellyé az 1990-as évektől vált. A fejlődés ma is tart.

1988. katonai térkép

A városrész az utóbbi évtizedekben a déli részén jelentősen bővült. Korábban a vasút és a balatoni út „ollójának” nyílásában lévő terület a Kossuth TSZ tulajdonában volt, főként szántó, kisebb része a homokbányák miatt parlag volt. A 90-es évek elején a kárpótlás során a területet rendezték, és azóta népszerű családi házas övezet lett.

A lakóterület folyamatban lévő gigantikus bővítése jelenleg a Bikaszigeten, a felhagyott rádióállomás (később Antenna Hungária) területén történik. Korábban a rádióállomás szigorúan őrzött különös terület volt, szándékosan stratégiai szempontból telepítették a mocsár közepébe. A hatalmas üres térség közepén, a földszintes épületben működő berendezések szolgáltatták a technikát. Az adóépület mellett műhely és az Úrhidai úton három lakóház épült. Korábban kiemelkedően korszerű létesítmény volt. A rádióállomás az ezredforduló éveiben megszűnt. A terület magánkézbe került. Az adótoronyokat elbontották.

Maroshegy, mögötte a Palotaváros

A közel 80 hektárnyi részen a szabályos, monoton telekosztás elsősorban a mennyiségi szempontokat követi az 500 db új, 800-1500 m²-es telekkel. A vonatkozó Maroshegy HÉSZ lehetőséget ad, hogy a nemrég még ősfás, ligetes, sokhelyütt mocsaras, festői terület minimáltelkes kertvárosi lakónegyeddé váljék. Csupán a mélyfekvésű, könnyörtelenül vizes területek maradnak szabadon, bár egy-két korábbi merész „harapás” ezek rovására is már megesett. Az Úrhidai út menti keskeny hosszú sáv intézményi központ részére lett kijelölve.

A lakosság kiszolgálására majd egy évszázadon keresztül a Balatoni út menti kis üzletek szolgáltak. A kiskereskedelem főként az útkereszteződések sarkain és a vasúti sorompó közelében kialakult „szilvamac” becenevű területen összpontosult. A hely kereskedelmi centrum szerepének adott határozott nyomatékot egy évtizede a hajdani IKARUSZ sporttelep helyén épült hatalmas bevásárlóközpont,

Bevásárlóközpont a Maroshegyen

Maroshegyet dél, délnyugat felől – részben közvetve – az elkerülő út zárja, míg északnyugat irányban feloldódik a külterületi Alsóvárosi rétben, melynek egy részét már korábban „zártkertként” felparcelláztak.

9. Sóstó - Alsóváros - Váralja

JELKULCS

Lakóterületek

- Hagymányos kertes karakter
- Kertvárosias karakter
- Nagyvárosi teleszerű karakter

Ipar, szolgáltatás

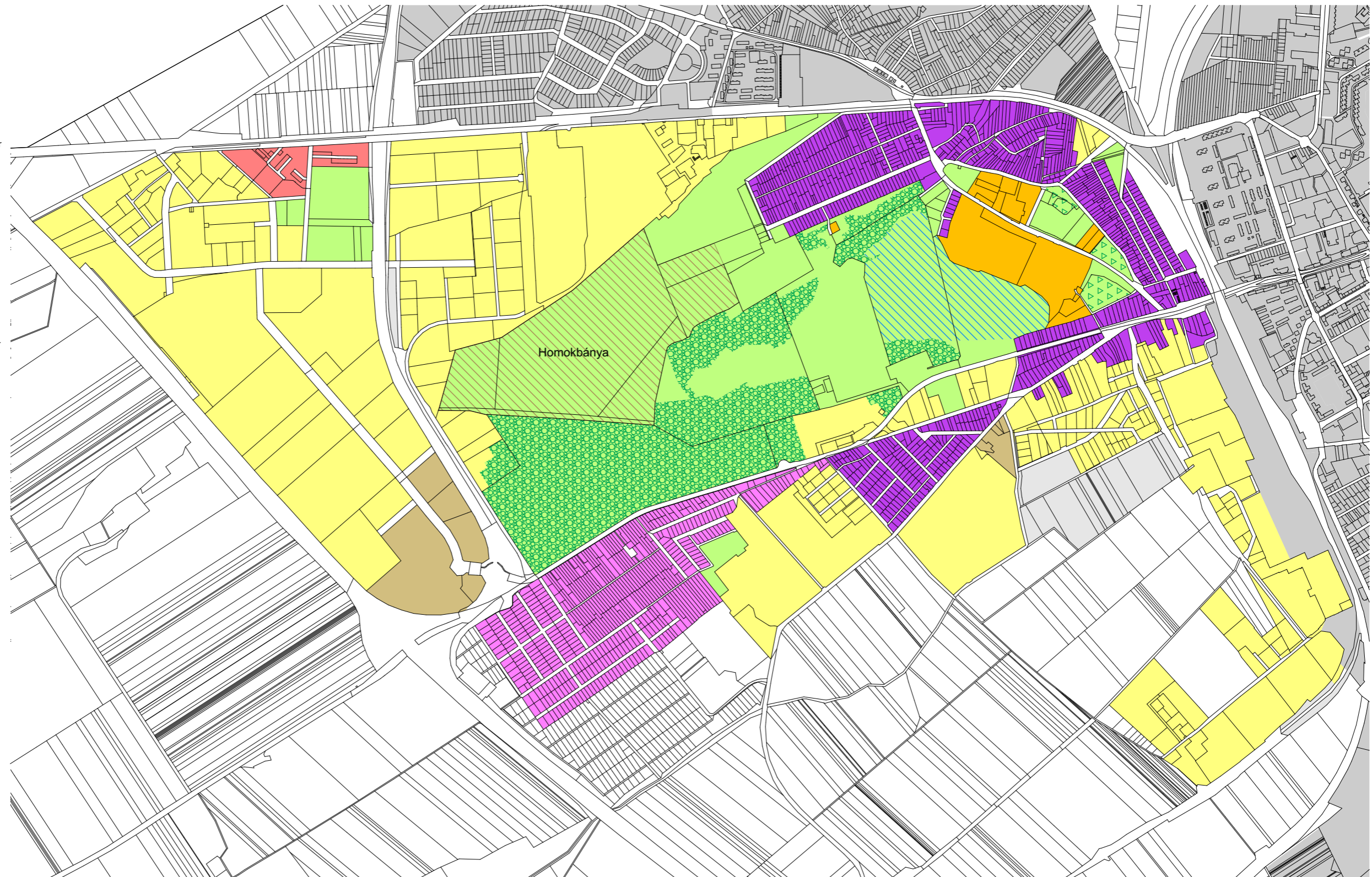
- Intézményi karakter
- Bevásárló központi karakter
- Ipari park karakter

Zöldterületek

- Közösségi zöldterületi karakter
- Erdő
- Temető
- Láp

Különleges területek

- Egyéb terület

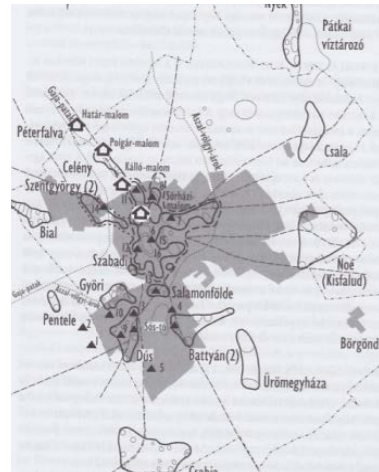
Székesfehérvár beépült településmagjától délre a múlt század elejéig megművelt földek, rétek, szőlők voltak, míg a vizsgált városrész északi része külvárosként egybeolvadt a középkori Fehérvárral.

A városrész minden történelmi korszakban fontos nemzetközi útkapcsolatokkal rendelkezett. A római korban erre haladt el az Aquincum – Gorsium, Sopianae útvonal.

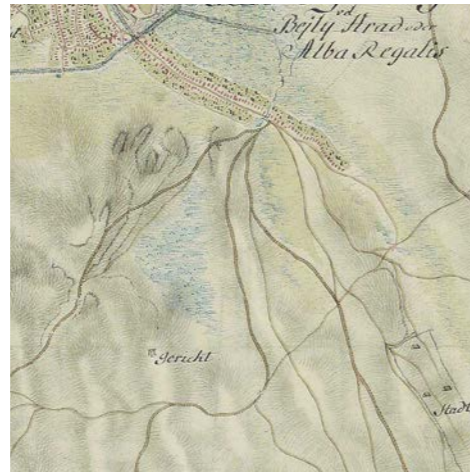
A mai városrész több egységre osztható. A legrégebbinek az Alsóvároshoz tartozó Széchenyi utca – Szárca utca környéke számít, ezt a településrészt már a legkorábbi térképek is jelzik. Északi részén volt a középkori Újfalú (nova villa) külváros – későbbi nevén Égettváros - a Csikvári út torkolatáig, délebbre pedig itt alakult ki a királyi város egyik kísérőfaluja, Salamonföldre. Nem véletlenül nevezte Evlia Cselebi leírásában „hosszú külvárosnak” (Uzun).

E területtől keletre alakult ki a középkorban a Váralja területe, majd többszáz évvel később az Őrhalmi szőlők városrész.

A Sóstó a Sárvíz mocsaraként alakult ki. Nevét a vízeről kapta, mert sós volt annak ellenére, hogy a Sárvíz édes vize duzzasztotta.

Székesfehérvár középkori falvai
(Siklósi Gyula kutatása)

1783. I. katonai felmérés

A térkép a Sóstó környezetében nagyobb területre kiterjedő agyagbányát jelez (rézsút jelentő sraffozás), agyagfejtés eszerint már az 1780-as években is folyt.

A XVIII. század végén a középkorban kifejlődött egyutcás Újfalú külváros a fontos országutak hat irányba vezető elágazásáig mindkét oldalon beépített volt, attól délebbre csak a Rác-szerűk tanyasorához vezető út keleti oldalát lakták. A Sárkeresztúr, Föveny, Tác, Battján, Úrhida felé is vezető utak elágazását a legkorábbi térképek is jelzik. (Itt az 1930-as évekig vámház állt, mára e helyen körforgalmi csomópont épült).

A Széchenyi utcától keletre, a Börgöndi út és a Seregélyesi út közötti széles sáv évszázadokon át beépítetlen terület volt. Neve – Váralja - egykori dűlőnév emléke.

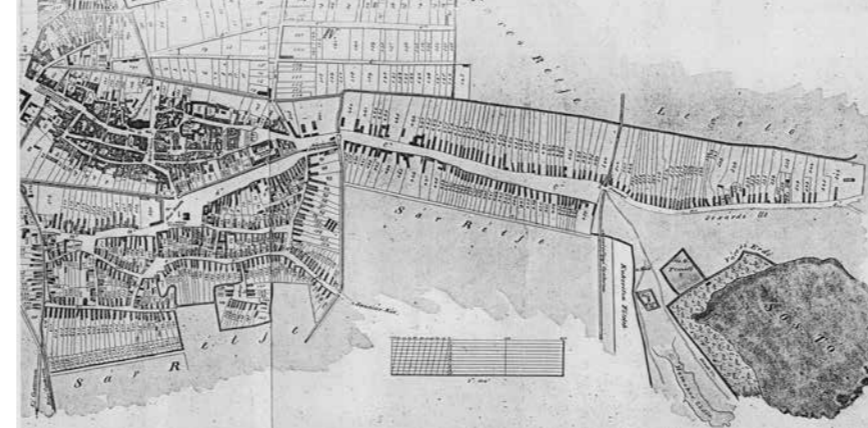

1797 Liptay

E középső rész nyugati felén kiemelkedő terület a XII. századi egykori Szent Márton templom helye, feltételezhetően Székesfehérvár középkori koronázási dombja volt. A régészeti kutatásokkal azonosított földsáncot a Széchenyi úti vasúti aluljáró oldalában a nyugati utcaoldal magasabb szintje is jelzi.

A külváros északi részén a nyugati erdősávon túl egykor ingoványos terület volt (később Hosszúsétatéri dűlő, ma Tóvárosi lakótelep).

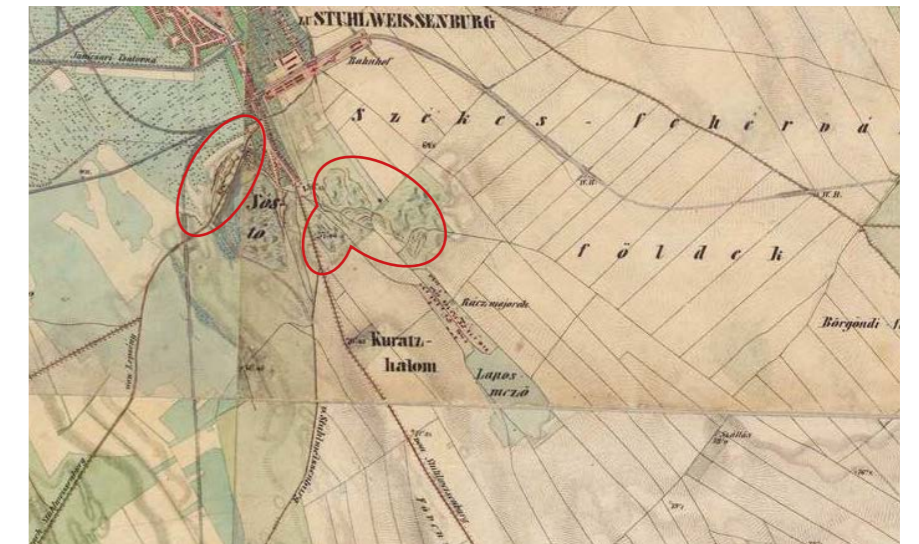
A Váralja egykoron nagyobb, Városrétnek nevezett területén alakult ki az első beépítés, 1826-ban még csak néhány ház állt benne.

1826. Wüsztinger - féle várostérkép

1843-ban súlyos tűzvész pusztította a déli külvárost. Jelentősebb városépítészeti változást az 1860-as években kiépült vasútállomás jelentette a terület északi peremén. Ez azonban szinte kettészelte a belvárosi Vörösmarty tértől délfelé tartó, folyamatos településszövetet, és a déli részt el is szigetelte a városmagtól. (Ezt majd csak jóval később, 1940-ben oldotta fel a Széchenyi úti vasúti felüljáró és a Balatoni úti közúti híd megépülése.)

A mai Alsóváros délre nyúló része évszázadokon át beépítetlen terület maradt, később szőlőhegy volt. A térkép további agyagnyerő fejtéseket ábrázol a Sóstó mindkét oldalán.

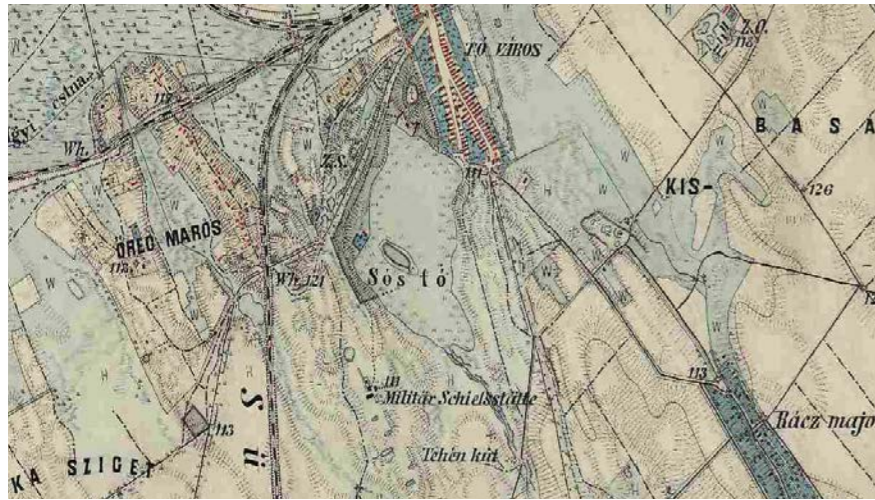

1847. II. katonai felmérés (Siklósi Gyula jelölésével)

Az 1800-as évek közepén már 3 temető volt e vidéken, az 1765-ben megnyitott katolikus Szent Kereszt temetővel szemben a Csikvári út túloldalán a református (1825) és az evangélikus (1854) temető.

A kanizsai vasút keleti oldalán egykor csak homokos dombok és homokbányák voltak. A XIX. század végi filoxéra járvány következtében kipusztult öreghegyi szőlők pótlására létrejöttek a Maroshegyen, Alsóvárosban is az új szőlőültetvények. A letelepedés a kiosztott szőlőparcellákon kezdődött a Sárkánykúti dűlőben. Bár ez a terület földrajzilag a Sóstóhoz tartozik, a helybeliek Maroshegyhez számítják. Alsóváros és Maroshegy összeérését híven jelzi, hogy a Csikvári utat jelző utcatáblákat az út deréktájában szinte észrevétlenül váltja fel a Batthány utca elnevezés. Csikvár is útirányt jelez, Szabadbattyant neveztek egykor Csikvárnak.

A Maroshegy és Sóstó városrészeket – a korábbi útkapcsolat pótlására - a vasúti síneken át vezető út kötötte össze a Palotavárossal (a későbbi közúti híd nyomvonalán).

1882. III. katonai felmérés

A belvárosi Vörösmarty tértől haladt déli irányba az árnyas Hoszúsúsetatér, amely az árkok és csatornák beboltozását követően a múlt század közepéig elegáns, szép sétányként vezetett a Sóstói ligeterdőbe, a város egykori üdülőhelyére, ami már a 19. század derekán is otthont adott a kikapcsolódásnak, sportoknak. Itt zajlott a polgárság modern társasági élete, sétálás, kirándulás, természetjárás, bálók. A tó tágabb környéke egykor a város kedvelt vadászóhelye volt: szárnyasokra s apróvadakra vadásztak. Legfontosabb madara a szomszédos utcának is nevet adó szárcsa. A század közepétől a déli területrészeket legeltetésre, illetve katonai célokra (lőtér, gyakorlóter) is hasznosították.

Hoszúsúsetatér 1907 forrás: www.hungaricana.hu

Schmölz Lepold bádogsmester 1821-ben kezdeményezte a Sóstó hasznosítását, parkosítását. Saját költségén több mint tízezer fát ültetett, északi csücskénél „Sóstói mulató” néven vendéglőt nyitott. 1838-ban emlékkövet állítottak fel az alapító tiszteletére a Sóstó északi ligetében. Az 1930-as években a tó keleti partján fából készült kabinsor várta a fürdőzőket és a víz gyógyhatásában reménykedőket.

Szomorú, hogy a XX. század derekán rövid idő alatt megszűnt a Sóstó vonzereje, amikor a városi szennyvizet a két világháború között a Sóstóból leválasztott derítőmedencébe vezették, itt komposztálták. Ez lett a Sóstó veszte! A víz elszennyeződött, elmocsarasodott az egész tó. A tavat és környékét a következő évtizedekben elhanyagolták. 2000-ben megszűnt a területre a szennyvíz bevezetése, ezzel egyidőben megkezdődött a fokozatos javítás, rendezés, rehabilitáció. A Sóstói homokbánya 1990. óta országosan védett természetvédelmi terület.

A Váralján az 1909-es térkép a lakóudvarok mögött kerteket, a Váraljai Kis-basa dűlő vasútállomás melletti északi végében faiskolát ábrázol, valamint a Sárkeresztúri úton a Szentlélek temetőt, amelyet 1898-ban nyitottak meg a szegények részére. Látszik a Széchenyi utca végében lévő vámház. Ezen a területen, bár elvileg a sorompókon túli építkezéseket a város tiltotta, már az 1890-es években adtak ki építési engedélyeket.

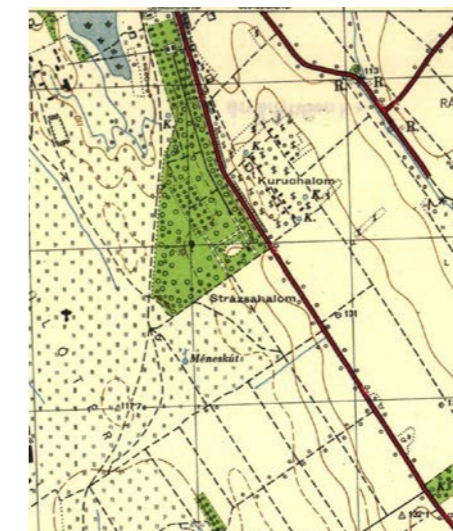
1909. Klökner-féle térkép

A Sárkánykúti dűlő (Sárkányhegy) beépülő területének szerkezete szőlőhegyi alapokra épült. Az utcahálózat és a telekosztás szabályossága jelzi, hogy ez nem egy hosszabb történeti fejlődés, hanem a 100-120 évvel ezelőtti városi parcellázás eredménye.

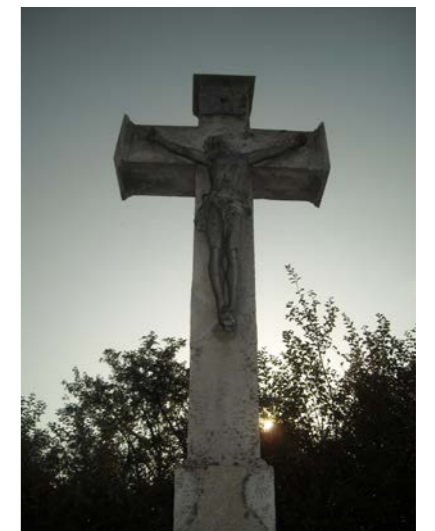
A homokdomb gerincén haladó Kolozsvári utca beépülése volt a kezdet.

Az 1920-as években vitézi házhely céljára adott területet a város a Segesvári utcában, ekkor épült be a magasabban fekvő, nyugati oldala, míg a másik oldalon kiváló földje miatt gazdag konyhakertek voltak, házépítés csak a háború után kezdődött. A lakóterület nyugati peremén, az Alvinci utca mögött homokbánya volt, még a szocialista korszak kezdetén is lovaskocsival szállították ki a homokot a házak mögül és közül a környező nagy építkezésekhez, a helyiek szerint az Inotai Erőműhöz. Ennek eredményei az összeérő hátsókertekben ma is tapasztalható érdekes terepalakulatok, partfalak, szakadékok. Az utca kezdetben hézagosan épült be, északi végén csak a bányászat felhagyása után.

Ezen területeken kívül a századfordulón a Sárkeresztúri út keleti oldalán, az Őrhalmi szőlőkben is elkezdődött a szőlők tudatos telepítése. Néhány év alatt igazi szőlőhegyként jött létre a környék magaspontja, a Kuruchalom körül. A Szőlő utca belsejében, két ház között egy festői dombon ma is áll az egykori szőlőhegyi élet hagyományaként egy szép kőkereszt, amely 1902-ben „Isten dicsőségére közadakozásból állíttatott”. A kereszt már a szőlők termőre fordulását jelezte.

1951. katonai térkép

Még állt a sárkeresztúri, és a sóstói oldalon a csikvári vámház. A Széchenyi úton az Aszalvölgyi árok mellett elemi iskola látható a térképen, a Sóstó északi oldalán pedig a Székesfehérvári Torna Club sporttelepe. Később itt valósult meg a fehérvári labdarúgó csapat stadionja.

A város alapvető működéséhez szükséges gyárak a vasútállomás és a Váralja sor között az 1920-as években létesültek. A Széchenyi úti lakóházak és a faiskola között, a vasúthoz kötődve, megjelent a gőzmalom telephelye és a szennyvíz szivattyútelep. A faiskolától délre hatalmas kertészet húzódott.

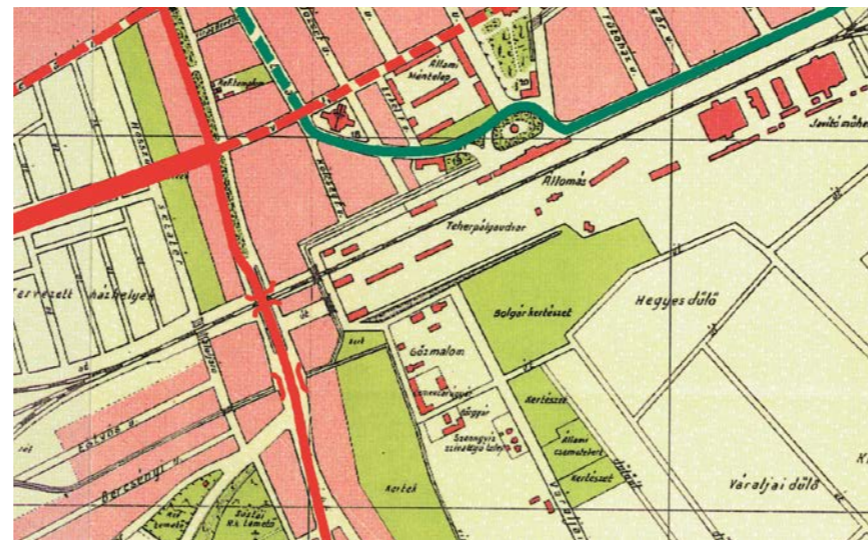
A város jelentős beruházásokba kezdett, ezért eladták az Őrhalmi szőlőket, és parcellázták a Kisbasai-dűlőben is. Bolgárkertészet számára bérbe adták a szennyvíztelep melletti területet, a Basa-árok mellett, ahol kiváló öntözési lehetőség volt. A megfogyatkozott városi föld szántóin 1926-tól a város megszüntette a gazdálkodást: kisbérletbe adta a parasztnak.

1921-29. Varga – Faragó – Szathmáry féle térkép

Az 1929-es városi utcanévadás során Sóstó - akárcsak Maros-hegy - utcáit az elszakított országrészek közül Erdély és Partium városairól nevezték el.

A „Hátszeg” – Homokgödri dűlő - a századforduló idején a várost körülvevő tanyagyűrű része volt. Már az 1900-as évek elején megkezdődött a betelepülés a kanizsai vasútvonal kanyarjában. Először a Homoksorot, majd a Bercsényi utcát népesítették be.. Az 1940-es városrendezési terv alapján urbanizálandó övezet volt a Széchenyi utca aluljárón túli része, az Eötvös utca, ahol a homokbánya terület rendezése után az éppen folyó parcellázások apró telkein földszintes, városias, félig zárt sorú beépítést tartottak kívánatosnak. Az utcák hullámszó magassági vonalvezetése feltehetően az egykori homokbánya terepviszonyaira utal.

1939. Szathmáry-féle térkép

Az 1930-as évek végére Alsóváros és Homoksor utcái szinte teljesen benépesültek. kisparaszti életformát nyújtó munkásnegyedként, sosem számítottak módos környéknek. A Homoksor és a Csíkvári út között létrejött a város új vásártere a hajdani homokbánya területének felöltésével, rendezésével, a megszüntetett belvárosi helyett. Elkülönített területrészekon tartották a ló-, marha-, és sertésvásárt. Az állatvásárok szükséges adminisztrációjának lebonyolításához épült az ún. „cédulaház”, a tenyérbecsapások után itt szentesítették az adás-vételt. (A tér azóta is vásárok, kutyaállítók, cirkusz, és egyéb szabadterei rendezvények helyszíne.)

Homokbányai vásártér 1938. (Molnár Tibor felvételei)

A Jancsárkúti dűlő beépülése is az 1920-as évektől fokozatosan alakult ki. Ez a terület is a homokbánya megszüntetésével és a terep rendezésével vált beépítésre alkalmassá, az utcaszintek

láng mozgása is ebből következhet. A telekszerkezet meghatározó eleme a hajdani Palotavárosi kapcsolat volt, amelyet később a vasút megépítése vágott el. A közlekedési akadályt az 1940-es években épített hosszú felüljáró oldotta fel. Az utcák vonalvezetése szabálytalan, váratlan irányváltásokkal.

A Sárkánykúti dűlők kertvárosi beépülése a tilalom ellenére már a múlt század elején elkezdődött, valójában az 50-es évek végén kapott nagyobb lendületet. A helyiek elbeszélése szerint itt a telkeket főként kislángiak vásárolták fel, felcserélve a háztáji gazdálkodást az Ikarusz-gyári biztos munkahelyre.

Már az 1940-es rendezési terv is szorgalmazta a Sárkeresztúri út és Rácszerűk közötti ék alakú nyílásban a városi terület szabályos, kis telkekre történő felparcellázását. Itt az 50-es években falusias jellegű utcák jöttek létre, melyek kedves, békés hangulatukat a mai napig megőrizték. A kertés munkásnegyed utcáinak névadása is találó (Akácfa, Diófa, Nyárfa, stb).

1951. Katonai térkép

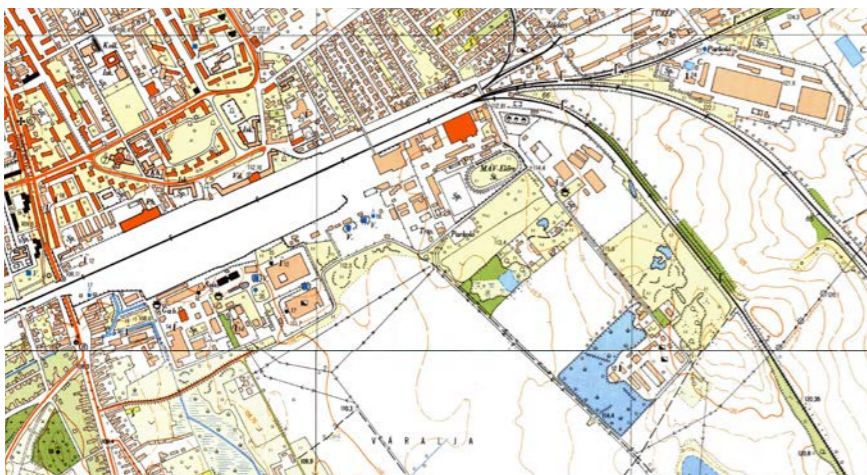
1898-ban nyílt meg a Szentlélek temető a Sárkeresztúri út mentén a szegények temetőjeként, ingyenes sírhelyekkel. Az első világháború alatt a kórházban meghalt katonákat ide temette a város, emlékükre obeliszket emeltek. Az 1960-as évekig használták, majd 1972-ben az autópálya építésével felszámolták a temető református részét és a Szentlélek kápolnát. 1990 óta katonai temető az I. és II. világháborús magyar és német hősi halottak rendezett és gondozott parcelláival.

Szentlélek temető (foto: Bajári Sándor)

A Váralja a területe a vasút közelsége következtében a II. világháborúban súlyos károkat szenvedett.

A háború utáni legkorábbi várostervezés szerint tiltották a pályaudvartól délre lakóterület kialakítását, itt hosszú távon iparterületet írtak elő. A nagyszabású program azonban - nagyrészt felüljáró hiányában - nem valósult meg. A terület máig beépítetlen, csak a vasúti területhez símuló Váralja ipari fejlesztése történt meg. Ide települt át a korábban a lakóterületbe ékelt üzemek, raktárak, telephelyek jelentős része, elsősorban a stratégiai fontosságú nagy élelmiszeripari üzemek, mint a tésztagyár (ma CERBONA) és a kenyérgyár (1984.). A nagyüzemek mellett a Takarodó út mentén az utóbbi évtizedekben kisebb vállalkozások is letelepedtek. Itt kapott helyet a HEROSZ állattenhely és madárkórház is.

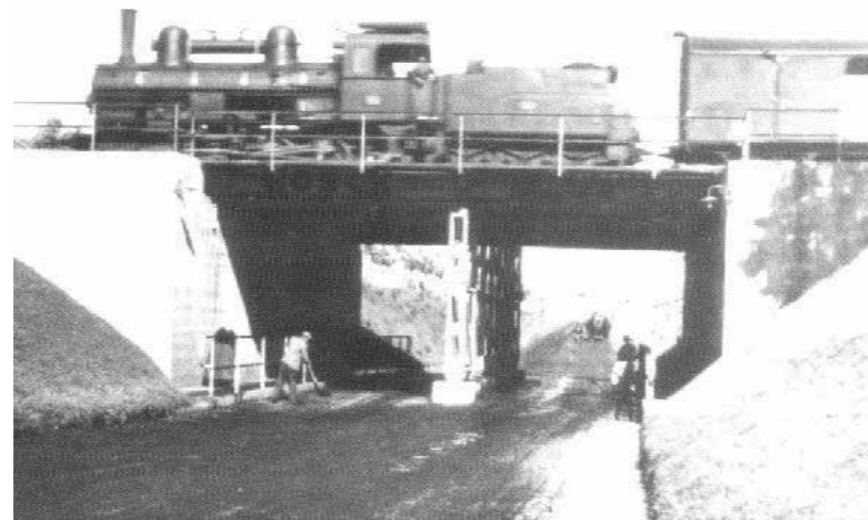
Váralja 1988

A csúszózsarus technológiát Székesfehérváron 1962-ben alkalmazták először a gabonasilónál, amely sajátos tömegével a város több magaspontjáról is szimbolikus látványként mutatkozik meg.

A történelmi városmag és déli külvárosa közötti folyamatos-ságot vágta ketté 1860-ban az első vasútvonal. A vasúti felüljáró az 1930-as évek végén a város nagyszabású útépitési programja során épült, az alatta áthaladó Széchenyi út az Alsóváros - Váralja egyetlen közúti kapcsolata Székesfehérvár többi városrészével.

Váralja területének középső részén déli irányban az autópályáig nyúlnak a dűlők. Jelenleg beépítetlen külterület, s bár nem ezek a város legjobb földjei, nagyrészt mezőgazdasági művelés alatt áll. A város terveiben több ízben merész fejlesztési elképzelések helyszíneként szerepelt

Széchenyi úti vasúti felüljáró 1940 körül (Molnár Tibor felvétele)

Délebbre a Széchenyi és Börgöndi út mentén már a 70-80-as években is létesítettek kisebb-nagyobb gazdasági telephelyeket, több lakóház telkének összevonásával. Ezek megszűnte után

jobbra építőipari vállalkozások, szakáruházak települtek a helyükre. A lakóházasor végében évtizedekig nagykereskedelmi raktárközpont működött. Jelentős területet foglal el a Börgöndi úton, a Vályogvető-dűlő szomszédságában az ALBA VOLÁN Zrt telephelye, irodaházzal, műhelyekkel, autóbusz garázzsal, szervizállomással. A Börgöndi út túloldalán található a főként állattenyésztéssel foglalkozó Aranykorona RT (korábban Kossuth Tsz) központi telephelye.

1988.

Alsóváros vagy Sóstó a gyakorlatban nem minősül önálló városrésznek. Míg a Széchenyi út közelében lévő régebbi beépítés a túloldali Váralja életével fonódik össze, addig nyugati oldala szerves része Maroshegy 130 éves történelmének. Ezért nem véletlen, hogy nem lehet a két városrészt markánsan elválasztani, hiszen a sóstói oldalon van Maroshegy temploma, iskolája, óvodája, orvosi rendelője, kultúrháza és az alsóvárosi utcák lakói is inkább maroshegyinek vallják magukat.

10. Százrét - Feketehegy

JELKULCS

Lakóterületek

- Hagymányos kertes karakter
- Kertvárosias karakter
- Nagyvárosi teletyszerű karakter
- Kiskertes karakter (korlátozott lakhatás)

Ipar, szolgáltatás

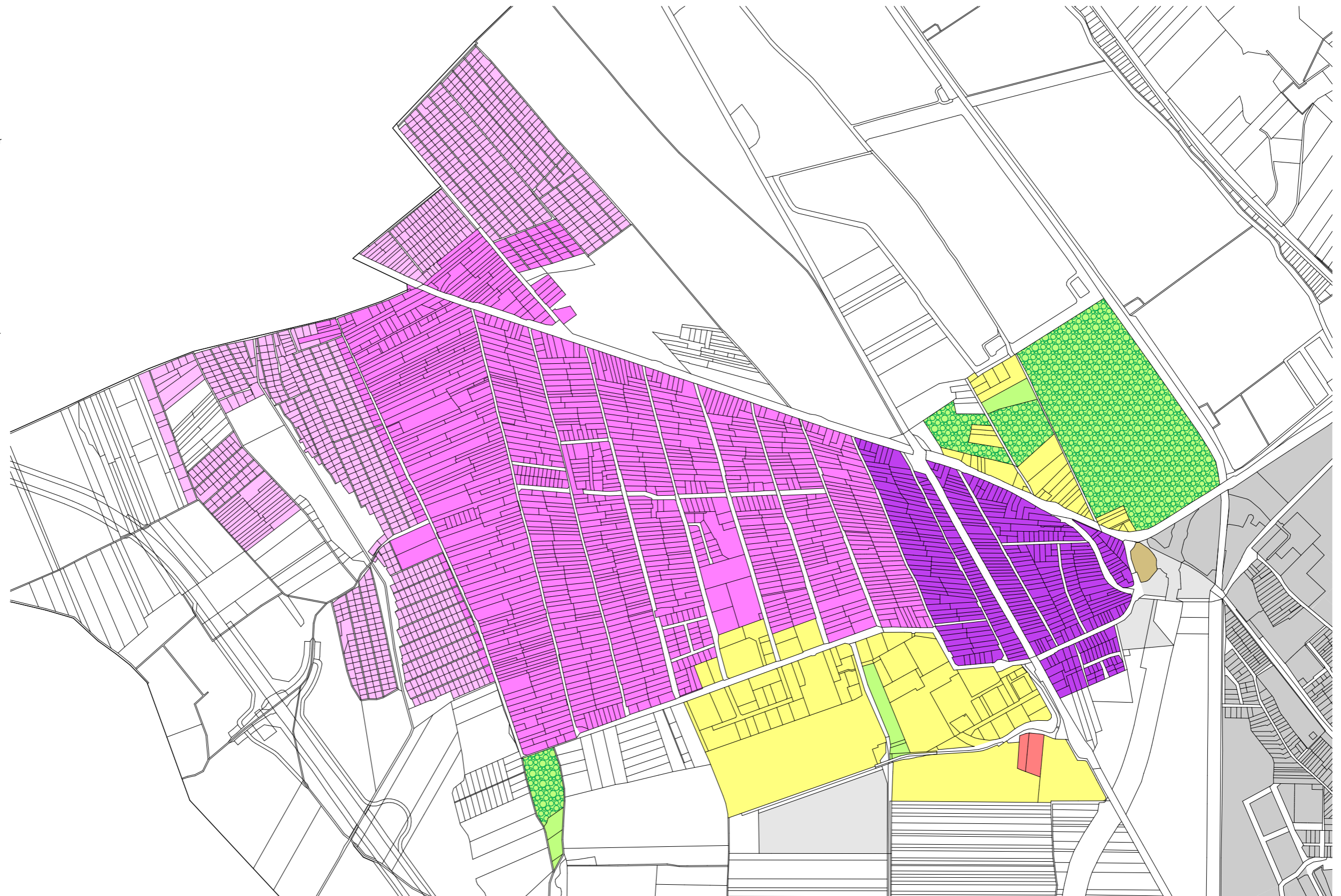
- Bevásárló központi karakter
- Ipari park karakter

Zöldterületek

- Közösségi zöldterületi karakter
- Erdő

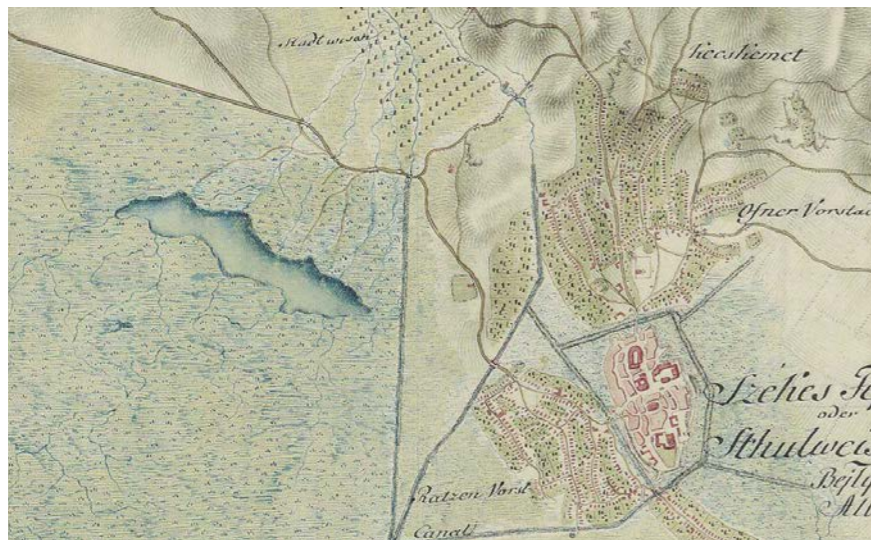
Különleges területek

- Egyéb terület

Szárazrét - Feketehegy a belvárostól távolabb, az északnyugati közigazgatási határ közelében alakult ki, két oldalról is külterületi részekkel körbevéve, a városmaghoz csupán pontszerű csatlakozással. Lakott területként az egyik legfiatalabb, kertvárosként a legújabb része Fehérvárnak, története azonban jóval messzebbre nyúlik vissza. A királyi székhely egykori településhalmazához szorosan kapcsolódó falvakon kívül a királyi várostól kissé távolabb eső kísérőfalvak is kialakultak. Ilyen lehetett a középkori Szentgyörgy falu a mai Szárazrét részen, vagy Bial földvára a Feketehegy délnyugati részén. E korai települések meglétét számos régészeti lelőhely és írott forrás igazolja. Már a középkorban is a mai városrész északi határán haladt a Várpalota – Veszprém - Graz felé vezető országút (ma a 8-as számú főközlekedési út).

Szárazrét - Feketehegy elhelyezkedése miatt története során a várostestből leszakadva fejlődött. A belvároshoz közelebbi részt azért hívták így, hogy megkülönböztessék az északnyugati határrészén lévő Vizes rétektől, amelyek területén ma a halastavak vannak. Bár a Szárazrét elnevezés iróniát is rejt, hiszen a Hármashídnál kialakult árterületen, télen még az 1960-as években is korcsolyázásra alkalmas, tükörsima jég képződött. A távolabbi, nyugati rész, Feketehegy, amely mára már az Új-Csóri úton Iszkaszentgyörgy felé is átnyúlik, a komáromi vasútvonalon túli terület egykori birtokosáról kapta az elnevezést. (Hegyek vagy dombnak persze nyoma sincs a tájon)

I. katonai felmérés, 1783

Ez a határrész hajdanán mocsaras, vizenyős terület volt, majd a fiócsatorna megépítése és a sárrétek vizének levezetése nyomán egyre használhatóbb lett, területén rétgazdálkodásba kezdhetek. Ez egyúttal egy kaszálótípus is, amit éppen az évente rendszeresen víz alá kerülő rétegtől való megkülönböztetésül használnak.

II. katonai felmérés, 1847

A XIX. század utolsó évtizedeiben a területet a vasútvonal és a Veszprémbe menő út mentén, sőt kissé ezektől nyugatra is már felparcellázták. Ekkorra ugyanis megépült a Hosszú-hídi csatorna, amely a vizes réteket nem szárította ugyan ki, de a Szárazrét területét növelni lehetett miatta.

Az 1800-as évek második felében a Komáromi vasútvonal mentén kezdett kialakulni az a tanyafűzér, mely a mai kertváros kezdeményének tekinthető.

II. katonai felmérés, 1863

A mai Feketehegy, mint lakóterület, tulajdonképpen egy másik városrész, az Öreghegy / Szőlőhegy többévszázados szőlőültetvényeit a XIX. század végén majdnem teljesen megsemmisítő filoxéra járványnak köszönheti kialakulását. 1876-ben a szélén fekvő Öreghegynek a város életében betöltött hagyományos szerepe a gazdag történelmi szőlőkultúra hatalmas méretű kipusztulása következtében alapvetően átalakult. A szőlő gyökereit pusztító, Amerikából érkezett rovar egyedül a homokos talajú szőlőket kímélte meg, emiatt az újabb szőlőtelepítések a város alkalmasabb talajú területein – a déli Maroshegyen, Demkő-hegyen – folytatódtak, sőt az északnyugati végen, a Szárazrétnek szőlőkkel beültetett Feketehegy nevű térségével még gyarapodtak is. A lakosság körében megnőtt e külső területek jelentősége.

A XX. század eleji parcellázások, a lakossági szándék – a kezdeti hatósági tiltás ellenére – óhatatlanul a külterületi építkezés irányába hatottak. Néhány évtized alatt a Szárazrét fokozatosan beépült, ezt később a Kölcsonös Népsegélyező Egylet előnyös, kispénzűeknek szánt hitelei is ösztönözték. A külváros településszerkezetének szervezője a veszprémi főút volt, központja pedig a komáromi vasút itteni megállójával keletkezett.

A mai utcahálózat elődje a Farkasvermi, a Bodrogi és a Csóri út vonalán az 1910-es évek végére alakult ki. A szárazrétiek, akik közül sokan nemcsak sok munkát adó kis földjük és szőlőskertjük, de „hajlékuk” is volt itt, a Sajó utcai haragnál búzaszentelés idején tartottak szertartást, az iszkaszentgyörgyi elágazásnál pedig régi kökereszt jelzi a nép vallásosságát.

Az emberek akkoriban még jobbára apró vályogházakban laktak. Sorsukban a 30-as évek hoztak nagyobb lendületet. Először a Szárazrét Községi Népiskola épült meg 1928-ban. A kisgyerekeknek addig nap mint nap kilométereket kellett gyalogolniuk a városi iskolákba. A zömében katolikus családok örömmel fogadták az 1935-ben felépült saját templomot a Farkasvermi úton.

1908

1938-ra kiépült a 8. számú főútvonal, melynek egyes részletei a régi, római kori eredetű köves út nyomvonalát követik. Ezáltal könnyebbé vált a közlekedés, egyre többen helyezkedtek el az iparban, építkezéseken, néhány fiatal városi középiskolába járt.

A szőlőterületek további átalakulásának számos fontos állomása volt, amelyek már Székesfehérvár új, kertvárosi városrészeinek kialakulásához vezettek. 1939-ben Feketehegyen is létrejött a hegyközség.

A Gaja-patak szabályozásával és a magas gátak kialakításával azonban megszűnt az a természetes patakpart, amely korábban strandolásra alkalmassá tette a nyaranta is jéghideg vizet, viszont ezzel megszűnt az árterület.

A Danuvia Fegyver- és Lőszergyár Rt. Üzeme az 1940-es évek elejétől – a háborús felkészülés jegyében – létesült, a helybeliek közül is sokakat foglalkoztatott. Később mint Könnyűipari Szerszámgépgyár, majd mint a Szerszámgépipari Művek Köszörűgépgyára (SZIM) folytatta tevékenységét. Ma már ez is csökkentette a termelést, irodaházában pedig középiskola működik.

1954

A város 1967-ben jóváhagyott fejlesztési terve a realitásokkal számolva már javasolta a Feketehegy belterületbe vonását, hiszen a korábbi tiltások ellenére itt már jelentős családi házas építkezés valósult meg. A belterületbe vonás 1972-ben valósult meg. 1983-tól a népesség növekedése a belső lakóterületekről való kiköltözéssel felgyorsult. Bár belső úthálózata fejletlen volt – megmaradt az eredeti dűlőutak rendszere –, de vonzóak voltak az alacsony telekárak.

Több egyenrangú újabb alközpontja alakult ki, egyik a SZIM főbejárata körül, másik a Farkasvermi úti templom környékén.

1951

A terület déli részén, a SZIM sávjában több gazdasági vállalkozás is megtelepedett. Az IKV központi telepét is a Szárazréten alakították ki, még 1952-ben.

Építészeti szempontból a Szárazrét – Feketehegy elővárosi jellegű városrészé vált. Lakóépületeinek nagyobb része földszintes. A korábban beépült szárazréti részekben jobbra falusi házak, illetve kockaházak a jellemzők. Az utóbbi évtizedekben megvalósult kertvárosi épületek a mai kor divatjait követik. A 8-as út menti beépítés vegyessé válását maga az út generálta. A város az utóbbi évtizedben a Mura utcában néhány többszintes házat épített, szociális bérlakásokkal.

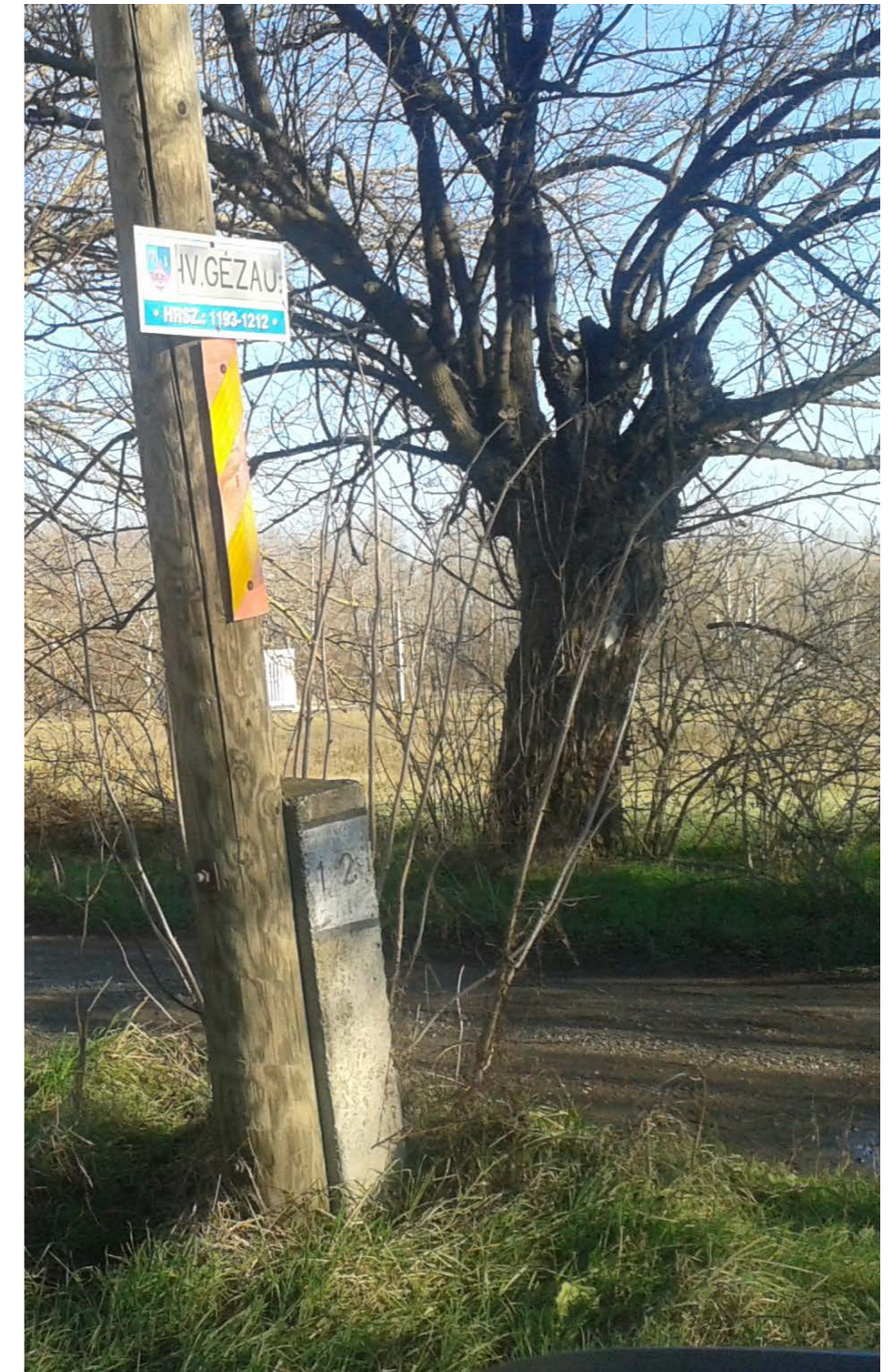
Az Új-Csóri út déli oldalán és az Iszkaszentgyörgyi út mentén jelentős területen zártkertek találhatók. Az elsősorban kiskerti gazdálkodás és a hétvégi időtöltés funkciójára létrejött parcellázás tulajdonosai már évtizedek óta feszegetik a belterületbe vonás, és a lakóterületi besorolás lehetőségét. Az érintett terület egy részén ez már megvalósultnak tekinthető.

1988

A XX. század végén a 8-as elkerülő út fejlesztése irányította rá a településrészre a figyelmet. A nyugati elkerülő út új szakaszának megvalósulása jelentős lépés lett a városrész forgalmának csillapításában, ami kifejezetten kívánatosá teszi az itteni letelepedést.

A folyamatosan fejlődő Szárazrét – Feketehegy városrész ma Székesfehérvár északnyugati kapuja,

Jellegzetes utcatábla.

TARTALOMJEGYZÉK

AZ ÉPÜLET TÖMEGE	121
A XX. SZÁZAD ELSŐ FELÉNEK TELEPSZERŰ ÉPÍTKEZÉSE	125
KISVÁROSI LAKÓHÁZAK AZ 1930-AS ÉVEKBŐL	128
A KOCKAHÁZ	130
A MEDITERRÁN	132
A MODERN	134
A GARÁZS	138
GARÁZSSOR, GARÁZSVÁROS	140
A HÁZTETŐ – TETŐIDOM	141
A HÁZTETŐ – TETŐFEDÉS	142
A HÁZTETŐ – GÉPÉSZETI BERENDEZÉSEK A HÁZTETŐN	143
BEJÁRATOK, KAPUK	144
ABLAKOK	147
FELÜLETKÉPZÉS, BURKOLATOK	150
ÉPÜLETPLASZTIKÁK	152
AZ ÉPÜLETSZÍNEZÉS	160
NAGY FALAK SZÍNEZÉSE	163
GRAFFITI, FALFESTÉS	165
UTÓLAGOS HŐSZIGETELÉS	167
KERÍTÉS	169
REKLÁMOK	171
LAKÓTELEPI ZÖLDFELÜLET-FEJLESZTÉSI JAVASLATOK	173

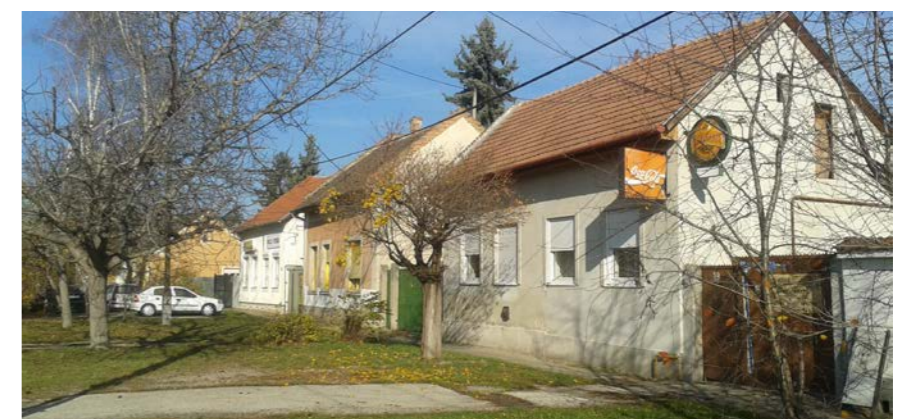
Molnár Tibor építésznek, a fehérvári templomok magasából 1935-ben készített fotóit nézegetve szembeötlő, ami a mai szemnek szinte szokatlan. hogy egyforma magasságú és hasonló tetőzetű házak sorakoznak egymás mellett a hosszú utcák mindkét oldalán. E korabeli utcakép kiegyensúlyozott, harmonikus volt, mégse vált soha unalmassá, hiszen a házak utcai homlokzata különbözött egymástól, mindegyiknek saját arca volt, ahogy azt megsárgult, régi képeslapokon, fotókon láthatjuk.

A harmóniát elsősorban az teremtette meg, hogy a házak nagysága, magassága és a tetők formája, hajlásszöge is közel azonos volt. Egyik sem akart magasabbra ugrani, vagy cifrább kalapot hordani, mint a másik, mégis felismerhető egyéniségek maradtak. Ezt hívják illeszkedésnek, ami nem jelent unalmast. Ezt példázza a belvárosi Jókai, Oskola, Megyeház, vagy az Arany János utca festői szépsége.

Ezt a hangulatos, sohasem monoton szépséget megleljük a mai város számos pontján is, nemcsak a Belváros történelmi utcáiban, hanem a Viziváros megmaradt polgáris részében, a Vezér utcák házsoraiban, a Havranek utca megmenekült nagygazda portáiban, a Maroshegy, a Szárazrét régi utcáiban, vagy a múlt századi munkáslakások negyedeiben. Ezért nemcsak a Zichy ligetben és a Vörösmarty téren érdemes nézelődni, hanem kellemes a séta a homokosri Bercsényi és Eötvös utcákban is. A tömegek illeszkedésének egyik szép példája a Palotai úti Kálvária mögött húzódó házsor. A térfal eltérő korú házai, átalakításai - egy újabb kori seb kivételével - bár nem egyformák, mégis összhangot teremtenek. Ez a természetességüknek, a lépték betartásának és a szervesen kialakult állapot tiszteletének köszönhető.

A felsoroltak általában legalább már 80-100 évvel ezelőtt beépült területek. Kellemes hangulatuk titka az épülettömegek illeszkedési hajlandóságában rejlik.

Mi a helyzet a 40-50 óta benépesedett utcákkal? A szabályozási tervek rendre meghatározzák, hogy milyen magas házakat lehet építeni. A beépítési százalék is határt szab. Nincs mese, ezeket be kell tartani! Ám ettől még nem lesz jó egy ház. Itt jönne a jó építész igazi szerepe és felelőssége. Manapság már szinte senki sem akar hasonlítani a másikra, egy kicsikét se. Egymás tőszomszédságába épülnek a változó építési divatok egymással köszönőviszonyban sem álló nagykövetei. A csábító építőanyag választék a lehetőségek széles skáláját csillantja meg az építetők előtt. Az építési divatlapok is felkorbácsolják az érdeklődést mindig újabb ötletek iránt. Közben az engedékennyé vált jogszabály nem szorgalmazza a tervszintű konzultációt, vagy az előzetes építéshatósági kontrollt, hogy jótanácsaival megakadályozhatná a túlkapaszkodásokat, mohóságot, ügyetlen ízléstelenséget. Csak akkor látszik, mi is épül, ha az már kibújta a földből. Ma ilyen a világ...

Ajánlásképpen az tanácsolható, hogy már a telekvásárláskor érdemes jó alaposan megismerni a környék történetét, kialakult építési szokásait. Hagyományos jellegű, egyenletes arculattal beépült, régebbi utcában – mértéktartással és jó ízléssel felvállalva a mai arcot – ne zavarjuk meg a modernség ürügyén az épülettömegek örökségbe kapott harmóniáját.

Ahol ez az illeszkedés nem teljesíthető, mert nincs mihez, mert már nem fedezhető fel a rend, amihez igazodni érdemes, ott fogadjunk fel egy jó kertészt, és bízunk a fák és bokrok jótékony, mindent megszépítő erejében. Néhány év múlva már azokban gyönyörködhetünk...

Az utóbbi 10-15 évben frissen beépülő, fiatal lakóterületeken kevésbé merül fel ez a gond, az új családi házak nagy része a „mediterrán” jegyében épül. Meleg színű falak és a kerítések felett kilátszó egyformán alacsony hajlásszögű, körbekontyolt tetőzetek határozzák meg az alap-karaktert. Tapaszthatató földszintes, alacsony utcai garázsos emeletes, illetve köztes változatban is, ahol csak a ház középső része emelkedik ki, körbefonva a földszint feletti cserépsorokkal. Ezeknek vegyes telepítése folyamatos hullámzásként jelenik meg az utcaépben. Csak néha kándikál ki ebből a harmóniából egy-egy befészkelődött hófehér „modern”.

Illeszkedés városi környezetben.

Ha fittyet hányunk a környezetre, attól az még nem „modern”, inkább roppant kínos.

Fontos felismerni a különbséget abban, hogy mi az ideális kialakítás, és mi a maximálisan kiskajtolható lakóterület. A több nem minden esetben jobb.

Harmonikus összkép és mégis különböző, változatos kialakítások - figyeljünk az épített környezetünkre és lehetséges.

Az egységes homlokzatok által lehetővé tett elrendezés-változatok néhány példája.

Székesfehérvár két évtizede a befektetők által finanszírozott többlakásos társasházak látványosan gyarapodó korszakát éli. Kertés városrészek nagy telkein megszülettek a „lakóparkok”, általában családiház léptékű épületek, zárt kerítés védelmében, sorházként katonás rendben vagy szabadonálló módon laza fűzérben telepítve,

A több emeletes, városias jellegű háztömbök kezdetben a meglévő lakótelepek közelében épültek, részben mérsékelt igényű szociális bérleményekkel. Ugyanakkor megvalósultak eddig szokatlanul elegáns lakások is, szép kilátásra tájolt teraszházas elrendezésben. Ma sorra emelkednek a főutak menti vagy rekreációs területek környékén kijelölt fejlesztési övezetekben a modern, urbánus külsejű többlakásos házak. A forgalmas utakra néző homlokzatok zártabb megformálásúak, a nyugalmasabb helyeken, belső udvarokon az erkélyek, teraszok sora teszi kellemesen oldottá az épületek tömegét. A lakó számára luxusértékű a terasszal kialakult x-edik szoba, a természet belopódzása a lakásba. Ám megeshet, hogy a házak északnyugati sarkára is betervezett, napot soha nem látó, elegáns üvegmellvédés lakáskertek igazából majd csak a móri árok hancúrozó sűvölvény szeleinek okoznak féktelen örömet.

A lapostetős házaknál a legfelső szinteken egyre gyakoribb - a lakással közel azonos alapterületű - fedett teraszszávvval körbevett, „pent-house” lakások kialakítása. Néha a teraszképzési buzgóság az építménymagasság számítás kikapuit megnyergelve, szinte soha véget nem érő magasságú, léptékvesztett, környezetétől idegen, zavaros tömegű, hatalmas házat eredményez.

Ha régebbi beépítésű területek szanálása, fejlesztése során a helyi jogszabály lehetőséget ad a magasabb házak építésére, tehát az épülettömeg az illeszkedés helyett némileg elrugaszkodhat a meglévőtől, elfogadható építészeti gesztus a hagyományos arculat jelzésszerű megidézése a homlokzat megjelenésében.

A városban szemlélődve számos helyen találhatunk szép példákat arra, hogy miképpen tudnak illeszkedni egymáshoz az eltérő korok különböző stílusú épületei. Egyik sem azonosul a másikkal és mindegyik őszintén viseli saját korának arculati jegyeit. Van, amelyik valamivel nagyobbra nőtt, vagy a meglévő maradt el a növésben, míg egy másik kicsit színesebbre sikeredett, de látszik, hogy jó szomszédként beszélgető viszonyban élnek egymás mellett. (fotók a 124. oldalon)

A múlt századi munkáslakás építési akciók eredményei a város mai lakásállományának is még jelentős és sajátos hányadát jelentik.

TÁTRA – MÁTRA – FÁTRA UTCÁK - A Balatoni út kanyarjában a 3 utcányi telep kis épületei valójában szerényebb munkáslakások, a karakterük szerint - az építés kora és célja dacára - egyszerű, hagyományos oromfalas falusias lakóházak. A hosszú, keskeny telkek is alkalmasak voltak a házi kertgazdálkodásra. Az utcák, a házak máig szinte eredeti állapotukban maradtak meg. Nem látható átszabott utcai homlokzat, térdfalas magasztás, vagy tetőből kiálló felépítmény. Már a mai falusi utcákon sem tapasztalható ilyen zavartalan egységes karakter. Mintha megállt volna az idő ezen a tájon. A terület és a házak örökségi értéke – az egy-két „renitenssel” együtt is – a Kárpát-medencei építési hagyományok alapjait őrző együttesben rejlik, ami ezért helyi védelmet igényel. Kiemelt településképi érték a Balatoni útemelkedő szakaszáról a cseréptetők sokaságának, különleges festői látványa.

A fejlesztések, felújítások során csak olyan beavatkozások fogadhatók el, melyek nem változtatják meg az épületek jellegét, tömegét, tetőzetét és utcai homlokzatát, azaz nem bontják meg az együttes ma-napság oly ritka, egységes falusias arculatát, hangulatát.

Ajánlatos a Tátra és Fáttra utcák által közrezárt tömbbelső beépítése esetén a meglévő léptéket, telekosztást, ritmust, paramétereket változtatlanul megtartani, és a kialakított újabb, kicsi telteken mintegy továbbfolytatva a meglévő örökséget, jórészt a településkép védelmében. Ma is szükség van egyszerű, gazdaságos, mértéktartó kiskertes lakásokra, házakra.

Itt az épülettömegek és a tetőzetek illeszkedése kötelező!

PALOTAI ÚTI HÁZSOR – A nagyvárost elhagyva, a Palotai út északi végében, a Hosszú-temetőn túl, apró, keskeny telkeken szorosan sorakozó kis házak állnak. A szinte mesébe illő egyformaságuk és a köztük lévő tömör kapuzatok miatt folyamatos, szinte zárt térfalat alkotnak. Az első tíz ház oromfalas rendjét a házsor második felében az úttal párhuzamos tetőgerincek váltják fel. Ugyan munkáslakások céljára épültek 60 évvel ezelőtt, a harmonikus összhatás – a szerény költségek érdekében tudatosan vállalt falusias jelleg – még ma is érintetlenül érvényesül. Ez a szokatlanul egységes karaktert megőrző utcakép örökségi értéket jelent, amelyet vétek megtörni. Bár egy nagyra sikeredett tetőablakpár már megpróbálkozott.

Az épületek hosszúházás tömege, a födémre ültetett nyeregtető idomok, a cserépfedés és az 1-2 ablakos utcai homlokzat összképe változatlanul megőrzendő. A tetőtér esetleg igényelt hasznosításához szerény méretű, egységes tetőablak típusok kidolgozása szükséges. Az udvarra néző tetősíkokon a síkban fekvő ablak vagy egy kisméretű ablak- felépítmény nem zavaró, ha az utcavonaltól 6 méterrel beljebb készül.

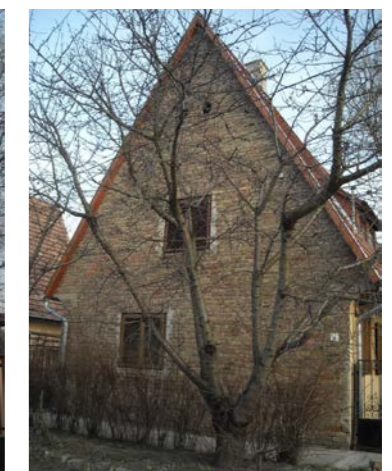
Az Országos Nép- és Családvédelmi Alap (ONCSA 1940-1944) a nagycsaládos falusi nincstelének és munkáscsaládok támogatására alapított állami szociális szervezet volt. 12 ezer típuslakást építettek telepszerűen a rászoruló családoknak, típustervek alapján, melyekhez a tájegységenkénti falusi lakóházak szolgáltak mintául.

BATTHYÁNY UTCA - A sóstói Batthyány utcai épületeket 1938ban sokgyermekes szegény családok számára bérlakásnak szánták. A négy, fésűs beépítésű ház szokatlanul magas hajlásszögű nyeregtetővel készült, a galérián oldották meg a gyerekek hálóit. A nyerstégla burkolatú házakat, tömör téglakerítés kötötte össze, középen kapuval. Az utcai falba konzolos padot építettek, esővédő tetővel. A magyaros, erdélyi ornamentikájú, egyben modern házak terveit Thomas Antal vázlatai alapján Schmidl Ferenc és Molnár Tibor, fehérvári építészek készítették. (archív foto: Molnár Tibor)

A házsor mai állapotát nézve, később ahány, annyi féle módon újjították vagy bővítették a házakat. Vonatkozik ez a téglaburkolatra, a nyílászárók méretére, anyagára, kerítésre egyaránt. Már csak egyetlen utcai homlokzat őrizte meg az eredeti elegáns téglafelületet, a többi különböző színű vakolatot kapott, a házak stílusától idegen homlokzati motívumokkal.

Az épületegyüttes nemcsak az eredeti egységes küllem, hanem a megkomponálás művészi színvonala miatt is örökségi érték. Törekedni kell, hogy további felújítások során az eredeti szellemiségétől idegen, új motívumok ne készülhessenek (bővítmények, tetőfelépítmények, stb). Minden változtatás főépítési közreműködést igényel.

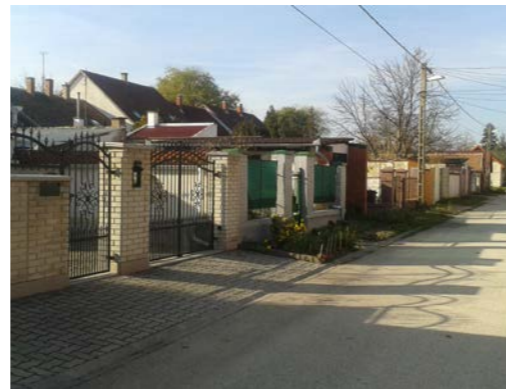
Bízunk benne, hogy majd egy jól működő helyi védelmi rendszerrel sikerül kidolgozni azokat az ösztönző módszerek, melynek segítségével legalább az utcai homlokzatok téglaburkolata és az eredeti kerítés helyreállítására egyszer sor kerülhessen.

FELSŐVÁROSI ONCSA TELEP - A Felsőváros is helyet adott az ONCSA-program megvalósításához. Az 1930-40-es években, angliai mintára, munkás-, és tisztviselő negyed épült, apró telkeken, földszintes sor- és ikerházakkal, a terület közepén parksávokkal, a közép pontban üzlettel. A telep és háztípusai a Városi Mérnöki Hivatal közreműködésével készültek, Schmidl Ferenc és Kotsis Iván terve szerint. Az egymás mellé épített, apró házakhoz a hátsó utcára nyíló kis hátsó kert tartozott. A terület ma összességében egy színes, rendezett, kis meseváros hangulatát árasztja, épített örökségi értékünk. (archív felvétel: Molnár Tibor 1941.)

A lakások, bár kicsik, belső elrendezésük, kertkapcsolatuk kedvező és kisebb bővítésre, átalakításra is nyújtanak lehetőséget. A terület főutcáján, a Tompa Mihály utcában előfordul néhány furcsaság, nagyra vágyó gesztusokkal megnövelt, oda nem illő megoldásokkal átalakított szakasz. Ám még így is érezhető az összhang. A szűk belső utcákban kellemes nyugalom honol, a délre néző, „lakóházas” oldalon harmonikus, egységes utcakép érvényesül. A szemközti hátsó kertvégekre ez már nem vonatkozik. Be kell látni, a fejlődés tette szükségessé gépkocsibeállók, garázsok létesítését. Különösen a sarkokon ennél nagyobb „térfoglalások” is tapasztalhatók.

További felújítások esetében az eredeti paraméterek változatlanul követendők (ereszmagasság, tetőidom, hajlásszög, stb.). A tetőtér hasznosítása esetén ne készüljön az utcai tetősíkot megbontó felépítmény. Szigorúan kerülendők a látványos „egyéni kitörések”. Ez a sokutcás, sajátosan kedves hangulatú negyed kezdettől fogva az egyszerű kislakások, kiskertek egységes vidéke.

Az 1930-40-es évek építési lázában a módosabb, kisvárosi polgári rétegek részére készült bérházak, vagy telekosztások is látványos mértékben növelték Székesfehérvár lakásállományát.

SZÉNA TÉR - A „vitézi telek” fogalma Székesfehérváron is az 1920-40-es évek egyik sajátossága, elnyerésének fontos alapfeltétele a megfelelő katonai kitüntetés birtoklása volt. Többek között a Belváros közelében, a Széna téren is osztottak ingatlanokat.

A kapott telkeket szabadon álló, alápincézett, kétemeletes, jobbára sátozott, minőségi lakóházakkal építették be. Bár az épületek nem teljesen egyformák, az utcásor egységes arculatú, a 30-40-es évek modern ízü divatja szerint épültek, enyhén tagolt tömeggel, finoman egyszerű, igényes megoldásokkal. Formai jegyeiben némileg emlékeztet az akkoriban divattá vált sátozott kockaházakra. A házak tervezői között Thomas Antal és Schmidl Ferenc neve is szerepel. Ma már csak egyetlen ház képviseli hűen az egykori homlokzat karakteres elemeit. Mai felújításuk, korszerűsítésük során érdemes lenne megőrizni, sőt visszaállítani az eredeti településképi építészeti értékeket (tetőidom és zavartalansága, eredeti osztású fa nyílászárók, zsalugáterek, bejárati ajtók, korabeli lakatosmunkák, szolid, egyszínű homlokzatszínezés). Kerülni kell a stílusban nem illeszkedő, öncélú, hivalkodó elemeket, igénytelen applikációkat, harsány, többféle szín ügyetlen alkalmazását.

ALSÓKIRÁLYSOR - Korban és stílusban hasonló emeletes házak együttese áll a középkorban Budáról érkező útvonalon, a közeli Alsó-Királysor kanyarjában. A többlakásos egységekből ikresen összeépített három tömb ugyancsak a háború előtti modern építészetünk jegyeit viselte, melyeket mára már csak az egyik házrész őrzött meg egészében. A formajegyek alapján érzékelhető, hogy az épületek nem egy időben épültek, és tömegük tagolása is a helyszín adottságait követve kissé mértékben különbözik. Ugyanez a finom változatosság tapasztalható a homlokzatokon is. Két ház jellegzetessége a konzolsoron támaszkodó, íves záródású loggia-erkély. A kőkeretes kapuk is elegáns, szép elemei az együttesnek.

A városban még számos helyen megtalálható e kor kiváló fehérvári alkotóinak, a Schmidl Ferenc - Molnár Tibor építészpárosnak a keze nyoma. Ezek közé tartozik a három megmaradt vámház is, melyek mindegyikéhez szolgálati lakás is tartozott. A Palotai úti ház különlegessége a fehérfalú, zöldablakos meseszerű épülettömeg a magas házak tövében, míg az Úrhidai úti kereszteződésben állónak a főhomlokzat lágyan ívelő, elegáns síkja. A Budai úti vámház körül hajdanán egy egész épületegyüttes alakult ki. E kor sajátos jegyeit viseli a Balatoni úton a négyszintes pontházak sorát megfelelő kis emeletes kockaház is, amelynek homlokzatai még híven őrzik a ház 30-as évekbeli, eredeti hangulatát, zsalutáblás ablakszerkezeteit, igényes bejáratát. A sóstói vásártér domború falú hajdani cédulaháza, vagy a Fiskális úti földszintes nyaralók is kiemelkedő épített emlékei e korszaknak.

Méltó az utókor megbecsülésére és megtartó igyekezetére e termékeny korszak csinos, szerény, hangulatos építésze, Székesfehérvár értékes arculati öröksége!

Azonos magasságú épületek egységes utcaképet alkotnak.

Kerüljük az épület korától, jellegétől idegen tetőfelépítményeket és divatosnak hitt díszítéseket!!

A XIX. századi külvárosiasodás kezdetben a telek hosszában épült, utcai oromzatos, 1-2 ablakos homlokzattal, többnyire vályogfalas, nád-tetős, azaz hagyományos parasztházak megjelenésével indult. Majd ezt oldotta fel a városiasabb, módosabb hatású, utcafrontra épített, oromzatmentes háztípus divatja. Ezek közé toppant be az 1930-as években, előkelően a telek közepére építve, a sátoztetős villa, a kockaház. Látványos sikere az 1970-es évekig tartott és tízezerszám áll ma is az ország bármely településén, mint a XX. század népi épülete. Falvainkban sorra nőttek ki – városiasodó érzetet keltve – az egyforma kockaházak, leváltva a sokszáz éves múltú, organikusan fejlődött parasztházat, megbontva a tipikus magyar faluképet. Nagyvárosaink peremén is megjelent, ott az elfalusiasodás jellegét öltötte. (Fehérvár első, klasszikus, négyzet alaprajzú sátoztetős épülete valószínűleg Bánó kötélmester 1931-ben épült háza volt a mai dr. Koch László utca 13. szám alatt.) Még nem sikerült kideríteni, hogy ki tervezte a kockaház prototípusait, úgy tűnik a „népakarat” adta kézzől-kézre, miközben az állam által szorgalmazott, más építészeti kínáló típusházak nem váltak népszerűvé.

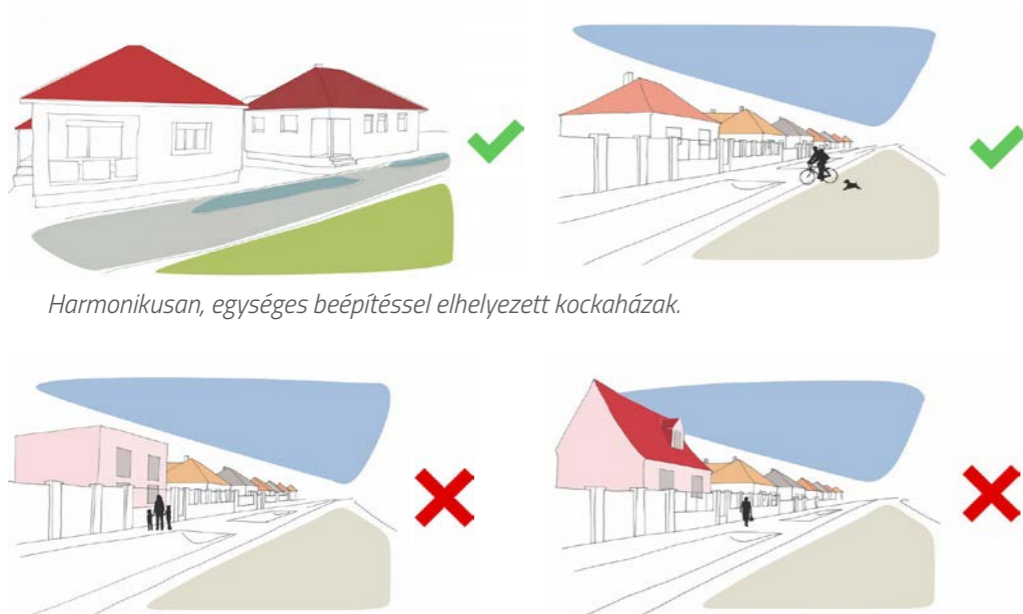
A kockaházak fő jellemzői a 9x9, vagy 10x10 méteres méret, a négyzetre szerkeszthető leggazdaságosabb gúla tetőidom, rajta átlós palafedés és az utcára néző hármablakok. A főbejárat a ház oldalához simul 3-4 lépcsőfokkal. Ezzel a lábázat is megnő. Idővel a bejárat egy kis keresztzárnyal vált fedetté. Alaprajzi jellemzői minden esetben a középső főfal és az utcára néző két nagyszoba. No és a modern ember számára nélkülözhetetlen fürdőszoba is már szerves része lett a háznak! Kreatív mester keze alatt a főhomlokzat vakolatdíszítést, nyílászorúkeretezést is kaphatott.

A modern, városias szokások elterjedésével 1945 után népi építészettünk nem volt képes lépést tartani. Ám kockaházaink, bár látszólag szinte dacként születtek a történelmi lakáskultúránk gyökeres megváltoztatására, mégis sokkal közelebb állnak parasztházainkhoz, a falvainkban lakók és az ott dolgozó mesteremberek mentalitásához, és így saját múltunkhoz, mint azt többnyire gondolnánk. Ez többek között – az esetleges lelakottnak látszó állapot ellenére is – az építés megbízható műszaki minőségére, a falak feltételezhető stabil szerkezetére vonatkozik.

A közelmúltban még pejoratív jelzőkkel illették a kockaházakat tömeges unalmasságuk miatt. A mai, szinte megállíthatatlan arculati stíluskeveredés láttán inkább megnyugtató, biztos pontként hatnak. A kockaházak könnyen felújíthatók. Az alaprajz a középfőfal tiszteletben tartásával korszerűsíthető, és a telek adta lehetőségeken belül

bővíthető. A kiemelt földszinti padlóvonal általában megővta a falakat a felvizesedéstől. A homlokzatok is jó alapot adnak egy modernebb hangvételű arculat megformálásához. Az eredeti architektúra nem korlátozza a falak utólagos hőszigetelését. A sátoztető lecserélhető és a statikus áldásával a tetőtér is hasznosítható.

Harmonikusan, egységes beépítéssel elhelyezett kockaházak.

A harmonikus utcaképben az illeszkedést nem követő épülettömeg idegen, zavaró látvány

Mindezt már Székesfehérváron is többen is felismerték és jó példát kínálnak, hogy mások is kedvet kapjanak a kockaház mai igény és ízlés szerinti „újrahasznosításához”. E bemutatott felújítások, bővítések, átalakítások mindegyike, bár teljesen új arcot kapott, a változás mértékével együtt is harmonikusan illeszkedik a hagyományos utcaképhez. A kockaház egyik fő jellegzetességét, a két hármablak nyílását szinte mindegyik megőrizte...

A „mediterrán” a XXI. század kockaháza. Története pontosan ugyanaz, mint nagyhírű elődjéé, a korábbi idők népszerű, mindenhol tömegesen megjelent, puritán típusáé. Valószínű senki nem tudja már itt sem kibogozni, hogy ki találta ki, mikor kezdődött és miként terjedt el divatja 20 év alatt hazánk minden táján. Fehérváron a belvárost és a lakótelepeket kivéve már szinte minden utcában megjelent, függetlenül a befogadó környezet arculatától. Azokon a részeken pedig, melyek épített előzmények nélkül az utóbbi két évtizedben népesedtek be, szinte nincs is gond az áhított illeszkedéssel, mert ez a típus az egyeduralgó. Már az a kakukktójas, ami nem mediterrán.

Mi lehet a rejtély, miért vált olyannyira közkedveltté – szinte kizárólagos kedvenccé – ez a tagolt tömegre ültetett, ugyancsak bonyolult geometriájú, laposabb hajlásszögű, oromfalak nélküli tetőzettel fedett háztípus? Valószínűleg a kérdésben rejlik a válasz. Próbáljuk meg kibogozni!

Elég csak rápillantani az alaptérképre, a hagyományosnak tartott házak kontúrja egyszerűbb, zártabb, általában négyzet, téglalap vagy L alakú. A tagolt alaprajz, bár több lehülő falfelületet eredményez és olykor a szerkezeti rend is kuszára sikeredik, kedvező, intenzív kertkapcsolatokat tesz lehetővé a ház különböző tájolású pontjain. Különösen, ha azt is figyelembe vesszük, hogy a földszintet általában nem emelik ki, padlószintje szinte ráül a környező terepre. Előfordul, hogy a ház eltűnni látszik az utcaképből és a kerítés mögül csak az alacsony tető mutatkozik meg.

A Kárpát-medencében kialakultnál jóval laposabb tetőzet is egy látványos elrugaszkodás az ősi tapasztalatokra épülő hagyományostól. Lehet, hogy az alacsony hajlásszög ily módon megfogalmazott vonzalom a déli, melegebb vidékek felé, amit az építési divatlapok is népszerűsítenek. Ezt az érzetet fokozza a díszítő nyerstégla, mint ahogy az elterjedt megnevezés is a toszkán tájat sugallja. Minden, ami viszonylag alacsony hajlású cseréptetővel fedett épület, az a köztudatban már „mediterrán”. Bár e hazai változat összevetése a közép-itáliai lakóház építészettel nagyobb elmélyülést igényel, csakúgy, mint a tagolt alaprajz, ami önmagában nem jelent gondot, de ha túlkomplikált és zavaros, akkor igen. Ez viszont már jóval túlmutat az arculati elemzés kérdéskörén.

E divatos mai lakóház általános jellemzője, hogy érthető módon nem erőltetik a tetőtér beépítését. Ez akár erényük is lehet. Sok a földszintes, bár a legtöbbjük emeletes, az is gyakran csak a középső rész parancsnoki híd szerű kiemelésével, amit pörgős szoknyaként körbefog az alsó szint zaklatott tetőzete.

Köztudott, hogy ezek az épületek költségesebbek, mint az egyszerűbb tömegű, tetőzetű házak. Több a homlokzati, szerkezeti fal, a tagoltságból adódó áthidalási kényszer. A számos gerinc és hajlat miatt a vágott cserép fele síttra kerül.

Egyeként idegenül hatnak a hagyományos családi házak között. Egységes beépítésben, dús díszkertjeikkel, igényes kerítésekkel jómódot árasztó, elegáns utcaképet nyújtanak, ahonnan már csak a honos fajtákkal beültetett kétoldali fasor hiányozik

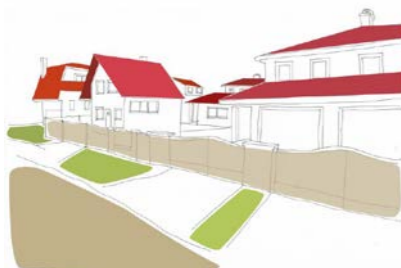
Különböző homlokzat-osztású, mégis egymáshoz illeszkedő házak - telepszerű beépítés.

Harmonikus és mégis változatos beépítés.

A környezet beépítésébe nem illeszkedő mediterrán ház.

Újonnan beépült tömb, egymáshoz nem illeszkedő vegyes háztípusokkal.

Bonyolult épülettömeg és a rikitó színhasználat kerülendő!

Ahogy a több évszázados, de még a hatvan éve kialakult utcákban is minden korszak, minden építési divat megjelenik, úgy formál jogot a mai kortárs építészet is, hogy letegye névjegyét a már kialakult utcaképhez.

A történelmi belvárosban csínján kell ezzel bánni, ugyanis ott igen nagy a tévedés lehetősége. Ügyetlen kézzel és túl nagy önbizalommal hozzányúlva a modernnek hitt visszásan hat. Lehet a sokszínű történelmi környezetet tisztelve is újszerű modern gesztusokkal beilleszkedni, mint ahogy ezt a termékeny legendás Csitáry-érában Kotsis Iván, Schmidl Ferenc, a közelmúltban Pordán H. Ferenc, Schulz István, Zalka István, vagy az utóbbi években Vadász György, Potzner Ferenc tette. De lehet szándékos különállással is jeleskedni, ám ez csak keveseknek sikerül. Az utóbbiakhoz tartozott az 1930-as években Hübner Tibor vagy Molnár Tibor, akinek a Bauhaus szellemében megépített várkörúti saját háza még 80 év elteltével is elismerő csettintést vált ki.

A helyi közvélekedés még 40 év elteltével is óvatossággal közelít a klasszicista szálloda-palota tözsomszedságában Lázár Antal, Reimholz Péter neves építészek áruház-kubusához, amit viszont a modern magyar építőművészet kiemelkedő, emblematikus alkotásként tart számon. A hagyományoshoz erősen kötődő szemlélők nehezebben fogadják be a szokatlan, számukra idegennek ható építészeti megjelenést, de elő szokott fordulni az ilyesmi festők, zenészek később világhírűvé váló alkotásaival is. Ettől a világ még nem áll meg, az építészet terén sem. Helyük van a színvonalas kortárs épületeknek nálunk Székesfehérváron is, akár nagyobb intézmények, bérházak, lakóparkok, de a magánélethez csatlakozó családi házak építésében is.

Épület, amelyen látszik, hogy ma épült, számtalan akad, különösen az építésre buzdító akciók és befektetői hajlandóság gyümölcseként. Az igazi kortárs alkotás viszont egyáltalán nem szokványos, hanem előremutató: újszerű tömegformálás, igényes anyaghasználat, egyedi építészeti gondolatok és őszinte építészeti viselkedés művészi ötvözet. Némileg különálló, magányos. Ezért nem mindegy, hogy milyen táji, építészeti szövetben ver gyökeret. A már kialakult, „beállt” arculatú, hagyományos térfalban érzékeny, visszafogottabb módon illik megfogalmazni az újat, nemcsak a környezet harmóniáját, hanem a friss jövevény érvényesülését is féltve.

A meg nem értés sűrű közegében előfordulhat, hogy a haladó szándék szimpla polgárpukkasztásnak hat. Sajnálhatók azok a remek, igényes, kortárs épületek, melyeknél nem sikerült megfelelő helyszínt találni ahhoz, hogy az újszerű építészeti gondolat kiteljesedhessen. Kell a finom szál, amivel a Ház kötődik a Helyhez, a biztosság, hogy csak ide

születhetett. Ez teljesül egy sziklás dombra hosszan simuló ház felfelé törekvő, hullámzó tetőzetében, a magaspontra helyezett tégladoz stabil nyugalmat árasztó tömörségében, a gyermekeknek szóló, puritán épület finom játékos jelzéseiben. Szép építészeti gondolat a belvárosi tűzfal művészi átlényegülése a csupasz téglá dekoratív textúrájával, vagy falusias környezetben az ízig-vérig merész, új házon a hagyományos mellett a szokatlan forma, a fa barnája és a ragyogó fehérség ellenpontként történő megidézése. Unikális tömeg esetében elegendő lehet a laza, levegős telepítés, hogy a szokásostól eltérő megfogalmazás, a vállalt távolságtartás udvariasan kifejeződhessen.

Ami ma nagyon divatosnak hat, az holnap már ódivatúnak számít. A futószalagon szállított, tömegben termelt gyártmány előbb-utóbb elavul és lecserélik. Nagyobb időtávlatokban ez az építészetre is igaz.

Nagy szükség van a városképben az előremutató, színvonalas építőművészeti kortárs alkotásokra. Ha a ház csupán attól szokatlan, hogy lapostetős, féktelenül tagolt, léptékvesztett és tájidegen, súlyos tévedés, az még nem modern, nem kortárs.

Széles a lehetőség, ám keskeny az ösvény... Erre hivatott a főépítészeti tervszűri kritikus szűrője.

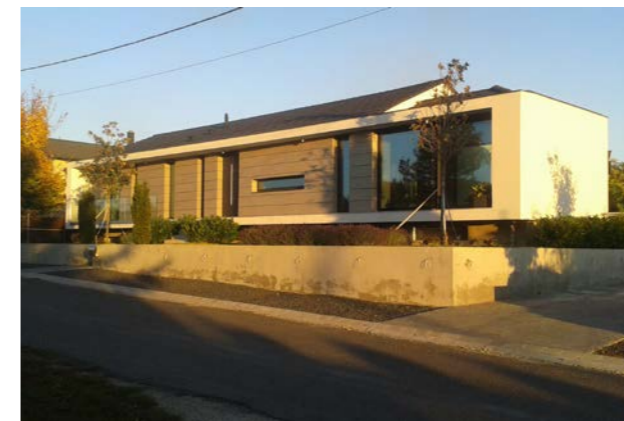
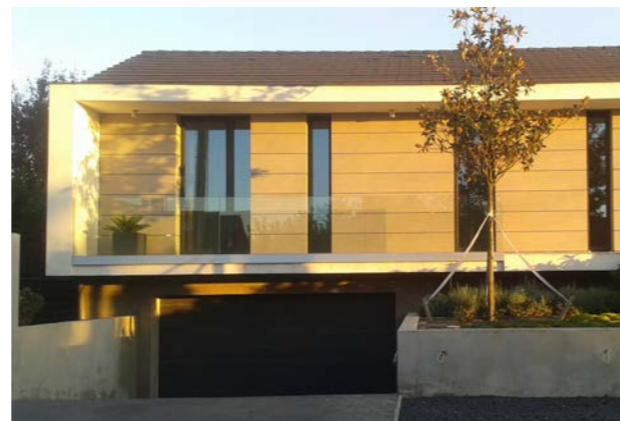
A modern családi házak is szépen illenek a táj- és városképbe, amíg tiszteletben tartják annak kialakult szabályait.

Az egyedi, hagyományostól eltérő formálást érdemes olyan telken megvalósítani, ahol kellő tér áll rendelkezésre az épület érvényesüléséhez.

A modern családi házak is szépen illenek a táj- és városképbe, amíg tiszteletben tartják annak kialakult szabályait.

Erősen hagyományos beépítésű környezetben ildomos az új épület tömegének illeszkedése

Modern forma, visszafogott anyaghasználat.

A sűrű beépítés általában fokozottabb illeszkedést igényel

Ezt ne!

Várfok utcai bérház – KOTSIS IVÁN 1938 | Rákóczi úti ház - HÜBNER TIBOR 1938 | Várkörúti lakóház – MOLNÁR TIBOR 1934 | Kultúrház – SCHMIDL FERENC 1940 | "Vasalóház" – MOLNÁR TIBOR 1936

Ifjúság Háza – SCHULZ ISTVÁN 1972 | Gugásvölgyi úti lakóház – PORDÁN H. FERENC 1994 | Technika Háza – PORDÁN H. FERENC 1978 | Budai úti lakóház - ZALKA ISTVÁN 1980

Megyei Levéltár bővítés – POTZNER FERENC 2014 | Kossuth utcai polgárházak – VADÁSZ GYÖRGY, VÁNCZA LÁSZLÓ 1994 | Domus bútoráruház – LÁZÁR ANTAL, REIMHOLZ PÉTER 1976

Amíg a család a házban, a négylábú kedvenc a kutyaházban, a négykerekű a garázsban „lakik”. Általában. A nagyvárosi tömeges „csillaggarázsokkal” más fejezet foglalkozik, ám kertés házaknál is gyakran előfordul, hogy pénzügyi okokból, vagy szemlélet alapján a szabad ég alól indul reggelente az autó. Léteznek ideiglenesnek ható megoldások is, keretekre feszített ponyvák, lábakon álló könnyed tetőzetek, kereskedelemben készen kapható különféle alkalmasságok, akár mozgatható kivitelben. Ezek általában a telek mélyében kapnak helyet. Igényes kivitelű fedett beállók, csinos pergolák, időtálló színes árnyékvitorlák szerencsés esetben a település képével is jó kapcsolatot ápolhatnak.

Az épített garázs, akár önálló tömegben, akár a ház részeként már komolyabb beruházást képvisel. A döntést általában – az építészeti kompozíciós szándékon túl – az is befolyásolja, hol feszülnek jobban a húrok, a pénztárca, vagy a beépítési százalék esetében. A főépület elé telepített változattal, még ha egyébként szabályos is, az lehet gond, ha léptékében nem mindig tud azonosulni a térfal többi elemével, különösen a zárt sorú beépítés esetében, bár a hólapátoláskor kétségtelenül nagy előnyt jelent az utca közelsége. A közvetlenül az utcavonalra telepített garázkapu esetén fokozott figyelmet kell fordítani az járdán közlekedők biztonságára!

Szép példák találhatók arra, ahol ez nem okoz településképi sebet, és a garázs különálló tömegének látványa a ház tudatosan megtervezett, kedvező, igényes kompozíciós eleme lett. Ilyen esetekben meg kell oldani a két egység összekötését, a szerves egység megteremtését, legalább fedett pergolával, védőtetővel, a jogszabálynak megfelelően.

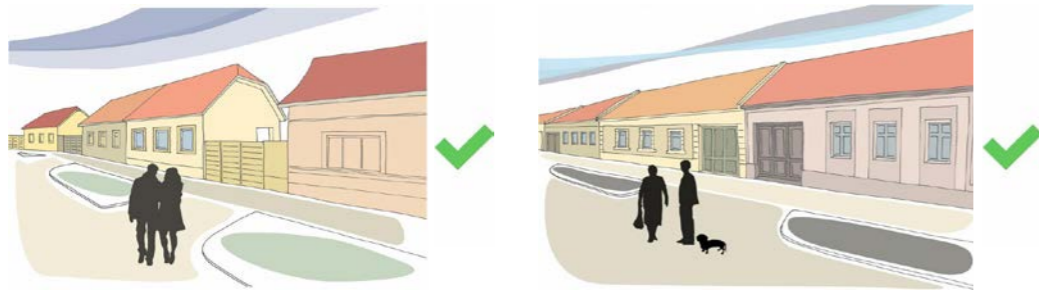
Manapság már kevésbé szokás, hogy egyedi épületeknél a gépkocsi tárolását a pincszinten vagy a félig kiemelkedő alagsorban oldják meg. 5 méteres előkertben ez nem is oldható meg. Elég riasztóan hatnak a korábbi, sosem használt, gazzal benőtt, hajmeresztően meredek lejtők. Beljebb telepített, kissé kiemelt ház esetén ma is elfogadott megoldás.

Mivel a behajtás a közterület irányából várható, ezért a homlokzatképzésnek meghatározó felületét jelenti a korszerű nagyméretű garázkapu, amiből már széles a választék. Az arculat szempontjából egyik fontos döntés a szín kiválasztása. Kevésbé meghatározó az igazodás a ház többi nyílászárójához, inkább azt kell figyelembe venni, hogy tekintélyes méretű világos, sötét vagy színes foltként hogyan illeszkedik a vakolatok, falburkolatok színvilágához.

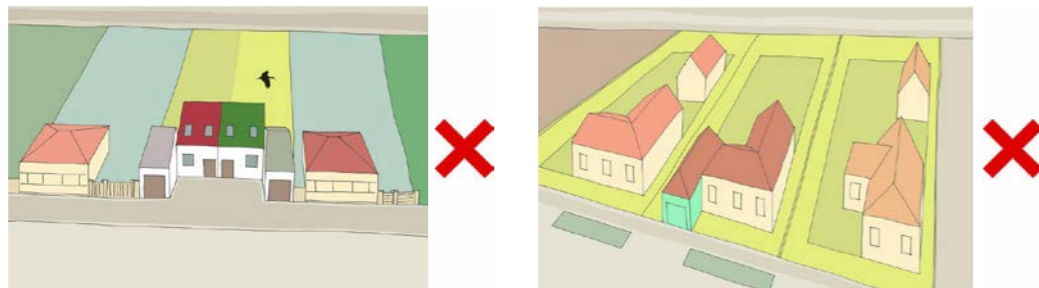
Praktikussági és esztétikai szempontból is érdemes ügyelni a garázkapu beépítésének síkjára, túl azon, hogy a szerelés és a működés miatt a síkja a falban eleve meghatározó. Nem csupán a csapóeső elleni védelem, hanem a homlokzat kedvező plasztikussága érdekében is érdemes tervezéskor ezzel a kérdéssel is foglalkozni.

Az is megérthető, ha valaki úgy gondolja, hogy fontosabb a saját és családja hajlékának komfortja, mint az autójának „lakáskörülményei”. Főleg ha nem ragaszkodik a fűtött garázból indított reggeli starthoz, egy lábakon vagy szép falon álló csinos, igényes részletképzésű előtető is elendő, hogy megvédje éjszakára az autót az esőtől, hőtől, tűző napsütéstől. Végül is napközben a városban parkolva sem tart fölé esernyőt...

A garázkapu az utca meglévő jellegzetes elrendezésében kerül kialakításra.

A rosszul elhelyezett garázs megtöri az utca átláthatóságát, és közlekedésbiztonsági szempontból is veszélyt jelent.

A garázsajtó és a kisméretű garázsablakok nem tudják helyettesíteni az utcai homlokzaton a kialakult nyílászáró-osztás megjelenését.

Ez az a kérdés, ami évszázadokon keresztül fel sem merült, de még az 1960-80-as években sem, legalábbis nem jövőbe látó komolysággal, amikor a városrésznyi lakótelepeket építették. A 4-10 emeletes házak „nullszintjén” csak a lakók töredékének jutott gépkocsi tárolásra alkalmas helyiség. Ezek megközelítéséhez viszont óhatatlanul szürke betonburkolatot kapott a házfaltól az úttestig húzódó teljes széles sáv. Idővel kezdték felismerni az egyre duzzadó hiányt, akkor létesültek – egyéb lehetőség híján – a szellemvárosnak is beillő sokutcás garázsvárosok a város szélein, vagy a garázssorok a kisebb forgalmú zsákutcákban, akár a történelmi belvároshoz közeli szabad helyeken is. Ezek jó része garázsszövetkezetbe tömörült magánszemélyek finanszírozásában épült. A 25 évvel ezelőtti nagyvonalú döntés, hogy a többi 20 négyzetméterenként magántulajdonba adták, alighanem örökre megpecsételte e jelentős nagyságú, jobb célra alkalmas, értékes területek sorsát. Az autósok nagy részének továbbra is maradt a „csillaggarázs”, ami viszont azóta is parkolóként terheli túl, az ebben amúgy is nagy hiányt szenvedő városi közterületeket. Nehezen feloldható, súlyos örökség mindez a mai Székesfehérvár számára.

Hogy mindennek mi köze van a településképhez? Vajon hosszabb távon is bele kell törődni, hogy az utcán, a házak között, vagy a nagy udvarokban parkoló autók tömegének látványa elválaszthatatlanul hozzátartozzék a mai város arculatához?

Az összefüggő nagy betonfelület, mint látvány, a színes, fényes, mozgalmas autóáradat ellenére is sivár, nem ez teszi az utcát, teret, városrészt széppé, vonzóvá. Az esztétikumnál azonban jóval nagyobb gondot jelent, hogy a parkolásra és megközelítésére fenntartott fojtott lélegzetű betonfelület városi léptékben egy óriási terület gazdaságtalan felhasználását jelenti, egyben meggátolja a talaj természetes szellőzését és fokozza a nyári kellemetlen hőérzetet. A belváros festői szűk utcáit és a város legszebb fasoros utjait kétoldali zárt autósor kíséri. Érdeemes egy pillantást vetni a magasból a százlakásos „Lottóház” udvarára is. Eközben a gépkocsik száma egyre nő!

A mai nagyváros létkérdése, hogy megvalósuljanak a stratégiai területeire, elsősorban a történelmi belváros környékére és a sűrű lélekszámú övezetek tartalék területeire kidolgozott víziók, amelyekkel orvosolható a gépkocsik tömeges elhelyezését célzó, bonyolult és költségesen feloldható probléma halmaz, amihez társadalmi megértés is szükséges. Az új nagy beruházásoknál a mélygarázs lassan megszokott követelmény, javasolt kötelezővé tenni. A meglévő nagy udvarok, tornapályák alá bekerülő garázsszintek, vagy a játszótéreket magasba emelő zöldtetős parkolóházak – akárcsak a 30-as évek strandöltözői tetején a női-férfi napozó – lehet, hogy ma még szürreális vállalkozásnak tűnnek, de a jövő tántoríthatatlanul ebbe az irányba halad.

Gyermeteg hasonlaltól élve a tető a ház kalapja. Legfontosabb feladata, hogy megvédje az alatta lévőket, az épületet, lakóit, tárgyait az időjárás viszontagságaitól. Az emberiség történetében a hajlék a tető építésével kezdődött, ez jelentette a védelmet. Csak később keletkezett a fal, amely a tetőt a magasba emelte. A legegyszerűbb forma a nyeregtető, a két egymásnak döntött sík. A Kárpát-medence házeit évszázadokon át ilyen tetőzet fedte. Az időjárási tapasztalatok érlelték meg az ősi hagyományt is, hogy a tetősíkok hajlásszögét errefelé mindig 35–38 fokra ácsolták. Esős országokban meredekebb tetők készültek, amelyekről hamarabb lefolyik a víz. Délebbre, ahol kevés a csapadék, alacsonyabbak a tetők, hogy a lehulló esőt minél nagyobb felületen fel tudják fogni. A magas, havas hegyekben, még ma is laposabb tetők épülnek, mert a hó ott hőszigetelésként működik.

Idővel, a kezdeti hosszúházaink egyszerű tömegének tördelését a tetőidom tagolása is követte. A keresztirányú oromzatok, kontyolások, timpanonok, tornyocskák már nem csupán funkcionális, hanem díszítő céllal is készültek, különösen a városias polgári környezetben. A kastélyépítészetben – francia hatásra – a manzárdtető is megérkezett. Hamarosan felbukkant a városi, sőt a falusi utcákon is. A szép tető már nemcsak védelmezője, hanem éke is lett a háznak.

A múlt század derekától a legelterjedtebb ismét egy puritán forma, a kockaházak sátoztetője lett. Mintegy lázadás a falusias nyeregtető-oromfal párossal szemben. Fehérváron is szinte minden városrészben szép számmal megtalálhatók. Majd az igények növekedésével ismét visszatért a nyeregtető, immár jóval nagyobb házra, akár egy emelettel magasabbra ülve. A megnőtt padlástér beépítésre ingerelt. Zártor esetén a tetőgerinc az utcával párhuzamosan haladt. A szabadon álló házak esetében – egyéb előírás híján – ez nem lett követelmény. A hatalmas oromfalakat a tető kontyolásával lehetett eltüntetni, vagy legalábbis csonkakonttyal mérsékelni. Beépített padlástér esetén a látványt loggiával, erkélyekkel, ablakokkal szelídítették.

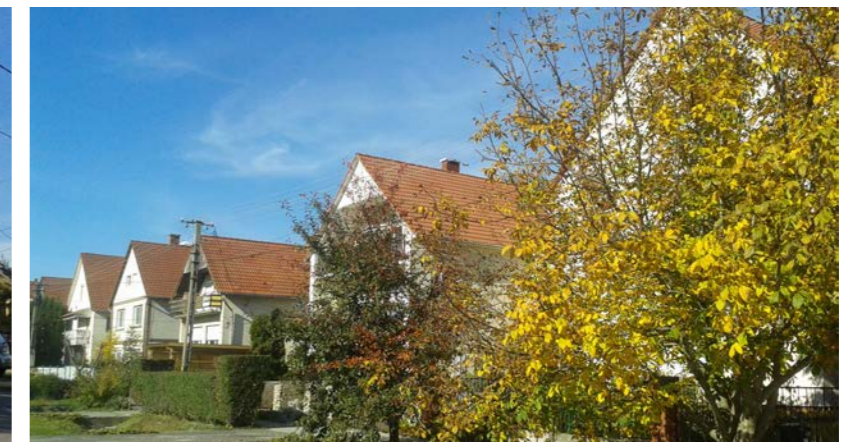
Néhány évtizede az organikus építészet filozófiáját követő, ún. „makoveczes” házak küllemén főszerepet kaptak a tetők. A tagolt, ívelt, hullámzó tetősíkok mellett kiemelt hangsúllyal jelent meg a látszó fa a lenyúló ereszeket támogató oszlopok, könyökök vagy mintába rakott faburkolatok, ornamentikák képében.

Az ezredfordulón új divat söpört végig a magyar tájon, és azóta is járja hódító útját, építészeti környezetétől függetlenül, a „mediterrán”. A lapos hajlásszögű bonyolult épülettömeg ugyancsak tagolt tetőt kíván, a cserépforgalmazók legnagyobb öröme. Nem árt azt is tudni, hogy az izgatott, túlmozgásos tetőkön minden szegély, gerinc, hajlat idővel megannyi lehetséges hibaforrás.

Bár a megvalósult tetőidomok összevetése alapján a város számos utcájában ma már szinte irreális feladat az illeszkedés számon kérése, mégis érdemes törekedni a jó arányú, egyszerűbb, örökérvényűen szép, nyugodt tetőzetek megépítésére. Megéri, nemcsak a településképzés számára...

Hagyományos beépítésű utcákban az illeszkedés a tetőzetektől is elvárható

Az égetett kerámiát az emberiség évezredek óta ismeri. Az ókori népek ezzel burkolták a tetőket, padlókat, aranykora a középkortól kezdődött. Elterjedése a tűzállóságának is köszönhető. A növekvő városok védelmi és tűzbiztonsági okokból is szorgalmazták a cserépfedést, gyakran kötelezővé is tették, így Fehérváron is az 1943-as alsóvárosi tűzvész után. A téglá mellett az égetett cserép gyártása is helyi iparág volt, Az évszázadok alatt kialakult cserépforma, a hódfarkú, a mai napig használatos. A XIX. század végétől a gyártási technológia fejlődésével hornyolt cserepet is készítettek. A cseréptetők 100 évet is kibírnak. Ma már gazdag a választék jellegben, mintázatban és színben egyaránt. A falusias hangulatú épületeknél kedvelt a natúr piros cserép, a történelmi belváros jellegéhez a kevésbé újnak tűnő, inkább antik hatású vegyes színezetű illeszkedik jobban. Modern házakon újabban kedvelt a fekete színű cserép felrakása. Mediterrán hangulatú épületeknél előfordul a kolostorfedés.

A természetes pala régóta bevált fedőanyag a tetőkön. Elegáns, időtlen, ettől mindig modernnek hat. Építészek, tetőfedők generációi e palával építészeti, művészeti stílusokat, hagyományokat hoztak létre. Nálunk a XIX-XX. századfordulón élte reneszánszát, főleg kastélyoknál, nagy közösségi épületeknél (templom, városháza stb.) alkalmazták. A műemlékek környezetében ma is kedvelt, illeszkedő fedés. Sötétszínű és többféle színárnyalatban, fedési módban rakható fel.

Az 1950-es évektől kezdve – a sátoztető szoros tartozékaként – évtizedeken keresztül a korszerűnek számító tetőfedő anyag az azbesztpala volt, legtöbbször sík szabvány vagy „rombusz” palafedésként. A nagyfeszítávú ipari épületeket gyakran hullámpalával fedték. Azóta felhasználását az azbeszt rákkeltő hatása miatt betiltották, bontáskor is veszélyes hulladékként kezelendő. Ezt váltja ki ma a környezetbarát Eternit szálcement síkpala, a természetes palafedés elegáns látványát idézve. A modern építészet előszeretettel alkalmazza, akár csak a korcolt titáncink fémlemezfedést, a szürke árnyalatok változataiban.

A hagyományos tetőfedésekhez képest igénytelenebb megjelenésű az elmúlt évtizedekben divatosá lett „kanadai” bitumenes zsindey. Bár gazdag színválasztékban kínálták, és erősen tagolt, íves felületek fedésére is alkalma, de élettartama: mindössze 25-30 év. Úgy tűnik, mára kezd visszaszorulni.

Míg a fémlemez fedés a történelmi időkben csak a templomok zöldpatinás toronysisakját illette meg, a háború utáni években elsősorban az ipari épületeken jelent meg különböző profilú, nagytáblás lemezek formájában. A mai modern építészetben már látványi elemként is kedvelt a hornyokkal összeépített titáncink lemezfedés elegáns, rajzos felülete. A tető hajlásszögének, alakjának megválasztásában is nagyobb a szabadság a pikkelyes fedésekhez képest. Elsősorban intézmények tetőzetén, akár falazatán is látható, de modern családi házak körében is kivívta helyét, mint azt szép székesfehérvári példák is bizonyítják.

Bizony előfordul, hogy az akadályt nem ismerő technikai fejlődés komoly fejtörést okoz a településképi szépségéért aggódók számára. Hiába születne jogszabályi biztatás a cserépfedés egységes használatára a harmonikus utcakép érdekében, a legtöbb újonnan épült házon – szabályozás híján – máris feltűnő dekorációs elem borítja a tetőt. Hozzá kell szoknunk, hogy új cserépfedő anyaggal bővült az eddigi választék, a gyártó ipar feketés, fényes, amúgy rendkívül hasznos termékeivel, a napelemmel és a napkollektorral?

Nem vitás, lépést kell tartani a haladással, gyermekeink, unokáink. Földünk jövője, érdekében! Nagyobb a ma emberiségének a felelőssége, mint gondolhatnánk. Prózai szempont ugyan, de közüzemi számláink nagysága már ma sem mindegy. A balatoni nyaralótulajdonosok még jól emlékeznek a bütykölt házi alkalmatosságra, a remek kerti zuhany és az állványra szerelt, vízzel feltöltött vashordó képében. Ma már világméretű tudományos és ipari háttér szolgálja az energiatudatos és környezetbarát megújuló energiaforrások (nap, szél, geotermikus, biomassza stb.) fokozott kiaknázását. Elengedhetetlenül szükséges széleskörű alkalmazásuk, ha az emberiség hatalmas, egyre növekvő energiaigényét a környezeti terhelés csökkentésével kívánja kielégíteni. (Már a kék utcai parkoló automaták is hetyke kis áramszedő fejfedővel nyelik forintjainkat.)

Most a kezdeti, kísérleti szakaszban élünk. Nem hihetjük, hogy a próbaidő esetén megoldásainak hosszútávú elterjedése lesz a jövő egyetlen útja. (A lóvasút is milyen hamar kiment a divatból...) Nem azért építünk szemünk örömeire költséges, csinos cserépfedtető házainkra, hogy annak jelentős részét utólag letakarjuk egy méregdrága fekete szerkezettel, különböző, rendszerint elképesztő geometriájú alakzatokban.

Javasolható, hogy a közterületre néző tetőkre ne kerülhessen szolár berendezés? Mit tegyen, akinek épp az utcára néz a háza napfényben fűdőző tetősíkja? Megtagadható-e tőlük az energiatakarékosság mai lehetősége? Vagy, ha magas épületnél az utcáról nem látszik, de ötven méterről vagy oldalról annál jobban? Mit védjünk inkább, hosszú távon a jövőnket, vagy a mai városképet? Adható-e jó válasz? Az emberiségnek az is ősidők óta sajátja, hogy szépnek szereti látni környezetét.

Legyen ez a követelmény csak az új épületekre szólóan érvényes. Amikor még idejében, a tervezés fázisában lehet erre a megfelelő megoldást megtalálni, amikor már szem előtt tartva a napenergia hasznosító berendezés alkalmazását is, a tetőidom építészeti megformálása is még ehhez igazítható. Érdemes vázlatokon, több variáció mérlegelésével kiválasztani a küllemében is legalkalmasabb tetőmegoldást. Míg az egyszerűbb tetőidomok, nyeregtetők esetében könnyebb a feladat a szolár berendezések elfogadható elhelyezésére, akár a teljes tetősík kaphat új kontyost, a bonyolultabb, körbe kontyolt, tetőablakkal megtűzdelt tetőknél már riasztó is lehet a látvány.

Telepíthetők a szolárpanelek akár a hátsókerti garázs tetejére, vagy erre a célra épített jó tájolású egyszerű kerti tetőre, amit csak a lakó, meg a szomszéd lát. Őszintén reménykedhetünk a megállíthatatlan haladásban, előbb utóbb széles körben is elérhető lesz a tetőfedéshez látványában is azonosulni tudó, esztétikus megoldás. Már kibontakozóban van a napelem-cserép. Sőt, szorgalmazható a szomszédos hátsókertekbe telepített közös napelem park is, bár ez mifelénk nem tartozik a könnyen járható utak közé, Nem a szeptemberi napsütés jóvoltából...

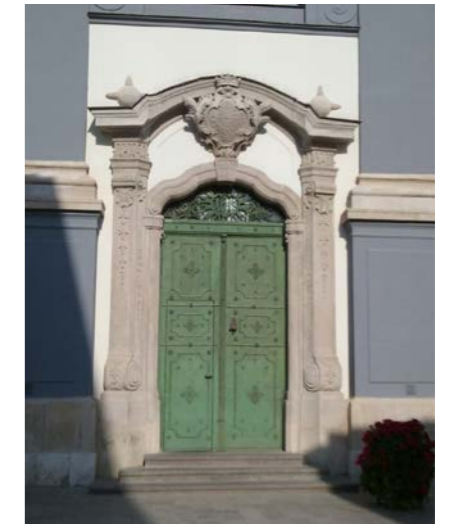
Műemléki, védett területen a településképi védelmében elfogadható a szigorúság.

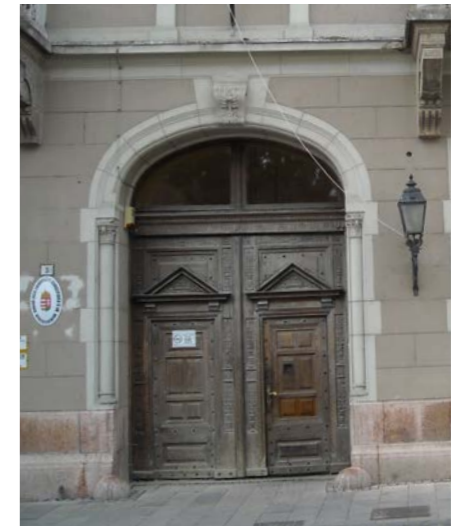
Mosdólavórra emlékeztető antennaerőket már szerencsére keveset látunk, annál többet csúfítják a legszebb tetőt, utcai főhomlokzatot is a kültéri klímasekrények. Akár nagy szemölcsök a kisminkelt, csinos pofika közepén. Pedig csupán néhány méter többlet kellene a vezeték-ből, és ezzel máris elkerülhető ez a kínos szépséghiba. Remélhető, hogy a nagyházak lapostetőin ők is tömegesen helyet találnak. A mellékelt képek a mai valóságot tükrözik, van köztük ilyen is, meg olyan is.

A ház bejárata az épület tartalmának legfontosabb eleme, kapcsolat – esetenként az egyetlen – a külvilág és a belső tér között, legyen akár fontos intézmény, sokemeletes bérház, akár magányos családi ház. (Még a csiga sem tudná használni enélkül védelmet nyújtó otthonát). Az emberiség ősi hagyománya, hogy a bejárat fontosságát látványában is kiemeli a hajléka falában.

Nézzék csak meg ilyen szemmel is Fehérvár barokk palotáit, templomait! Mindegyiken díszes kapuépítmények hívják fel a figyelmet a bejáratra. A hajdani polgárházak nagy kőkeretes boltíves vagy egyenes záródású nyílásai és benne a szép, fabetétes, „strapabíró” kapuszárnyak az utcai homlokzatnak, mint egy arcnak váltak díszévé. Ezt vallották a felsővárosi meg az alsóvárosi gazdák, a palotavárosi iparosok, a vízivárosi polgárok is, amikor házaikat építették, erről tanúskodnak még megmaradt házaik.

A későbbi korokban, így a XIX. századi építészeti stílusok, a romantika, az eklektika korában is gazdagon díszített kapuzatokkal várták a betérőt. Később az 1930-40-es évek bérházainál, sőt a mára már tiszteletet kivívott korai szocreál épületeknél is, bár visszafogottabb lett a külső, mégis finom, igényes építészeti eszközökkel – kőkeretezéssel, faragott kőoszlopokkal, egyedi asztalos munkával, kovácsoltvas kiegészítőkkal – jó ízléssel keltették fel az érkező figyelmét a bejáratra.

A bejárati ajtók, kapuk látványában az igényes, művészi famunkákon kívül a lakatosszerkezetek is hűen képviselik az alkotás korszakát. A rácsok, vasalatok, pántok, kilincsek, címek, kulcsok szemet gyönyörködtető, egyedi mesterművek, elválaszthatatlan szerves részei a megőrizendő értékes örökségnek.

A mai házainknál is fontos az okos és szép megoldás, hiszen a bejárat közvetíti elsőként a szíves fogadtatást a házba, a lakásba belépő számára, legyen az bentlakó vagy vendég, ott dolgozó vagy ügyfél. A bejárat adja az első tájékoztatást, hogy hová toppant be az érkező. Mindezt már a tervezéskor – a tágabb környezet ismeretében – az alaprajzi elrendezéssel és a homlokzati megjelenéssel összhangban kell eldönteni.

Alapvető kívánalom a bejárat helyének jó megválasztása, legyen egyértelmű és könnyen felfedezhető, ne legyen körülményes a hozzá vezető útvonal. Ne kelljen keresgélni, hol is kell itt bemenni. Különösen fontos ez a nagyobb forgalom számára készülő épületek, többlakásos házak, közintézmények esetében, ahol a megközelítés biztonságát, a gyalogos és gépkocsi útvonalak határozott belső elválasztását is meg kell oldani. Ha van választási lehetőség, célszerű figyelembe venni a szélirányt is.

Már a tervezéskor érdemes gondoskodni a bejárat időjárás elleni védelméről. Ezért készültek már évszázadok óta a tornácok, árkdok, fedeles kapuk, széles ereszaljak, a bejárat fölötti díszes erkélyek, teraszok, vagy a mai beljebb húzott falsíkok és az előtetők.

A bejárat kialakítása függ a megérkezés ésszerű padlószintjétől is. Elegáns, emelkedett érzetű látvány a bejárat ajtóhoz vezető lépcsősor, de a mozgásukban korlátozottak, a babakocsik, vagy a fáradt lábak számára néha a 2-3 lépcső is sok.

Mivel a bejárat kitüntetett pontja az épületnek, ennek megfelelő igényességgel kellene kiválasztani az ajtót, kaput is, összhangban az épület arculatával, stílusvilágával, többi nyílászáró szerkezetével. Költség és kényelem szempontjából nagy csábítás a kereskedelmet elárasztó műanyag ajtók beépítése, mégis érdemes megfontolni, bejárat ajtó esetében az ízléses, masszív, egyedi asztalosmunkáknak ma sincs párja.

A bejárat esztétikáját könnyű elrontani „ügyes emberek” által ötletszerűen felszerelt, rácsavarozott, odaragasztott apróságokkal: postaládákkal, csengődobozokkal, táblácskákkal, hirdető reklámcellikkel, egyéb technikai, vagyonvédelmi szerelvényekkel. Tudatosan megtervezett, a praktikum mellett a rendet, szépséget is megcélzó megoldásokkal viszont elegáns kapun át léphetünk be az elegáns házba.

A régebbi korok tekintélyes nagykapuinak mai megfelelői a billenő vagy feltekeredő szekcionált garázkapuk. A hajdani díszes, sugaras, kazettás „szárzskapuk” mai sematikus ábrázatú utódja is igényel gondos törődést már a tervezés fázisában a ház jó megjelenése érdekében.

Az emberiség első házaiban, de a középkori erődítmények, lakótornyok falain belül is szűk réseken keresztül tartotta a szem a kapcsolatot a külvilággal. Ahogy fejlődött a technikai tudás, úgy „tágult a tekintet”, nőhettek az nyílások méretei. Jól bizonyítják ezt templomaink egyre szélesedő színes üvegablakai is. A házak kezdeti deszka, fagerenda áthidalásait felváltotta a nagyobb lehetőséget teremtő kő-, vagy téglaboltozat. Az igazi szabadságot az acél, majd a vasbeton térhódítása teremtette meg.

A belvárosi műemlék épületeken, vagy az egykori külvárosok régi falusias házain, nagygazda portáin vagy gazdag ornamentikájú polgári homlokzatain az ablakok formája mind keskeny, álló téglalap arányú. Az esztétikai jelleg valójában praktikus okokból, az áthidalási méret korlátaiból eredt. A múlt század kockaházain a hármasszós ablakoknak már merészebb lett a szélessége. Ettől kezdve nem volt megállás. A statikai kötöttségek feloldásával jöttek a pillérek előtt a homlokzat teljes hosszában végigfutó szalagablakok, a ferde lezárások, a merész méretű üvegfalak. Az ablaknyílások számára kitágultak a határok.

Régebbi házaink ablakai mind fából készültek, kezdetben csak egyrétegű, később ki-be nyíló szárnyakkal. Majd megjelentek a kapcsolt ablakok, a külső falsíktól beljebb húzódva. A házigyári épületek korában elterjedt az egyesített ablakszárny, amit csak az üvegek pucolásához kellett szétcsavarozni. Ettől kímél meg bennünket a mai többrétegű, hőszigetelő üvegezés. A műanyag megjelenésével megszűnt a fa több évszázados egyeduralma. A megbízható hőtechnikai tulajdonságok, a méretbéli lehetőségek, a karbantartás elhagyhatósága és a kedvezőbb ár tette egycsapásra vonzóvá, széles körben. A folyamatban lévő panelfelújítási program keretében kizárólag műanyag ablakokat építettek be a korábbi helyére. Persze a fa is lépést tartott a fejlődéssel a több rétegből összeragasztott, vetemedésnek ellenálló szerkezetek alkalmazásával. Modern középületeknél, könnyűszerkezetes csarnokoknál inkább a korszerű, igényes fém nyílászárók rendszerei terjedtek el.

Ma már csábítóan széles a választék a kész ablakok kiválasztásánál. Ám nem mindegy, hogy hova milyen kerül. A Belváros arculata a szőrványos próbálkozások ellenére sem tűri a műanyag nyílászárókat, a modernnek szánt, új épületeken sem. A történelmi helyszín kötelez. Műemlékileg védett házak, homlokzatok ablakcseréje során csak az egyedi gyártású fa szerkezet beépítése kaphat engedélyt, a kibontott eredeti hű mintájára, az eredeti vasalatok, kilincsek felhasználásával, újra gyártásával. Igaz, amíg csak lehet, érdemes feljavítani a régit. Egyes esetekben megengedhető a külső ablakszárnyak kétrétegű hőszigetelő üvegezése, a befogadó faprofil szélességének minimális megnövelésével. Ugyanezt az igényes választást igénylik a polgári kor jellegzetes épületei is. Visszás látvány egy díszes ornamentikájú homlokzaton az osztás nélküli fehér műanyagablakok üres tekintetű sora, akár csak a patinás, régi nyílászárókon az igénytelen alumínium-, vagy műanyag kilincs.

Mint a kapuk, hajdanában az ablakok is mives, egyedi mestermunkák voltak. Korunk nyílászáró-gyártása számára ismeretlen a díszítőkedv. Talán ezt az úrt kívánja kitölteni az elvarázsolt kastélyt idéző, sokosztású, színjátzóra foncsorozott, dombortükrös ajtó, amivel az utcaképben időnként elképesztő helyeken lehet találkozni. Régebben az ablakszárnyak megosztásainak sűrűségét elsősorban az üvegméretek korlátai szabták meg, ez egyúttal divatot is teremtett, mert az osztóbordák jellegzetes rajzos karaktert is adtak az ablakfelületeknek. A mai szerkezeteknél a nagyméretű hőszigetelt üvegtáblák merevsége érdekében ezt inkább utólagosan, az üveg külsejére ragasztott fa-, vagy az üvegek közé behelyezett, keskeny, fényes fém álosztókkal pótolják. Ez utóbbi az ablaknak olyan karaktert ad, ami ugyancsak idegen a patinás régebbi épületek arculatától.

Az 1938-as jubileumi év építkezéseinél a versenytárgyalásokon a helyi iparosokat mindenütt előnyben részesítették. A helyiek megbecsülését mutatja a hajdani nagy hírű Steiner és Kornsee asztalosműhely sok munkája. Valószínűleg még ma is számos ajtó és ablak szolgál hűségeseen azok közül, amit a hajdani Tobak utcai műhelyükben készítettek. Nemcsak a módosabb polgárok, nagygazdák portáinak famunkái készültek igényes külsővel, hanem a munkástelepek házai is a jól képzett mesterek keze munkáit őrzik.

Szívszorító változás, amikor egy régebbi, patinás épület homlokzati felújításánál az állványok és a védőháló elbontásakor derül ki, hogy kidobva a régit, sematikus, „tucat-modernre” cserélték az ablakokat. Történhet ez gazdasági megfontolásból, esetleg nem ismerték fel a régi szerkezet értékességét, vagy egyszerűen csak... Örökségi értéket csak jóval jelentősebb értékért cserébe ildomos megszüntetni. Az eredeti igényes arculat elfogadása és megőrzése nem csupán a történelmi korok épületeire vonatkozik. Félévszázada épült belvárosi irodaházak a közelmúltig rendelkeztek koruk karakteres építészeti értékeivel. Frissen felújított mai arcuk vajon mit tükröz?

Bölcs eleink mindig is bevált praktikákkal védekeztek az időjárás szélsőségei ellen. Nemcsak a XIX. századi polgári kor elegáns palotáin, de az öreg kis parasztházakon is még ma is látható a belső falsíkra beépített összecukható tömör spaletta. Ezt az okos kis szerkezetet a szükség érlelte ki, védett a nap melege, a nem kívánatos személyek és a kandi tekintetek ellen. Módosabb helyeken ravaszul az ablakkáva rejtekébe süllyesztették el a használaton kívül kicsire hajtogatott fatáblákat. A kastélyok ki-be nyíló ablakainak külső üveges szárnyát minden évben a nyári hónapokra lecserélték mozgatható levelű, átszellőző zsalusra. Ennek a hasznos megoldásnak lépett az örökébe a múlt század 30-as éveiben az ablakok előtt a falra kihajtható vagy sínek között széttolható zsalutábla divatja. Ma is jól használható, megőrzésre méltó értékes örökség! Ráadásul mindig is sajátos, ízes arculatot adott a háznak, az utcaképnek. Bizonyítják ezt Fehérvár megmaradt egykori vámházai is. De számos helyen láthatók még a városban, a Maroshegy régi kisházain, a Fiskális úti egykori nyaralókon, a Palotai úti munkáslakásokon, vagy a Széna téri vitézi telkek házain. Már amelyiken még megtartották... Régi fényképekkel összehasonlítva a mai látványt, mennyivel csinosabb, karakteresebb arcú volt egy ház a hajdani zsalus szárnyakkal, mint most az utólag beszerelt műanyagredőny felső dudorjaival.

Mai házakon az ablak előtt lehúzható redőny a legnépszerűbb árnyékolási mód. Utólagos beszerelés esetén a redőnytök látványa ritkán hat előnyösen. Érdeemes már a ház tervezése idején meghozni a döntést a redőny beépítéséről. Az árnyékolást segítik és egyben derűs jelleget is sugároznak a kihúzható színes napernyők, napvitorlák. Középületek esetében az ablakok feletti lamellás előtető sávok jó szolgálatot tehetnek a kellemes közérzet és az igényes homlokzati karakter érdekében.

Összességében megállapítható, hogy manapság új ház építésénél – műemléki területeket kivéve - az ablakok, üvegfalak formája, mérete, rajzolata tekintetében szinte nincsen korlát, anyagában is nagy a választék. A divat sugallata mellett igen nagy szerepe van a tervező fantáziájának, anyagismeretének és a jó ízlésnek.

Végezetül még valami az ablakokról, amiről nem az ablakok tehetnek. Többlakásos társasházak esetében a lakás az egyén saját tulajdona, de (többek között) a tető és a homlokzat is közös, a karbantartás, felújítás szempontjából is. Egyéni akciójú ablakcsere esetén nem lehet akármit betenni a régi helyére. Vagy anyagában, színében, kinézetében pontosan ugyanolyant kell beépíteni, mint az előző volt, vagy előre meg kéne egyezni a lakótársaknak, hogy milyen egységes arculatú legyen a házuk felújítás után. Az utcaképet meghatározó elemeket lehetőleg egyszerre cseréljék ki, vagy legalábbis a kitűzött irányt következetesen tartsák be. Alapvető illemszabály, hogy a közös dolgokban nem ildomos a lakrészenkénti öntörvényű döntés. Ha fogja magát egy lakó, és zsupsz, kidobja a régi ablakot, betéve helyére a saját ízlése szerintit, az elég kínos látványt tud szülni. Az elvárható összhang a redőnyök küllemére is vonatkozik.

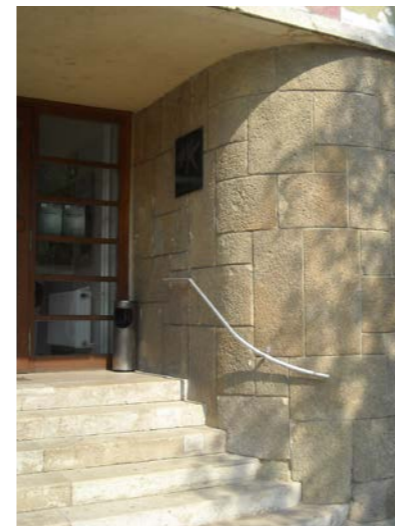

A magyar hagyományos utcaképben a főszerep évszázadok óta a vakolt házfalaknak jutott. Házaink látványában ma is ez az uralkodó felületképzés. Nemrég még igen elterjedt volt a kőporos vakolat, melynek felhordott felületét utólag különféle szerszámokkal dolgozták meg, így keletkeztek a fésült, gereblyézett és dörzsölt, fröcskölt később szőrt eljárással készült, esetleg simított fedővakolatok. A szolid színezés a fedővakolathoz adagolt festékporral történt. A népi építészetünkben az egyes tájakra jellemző „hőbörzsös” vakolat az 1930-as évek táján a városi házakon is divattá vált. Fehérváron is felismerhetők még ezek az épületek durva textúrájú külső felületükről. Esetleges homlokzatfelújítás alkalmával ezt a sajátos jelleget meg kellene őrizni. Manapság a vakolás már általában gyárilag összeállított kész receptúrák gépi felhordásával történik, gyakran utólagos festéssel, szinte határtalan színválasztékban.

A Kárpát-medencei téli fagyok kényszerítették ki már a barokk kori városi házakon, templomokon is a talajközeli falazat védelmét szolgáló kőlabazatot, ami a kifagyás veszélyétől óvja a téglafalat. Kezdetben ez csak egy keskeny sötétebb sávot jelentett a külső járda közelében. Későbbiekben a praktikus szolgálat mellett a terméskő használata dekorációs elemmé is vált. A lábazat magassága idővel elvált a földszinti padló szintjétől és felkúszott az ablakmellvédekig, sőt mintázatokot is alkotott. Előfordult, hogy az egész alsó szint, vagy alkotói szándékból a kapuzat, olykor egy teljes épületszárny is kőburkolatot kapott.

Székesfehérváron az 1930-as évek termékeny városépítészetében a terméskő burkolat kompozíciós elemként való használata divattá vált. Ez a mai szem számára szinte kormeghatározó az érintett házak esetében. A Velencei tó környéki gránitfejtőkből származó, fűrészelt megmunkálású kőanyag alkalmasságát bizonyítja, hogy még ma is szinte hibátlan állapotban láthatók 80 éve épült bérházak, intézmények homlokzatainak lábazatán, falain. A geometrikus rendben összeépített, a szürke számos meleg árnyalatában vibráló felület ad elegáns arculatot a Ciszterci Gimnázium és a hajdani felsővárosi Hadtestparancsnokság (ma Művészetek Háza) épületeinek, a „Vasalóháznak”, a Várkörút számos bérházának, a Viziváros polgárházainak. A szép kő természetes hatású megjelenése mindig meghatározó elem a házak örökségi értékében. Az utólagos befestés csak rontani tud rajta.

Akárcsak egyes vidékek népi építészetében, ahol a faoszlop, a deszkaoromzat jelentette a tájjelleg egyik sajátosságát, a múlt század utolsó évtizedeiben családi házaikon, sőt középületeink homlokzatán is megjelent a faburkolat. Különösen a Makovecz Imre köré csoportosult építészek, azaz az organikus építészet (...az épület „természetesen” nőjön ki abból a helyből, ahová tervezték ...) hívei körében vált a kifejezés eszközévé – nem csupán dekoratív jelleggel – a látszó fa. Bár kétségtelen, hogy gondozást igényel, a meleg otthonosság érzetét ma is nehéz más anyaggal pótolni.

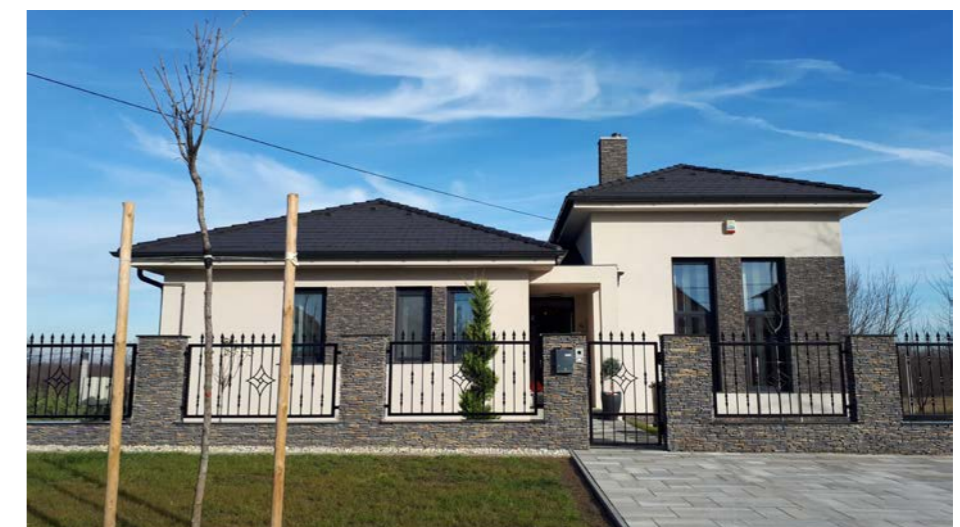
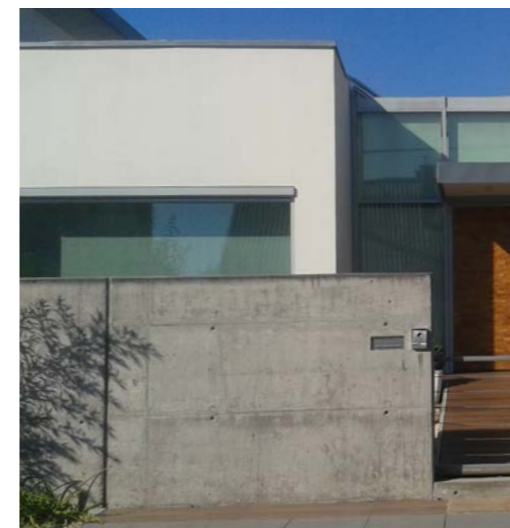
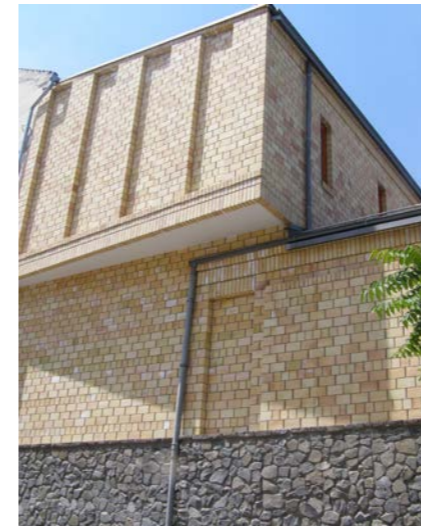
Ősidők óta burkolóanyagként is elterjedt a nyerstégla. A sárgás rózsaszíntől az égő vörösön át a sötétbarnáig számos árnyalatban látható „élő” felületként. A közelmúltban szívesen használták a fehér-barna színű mészhomok változatot. A téglakültéri alkalmazásának előfeltétele a fagyállóság. Ebben bízva építik be előszeretettel a régi falazatok „békebeli bontott tégláit”. A mai gépi gyártású téglá egyenletes, szabályos felületet ad, míg a régebbiek viszonylagos egyenetlensége természetes játékosságot áraszt, ami különösen súrolt fényben érvényesül szépen. Ezt az előnyt felismerve a mai téglagyárak már „antik” hatású burkolótéglát is gyártanak. A textúra mozgalmasságát lényegesen befolyásolja a téglák közötti fugák mélysége is.

Már a régebbi térképi ábrázolások is tanúsítják, hogy Fehérvár akkori külterületein az agyagbányák és a tégláégetők valóságos láncolatot alkottak a város körül. A tégláikon sajátos ismetető nyomokat hagytak. A régi falakból kibontott „bélyeges” téglá – aminek áldott emlékű Siklósi Gyula régészprofesszorunknak is köszönhetően már komoly tudománya van – egyre nagyobb kincsnek számít. Gyakran díszíti a mai falakat a történelmi korok hiteles lenyomataként. A műves tégláarchitektúra az építész számára a művészi kifejezés eszközévé is válhat.

A könnyűszerkezetes épületeknél és az ipari építészetben megjelentek a különböző anyagú, színű és felületű anyagok, az időjárásnak ellenálló burkoló lemezek a homlokzatokon. A látvány szempontjából vagy összefüggő felületként eltakarják az épület tartószerkezeteit, vagy osztásaik rajzolatával híven tolmácsolják a statikai rendet. Ez utóbbihoz tartoznak a Székesfehérvárra különösen jellemző CLASP-rendszerű épületek. Az aprókavicsos szemcsésű tömör panelek mellett a látszó acélbordák és szelemenek közé beépített színezett üveglemezek, váltakozva az ablaksávokkal színvonalas, kedvező építészeti harmóniát közvetítenek a homlokzatokon.

A kortárs építészet szívesen alkalmazza a „látszóbetont”, a burkolatlan betonfelületeket. Ezek magas minőségben, végleges felülettel készülnek, ami a zsalu kibontása után a maga természetes szépségében elevenedik meg. A kész dizájn karakterét maga a zsaluhéj lenyomati struktúrája, illesztése határozza meg.

Napjaink családi-, és társasház építészetében nagy szerephez jutnak a sima vakolat kontrasztjaként az eltérő színű burkolt felületek. Tudatos tervezésnél összhangban van a látvány a funkció rendjével. Ám megesik, hogy a burkolat csak kompozíciós elemként jelenik meg a házon. Nagy választékban kaphatók a színes sík lapok, de más természetes anyag felületi hatását keltő könnyűbeton, gipsz vagy műanyag táblák is. Sima felületre vékony kő-, vagy téglalemezek utólag is felragaszthatók. Általában kereteket képeznek az ablakok köré, vagy cementes lábzatokat, falsávokat, csupasz beton kerítéseket burkolnak be szívesen. Kis füllentés ugyan, de minden építkező természetes vágya, hogy elegáns, szép, igényes és egyedi legyen az új, vagy a felújított régi háza.

A házipítő emberiség már az ókorban is felékesítette szobrokkal, mintázatokkal, tagozatokkal az alkotást, hogy ne csupán hasznos legyen, szeme is gyönyörűséget leljen benne. Minden képzeletet felülmúlhat, hogy Szent István fehérvári temploma monumentális méretén kívül külső pompázatával is hogy elkápráztathatta saját korát. A romjaiból a föld alól előásott vagy más építményekbe befalazott, fellelt kövei erről tanúsodnak. Amíg nálunk laktak, bizonyára a törökök is díszítették a saját izésük szerint fürdőiket, mecsetté lett templomainkat, erről nemigen maradt emlékün.

A barokk stílus és kései változatai, a copf, rokokó viszont alaposan behozták a lemaradást. A kőfaragóknak, szobrászoknak fontos szerep jutott a városok képének formálásában. Műemléki templomaink, palotáink is gazdagon díszítettek, szinte tobzódnak az alakos szobrászati remekekben, növény füzérekben, baldachinos motívumokban. Gyakori a dúsan faragott címerábrázolás, védőszent szobrocskák a falfülkében, a konzolok terhét cipelő atlaszok. Az épületszobrászok remek terepet letek az ablakok feletti szemöldöksávban művészetük kiteljesítésére. Későbbi korokban változik, ingadozik a házipítő igénye az épületkülső művészi felöltöztetésére. Megláthatják városi sétáik során, de akkor is, ha most továbblapoznak!

Mai általános építészetünk a praktikumot tartja elsődleges szempontnak (több, kevesebb sikerrel, persze!), alig tart kapcsolatot a társművészetekkel. Az utólagos rátétek, álságos díszítgetések, képtelen nyíláskeretezések pedig... de ezekről inkább szó se essék!

Némely képről könnyen kiderül, melyik házat kaptuk lencsevégre. Fotóztunk azonban olyanokat is, amelyek előtt ugyan naponta elme-gyünk, nem vettük még észre a finom művészi megnyilvánulásokat. Javasoljuk a családi kvízzjátékot, lehet találgatni!

A klasszicizmus a barokk szertelenségeivel szemben a művészet értelmi oldalát hangsúlyozva kereste a szépet. A rend, fegyelem és szimmetria uralmát hirdette. A szabálytalanság elkerülése, az emelkedett magatartás és témaválasztás jellemzi. E kor művészetében a vezető szerepet az építészet játszotta, ami azonban mértéktartó módon megkívánta a szobrászati díszítést. Minden téren az antik formavilág követését tartotta a művészet egyetlen lehetséges útjának. A szépet, természetest az ókori művészetekkel azonosította. A klasszikus ornamentika, oszlopfejek mellett kariatidák, az oromzatok, frízek szobor alakjai adtak lehetőséget a díszítő jellegű szobrászati tevékenységre. A magyar klasszicizmus jellegzetességei közé tartozott a szerényebb, polgári megrendelői igényeknek megfelelő puritanizmus. A kor legjelentősebb hazai építészé Pollack Mihály volt, két fehérvári épület is köthető nevéhez.

A romantika a vele egy tőről sarjadó klasszicizmus ellenáramlata. Az tört fel benne, amit a klasszikusokhoz kötődő stílus visszafojtott: az általános érvényűvel szemben a különlegesen egyszerűt, a sajátost, az egyedien természetest. Az építészeti romantika is a kor történelem-szemlélethez kapcsolódva a régebbi korok stílusjegyeit keltette életre, legkorábban a gótizálás volt jellemző. Magyarországon a 48-as szabadságharcot követően a romantikában egyre többen a magyar nemzeti építészet megteremtésének lehetőségét látták (Feszli Frigyes: Vigadó, Bp.), a keleti építészet stílusjegyeivel. ötvözve a magyar népművészetből merített motívumvilágot. Romantikus építészeti stílusban alkotott munkássága korai korszakában Ybl Miklós is, a későbbi historizmus legkiemelkedőbb alakja. A romantika Székesfehérvár belvárosának arculatában is meghatározó.

A historizáló építészet Magyarországon az 1860-as évektől az 1900-as évek elejéig meghatározó irányzatok összefoglaló neve. Használatos az „eklektikus” elnevezés is. A historizáló építészek korábbi korok stíuselemeiből válogattak, markáns „neo” stílusokat alkotva. Jellemző a reneszánsz, a barokk, a gótika és a román építészet elemeinek újszerű használata, felhasználva azok díszítő elemeit is. A historizáló épületek, bár formajegyeik előző történelmi korszakokra utalnak, saját koruk funkcióinak feleltek meg, korszerű építési technológiával és szerkezetekkel. Ezidőben az első számú építető szerepét az állam vette át, Minden településen számos intézmény épült ebben a megfogalmazásban. Nem egy esetben nemzeti jelképnek számítanak, mint a budapesti Országház. Városunkban is szép számban megtalálhatók historikus stílusban megvalósult épületek, elsősorban közintézmények.

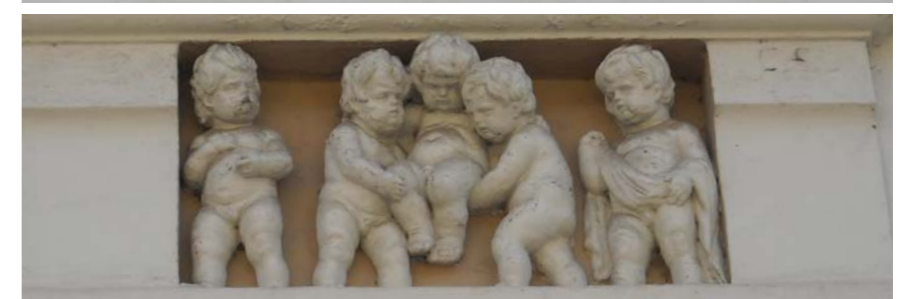
A szecesszió kivonulást, elkülönülést jelent, elszakadást az „álságosnak” tartott historizálástól. Tekintható az avantgárd legkorábbi fázisának is, inkább egy művészeti irányzat, egy világkép, mint egy-egy stílus. Főbb jellemzői: a nagymértékű stilizálás, a növényi vagy geometrikus mintákra építő hullámzó ornamentika, hangsúlyos, élénk színek alkalmazása, „organikus” jellegű formálás. A szecessziós épületeken kevés a derékszög, a tervezők sokkal inkább kedvelték a lágy, gömbölyded, szokatlan formákat. Hazánkban a szecesszió, mint fantáziadús formák nemzeti stílusa vált népszerűvé, legjelentősebb képviselője Lechner Ödön volt, a közel-keleti és az indiai építészet formai megoldásait ötvözte magyar népi díszítőmotívumokkal. A két közismert alkotáson kívül egy belvárosi lakóház és Bory Jenő újszerű vasbeton kupolája képviseli e szemgyönyörködtető irányzatot Fehérváron.

E megnevezést stílusként ne keressék a szakkönyvekben, ilyen nem létezik! Viszont látható valóság, hogy a kis magánházaknál mindig is szívesen alkalmazták a nagyoknál tapasztalható építészeti gesztusokat, díszítéseket, színezéseket. (Ez ma is így van!) Köszönhető volt ez a mintakönyveknek, a szakképzett, ügyeskezü mestereknek, és az építtetői igényeknek. A felvirágzó romantika, historizmus idején a „nagyok” mintájára sok egymáshoz hasonló polgárház épült. A háború után a házak előző homlokzatát már nem értékelték a következő generációk. Mászt láttak példaként. A levert pilaszterek, tagozatok, szobrocskák helyére jobb esetben kő utánzatú szeletekből, fürdőszoba csempékből felragasztott díszítések kerültek. A régi faablakokat lecserélték jellegtelen műanyagra, a fal is világító nejlonsárga lett. Ezért kötelességünk megbecsülni, megővni a még megtartott értékeket és támogatni őrzőiket!

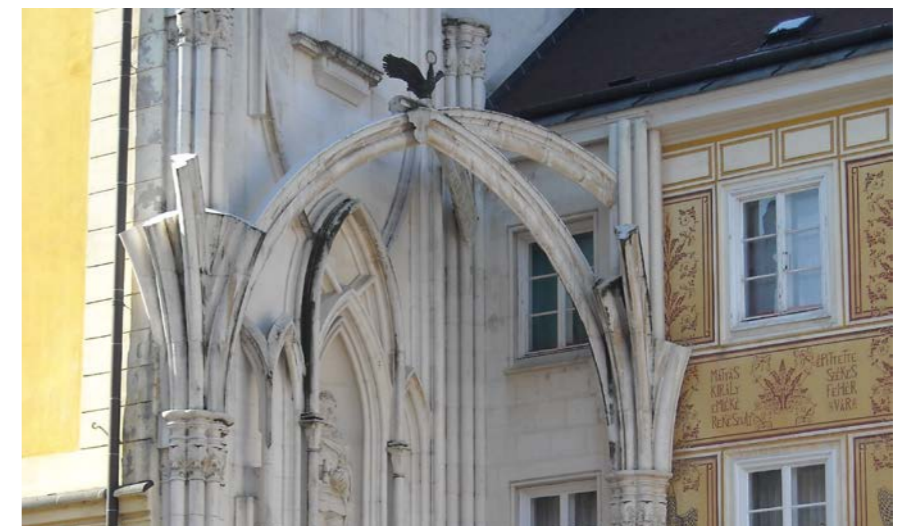

Ezeknek az évtizednek nem volt egyöntetűen meghatározható stílusa, hiszen még hatottak a korábbi irányzatok, de már érezhető volt a modern építészet előszele is. A legendás 30-as évek Fehérvárján Kottsis Iván és Schmidl Ferenc építészek jóvoltából karakteresen letette névjegyét az ún. „római iskolás” irányzat, az olasz neoklasszicizmus, a novecento művészetének rövid életű magyar változata, és ennek szellemében hagyott ránk számos alkotást. A Novák Vilmos festő és Ohmann Béla szobrász is. Közöttük virágzott az együttműködés. Az „olaszosság” és a „modernség” ötvöződése tette kedveltté közös műveiket, miközben a szűkszavúbb modern építészetben már kezdett megkopni, sőt a néhány Bauhaus ízű házunkon el is halt az épületplasztika jelentősége.

A korai szocreál idejében különösen kedvelték az emberábrázolású szobrokat, domborműveket a homlokzatokon. persze a kornak megfelelő tartalommal. Kovács Margit keramikus és Bory Jenő szobrászunk ekkor is kivételesen alkotott! A mai építészet azonban eltávolodott a társzművészetek alkalmazásától... néhanapján azért előfordul egy-egy közös alkotás!

Parasztházaink falait évszázadokon keresztül hófehérre meszelték. Hogy mindig takaros legyen - legtöbbször a család idősebb nőtagjai - ezt évente megtették. Mai szemmel egyszerű dolog lehetett, mert a színéről nem sokat kellett morfondírozni. Külső falaink festésénél manapság zavarba ejtő a festékgyárak több ezer árnyalatból álló kínálata. Ezek közül rámutatni a favoritra, nagyobb felelősség, mint gondolnánk. Házaink homlokzatának meghatározó hányada a falak felülete, érdemes ezért alapos gondot fordítani az egy, vagy több szín kiválasztására. Az is meggondolandó, hogy mi már nem festegetjük homlokzatainkat évente, tehát az adott döntés bizony hosszú életű lesz.

Akár hiszik, akár nem, a szín kiválasztása az „ez tetszik“-nél nagyobb szakértelmet igényel. Fokozottabban vonatkozik ez több szín alkalmazása esetén a színváltás, a mintázat meghatározására. Az cseppet sem baj, hogy ezentúl színes lesz, ami eddig sápadt szürke volt. A merész, telt színek használata sem eretnokség, sőt a többféle árnyalat használata is elfogadható. Nem lehet azonban figyelmen kívül hagyni sem az épület korát, jellegét, sem a felületek méretét, a szerkezeti tagolást, az épületrészek plasztikáját, és legfőképp az építészeti környezetet összképe nem hanyagolható el. A hajdani meszelt falak ragyogó fehér színe a közelmúlt tarka-barka „lázdása“ mellett ismét rendkívül népszerű lett, reneszánszát éli a modern építészeti alkotások körében.

Mindamellet, hogy a fehér szín örökérvényű, a falak színezése nem mai keletű. Az adalékok minden esetben természetes anyagok voltak, amit általában a föld ásványjaiból nyertek, ezért is nevezzük ezeket föld-színeknek. Rendszerint sötétebb, telt, meleg árnyalatúak, mint a fák barna tónusai, a lomb okkersárgája, az avar pasztell szürkésbarnája, az égetett agyag vöröse és még számos, a természetben tapasztalható szépség. Mint egy őszi erdei kirándulás színvilága.

A műanyag térhódításával ez a természetesség felborulni látszik. Kinyílt a lehetőségek végtelen tárháza és megszülettek a hideg citromsárga, jeges türkiz, fáradt málna, foszforeszkáló narancs, nejlon-rózsaszín, vagy a rúzsok is rikító vadpiros házak, falak, tagozatok. Kár házainkat összevetésztetni a lecserélhető ruhatárunkkal...

Azt sem árt tudni, hogy a világos egy kicsit mindig előbbre tolakszik, míg a sötét szín visszahúzódnak. Ha a fal tagozatokkal, párkánnyal, keretetéssel díszített, két szín használata esetén a mélyebben ülő, nagyobb falfelület legyen a sötétebb, míg a kiálló részek a világosabb árnyalatúak. Így érvényesül igazából a homlokzat plasztikussága.

Egyes színek tájakhoz, népekhez, sőt olykor korszakokhoz is kötődnek. Nem véletlenül nevezik a vörös, meleg, telt árnyalatát római vörösnek, a pompeji villák falain is gyakori szín volt, mediterrán hangulatot idéz. A kék

a szlovákok lakta vidékek házain szokásos, míg a dinnyehéj zöldje a sváb verandákon jelenik meg. Közismert a „Habsburg-sárga“, amelyet általában barokk-kori templomaink, kastélyaink homlokzatai viselnek. Egyébként a fehér is szín, sőt tiszta szín, mint ahogy azt némely magyar nőta is híreszteli. A Bauhaus pedig soha nem volt élénk narancs, türkizkék vagy fekete...

Színezhajjuk széppé házainkat, csak nem mindegy, hogy mit, hova, hogyan és milyen tanácsok alapján!

Ha már kialakult utcában épül vagy újul meg a ház, a színválasztásnál érdemes megnézni a szomszédságokat, hogy a döntésünkkel ne legyünk se kirívóak, se unalmasak az utcaképben.

Néha láthatunk olyan ikerházat, két-, vagy többlakásos épületet, ahol a falnak, ablakoknak lakrészenként eltérő a színezése. Milyen szép dolog lenne, ha a tulajdonosok együtt, egymással megbeszélve meg tudnának egyezni a színben vagy a megtervezett színvilágban!

A nyílászárók színét is érdemes összehangolni a fal színével, bár kisebb a felületük, rajzolattal, ritmusukkal mégis is igen hangsúlyos elemei a homlokzatnak. Világos falban a sötétebb ajtók, ablakok, vagy éppen fordítva, csak emelik a homlokzat plasztikusságát, érdekességét. Az oromfal faragott deszkázata, a loggia famellvédje, az ablakok zsalugáterei is szében érvényesülnek a világos fal társaságában.

Műemlékek vagy műemléki jelentőségű területen álló ház esetében a homlokzat színezését a hatósággal egyeztetni és engedélyeztetni szükséges. Helyi védettség esetén a városi főépítéssel kell előzetesen megbeszélni és településképi bejelentési eljárás keretében a polgármester jóváhagyását beszerezni a homlokzat színezéséhez.

Védelem alatt nem álló, ám régebbi polgári házak, amelyek még hűen hordozzák építési koruk jegyeit, a tagozatokat, épületplasztikát, nyílászárókat, lakatosmunkákat, ugyancsak szakértelmet igényelnek az új színűk megválasztásához. A homlokzatok felújítása során célszerű műemlékes vénájú, a színdinamikát ismerő szakember segítségét igénybe venni. Az eredeti építészeti értékek megőrzése és érvényesülése érdekében a hozzáértő, jó tanács minden esetben megszívlelendő.

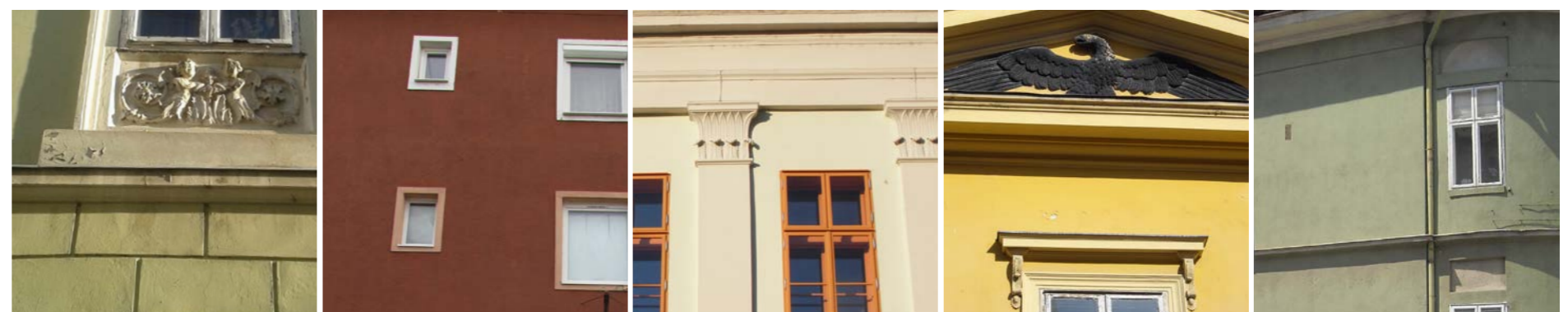
A homlokzatok festése előtt érdemes előbb egy kis mennyiséggel színpróbát felhordani a falra. Előfordulhat, hogy a festékkártyák kiválasztott színei másképpen viselkednek a sima mintalapon, mint a valóságban, a vakolt, szemcsés felületen. Ekkor még lehet változtatni.

A hajdani meszelt falak ragyogó fehér színe a közelmúlt tarka-barka „forradalma“ mellett ismét rendkívül népszerű lett, reneszánszát éli a modern építészeti alkotások körében.

Polgárvárosias vagy hagyományos kertes karakterű övezetekben a homlokzatokra továbbra is a környezetbe illeszkedő, természetes hatású, föld-színek használata javasolt. Kerülendők a kirívóan harsogó műanyagszínűk, a hideg, kemény árnyalatok. Több szín használata esetén azok váltása, mintázata ne legyen öncélú, alkalmazkodjon az épület plasztikájához, esetleg szerkezeti rendjéhez.

Az ember az utcán jártában-keltében apró meglepetésekkel is találkozhat. Ki hallott még modern, szürke-fehér „minimál” ház falában tűzpiros garázsbejáratról és előtte sűrű virágmintás acélkapuról? Vagy fekete tető fedte sötétszürke - mélyzöld oromfalról, ahol a fehér kerítésfalban a szellemes házszámtábla szavak nélkül is, játékosan tájékoztat? Ezek unikumok, szeretni való, kedves gesztusok. Poénok a hétköznapi építészetben.

Az utóbbi évek modern épületeinél, lakóházakon, ipari csarnokokon, a formai újszerűségük mellett bátran alkalmazzák a szokatlan színhatásokat is. Az ősi fehér fal karakteres kontrasztként emeli ki a nyílászárók, burkolatok, tetők divatos, sötét árnyalatú színfoltját és a játékos, színes kiegészítő felületeket.

Korlátozott mértékben, de az építészetben divatszín lett a grafitiszürke, fekete, nem csupán a tetőkön, nyílászárókon, redőnyökön, hanem a falakon is. Sokak szemében meghökkentő, merész megoldásnak számít. Ám harsogó, élénk színekkel megfelelő arányban váltva - a gyász komor képzetével ellentétben - fiatalos frissességet sugároz.

A vakolt falakon kívül a burkolólapok, kő-, és téglafelületek is fontos szerephez juthatnak az épület színhatásának megítélésében. A kedvező összkép nem véletlenül, ötletszerűen jön létre, hanem tudatos tervezés eredményeként.

Székesfehérvár – tán maga sem tudta – milyen óriási lehetőség előtt állt, mikor másfél évtizeddel ezelőtt élharcosként, derekasan kivette részét a panelházak energetikai korszerűsítésében. A gépészeti modernizáláson és az ablakcseréken túl sor került a homlokzati falak utólagos hőszigetelésére is. Ezzel komoly esély kínálkozott arra, hogy a kínosan unalmas, tömegében barátságatlan, élettanilag is kedvezőtlenül ható, hatalmas falak a szürkéből színesre változzanak.

Ez lett volna az a történelmi pillanat, amikor a színekhez és formákhoz értő szakemberek csoportját felkérve meg lehetett volna tervezni, miként legyen színesebb, kellemesebb a városkép, és főleg hangulatában élhetőbb az érintettek, a panelházas városrészek lakói számára. A tervezés lakónegyedenként, utcánként, épületcsoportonként teremtett volna összhangot tudatosan kiválasztott szín-, és formavilággal, mindez a településképi látványos javítása érdekében történhetett volna.

Sajnos a városszintű tervezés elmaradt. Helyette feltartóztatlan, öntörvényű divathullám söpört végig a lakótelepi házakon. Az állványzatok lefejtése után sorra bontakoztak ki a friss falakon a házanként eltérő többszintes megakompozíciók, emeletmagas vakmerő csíkozások, szobanagyságú kockahálók, gigantikus káróminták, drapp homokórák, rózsaszínű óriásmasnik. Nagy kedvenc lett a hosszú szalagházak főhomlokzatán srégen végighajszolt izgága villámcsapás motívum. Bátorbarna sávjainak nem tudta útját állni ablak, loggia, sem öt lépcsőház. Ezek az „épületes” alkotások a város minden szegletén felbukkantak. A mintázat nem csupán háztömbönként, de épületen belül, akár házzámonként is, bárhol megváltozhatott. A szomszédos házakat színben és mintázatban az „ahány ház, annyi szokás” elve forrasztotta egységbe. E festési motívumok miniváltozata a falusias hangulatú, hagyományos utcák családi házain is hamarosan megjelent, és e szellemben kezdődött el a kisvárosias negyedek „színeváltozása” is.

Vajon ki döntötte el házanként, hogy melyik milyen legyen? Ki adott művészi ötletet, szakmai tanácsot? Egy színes egyéniségű tervező, vagy az erre a munkára összeállt kivitelezői gárda? Tán a közösség a lépcsőházban közfelkiáltással szavazott a legvidámabb lakó ötletére? Tudták-e, hogy az épületszínezés is szaktudást, alázatot és felelősséget igényel, akárcsak a cukrászat, a mozdonyvezetés vagy a vakbélműtét?

Sajnos ez a téves ötletszerűség azóta sem változott, és ma sem igényli jogszabály e téren az egyeztetést, engedélyeztetést. Már nem oly tömegesen, de most is magányosan fel-feltűnnek a fáradtliára, spenőtzöldre átfestett, sárgákra csíkozott, új köntösű házak.

Teljes mértékben érthető volt a vágyakozás és örvendetes a törekvés, hogy szűnjék meg végre a nagy házfalak bénító, kopott szürkésége, a mindennapi élettér monoton, sivár külleme. Mindez remekül is elsülhetett volna, ha nem a jószándékú laikusok közé dobják a gyeplőt.

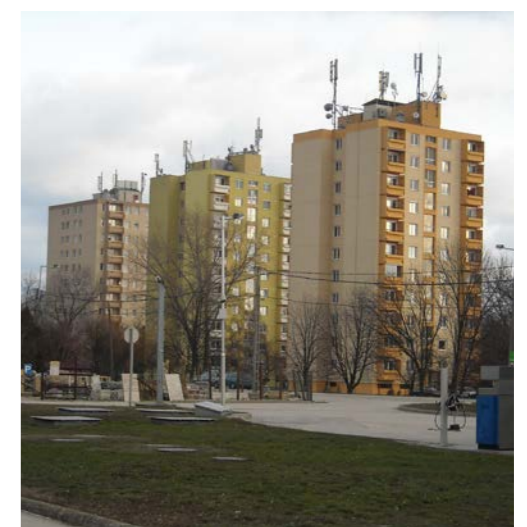

Mennyivel derűsebben kezdődhet bárkinek a napja, ha a reggeli kávéját szürcsölgetve kinéz az ablakán és a bánatos egyenszürkeség helyett szívderítő, színes világot láthat maga körül. Ehhez kétség sem fér. A már eddig felfestett motívumok között is van szép, szellemes és követhető megoldás. Az ellentmondás abban rejlik, hogy az összehangoltság hiányában egymás közelébe kerülve a legnagyobb „poénok” is kioltják egymást. Nincs sok értelme, ha karakteres színek kompozíciók vagy mintázatok egykeként bukkannak fel itt-ott, akár a Rákóczi út alacsonyabb házsorán vagy egy magányos palotavárosi tízszintes. A vidám sárgakockás „Hundertwasser” falak is alkalmazkodó színkörnyezetben érvényesülhetnének igazán. A gyakran feltűnő, tudatos tervezést sejtető, karakteres rózsaszín-málna- szürke színek kompozíciót sem ildomos minden sarkon elsűtni. Egy magas pontház erőteljes, feltűnő, telt színben pompázva kissé erőszakosnak tűnhet az egyébként bágyadt, pasztell színezésű épületek sorában. A legmarkánsabb jelenség, a ferdecsíkos is furcsa hatást kelt, ha a mögötte álló házon ugyanaz a színvilág egészen más alakzatban jelenik meg.

Negyven éve árasztanak harmonikus látványt a Széna tér (volt Május 1 tér) toronyházai, épületeként más, de egymással párbeszédben élő, szép mélyzöld-okker színezésükkel. Igaz, annak idején a jóízű építész heteken át mérlegelte a tervezőasztalon a különböző színezési tervvariációkat, miközben kíváncsi volt kollégái véleményére is.

A többszintes, nagy épületek falain is helyük van a merészebb, telt színeknek, a többféle árnyalat megjelenésének, sőt az újszerű színezési kompozícióknak is. Azonban a döntésnél figyelembe kell venni a ház adottságait, korát, stílusát, a homlokzat tagolását, de legfőképpen az épített környezetet. No, és jól kell ismerni a különböző színösszetételek, árnyalatok „viselkedését”.

A nagy épülettömegek újra színezésében meg kell teremteni a városrész-, a lakónegyed léptékű összhangot, hiszen ezek a házak nem magányosan állnak a sivatag közepén, ezek egy királyi nagyváros lenyűgöző látványának meghatározó, szerves településképi alkotóelemei. Óriási falfelületekről van szó és az összképet hosszú időre alapvetően meg fogják határozni közelről és távolról is. Ezért az épületszínezést nem spontán, laikus ötletektől vezérelve, partizán módon, hanem kiértelmezett, összehangolt, szakszerűen kidolgozott színtervek alapján kellene kialakítani. Elnézve panelházainkat, van még feladatunk.

Az első graffitiket az egyiptomi munkások hagyták a piramisok folyosóinak falán, de például a rómaiak is előszeretettel firkáltak az általuk megtekintett egzotikus épületekre az „Itt jártam, Horatius.”-t. Nem ma született a gondolat, hogy az üres falakon nyomot hagyunk.

Napjainkban városainkban régóta megoldatlan, sok feszültséget okozó kérdés az, hogy mit kezdjünk, és hogyan álljunk hozzá a graffitihez. A lakosság nagy része számára a graffiti egyenértékű a városképet csúfító, igénytelen tagekkel, név-fújásokkal, melyek sajnos bármelyik épületen megjelenhetnek - holott a graffiti irányzata ennél jóval több, jelentőségtejtesebb és értékesebb. Megfelelő keretek között a graffiti nem csak a város szerves része lehet, de közösségteremtő erő is.

Az előbbi megállapításra remek példák a Krakkóban elérhető graffiti túrák. A városban kifejezetten sok, nagy méretű falfestés van, főleg üresen álló telkek tűzfalain. A telefonra letölthető applikáció térképen jelöli ezeket a számunkra, emellett rövid ismertetőt nyújt az alkotásokról - olyan városrészekbe csábítva el ezzel a turistákat, ami esetenként kilométerekre van a sűrűn látogatott történelmi belvárostól! Szintén jól áll a graffiti a művész-negyedeknek. A városok olcsóbb, leszakadt területeinket felzárkóztatásához elengedhetetlen egy tenni akaró, alkotó közösség. És ha már valahol kulturális élet van, ott hamar megindul a környezet felértékelődése, ahogy ez lezajlott például a budapesti Deák tér környékén is.

Érthető, hogy a rossz tapasztalatok miatt a közönség gyanakvással fordul a graffiti felé, de fontos látnunk, hogy a nagy felületű, modern falfestések már most is velünk élnek. A Halesz park betonfalát a Colorize csoport festette, a Széna téri Általános iskola és a Munkácsy Mihály Általános Iskola festményeit a diákok és szakközépiskolás hallgatók készítették. Megfelelő helyen és művészi keretek között lehet a graffiti értékes és egyike azon ritka műfajoknak, melyek nemcsak a műtermekben és kiállítóhelyeken élvezhetőek.

Ugyanakkor nagyon fontos hangsúlyozni, hogy a graffiti nem alkalmas mindenre! Például beérett, történelmi hangulatú helyeken egy csupasz fal is lehet része az utcaképnek. A rajta elhelyezett falfestmény felboríthatja a településképet egységét, ha tovakodó módon előtérbe kerül. Tehát minden falfestés előtt egyedileg kell megvizsgálni a helyszín adottságait, és csak a környezettel harmonizáló tematikájú, technikájú, szín- és formavilágú falképek készíthetők. A bemutatott példák nem feltétlen követendőek, csupán illusztrációként szerepelnek. Mindenekelőtt azonban a legfontosabb szabály: csak művészi minőségű, valóban kvalitásos alkotások kerülhetnek közterületeinkre!

RÉSZLETEK A FILATORIGÁTI LEGÁLFAL FESTÉSEIBŐL (BUDAPEST)

Első hallásra nem is gondolnánk, hogy a homlokzatokra utólagosan felrögzített hőszigetelő műanyag habtáblák is komolyan befolyásolják az utcaképet. Nincs kétség, hogy a következő generációk érdekében elkerülhetetlen a fokozott takarékoskodás a Föld energiakészletével, hisz az emberiség jövője forog kockán. Ezt szolgálja a korábbi épületek határoló szerkezeti esetében a gyengébb hőtechnikai adottságok egyre intenzívebb feljavítása is. Vályogfalú, nádtetős házaink idejében ez a probléma nem merült fel, velük ma sincs gond ezen a téren.

Több száz éves műemlékeknél a jogszabály is tudomásul veszi, hogy az örökségi érték megőrzése behozhatatlan előnyt élvez a gázzsámlával szemben. Viszont a nem védett házakon elvileg nincs semmi akadálya a homlokzat utólagos hőszigetelésének.

Az utóbbi száz év építésze is hagyott örökül finom, igényes díszítéseket alkotásain. Az 1930-as évek bérházainak, intézményeinek kapuzatai kőkereteikkel, kovácsoltvas rácsaikkal, az ajtók mintás fabetéttel, a homlokzatok sajátos plasztikájával mind egyéni remekművek, nincs közöttük két egyforma. Fehérváron e kor neves helyi és fővárosi építészeinek mindegyik háza hordozza sajátos jegyeit, a barokk várost megidéző sarokerkélyeket, az elegáns nyíláskeretezést, az erkélyek ízléses mellvédjeit, a falak hőbörcsös vakolatát. A Várkörút villasorán az art deco stílus is letette névjegyét. A Viziváros és a Vasútkörnyék megmaradt házai is őrzik ezeket a fontos értékeket.

A háború utáni első években, a lakótelep építések kezdeteként az első fecskék a „szocreál” jegyében születtek a Béke tér környékén. Beérett, igényes külsejükkel kivívták, hogy mai építészeti megítélésük egyértelműen pozitív legyen. Hét évtized múltával alaposan megérették homlokzatuk felújítására. A műves kőmunkák, oszlopok, bélétek, fogazott kőpárkány, mind művészi értéket jelentenek. Ám nagy kár érné az utca arculatát, ha ezek az elegáns, szerény szépségek végleg belefutlanának a polisztírol amúgy jótékony 16 centis melegébe. Ez a veszély leselkedhet a 30-as évek finom ornamentikájú polgárházaira, sőt a korai modern stílus élénk plasztikájú, színvonalas, sokerkélyes lakóépületeire is. Mindent beborító új polár-köntösbe öltöztetve elveszíthetik értékeiket, eredeti építészeti jellegzetességeiket.

Hogy városunknak ezek a különleges értékű épületei felújítás után ne semmitmondó egyenábrázattal nézzenek majd a jövőbe, hozzáértő kezek vezérlete szükséges a homlokzatok utólagos hőszigeteléséhez. A táblák felrakását a falakra ne automatikusan, „érzéketlenül” végezzék, hanem építész és szigetelő szakértők által közösen átgondolt, kiértékelés részlettervek alapján, olyan igényes megoldásokkal, hogy a házak megőrizhessék, vagy újranyerjék építési korukat idéző, sajátos arcukat. (Urambocsá’ fondorlatosan visszacsempészve az eredeti ornamentikát...) No és messzire elkerülve a manapság oly divatos meghökkenítően rikító vagy éppen lefáradt természetellenes színezést!

Nagy fejtörést okoz az utólagos hőszigetelés az építészek számára az utóbbi évtizedek jellegzetes alkotásai esetében is. Székesfehérvár iskoláinak jelentős hányada 30-40 évvel ezelőtt könnyűszerkezetes CLASP-rendszerű technológiával épült. Ezek az épületek húsz kötetes, lexikon vastagságú szerelési segédletek, csomóponti kézikönyvek alapján, patent módon összerakott, egységes küllemű típusházak. Az angliai éghajlati viszonyokra kidolgozott, hazánkra meghonosított, lapos tetős épületek ennyi idő után igencsak teljes felújításra szorulnak, kívül-belül, fönt-lent egyaránt. A szerelt homlokzat 10 cm vastag hőszigetelt paneljei – még jobb állapotukban is – csak a töredékét teljesítik a mai energetikai előírásoknak. A tetőzeteik kritikus állapotát pedig nemcsak a használó, hanem a környék minden harmadik emelet felett lakója konyhaablakából kinézve tapasztalhatja. Szembe kell nézni azzal, hogy ezt a problémát előbb-utóbb meg kell oldani. Ehhez ki kell dolgozni az apró részletekre is kiterjedő, egységes felújítási rendszert a CLASP épület minden porcikájára.

Ez azonban településképet is érintő feladat!

A Clasp-rendszerű homlokzatok erénye a plasztikusság és könnyed hatás, ami a felületek változatos tagolásából ered. A kiálló fémbordák, szelemenek szapora ritmusa, a közöttük húzódó ablaksávok, színes üvegezett mellvédek és szemcsés felületű tömör elemsorok geometrikus rajzolata híven tükrözi a sajátos struktúrát. Mindez őszinte, arányos, mozgalmas és ebben rejlik e házak egyéni karaktere, sajátos szépsége.

Clasp-iskolák, és a hasonló korú, felújításra, korszerűsítésre váró, könnyűszerkezetes homlokzatú, építészeti értéket képviselő modern épületeink – közöttük városunk egyik legkvalitásosabb szép középülete, a Romkerttől látótávolságban lévő egykori Technika Háza – esetében nem könnyű a feladat. Miként oldhatók meg ezek az időszerű, szükséges beavatkozások, hogy ne veszítsék el e házak eredeti karakterüket, elegáns, értékes homlokzatukat?

A közelmúlt színvonalas modern épületeinek arculata védelmében e kérdés felvetésével és a helyi védelem szorgalmazásával e kézikönyv a lelkes buzdítás missziós feladatát vállalja.

Vannak olyan országok, ahol egyáltalán nem divat a kerítés. Általában amerikai családi filmekben láthatunk ilyesmit. Mifelénk nem ez a szokás. Bizonyára a viharos történelmi tapasztalatok érlelték ki a hagyományt, hogy a Kárpát-medencében az emberek bekerítik a házaikat. Van, aki csak néhány cserjével jelzi, hol a határ, más a kandi szemek számára is áthatolhatatlan erődítmény rendszert épít birtoka köré.

Végigjárva Székesfehérvár utcáit, igen színes a paletta. A történelmi Belvárosban ritkán látunk kerítést, mivel a házak tömbönként zárt láncolatot alkotnak, és csak az ingatlanok belső udvarait választják el egymástól, általában fallal. A városmag kedves színfoltjává vált az egyik kivétel, a hátsótertek összenyitásával a köz számára is átjárhatóvá tett dekoratív, hangulatos, zenélő óras Kossuth utcai tömbbelső.

Ahol a házak közvetlenül az utcafrontra, félig zárt sorúan, egymás között hézagot hagyva épültek, ott a kerítést maga a kétszárnyú nagykapu – rácsos vagy tömör – jelenti. Némely helyen jó, ha egy kisebb autó éppen befér rajta. A kertés városrészekben viszont szinte elmaradhatatlan a telekhatár markáns jelzése. A legegyszerűbb és talán a legszebb a természetes hatású változat, amikor a szerkezet nem is látszik, lehet akár fa-, vagy vasoszlopok között kifeszített drótháló, mivel dús növényzet futja be a felületet. Régi hagyomány a léckerítés, itt az elemek ritmusa, megdolgozása, felületkezelése tudja széppé tenni a ház elejét. Készülnek tömör lábazatos megoldások, beton-, téglá- vagy kőanyagú alsó sávval, felette rejtett vagy hangsúlyos oszlopok között futó kerítésmezők fából, acélból vagy kovácsoltvasból. Az utóbbi lehet egyszerű pálcarács vagy barokkosan mintázott. Az elemek között megtartott hézag méretét az is befolyásolja, hogy mekkora házörző vigyázza a gazdáit. A modern, kortárs megfogalmazású házak előtt gyakran látunk áttetsző, könnyed fémhálót, egyedi, igényes, díszítést mellőző „minimál” megoldással.

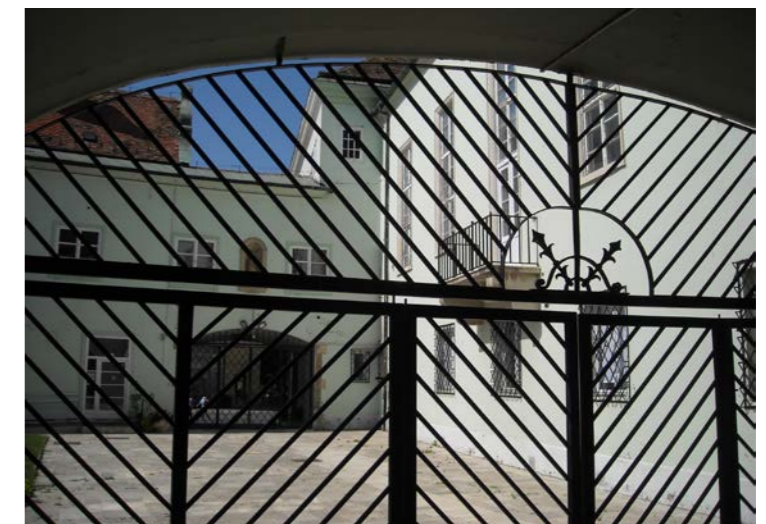
A kerítés áttörtségének mértékét a helyi rendeletek övezetenként előírhatják. Ahol a jogszabály nem zárja ki, ott tömör falként is épülhet a kerítés. Nyerstéglából, különböző megmunkálású kővekből, szépen vakolt falakból kedvező, esztétikus, szép felületek sora érhető el, különösen szép a kertből kicsorduló növényzettel is kombinálva. Egyértelművé teszi a terület zártágát a fal fölé magasra nőtt, összefüggő lombzaton.

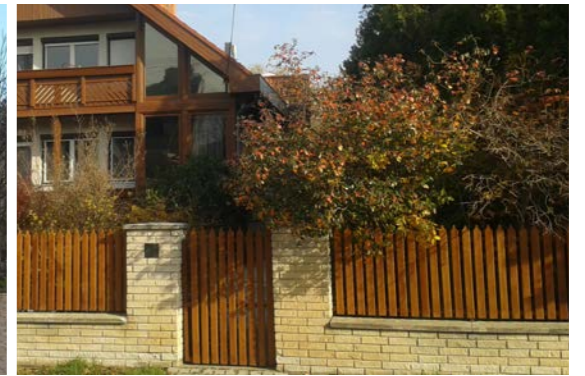
A kerítésnek szerves részei a kapuk, fontos, hogy egységes hatású kompozíciót képezzenek. Egyre gyakoribb, hogy a személybejáratot már nem csupán a kiskapu jelzi, hanem egy tudatosan megkomponált bejárati építmény esővédő tetővel, ügyesen álcázott kukatárolóval, a postaláda rejtett beépítésével.

Az utcakép alakításában a kerítés komoly szerepet játszik, hiszen elsőnek azt veszi észre a szemünk. Az előírt mérethatár és jelleg betartásán túl lehet a látvány szolid vagy színes, klasszikus vagy modern, a legfontosabb a kerítés és a mögötte lévő ház összhangja.

Kossuth utcai tömbbelső

„Vigyáztunk a városképre, hogy az új épületek abba illők legyenek, a környezethez illeszkedjenek.” - így emlékezett Say Géza, miniszteri tanácsos, civilben fehérvári festőművész emlékirataiban az 1938-as évekre, amikor a Szent István-i ünnepi megemlékezés előzményeként Székesfehérvár is nagy városszépítő lázban égett. Intézményesen és tervszerűen, országosan is elsőként itt fogtak hozzá egy átfogó városképjavító munkához, amelybe a terek és épületek átalakítása mellett a cégfeliratok egységesítése is belefért. Az engedély nélküli, veszélyes, vagy a képbe nem illő cégereket és feliratokat 1938. április 15-éig összeszeítették és a tulajdonos költségére eltávolították. Hmmm.

Úgy tűnik, most is hasonló időket élünk. Hosszú idő óta nézünk először igazából azzal szembe, hogy mennyire fontos a város arculata, az utcakép, a különböző épületek megjelenésének összhangja, a részletek jelentősége és a modern helykeresése a hagyományos épített szövetben. A feladat nem könnyű, akárcsak a fohászodóé, aki bölcsességért könyörög, hogy meg tudja különböztetni a lehetségest a lehetetlentől. A lehetségeshez viszont bátorságot kér, nem beletörődést. Valószínű erre lesz szükség, ha a reklámokat, feliratokat is kordában szeretnénk tartani, a mindannyiunkat érintő településképp érdekében.

Az óriásplakátok tekintetében az országos jogszabályalkotás vette a bátorságot. Épp ideje volt, mert lassan már a kínosság határát súrolta, ami a nagyvárosaink határában, így a mi városkapunkban is fogadta az érkezőt. De ezen a ponton ne hagyjuk ki a Horváth István utca és Széchenyi út mesekönyvbe illő útkereszteződését sem!

Az utcareklámok, az üzletek felirata, a helyi hirdetések köre viszont ránk marad. Elképesztő látvány volt, amikor a műemléki Kossuth utcába két ház közé belógatott, szélcsavarta lepedő óriási műkörmöket ajánlott, vagy a belváros legpikánsabb, gömbölyű épületsarkán, falusi kisbírónak nézve a „Vasalóházat”, adták hírül, hogy „Friss csokicső érkezett!” (Ha valaki nem tudná, ez esetben a szoláriumban történt egy időszzerű égőcsere). Vagy a szigorúan pirosra festett, régebbi házak, melyek feliratokkal gazdagon kivetovált különként hirdetik a portékát, ezzel talán új dizájn előszelét hirdetik?

Az viszont őszinte örömet okoz, amikor a belváros legelegánsabb szecessziós és eklektikus kerítésrácsait végre megszabadítják a szépségüket eltakaró műanyag hirdető tábláktól.

Léteznek igen fortélyos reklámok is, Egy hétig állt a közeli élelmiszerbolt parkolójában egy öregecske autó, ami csak az üveget szabadon hagyva hirdette három fess autószerelő fiatalember hasznos munkásságát. Talán lerobbant a jármű...

Milyen az ajánlható, jó reklám a házainkon, üzleteinken? Erre körülbelül annyira lehet pontos választ adni, mintha arra keresnénk a feleletet, milyen is a szép?

A jó reklám arányaiban, formában és színében is illik a környezetéhez; kifejezi a tartalmat, azaz hírül adja az üzlet profilját, kínálatát; mértéktartó, ám megjegyezhető, emlékezetes; meglepő, de nem taszító; nem takarja vagy csorbítja a homlokzatot, hanem kiegészíti, gazdagítja azt; érdekességével felkelti a figyelmet, de nem zavaros; nem árt, ha szellemes, de sosem kínosan nevetséges; és főleg nem gagy, hanem részleteiben is igényes.

A város egyik legszínvonalasabb, feladatát remekül teljesítő reklámfelirata a DOMUS áruházon látható. Pofonegyszerű, tulajdonképpen semmi más, csak a szürke falon öt piros betű. Majdnem ember nagyságú, de a hatalmas falon el is veszne a kisebb. Az elhelyezése telitalálat, a modern homlokzat felületi tagolásának szerves része. Az esti megvilágításnál, de a nappali fényben is rendkívül hatásos, hiszen az egyszerű betűkompozíciót művészien egészíti ki az öt felfüggesztett karcsú lámpa és árnyékaik vándorló játéka a napsütötte falon.

Mennyire visszatetsző lenne ugyanez a megoldás a Fő utcai játék-bolt felett! Szerencsére ott is példaértékű a mai üzletfelirat. Más épület

más reklámot igényelt. Ebben az esetben sajátosság, hogy a bolt két szomszédos ház összenyitott szélső helyiségeit foglalja el. Ezért a hasonló tömegű, de eltérő stílusú és homlokzatú házak földszinti üzletsora megegyező portál-sávot kapott. Már ez önmagában illeszkedés. A „játék-bolt” felirat-páros játékossága pedig egy remek poén, amit csak fokoz a kedves betűforma és a művészi cégér.

Szívderítően szép megoldás a Városi Képtár megjelölése, amint a faltól elálló antika betűinek sorát a saját árnyékuk megsokszorozza a világos falon. Ezt a hatást csak fokozza a turista szezonban az alatta színes virágokkal, zöld futónövénnyel megrakott virágláda.

A művészi igényű cégerek is emelik a városi utcák rangját. Nyaranta az utca légtérébe belógatott színes zászló kiállítás nem hirdet megvásárolható portékát, csupán azt, hogy milyen jó itt végigmenni, sétálgatni.

Gondolták volna, hogy a hegesztéstechnikával is lehet csodát művelni? A 8-as út és Kisteleki utca sarkán megláthatják...

TARTALOMJEGYZÉK

LAKÓTELEPI ZÖLDFELÜLET - FEJLESZTÉSI JAVASLATOK	173
LAKÓTELEPEK BEMUTATÁSA	175
ANALÍZIS	175
SZÉKESFEHÉRVÁR EDDIG MEGVALÓSULT ZÖLDFELÜLET REKONSTRUKCIÓI	175
ALAPELVEK	175
ÁTFOGÓ CÉLOK	176
AZ EGYES PROJEKTELEMEK, TEVÉKENYSÉGEK BEMUTATÁSA	176
Pihenőpark kialakítása - közösségi tér, szoborpark	176
Pihenőpark kialakítása - biodiverz tanösvény	177
Madárbarát park	177
Előkertek	178
Közösségi kert	178
Fitnessz terület	179
Funkció átalakítás	179
Gyalogos burkolatok rendezése és felújítása	179
Parkoló területek rendezése	181
Növényállomány fejlesztések	181
Talajgazdálkodás	183
Csapadékvíz menedzsment	183
Zöldtetők	183
Zöldhomlokzat	184
Egyedi arculati elemek	184

LAKÓTELEPEK BEMUTATÁSA

Az elkövetkező években a székesfehérvári panelövezetek zöldfelületeinek jelentős része rekonstrukcióra szorul. Részben a klímaváltozás várható negatív hatásai, részben pedig a meglévő parki elemek leromlott állapota indokolja a változást. A szűkös fejlesztési és üzemeltetési források indokolják a lakótelepi rekonstrukciók hosszú távú tervezését, hogy az éppen rendelkezésre álló keretösszegekből olyan beruházások valósuljanak meg, melyek egy egységes koncepció részét képezik, és integrálhatók egy jövőbeli képbe.

A Székesfehérvári Önkormányzat a jelenlegi ciklusban olyan új szemlélet meghonosítását tűzte ki célul a zöldfelület gazdálkodásban, amely integráltan, a különböző ökológiai, társadalmi és gazdasági hatások együttes figyelembevételével fejleszti a város zöldvagyonát. Ennek keretében kerültek a figyelem középpontjába Székesfehérváron a jelentős területeket elfoglaló lakótelepi övezetek, amelyek a kerület zöldhálózatának fajsúlyos, és nagy potenciállal rendelkező elemei.

ANALÍZIS

Burkolat:

A székesfehérvári lakótelepi parkoló és útburkolat, valamint a gyalogos forgalmú sétányok anyaga elsősorban aszfalt, beton vagy térkő burkolat, melyek többsége javításra vagy bontásra szorul. Nem egy újonnan kialakított térkővel vagy aszfalttal burkolt gyalogos forgalmú út található, melyek minősége megfelelő, viszont az egyes térkővel burkolt felületek megjelenésükben sok esetben jelentősen eltérnek egymástól, a termékek széles skáláját felvonultatva.

Parkolási helyzet:

A panelházas közterület-használatában és üzemeltetésében kiemelkedően fontos a parkolás. A telepszerű beépítésnek és a szolgáltató létesítményeknek köszönhetően a közterületen nagy a parkolási igény, amelyből több konfliktus adódik:

- a parkolási lehetőségek bővítése igen korlátozott;
- a panel tömbök mellett helyet kapó parkolók nem elégítik ki a lakossági parkolási igényeket;

- sok helyen a jelenlegi parkolók kialakítása (felfestés hiánya, túlméretezett behajtók) nem teszik lehetővé az optimális kihasználtságot;
- zöldfelületet veszélyeztető parkolás.

Zöldfelület

A lakóépületek között jelentős méretű összefüggő kondicionáló, klímamódosító hatású zöldfelület található, melyeket magas borítottság jellemez.

Játszóterek, sportpályák, közösségi kertek, kutya-futtatók

Székesfehérváron az egyes lakótelepek környezetében több játszótér is található, ami igen sűrűnek mondható. Ezek alapterülete, felszereltsége és állapota is eltérő. A játszótérek sűrűségéből arra lehet következtetni, hogy a lakótelepeken sok a kisgyerekes család, nagy az igény a gyerekek kikapcsolódására. A rekreációt a tömbházak között kialakított sportpályák biztosítják, ezek sorát színesítik a kültéri fitness parkok, melyek nem csak a fiatal, de az idősebb lakosság aktív kikapcsolódására, mozgására is lehetőséget ad. További fejlesztési cél röplabdapályák, streetball-pályák, valamint kültéri fitnessgépek telepítése.

Parki berendezések

A parkban található berendezések (információs tábla, útbaigazító tábla, ivókút, kerékpártároló stb.) többsége átlagos állapotú, azonban egy egységes arculat nem tükröződik, nagyon változatos típus, méret jellemzi őket.

Üzemeltetés

A Székesfehérváron működő hulladékgazdálkodás során a zöldhulladék is elszállításra kerül, melyet a komposztálóműben komposztálnak. A településen nincsenek komposztáló központok, melyek a zöldhulladék helyben történő visszaforgatását lehetővé tennék.

A településen a parkokban az öntözés fűtről történik, viszont a lakótelepeken nincs vízvételi hely, ahonnan a lakók a kiültetéseiket öntözni tudnák. A városban az egyéni virágkiültetéseket locsolókocsiról locsolják.

SZÉKESFEHÉRVÁR EDDIG MEGVALÓSULT ZÖLDFELÜLET REKONSTRUKCIÓI

Székesfehérvár a jelenlegi kihívásoknak megfelelően tudatosan és fenntartható módon alakítja a város szerkezetét, a zöldfelületi, a vízgazdálkodási és a közlekedési rendszereket.

Az elmúlt években a közterületek, parkok és zöldterületek minőségi javításán és attraktívabbá tételén túl játszóterek, közösségi épületek és szabadidőparkok, a városi rehabilitáció során utak, járdák, sétányok és parkolók felújítása és újak létrehozása volt a cél.

A székesfehérvári Városgondnokság által meghirdetett „Virágosabb és zöldebb Székesfehérvárért” pályázat nagy előnye, hogy egy fajgazdag listából választhatnak a pályázók, mely kreatív kompozíciók, dekoratív virágkiültetéseket tesz lehetővé. A megfelelő növények kiválasztásához további segítséget nyújthatna egy olyan növénylista mely a fajok egyes környezeti igényeit is bemutatja. Így a laikus ember számára is könnyebb a választás, s hatékonyabb a növényalkalmazás.

ALAPELVEK

A megvalósult és a közeljövőben tervezett fejlesztések és beruházások konkrét feladatain túl a Székesfehérvári lakótelepi zöldfelületeknek az átalakítására és üzemeltetésére költséghatékony, fenntartható és széles körű részvételen alapuló modell kidolgozása szükséges, amelyet az alábbi alapelvek vezérelnek:

- A helyi közösség életminőségének javítása zöldfelületi eszközökkel, közösségi részvétellel.
- Klímavédelem a zöld infrastruktúra sokrétű adottságainak kihasználásával.
- Költséghatékonyság a beruházásban, és az átalakított zöldfelület üzemeltetési modellben.
- A helyi természeti értékek megőrzéséhez és a biodiverzitáshoz való hozzájárulás.
- A helyi kulturális értékek ápolása, a közösségi identitás erősítése és az együttműködés ösztönzése.

ÁTFOGÓ CÉLOK

A fejlesztési javaslatok célja a székesfehérvári lakótelepek zöld környezetének rekonstrukciója.

1. A helyi lakók életminőségének javítása zöldfelületi eszközökkel, közösségi részvétellel

A terület egyes funkcióinak átalakítása és rendezése, az arculat javítása és általában a teljes lakótelepi környezet identitásának fejlesztése nagymértékben hozzájárul a helyi lakóközösség elégedettségéhez, életminőség-javulásához, beleértve az ott lakók fizikai- és mentális egészségügyi állapotának fejlődését is. Célkitűzés, hogy a tervezésen és előkészítésen túl a kivitelezés és az üzemeltetés egyes részeiben is minél nagyobb számban vegyenek részt a helyi lakók és intézmények látogatói, így például a diákok.

2. Klímavédelem a zöld infrastruktúra fejlesztésével

a. A terület faállományának olyan hosszútávú fejlesztése, amely biztosítja, hogy a területek fás ökoszisztémája a lehető legnagyobb mértékben járuljon hozzá a klímaváltozás és környezetterhelés mérsékléséhez, a városi hő (UHI) csökkentéséhez, a csapadékvíz menedzsmenethez, az épületek energiahatékonyságához és a területen lakók életminőségének javulásához.

b. Integrált csapadékvíz menedzsment. Cél a lehulló csapadék helyben tartása, az extrém csapadékesemények okozta anomáliák és gazdasági károk elleni védelem. Ehhez a különböző zöldfelületek, vízáteresztő burkolatok, esőkertek és más műszaki-vegetációs technológiák tervezett, méretezett rendszere szolgáltatja az alapot a fejlesztés eredményeként, jelentősen tehermentesítve a hagyományos, vonalas infrastruktúrát.

c. UHI, azaz városi hősziget effektus hatásainak csökkentése. Tekintettel a lakótelepek idősödő lakóközösségére, jelentős egészségügyi előnyöket jelent a közterületek és az épületek hűtéséhez való hozzájárulás.

3. Költséghatékony és fenntartható kivitelezés és zöldfelület üzemeltetés

Lényeges szempont a reálisan rendelkezésre álló források és a területek nagy mérete. A tervezés, ahol csak lehet extenzív, természetközeli technológiákat alkalmaz. Az átalakítás során preferálja a már meglévő elemek felhasználást, felújítását vagy újrahaznosítását. Az üzemeltetés során olyan új finanszírozási szerkezetet alakít ki, amely azonos költségszint mellett nagyobb hatékonyságot

jelent, jobb klímavédelmet nyújt, és javuló minőségű zöldfelületi rendszert eredményez.

4. Biodiverzitás és természetközelség

Székesfehérvár zöld környezetének rekonstrukciójának célja, összefüggésben a klímaadaptációs és -mitigációs célkitűzésekkel, hogy a területen növelje a biológiai diverzitás szintjét. Egyrészt a lakótelepi zöldfelületi rendszerek jelentős potenciált képviselnek a teljes magyar zöld-infrastruktúra hálózatának részeként. Másrészt a lakótelepek zöld infrastruktúrájának klíma-rezisztenciája is jelentősen javul egy változatosabb növényállomány létrehozásával.

5. A helyi kulturális értékek ápolása, a közösségi identitás és együttműködés ösztönzése

A kijelölt közösségi pihenők, rekreációs és találkozóhelyek, a területen élő művészek alkotásai, a karakteres arculati elemek mind-mind segítik a helyi identitás erősödését. Az együttműködés ösztönzésének egyik legfontosabb eszköze maga a lakótelep, amelynek nemcsak tervezésében, de átalakításában és majd üzemeltetésében is kisebb-nagyobb feladatokat látnak el a helyi közösség tagjai.

A célok megvalósításához és egy átfogó fejlesztési koncepcióterv kidolgozásához az alábbi módszert javasoljuk:

- pontos és széleskörű felmérés készítése a jelenlegi állapotról
- társadalmi igények felmérése
- lakossági fórum keretében az ötletek, javaslatok összegyűjtése
- zöldfelület minden érintettjének felkeresése (szolgáltatók, üzemeltetők stb.) és velük történő egyeztetés a jövőbeni tervekről, jelenlegi problémákról
- korábban elkészült fejlesztési tervek, stratégiák összevetése, aktualizálása
- az összegyűjtött információk elemzése
- egy átfogó, a város teljes zöldfelületére vonatkozó fejlesztési terv kidolgozása

AZ EGYES PROJEKTELEMEK, TEVÉKENYSÉGEK BEMUTATÁSA

Székesfehérváron a lakótelepek környezetében több funkció nélküli, kedvező potenciállal rendelkező terület van, ahol a helyi lakosság igényeinek megfelelő, magas színvonalú, differenciált térhasználat alakítható ki.

A következő funkciójú minta területek kijelölését javasoljuk, melyek pozitívan hozzájárulnak a városi életminőség javításához.

Pihenőpark kialakítása - közösségi tér, szoborpark

Javasoljuk olyan közösségi terek kialakítását, melyek esztétikusak, változatos növényalkalmazásúak, ahol kellemes az ott eltöltött idő.

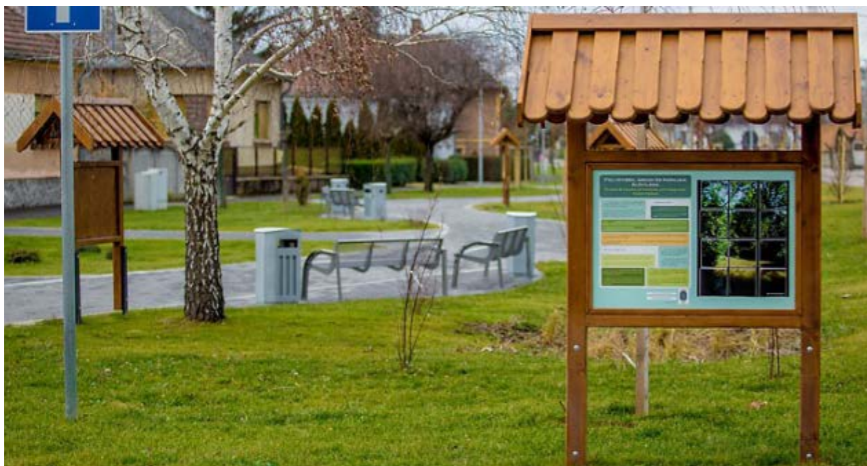
Meglévő közösségi tér

Előkép: közösségi tér kialakítására
<http://fontana-la.ch/projekte/hauptsitz-rapp-gruppe/>

Pihenőpark kialakítása - biodiverz tanösvény

Javasoljuk olyan tanösvény kialakítását, ahol az egyes növény- és állatfajok bemutatásra kerülnek. A tanösvényt egyéb információkkal is ki lehet egészíteni, mint pl. QR kód leolvasás.

Előkép: megvalósult települési tanösvény: Répcementi tanösvény Bükfürdőn
<http://www.visitbuk.hu/hu/info/programok-latnivalok/buk-bukfurdo/repcementi-tanosveny.html>

Madárbarát park

A madárbarát park célja, hogy a gyerekek és a felnőttek számára egyaránt érdekes és szemléletes módon mutassa be azokat a tájépítészeti eszközöket, melyekkel a madarak számára ideális

környezet alakítható ki egy városban. Legfontosabb ilyen eszköz a jól átgondolt és megtervezett növényzet, hiszen ez jelenti számukra az élelem forrását és a bűvőhelyet, fészkelőhelyet.

Bűvőhelyet és táplálékot adó őshonos cserjék a galagonya, magyal és a mogoró. A fajgazdag kert kialakításához javasoljuk további bogyós cserjék telepítését is, mint a sóskaborbolya, a magyal, a bodza, a tűztövis, a borostyán és a madárbirs. Az embernek és állatnak is táplálékul szolgáló fajok a gyümölcsfák, mint az alma, a körte, a fekete és fehér eper, a cseresznye és a meggy. A madarak zsákmányaiként szolgáló számos rovar és hernyót a következő őshonos fáink táplálják, mint a tölgy, a fűz, a nyír, a kőris és a berkenye.

Fészkelésre alkalmas fafaj a lucfenyő, az erdei fenyő, a közönséges boróka, a tiszafa, a közönséges gyertyán, a mezei juhar, a korai juhar, a hegyi juhar, a májusfa, a júdásfa, a közönséges puszpáng, a kutyabenge, az orgona, a kányabangita, az ostroménfa, az egybibés galagonya, a kétbibés galagonya, a fagyal, a borostyán, a vadszőlő, a borbolya és a kislevelű hárs.

Fészkelésre alkalmas védőcserje a közönséges boróka, a közönséges gyertyán (többször visszametszve), a mogoró, az egybibés galagonya, a kétbibés galagonya, a kökény, a lilaakác, a csíkos kecskerágó, a bibircses kecskerágó, a veresgyűrű som, a húsos som, az orgona és a fekete bodza.

A madárbarát kert növényei között nem csak a fák és a bokrok fontosak. A cserjetelepítésen kívül lényeges a különböző odúk, etető, információs táblák kihelyezése is. A kaszátlan gyepfoltok mellett, hogy bűvőhelyet jelentenek a kisebb állatoknak, táplálékot is szolgáltatnak egyes madárfajoknak.

A madárbarát kert kialakításakor a következő szempontokat érdemes figyelembe venni:

- a cserjéken fészekrakásra alkalmas elágazásokat alakítsunk ki a metszés során
- hagyjunk meg olyan sövényszakaszokat, és bokrosokat is, amelynek nem egyenesre metszettek az oldalai.
- ne távolítsuk el minden bokor alól a hullott leveleket, ezzel az avarszinten élő élőlények megtelepedését segíthetjük elő
- a kiszáradt vastagabb fákat lehetőleg ne a talajszinten vágjuk ki, a 3-4 m magasra visszavágott törzs már nem balesetveszélyes, viszont nagy vonzerőt jelentenek a harkályok számára

- az oldalról zárt bokorcsoportok biztonságos fészkelőhelyet nyújtanak a madaraknak

- hagyjuk meg a kertben az idős fákat, kíméljük meg néhány idős gyümölcsfát is. Célszerű régebbi, ellenállóbb gyümölcsfajták beszerzése, szaporítása

- legyen a kertben fenyők, örökzöldek csoportja vagy idősebb egyede

- a növényfajok kiválasztásánál érdemes arra is figyelni, hogy ezek termése nyáron ősszel és télen is táplálékot jelentsen

Előkép: Madárbarát kert (fotó: Dezsényi Péter, Bazel, Svájc)

A legújabb kor egy komoly problémája a pollinátorok számának csökkenése, okait, hatásait jelenleg is kutatják. A lehetséges okok között fontos megemlíteni a rovarirtó szerek használatát, a beporzó rovarok élőhelyeinek pusztulását, a táplálkozási helyek feldarabolódását, az élősködők és betegségek terjedését, a fény- és légszennyezést, valamint a monokultúras gazdálkodás elterjedését, illetve ezek kombinációját.

Mivel a beporzásért felelős rovarokra rendkívül nagy szükség van, ezért városi szinten is elő kell segíteni a számukra megfelelő környezet kialakítását. Ezekre léteznek olyan egyszerű és viszonylag alacsony költségvetésű megoldások mint a vadvirágos rét kialakítása, „Bee-Hotelek” elhelyezése, stb.

Előkertek

Az előkert egy olyan speciális terület, mely mindig tulajdonlási kérdéseket vet fel. Kinek kell gondozni a zöldfelületet, ki és milyen növényt ültethet oda, ki-mire használhatja? Meddig tart egyáltalán az előkert határa?... stb. Javasoljuk, hogy készüljön egy olyan útmutató füzet, mely röviden bemutatja a szabályozási előírásokat, jogszabályi háttérrel, az előkertekre vonatkozó előírásokat és egy ajánlást nyújt (előképekkel, növénylistával, stb.) az előkertek kialakításának különböző lehetőségeire. Ezáltal egy egységesebb, rendezettebb összkép valósulhat meg.

Meglévő, követendő előkert lehatárolás

Közösségi kert

A városi kert mozgalom az önellátás kultúráját népszerűsíti, a közösséghez tartozást erősíti, a városi területeket élhetőbbé teszi, valamint az takarékosagra, ökotudatosságra tanít, szemléletformáló hatású. A közösségi kert egy olyan terület, amelyet sűrűn lakott környezetben, kihasználatlan önkormányzati területen hoznak létre és több ember közösségben művel. Az önkormányzat a közösséggel együttműködve gondoskodik arról, hogy hosszú távon fenntartható legyen, valamint, hogy közösségfejlesztő hatását elérje.

A lakossági igény kielégítése mellett a kertművelésnek sok pozitív haszna is van. Az értékteremtésen kívül életminőség és egészségügyi javító hatása, kommunikációs, szociális, mentálhigiénés, oktatási és városszépítő előnyei is említésre méltók.

Székesfehérváron már megvalósult egy igen jól működő Közösségi Kert a Palotavárosi részen, egy kb. 1600m²-es önkormányzati területen. A kertművelők egy évre kapják meg a használatbavételi engedélyt. A 15 kiemelt ágyásban – saját szükségletükre – zöldségeket, fűszernövényeket, virágokat termesztenek, valamint gondozzák a közös használatú területeket. A közösségi kert program a fenntartható, környezettudatos életmódra hívja fel a figyelmet, valamint a jó lakóközösség kialakulásában is pozitív hatású.

Meglévő, kerülendő lehatárolás

Működő közösségi kert Székesfehérváron a Tobak utcában
<http://kertbarik.hu/index.php/kozossegi-kertek/alotavarsi-kozossegi-kertek>

Fitness terület

A rendszeres testmozgást segítő kültéri fitness edzőgépek bárki számára könnyen hozzáférhetők, kisebb területen is elhelyezhetők, illetve sokrétű gyakorlat végzésére alkalmasak. A mozogni vágyó fiatalok, idősek vagy akár fogyatékkal élők számára elősegítik a friss levegőn végezhető testmozgást, izomfejlesztést és az egészségtudatos életmódot, közösségteremtő hatása révén komoly társasági élet alakul ki.

A szabadtéri fitness parkokban rejlik lehetőség a magyarországi települések számára is egyre vonzóbb, hiszen a betegségek megelőzése és az egészség megőrzése közös érdek.

Meglévő fitness park

Előkép: fitness pálya
<http://www.bankokft.hu/en/References/CategoryOther-outdoor-equipment/Jump>

Meglévő sportpályák

Előkép: sportpálya növényzettel való takarása
<http://green-24.de/forum/resources/richtung-sportplatz-geht-s-einen-hue-gel-hoch/83179>

Funkció átalakítás

A lakótelepeken élők szociológiai és társadalmi konfliktusforrásainak, igényeinek felmérését követően elképzelhető, hogy egyes funkciók kibővítésére vagy csökkentésére lesz szükség. Jellemző konfliktusforrás lehet pl. pattogó labdazaj, tinédzserek – nyugdíjasok életterének találkozása, így olyan funkciók kialakítást javasoljuk,

melyek a lakótelepi környezetben több korosztályt, valamint több társadalmi réteget is elérnek, melyek pl. a generációs szakadékok csökkentésében hatékony eszközök lehetnek.

Gyalogos burkolatok rendezése és felújítása

A sétányokon és pihenő parkokban a meglévő rossz minőségű burkolat helyett szárazon rakott térkő burkolat kialakítását javasoljuk, fokozott figyelemmel a visszafogott, homogén színhasználatra.

Meglévő, kerülendő anyaghasználat

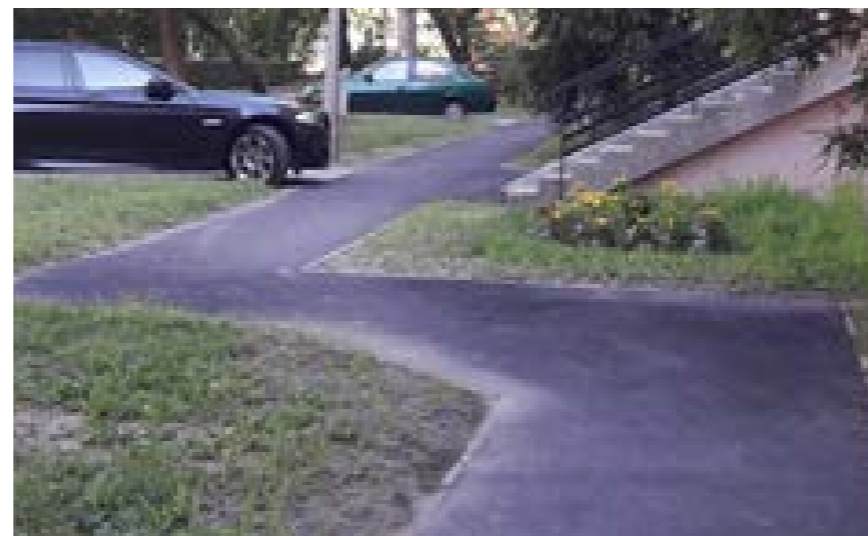

Meglévő áttaposások

Meglévő, követendő anyaghasználat

A gyalogos burkolatok kialakításánál az áttaposások irányának figyelembe vételével kell kialakítani a felületeket.

Meglévő burkolat kialakítás: áttaposás megelőzése

A gyalogos felületek mentén kialakított virágágyak jól látható elválasztása javasolt. Az elkerítésre alacsony határoló kerítés elem kialakítását, vagy a burkolat szegélyének egyértelmű kialakítását javasoljuk

Előkép: növényágyás elkerítés (fotó: Budapest IV.kerület)

Parkoló területek rendezése

A parkolási rend optimalizálását, parkolók számának maximalizálását a zöldfelületek csökkentése nélkül tanácsos elvégezni. Parkolók felújításánál javasoljuk a kiemelt szegélyek helyett süllyesztett szegélyek alkalmazását, **a burkolt felületről a csapadékvíz zöldfelületre vezetését**. Ha mindenképpen szükséges kiemelt szegély alkalmazása, akkor időközönként érdemes ezt „megtörni” és egy rövid szakaszon vagy ponton süllyesztett szegélyt alkalmazni. A felszínen elfolyó vizeket javasolt ezeken a pontokon a zöldfelületre juttatni, onnan tovább a felszínen elvezetni és helyben szikkasztani.

A gépjármű forgalom számára fenntartott, elsősorban a parkolók burkolatának felújítása során **vízáteresztő burkolatok** (pl. gyephézagos beton, stabilizált szórt burkolatok, vízáteresztő szilárd burkolatok és ezek kombinációi) alkalmazását javasoljuk, vagy olyan mérnöki megoldások keresését, amelyek lehetővé teszik a csapadékvíz helyben, zöldfelületen történő szikkasztását.

Meglévő kerülendő burkolat

Meglévő, javasolt vízáteresztő burkolat

A csapadékvíz helyben tartásához további javasolt burkolattípusok:

Előkép: Schotterrassen

<https://www.baunat.boku.ac.at/iblb/eigene-entwicklungen/boku-schotterrassen/>

Előkép: stabilizált kavics/zúzottkő burkolat

<https://www.sureset.co.uk/blog/paving-ideas-for-access-roads-and-car-parks>

Növényállomány fejlesztések

A környezet állapotának fejlesztése jelentősen elősegíti a helyi lakóközösség életminőség-javulását, valamint elégedettséget vált ki az ott lakókból. A növényállomány fejlesztése a fás ökoszisztémák fejlesztését, gyepfelújításokat, természetközeli gyepes részek, ökológikus (extenzív) évelőmixes virágágyak kialakítását jelenti.

Meglévő lakótelepi zöldfelületek, idős, de jó állapotú faállománnyal

Fák

A lakótelepek területein belül az új fák telepítésénél a következők figyelembevételét javasoljuk:

- fasorok kiegészítése
- út menti fásítás
- parkolók fásítása
- tervezett gyalogos sétányok fásítása
- parkolók és épület közötti zöldsáv (ahol a közműveket nem akadályozza)

A telepítés során javasoljuk várostűrő fajok, különösen magyar fajták alkalmazását, de a faj megválasztása során nem hagyható figyelmen kívül az adott hely sajátosságainak vizsgálata.

A frissen telepített fáknál fokozottan figyelni kell az öntözésre, a fatányérok kialakítására és megfelelő fenntartására (inkább kapálni és ne kaszálni) valamint célszerű újrahasznosított műanyagból törzsvédő hálókat alkalmazni.

Hosszú távú cél a lakóparkok jelenlegi ligetes, sok helyen az erdős karakterének megőrzése, valamint az inváziós fajok visszaszorítása. Fontosnak tartjuk a természetkímélő erdészeti módszerek alkalmazását az állomány frissítése során és javasoljuk erdész szakember bevonását. A fenntartás során évente 1x javasoljuk növénydokter bevonását a betegségek elterjedésének megakadályozása és a hatékony kezelés miatt.

Gyep

A városon átívelő zöld infrastruktúra részét képezik a gyep. Az extenzív vagy természetes jellegű gyep több fajtól állnak és több élőlénynek is élőhelyként szolgálnak, így biológiai határfokuk és környezeti értékük is nagyságrendekkel magasabb, mint a hagyományos gyepfelületek.

A természetes hatású gyep nem csak fűféléket, hanem több rovarbeporzású növényt is tartalmaznak, életteret nyújtva a poszméheknek, pillangóknak és több ezer a beporzásban szerepet játszó fajnak. Ezek az élőhelyi körülmények a madarak és denevérek táplálkozásához és szaporodásához is hozzájárulnak.

A gypes területek üzemeltetése terhet jelent a klímaváltozás okozta növekvő vízhiány, az egyre jobban terjedő betegségek, a kártevők előretörése és a gazdasági válság következtében szűkülő források miatt. A monokultúrás gyepfelületek helyett magasabb biodiverzitású, kétszikűekkel (egynyári és évelő virágok) elegyes, kevesebbszer kaszált gyep kialakítását javasoljuk olyan helyeken,

ahol a funkció megengedi (gyalogos vagy gépjármű utak melletti zöldsávokban, az utak elválasztó sávjaiban, parkok külső vagy biodiverz részein, külterületi zöldfelületeken). Az ilyen gyep szépek és más országokban lakótelepi környezetben kifejezetten kedveltek. Ezek a gyepterületeken nem az egynyáriak magvetésén, hanem a kaszálási gyakoriság csökkentésén és az időpontok jó megválasztásán van a hangsúly. Bizonyos egynyáriakkal való esetenkénti felülvetés csak adalék.

Meglévő virágos gyep Székesfehérváron

A természetközeli gyepgazdálkodás lényege, hogy a kiválasztott területeken a kaszálások számának csökkentésével teret kapnak a fűfélék között megbúvó virágos évelők. Ha ezek a növények zavartalanul eljuthatnak generatív életszakaszukig, virágot és magot hoznak, mellyel nemcsak esztétikailag, de ökológiailag is hasznos produktumot nyújtanak. Ha a fenntartó jól választja meg a kaszálások idejét, a teljes vegetációs időszak alatt megjelenő valamennyi virágos évelő teret kap a maghozásra. A puszta gyepfelületeket így lassan felváltják a területre jellemző ökológiai hatásokat kedvelő virágos évelőkben gazdag rétek.

A fenntartási igénye kevesebb, elég évente 1, max. 2 kaszálás, nincs szükség tápanyagutánpótlásra, a kaszálék elhordására. Javasoljuk az évi 1 alkalommal történő monitorozást és szakértő bevonását, valamint az első három évben gyomosodás és lakossági elégedetlenség merülhet fel, ezért első lépésként egy kisebb, de frekvenciáltabb területen mintaterületként javasoljuk kipróbálni és egyben a lakosságnak elmagyarázni.

Előkép: az extenzív, vagy természetes hatású gyepfelület elválasztása az intenzív részekről általában egy vagy két intenzíven nyírt bordersáv kialakításával történik. (fotó: Dezsényi Péter, Nantes, Franciaország 2013)

Előkép: Nyugat-Európai egyes városaiban a közterületi gyep jelentős részét nem kaszálják június közepe előtt. (fotó: Dezsényi Péter, Bazel, Svájc, 2013)

Előkép: Alternatív és intenzív gyep egymás mellett (fotó: Dimitrievits Dóra, Kew Garden, Anglia, 2014)

Évelők

Évelő növénykiültetéseket reprezentatív, frekvenciált területeken, fejlesztett részeken, hot-spotoknál, új sétányok mellett javasoljuk elhelyezni, dinamikus kiültetésben. Elképzelhetőnek tartjuk még az előkertek és a közösségi kertek fűszernövényekkel való kiegészítését.

Előkép: 'S' stratégias évelő ágyás (fotó: Dimitrievits Dóra, Róbert Károly körül Lehet út kereszteződés, Budapest, 2016)

Az évelő növénykiültetéseknél fontosnak tartjuk a 'C-S-R' stratégiák figyelembevételét, s a növényfelületek eszerinti kialakítását, ezáltal könnyebben fenntartható.

A három kategória ökológiai igényei nagyban különböznek egymástól: A C, kompetitor növények jó ökológiai adottságok esetén versenyképesek. Napfény-, tápanyag- és vízigényük nagy. Megfelelő adottságok esetén kifejezett példányaik hosszú évekig szépen díszlenek, más kategóriájú növény nem képes felvenni velük a versenyt. E csoport tipikus képviselői az évelők közül a magas díszfüvek.

Az S, stressztűrő növények olyan élőhelyekre specializálódtak, ahol valamilyen szélsőséges ökológiai tényező miatt folyamatos stresszhatás éri a területet. Ilyen lehet az árnyék, a szárazság, a forróság, az extrém hideg stb. Ezek a növények versenyképességük megőrzéséhez igénylik a stresszhatást, így, ha az ökológiai adottságok javulnak, átveszik helyüket a jobb élőhelyi körülményeket kedvelő kompetitor növények. Jellemző stressztűrő növények a mediterrán területek örökzöld évelői vagy a sziklakerti növények.

Az R, zavarástűrő növények akkor versenyképesek, ha az élőhely folyamatos zavarásnak, például kaszálásnak, talajlazításnak van kitéve. Ebbe a kategóriába sorolhatók az egynyári növények és a gyomok.

Talajgazdálkodás

A növényzettel fedett területek tápanyag utánpótlását rendszeresen el kell végezni. Műtrágya helyett javasoljuk a komposzttal való trágyázást. A biológiailag lebomló szerves hulladék előnye a termékenyebb talaj, egészségesebb növényzet. A gyeperes területeken minden szempontból pozitív hatást eredményez a gyepszellőztetés, melyet érdemes a lehetőségekhez mérten rendszeresen elvégezni. Azokon a területeken, ahol nincs lehetőség gyepterület kialakítására, talajtakaró cserjék vagy évelők használatát javasoljuk.

Csapadékvíz menedzsment

A városi csapadékvíz-gazdálkodásban mindig előnyben kell részesíteni a csapadékvíz helyben hasznosítását, de egyben fel kell készülni az extrém csapadékhelyzetek kezelésére is. Az évi átlagos 600 mm esővel és 900 mm párologtatással számolva az lenne az ideális, ha 300 mm csapadékot pótolnának a zöldfelületeken.

Ennek következtében a zöldfelület minőségének javítására több öntözővíz biztosítása javasolt. Ez részben javasolt a csapadékvíz helyben hasznosítását szolgáló fejlesztések, fenntartási technológiaváltások alkalmazásával, részben alternatív, olcsóbb öntözővízforrás létesítésével. A vízmenedzsment bemutató területen a burkolt felületek közötti zöld szigetekben, valamint a pihenőparkok mélyebb pontjain olyan esőkertek kialakítását javasoljuk, melyek nagy mértékben hozzájárulnak a terület vízgazdálkodásának javításához.

Előkép: Esőkert

<http://www.indy.gov/eGov/City/DPW/SustainIndy/GreenInfra/Pages/RainGardenResources.aspx>

Zöldtetők

Az épületek lapostetőin javasoljuk biodiverz zöldtető kialakítását, ami nem csak a csapadékvíz-visszatartásban de a hőárnyékolásban is jelentős szerepet játszik. Bemutató területek kijelölése nagyban segíti a technológia helyi lakosokkal való megismertetését, illetve szemléletformáló hatású. Ezeket a bemutató területeket javasolt a többemeletes panelházak mellett lévő kiszolgáló épületeken kialakítani, így a zöldtető a tömbházakban lakók számára külön esztétikai érték lehet.

Új lapostetős épületek létesítésénél érdemes megfontolni a zöldtető kialakításának lehetőségét, a Magyarországi Zöldtető Irányelvek betartása mellett.

Potenciális épületek zöldtető létesítésére

Előkép: Egy budapesti közintézmény épületén megvalósult extenzív zöldtető (fotó: Dimitrievits Dóra, Budapest, 2017)

Zöldhomlokzat

A városi hagyományos zöldfelületek a beépítettség miatt visszaszorulóban vannak, így a zöldfelületek növeléséhez alternatív megoldások alkalmazása szükséges. Az eddig kihasználatlan és nem túl kecsgetető látványt nyújtó felületek bevonhatók a zöldfelületi aktivitásba. Továbbá az ún. biofiltrációs funkciójának köszönhetően levegőtisztító és porfogó hatású, de hőszigetelő, hangszigetelő és rekreációs tulajdonsága is jelentős. Vizuális hatásán túl jótékony hatással van az ember hangulatára és fiziológiájára. A növényzet elnyeli a közlekedési és egyéb városi zajszennyezést, csökkenti a rezgések és a hangok terjedését.

Potenciális homlokzati felületek zöldhomlokzat létesítésére

Előkép: Megvalósult futtatott növényfal egy bázeli bevásárlóközpont külső homlokzatán (fotó: Dezsényi Péter)

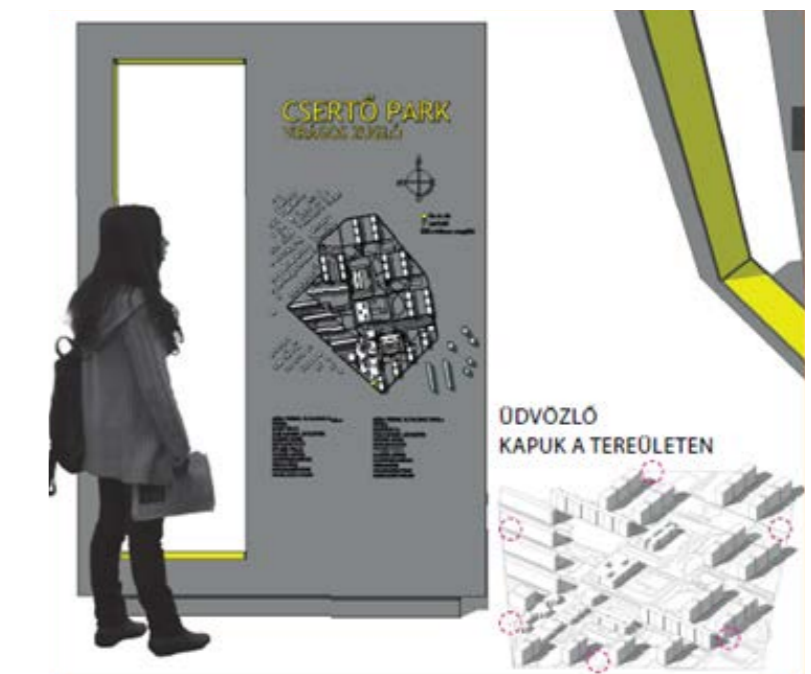
Előkép: Megvalósult zöldhomlokzat a londoni Rubens Hotel tűzfalán (fotó: rubenshotel.com)

Meglévő zöldhomlokzat kialakítás

Egyedi arculati elemek

A lakótelepi épületek homlokzat felújítása és színhasználata rendszertelenül történik, nem mutatnak egységes képet, ezért szükséges olyan identitásképző elemek elhelyezése, melyek a panelházak környezetét összefogják, mint pl.: lakótelepi parkbútorok felújítása és bővítése. Arculatteremtő elem lehet a lakótelepek bejáratánál elhelyezett totemoszlop is.

Előkép: Lakótelepi információs tábla (tervet készítette: Csige Anna)

Átgondolt koncepció részeként javasoljuk a parkbútorok felújítását, újrahaznosítását vagy áthelyezését. Az új funkciók megjelenése meghatározza az ülőfelületek elhelyezését. A projekt során az újrahaznosítás kiemelt cél, a folyamat során törekedni kell a helyben található anyagok bevonására, mint pl. beton támfalra szerelt pad.

Padok

Különböző stílusú és színű padok

Felújítandó támfal-as ülőfelületek

Virágládák

Régi, gazdátlan beton virágládák

Dekoratív virág beültetések régi, beton virágládákban

Az információs táblák és egyéb szemléletformáló és kommunikációs eszközök pozitívan járulnak hozzá az egységes arculat kialakításához. Javasoljuk új információs és útbaigazító táblák, illetve üdvözlő kapuk elhelyezését, akár a meglévő táblák újrahaznosításával.

Meglévő információs táblák, melyek anyag- és színhasználata nagyon változatos

Javaslat arculatképző berendezési tárgyakra. Azonos anyaghasználat lakótelepenként eltérő színhasználattal az egyes lakótelepeken egyedi karakterképző elemek lehetnek.

Előkép: hulladékgyűjtő visszafogott színhasználatra, mégis egyedi, karakterképző jegyekkel
<http://www.mmcite.com/hu#!hulladekgyujtok/minium>

Előkép: ülőfelületek visszafogott színhasználatra, mégis egyedi, karakterképző jegyekkel
<http://www.mmcite.com/it/prodotti#!panchine/bloccq/lbq112>

PAVILON TANULMÁNYTERV – tervezte: Kovács Krisztina 2015.

- A. Közparkok fejlesztése:
nagyobb tömegvonzás / életteli, városias tér
- B. Kiszolgáló funkciók a jelentősebb közparkokban:
fedett pihenőtér / vendéglátás /mosdó, Wc
- C. Környezet minőségéhez illő építmény
- D. Feladatok és célok:
formailag egyszerű, helyszínhez illeszkedő épület
jól azonosítható, egységes arculat
időtálló megjelenés és anyagok
kis alapterület, kis környezeti lábnyom
költséghatékony üzemeltethetőség

Helyszínek: Zichy liget, Halesz park, Petőfi park, Rózsa liget

SZAKIRODALOM JEGYZÉK:

A Szűz Mária –prépostság és temploma „Örvendezz királyi város...”, A Szent István Király Múzeum Közleményei D sorozat 344. szám (szerkesztette: Szöllősy Csilla, Reich Szabina) – Szent István Király Múzeum, Székesfehérvár 2016

Ács Patrik, Rathscheck Schiefer: A Természetes pala – TETŐFEDŐ LAP- Fehérvár Tető Kft, Székesfehérvár (szerkesztette: Csizmadia Tibor 2015)

Bory Jenő: A beton a művészetek szolgálatában – TECHNIKA, a magyar mérnökök lapja XII. /1-2. 1931. január-február Budapest, Műegyetem

Brancheiz Zsuzsanna: A székesfehérvári Királyi Bazilika. A Szűz Mária-prépostság temploma. Középkori Romkert - Székesfehérvári Turisztikai Közhazsnú Nonprofit Kft, Székesfehérvár, 2011

Csurgai Horváth József: Székesfehérvár történeti szerepe, s annak változásai.
In: ACTA – Tanulmányok I. Alba Civitas Történeti Alapítvány. Székesfehérvár, 2004

Csurgai Horváth József: A fehérvári szőlőhegy. Egy városi szőlőkultúra átalakulása.
In: ACTA Tanulmányok II/1. – Alba Civitas Történeti Alapítvány, Székesfehérvár 2006

Csutiné Schleer Erzsébet: Rác utca, Rác templom, TKMK 349. Budapest, 1989

Csutiné Schleer Erzsébet – Siklósi Gyula: Székesfehérvár teljes kül-, és belterülete, Kulturális Örökségvédelmi Hatástanulmány 2010

Demeter Zsófia – Gelencsér Ferenc: SZÉKESFEHÉRVÁR ANNO – A Fejér Megyei Múzeumegyesület Kiadványai 6. szám, Székesfehérvár 1990

Demeter Zsófia – Gelencsér Ferenc: ÖRVENDEZZ, KIRÁLYI VÁROS! – A Fejér Megyei Múzeumegyesület Kiadványai 8. szám, Székesfehérvár 2002

Farkas Gábor: A Vadásztöltény-, Gyutacs-, és Fémárúgyár Rt. székesfehérvári üzeme az alapítástól az államosításig, 1939-1948. Fejér Megyei Levéltár Történeti Évkönyv 10., Székesfehérvár 1976

Farkas Gábor – Szalay Károly: A Vasútvidék története – Székesfehérvár MJ. J. V. Önkormányzata, Székesfehérvár 2006

Fejér Megyei Műszaki Élet c. folyóirat (előbb Székesfehérvári Műszaki Élet) IV-XII. évf. 1964-1975

Fehér Géza: Török miniatúrák – Magyar Helikon – Corvina, Budapest, 1975

Fejér Megye Történeti Évkönyv 22. Szerkesztette: dr. Farkas Gábor 1991

FEJÉR VÁRMEGYE, Magyar városok és vármegyék monográfiája XXII. kötet (szerk: Schneider Miklós – Juhász Viktor dr.) – Magyar Városok Monográfiája Kiadóvállalat, Budapest, 1937

Fitz Jenő: Székesfehérvár – Panoráma Könyvkiadó, Debrecen 1980

Fitz Jenő – Császár László – Papp Imre: Székesfehérvár - Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1966

Gerle János: Hauszmann Alajos – Az Építészet Mesterei sorozat - Holnap Kiadó Kft, Budapest 2002

Dr. Gerlényi László: A székesfehérvári Szent György Kórház története - Fejér Megyei Szent György Kórház, Székesfehérvár 1991

Granasztói György: A középkori magyar város (Magyar História sorozat) – Gondolat Könyvkiadó, Bp.1980

Dr. Harsányi József: A Székesfehérvári Könnyűfémmű történetének 50 éve 1941-1991, Székesfehérvár, 1991

Honty Katalin: A székesfehérvári Sörház és a Sörház-malom története – Székesfehérvár Megyei Jogú Város Levéltára, Székesfehérvár, 2013

Honty Katalin: Az utolsó fehérvári serfőző – magánkiadás Székesfehérvár, 2014

Jankó Annamária: Magyarország katonai felmérései 1763 – 1950 – Argumentum, Budapest, 2007

Dr. Juhász Viktor (Albensis): A székesfehérvári szőlőhegy múltjából, Székesfehérvári Szemle 5. kötet (1935) 3-4. sz. – A Fejér Megyei és Székesfehérvári Múzeumegyesület kiadványa (szerkesztette: Marosi Arnold és Dormuth Árpád) Székesfehérvár, 1935

Juhászné Viniczai Ágnes: Székesfehérvár útjai és hídjai – Székesfehérvár Útügyi Napok kiadványa 1997 (Útgazdálkodási és Koordinációs Igazgatóság, Fejér Megyei Állami Közútkezelő Kht. támogatásával)

Károly János: Fejér vármegye története II. kötet Székesfehérvár, Székesfehérvár, 1898

Kiss Erika Mária: Séta közben – magánkiadás 2010

Kiss Lajos: Ötven éve történt – Volt egyszer egy ARÉV, Nagyipari technológiával készült lakóépületek és jövőjük – prezentáció, ARÉV Baráti Kör Egyesület jubileumi szakmai konferencia, Székesfehérvár, 2016

Kovács Eleonóra: Víziváros, Egy fehérvári városrész története Székesfehérvár - Megyei Jogú Város Levéltára Tarsoly Kiadó, Székesfehérvár – Budapest, 2013

Kovács Péter – Szelényi Károly: A barokk Székesfehérvárott – Magyar Képek, Budapest / F. Szelényi Ház, Veszprém, 1992-93

Lauschmann Gyula: Székesfehérvár története 895–1914. I–IV. kötet (2. javított kiadás) - Székesfehérvár Megyei Jogú Város Levéltára, Székesfehérvár, 1998

Magony Imre: Székesfehérvár szobrai - Köztéri szobrok, emlékművek, kutak, épület-plasztikák, épületdíszítő elemek, emléktáblák - 2. javított bővített kiadás - MA Kiadó, Székesfehérvár, 2004

Magyarország Műemlékei SZÉKESFEHÉRVÁR (szerkesztette: Entz Géza Antal) - OSIRIS Kiadó Budapest, 2009

Molnár Tibor építész, volt városi főmérnök emlékei az 1910.-1980. évek Székesfehérvárára (1985. körül)

Nagy Roland: Börgöndpuszta története I.-II. 1588-1996 - kézirat

Palotavárosi írások (szerkesztette: Demeter Zsófia) Az István Király Múzeum Közleményei B. sorozat 34. szám – Fejér Megyei Múzeumok Igazgatósága, Székesfehérvár, 1982

Pákozdi – Száz magyar falu könyvesháza, megjelent a magyar állam millenniumára. Száz magyar falu könyvesháza KHT. Irta: Erdős Ferenc, Hári Gyula, Kelemen Krisztián (szerkesztette: Erdős Ferenc) elektronikus megjelenítés: NKÖEOK Szerkesztőség, 2007

Schéry Gábor: Évek, művek, alkotók – Ybl Miklós –díjasok és műveik 1953-94. ÉTK Budapest, 1995

Siklósi Gyula: Adattár Székesfehérvár középkori és törökori építészetéről – Megyei Művelődési Központ, Székesfehérvár, 1990.

Siklósi Gyula: Kara Murteza pasa tornya és a Szent Donát kápolna Székesfehérváron, Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 3. kötet – Budapest 1991

Siklósi Gyula: Székesfehérvár – Palotai kapu (Szüret kapu, Alsóvárosi kapu, Rác kapu) Szent István Király Múzeum Közleményei A. sorozat 36. szám – Székesfehérvár, 1999

Gyula Siklósi: Die mittelalterlichen Wehranlagen, Burg- und Stadtmauern von Székesfehérvár – VARIA ARCHAEOLOGICA HUNGARICA XII. – Archäologisches Institut der UAW, Budapest, 1999

Siklósi Gyula: A törökori Székesfehérvár - a MH Összhaderőnemi Parancsnokság Tudományos Tanács kiadványa, Székesfehérvár, 2013

Sükösd Gézáne Schuller Erzsébet: Felsőváros jussa, Székesfehérvár - Felsővárosrész múltja és szokásai az 1900-as évek közepéig – Alba Regia Táncgyűttes, Székesfehérvár, 2003

Székesfehérvári Könnyűfémű – Alcoa-Köfém Kft. 1941-2001 felelős szerkesztő: Horváth Tamás, Székesfehérvár, 2001

Tarjányi Róbert /Tondach/: A kerámia tetőcserepek rövid története – Tetőfedő Lap - Fehérvár Tető Kft, (szerkesztette: Csizmadia Tibor) Székesfehérvár, 2015

Török József – Legeza László: Székesfehérvár évezrede – Mikes Kiadó, Budapest 2000.

Varga Jenő: A székesfehérvári Öreghegy és a Donát-búcsú – Közművelődés Fejér megyében 1988/1-2. - Megyei Művelődési Központ, Székesfehérvár, 1988

Veress D. Csaba – Siklósi Gyula: Székesfehérvár, a királyok városa – Zrínyi Kiadó, Budapest 1990

Wathay Ferenc: Énekes Könyve – hasonmás kiadás – Magyar Helikon, Budapest, 1976

Zákányi Imréné: A székesfehérvári Palotaváros múltja és jelene - Székesfehérvár M. J. V. Önkormányzata, Székesfehérvár, 2008

Zöldhomlokzatok, Függőleges zöldfelületek tervezésének, kivitelezésének műszaki és kertészeti útmutatója – Zöldinfrastruktúra Füzetek 2. – Kiadó: Budapest Főváros Városépítési Kft, Budapest 2016

TÉRKÉPI FORRÁSOK:

Magyar Országos Levéltár Térképtára, Budapest

Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Hadtörténelmi Térképtár, Budapest

Magyar Nemzeti Levéltár Fejér Megyei Levéltára, Székesfehérvár

Városi Levéltár és Kutatóintézet, Székesfehérvár

Székesfehérvár Megyei Jogú Város

Dr. Siklósi Gyula magángyűjtése

ARCHÍV FELVÉTELEK FORRÁSA:

Szent István Király Múzeum fotógyűjteménye, Székesfehérvár

Városi Képtár – Deák Gyűjtemény, Székesfehérvár

Családi magángyűjtemények

EGYÉB FORRÁSOK, INTERNETES HONLAPOK:

Székesfehérvár Megyei Jogú Város honlapja <http://www.szekesfehervar.hu>

Székesfehérvári Városi Levéltár és Kutatóintézet honlapja <http://www.albaarchivum.hu>

MNL Fejér Megyei Levéltára honlapja <http://www.mnl.gov.hu/fml>

Székesfehérvári Egyházmegye honlapja <http://www.szfvar.katolikus.hu>

Szent István Király Múzeum, Székesfehérvár honlapja <http://szikm.hu/>

Kodolányi Főiskola honlapja: <http://kodolanyi.hu>

Székesfehérvári közigazgatási honlapjai

Székesfehérvár története képekben – kiállítás a Városházán 2004. Hadnagy Károly http://5let.szekesfehervar.hu/index.php?pg=news_15258

Ezer év története - honvédség www.hm.gov.hu/files/9/653/szekesfehervar_tortenete.pdf

Egyéb honlapok, internetes elérhetőségek

Köszönetünket fejezzük ki LANTAY ATTILA városi főépítésznek és SAGÁT ÁGNES főépítész munkatársnak, hogy készséges adatszolgáltatásukkal, konzultációkkal, emberi hozzáállásukkal segítették munkánkat.

Akiknek szintén köszönettel tartozunk, hogy kéziratok, archív fotók, térképek rendelkezésükre bocsátásával, fotóik, légifelvételeik, rajzaik, tervük átadásával, adatokkal, információkkal, jótanáccsal, egyéb támogató gesztusokkal segítették a Településképi Arculati Kézikönyv kéziratának megszületését:

DR. CSURGAI HORVÁTH JÓZSEF levéltáros, igazgató Városi Levéltár és Kutatóközpont, Székesfehérvár
KULCSÁR MIHÁLY igazgató és BÁNYAI BALÁZS történész, Szent István Király Múzeum, Székesfehérvár
DR. CZETZ BALÁZS, főlevéltáros, igazgató, MNL Fejér Megyei Levéltára
DR. JANKÓ ANNAMÁRIA v. igazgató, Hadtörténeti Könyvtár és Térképtár (Hadtörténeti Intézet)
MÓZESSY GERGELY levéltáros, igazgató, Egyházmegyei Levéltár
JUHÁSZNÉ VINICZAI ÁGNES közlekedési mérnök
POKLOSI PÉTER tanár, Székesfehérvári Városszépítő-, és Védő Egyesület elnöke
DR. TÓTH FERENC ügyvezető igazgató, Alba Ipari és Kereskedelmi Zóna
FONTANA ESZTER zenetörténész, a Fekete Sas Társaság elnöke
KOLLÁTH ÁGNES, CSIKI JÓZSEF ATTILA és SZÜCSI FRIGYES régészek
VONNÁK PÉTER ügyvezető igazgató, Creasmart KFT
KOVÁCS KRISZTINA építészmérnök
SZAKÁL CSABA építészmérnök
BORBÉLY BÉLA fotóművész
GELENCSÉR FERENC fotóművész
BÁCSKAI GERGELY újságíró-fotóriporter
SULYOK ROLAND, panorama video fotós

Hálával adózunk emlékében a közelmúltban eltávozott DR. SIKLÓSI GYULA régészprofesszornak (1949-2017) a Tőle kapott emberségért, város-, és hazaszeretetért, szakmai tudásért.

A Szerzők

SZÉKESFEHÉRVÁR TELEPÜLÉSKÉPI ARCULATI KÉZIKÖNYV 2017

MEGBÍZÓ: Székesfehérvár Megyei Jogú Város Önkormányzata, képviseli: DR. CSER-PALKOVICS ANDRÁS polgármester

SZAKMAI IRÁNYÍTÓ, KAPCSOLATTARTÓ: Székesfehérvár MJV Főépítési Iroda
 LANTAY ATTILA városi főépítész
 SAGÁT ÁGNES főépítési munkatárs, témafelelős

SZERZŐK: CSUTINÉ SCHLEER ERZSÉBET okl. építészmérnök, műemlékvédelmi szakmérnök

„MŰEMLEKEINK” munkarész: IGARI ANTAL okl. építészmérnök, műemlékvédelmi szakmérnök

„LAKÓTELEPI ZÖLDFELÜLET – FEJLESZTÉSI JAVASLATOK” munkarész:

DEEP FOREST KFT, Budapest

DEZSÉNYI PÉTER okl. kertészmérnök, ügyvezető

DIMITRIEVITS DÓRA okl. tájépítész mérnök

CSÓKA GYÖRGY okl. tájépítész mérnök

SZERKESZTŐK: CSUTINÉ SCHLEER ERZSÉBET okl. építészmérnök, műemlékvédelmi szakmérnök

PINTÉRNÉ TÓTH VIKTÓRIA MA építész tervezőművész

ARCULAT: PINTÉRNÉ TÓTH VIKTÓRIA MA építész tervezőművész

GRAFIKAI MUNKATÁRS: SÁNTA JUDIT okl. településmérnök

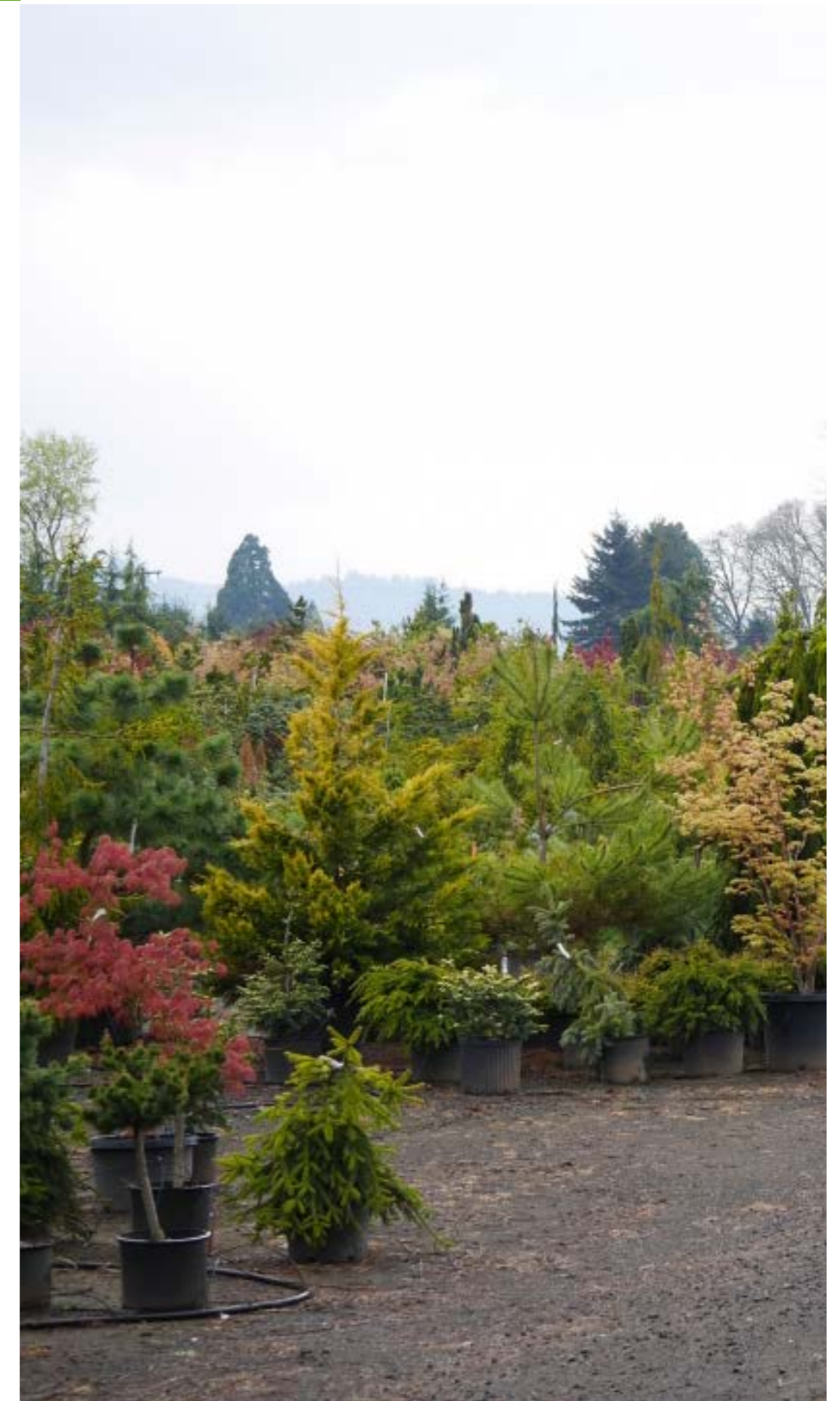
FOTÓK: CSUTINÉ SCHLEER ERZSÉBET

ÁCS MIKLÓS, CSUTI ANNA, HERCZEGNÉ GHYCZY ZSUZSANNA, IGARI ANTAL, IZMINDI RÉKA, KOVÁCS KRISZTINA, MAHLER GYÖRGY, NÉMETH GERGELY, NÉMETH KITTY, NÉMETH LÁSZLÓ, NÉMETHNÉ MÓRO CZ MARIANNA, PINTÉRNÉ TÓTH VIKTÓRIA, RÁDL ZOLTÁN, REZSNYÁK PÉTER, SZAKÁL CSABA, SZIGETI GYULA, SZIKSZ TIBOR, TATAI RÓBERT, VÁCZI MÁRK, VOJTEK TÍMEA

TARTALOMJEGYZÉK

I. MELLÉKLET – BEÜLTETÉSRE ALKALMAS FAJOK LISTÁJA	192
II. MELLÉKLET – MŰEMLÉKEINK	196

BEÜLTETÉSRE ALKALMAS FAJOK LISTÁJA

mezei juhar
/Acer campestre/

vöröslobbú mezei juhar
/Acer campestre 'Red Shine'/

francia juhar
/Acer monspessulanum/

korai juhar
/Acer platanoides/

smaragd zöld lobbú korai juhar
/Acer platanoides 'Emerald Queen'/

hegyi juhar
/Acer pseudoplatanus/

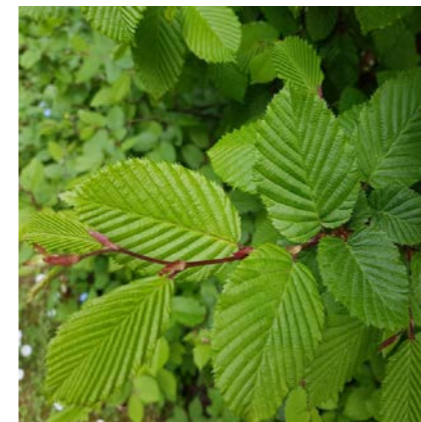
tatár juhar
/Acer tataricum/

lándzsáslevelű éger
/Alnus x spaethii/

bibircses nyír
/Betula pendula/

közönséges gyertyán
/Carpinus betulus/

oszlopos gyertyán
/Carpinus betulus 'Fastigiata'/

gömbszivarfa
/Catalpa bignonioides 'Nana'/

török mogyoró
/Corylus colurna/

egybibés galagonya .
Dunakanyar' fajta
/Crataegus monogyna
'Dunakanyar'/

magas kőris
/Fraxinus excelsior/

magas kőris 'Tekeres' fajta
/ Fraxinus excelsior 'Tekeres'/

virágos kőris
/Fraxinus ornus/

gömb virágos kőris
/Fraxinus ornus 'Mecsek'/

oszlopos virágos kőris
/Fraxinus ornus 'Obelisk'/

páfrányfenyő
/Ginkgo Biloba/

bugás csörgőfa
/Koelreuteria paniculata/

fehér virágú májusfa
/Prunus padus 'Albertii'/

babarózsa
/Prunus triloba 'Plena'/

kínai díszkörte
/Pyrus calleryana 'Chanticleer'/

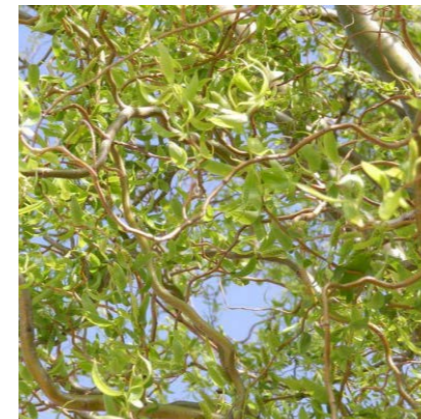
vadkörte
/Pyrus pyraeaster/

csertölgy
/Quercus cerris/

kocsányos tölgy
/Quercus robur/

spirálfűz
/Salix matsudana 'Tortuosa'/

lisztes berkenye
/Sorbus aria/

madárberkenye
/Sorbus aucuparia/

házi berkenye
/Sorbus domestica/

barkócaberkenye
/Sorbus torminalis/

kislevelű hárs
/Tilia cordata/

nagylevelű hárs
/Tilia platyphyllos/

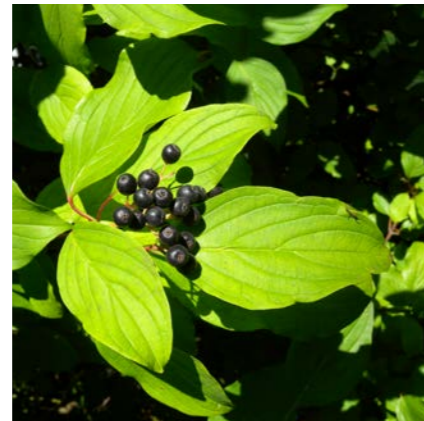
szil 'Lobel' fajta
/Ulmus 'Lobel'/

pusztaszil
/Ulmus pumila 'Pusztá'/

húsos som
/Cornus mas/

veresgyűrű som
/Cornus sanguinea/

közönséges mogyoró
/Corylus avellana/

cserszömörce
/Cotinus coggygria/

madárbirs
/Cotoneaster sp./

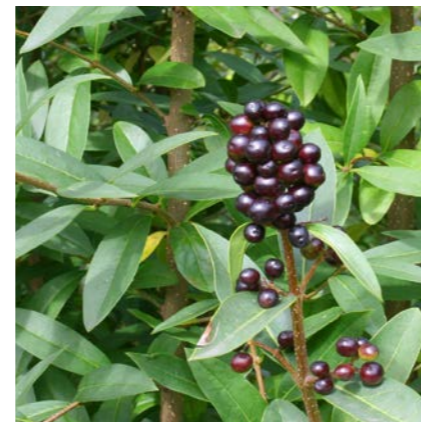
egybibés galagonya
/Crataegus monogyna/

csíkos kecskerágó
/Euonymus europaeus/

közönséges boróka
/Juniperus communis/

közönséges fagyal
/Ligustrum vulgare/

kökény
/Prunus spinosa/

törpe mandula
/Prunus tenella/

varjútövis
/Rhamnus cathartica/

havasi ribiszke
/Ribes alpinum/

vadrózsa
/Rosa canina/

gyöngyvessző
/Spiraea sp./

májusi orgona
/Syringa vulgaris/

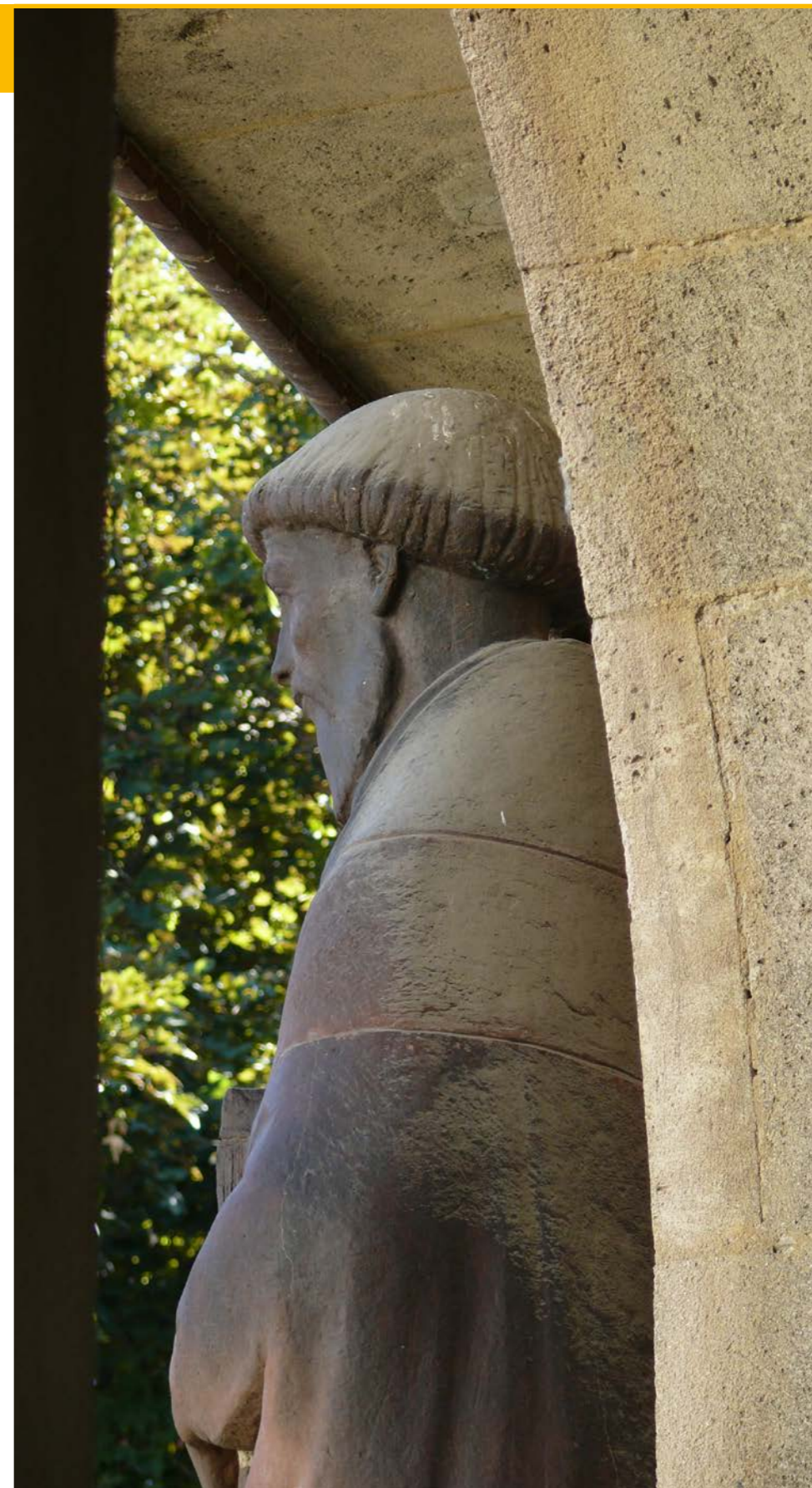

ostorménbangita
/Viburnum lantana/

kányabangita
/Viburnum opulus/

MŰEMLÉKEINK

ADY ENDRE UTCA 1.

LAKÓHÁZ

védelmi (bírság) kategória: II.
törzsszám 10836 hrsz: 142 azonosító: 3801

Neoreneszánsz stílusban épült 1890 körül (Say Ferenc) egy 1810-es épület helyén. 1941-ben átalakították takarékszövetkezeti székházzá (Kaesz Gyula). Homlokzati rekonstrukció az 1990-es években. Pincéjében a lebontott Budai-kapu védműveinek csomkjai, földszintjén a korábbi ház falai találhatóak, középkori kőfaragványokkal.

GPS koordináták: 47,1934904°; 18,4088227°
műemléki környezet (hrsz): azonosító: 21864
86, 91, 92, 136, 141, 143, 243, 265

ADY ENDRE UTCA 9.-15.

LAKÓHÁZ

védelmi (bírság) kategória: III.
törzsszám 1473 hrsz: 151/2,3,5,6,7, azonosító: 3805

A XIX. szd. végén épültek a házak, a 13. sz. alatti csendőrpáncsnokság céljára. 1980-84-ben az ARÉV irodai célra teljesen átalakította (Zalka István). A telek északi végében lábakra állított, CLASP-rendszerű ház, alatta a városhatár egy szakasza bemutatva. 2007-2008-ban a 15. sz. épületet teljesen felújították (Tóth Zsuzsa), a többitől leválasztották.

GPS koordináták: 47° 19' 36.68"N / 18° 40' 70.35"E
műemléki környezet (hrsz): azonosító: -
-

ADY ENDRE UTCA 8.

LAKÓHÁZ

védelmi (bírság) kategória: II.
törzsszám 1472 hrsz: 241 azonosító: 3804

Területén korábban már állt egy ház, egyes részei alatt egykor a városhatár húzódtott. 1870 körül alakította ki a Reh család klasszicizáló neoreneszánsz architektúrával, a Hübner család korábbi barokk lakóházának felhasználásával, A XX. szd. I. felében a Székesfehérvári Önszegélyező Egylet székháza. Itt lakott Csitáry G. Emil polgármester is.

GPS koordináták: 47,193526°; 18,407432°
műemléki környezet (hrsz): azonosító: 21869
151/7, 235, 240, 242, 243, 244

ARANY JÁNOS UTCA
(II. JÁNOS PÁL PÁPA TÉR)

PÜSPÖKI SZÉKESEGYHÁZ

védelmi (bírság) kategória: I.
törzsszám 1474 hrsz: 379 azonosító: 3806

Az egykori négykaréjos kápolnát gótikus stílusban bővítették a Szt. Péter-Pál székesegyházzá (1235). 1543-1688 közt török dzsámi. Jezsuiták barokkosították (175-71). A püspökség alapításától katedrális (1777). Mária Terézia biztosított mestereket az átalakításhoz (főoltár F. A. Hillebrandt, oltárkép Vinzenz Fischer). Fő kincse: Szt. István hermája. 1935-ben gótikus ablakok kerültek elő. Az altemplomban őrzik III. Béla és felesége sírköveit, a bejáratnál I. vh-s emlékmű (1929, 1938; Pásztor János, Híkisch Rezső).

GPS koordináták: 47,190417°; 18,409832°
műemléki környezet (hrsz): azonosító: 21872
309, 310, 358/1, 378, 380, 383, 393, 394

ADY ENDRE UTCA 5.

LAKÓHÁZ

védelmi (bírság) kategória: II.
törzsszám 10831 hrsz: 144 azonosító: 3802

A XIX. szd. közepén, korábbi épületek felhasználásával épült. Az északi telekhatárán álló szárnyépülete a városhatárra épült, amely a Városhatár u. 4. sz. felől közelíthető meg. Az 1948-ban átépített udvari homlokzatai előtt konzolos függőfolyosó van. Utcafronti bolt-helyiségei csehsüveg boltozatosak, átalakított portálokkal.

GPS koordináták: 47,193563°; 18,408603°
műemléki környezet (hrsz): azonosító: 21865
140/1, 141, 143, 145/1, 149, 243, 264, 265

ADY ENDRE UTCA 7.

EGYKORI FEKETE SAS SZÁLLÓ

védelmi (bírság) kategória: II.
törzsszám 1471 hrsz: 149 azonosító: 3803

A XVIII. szd. elején már állt egy lakóház a városhatárral futó telken. Ennek helyén épült 1755-ben a mai épület elődje. A fogadót korábbi barokk házak részbeni felhasználásával 1820-30 körül klasszicista stílusban átépítették. 1848-ban a Fekete Sas Kávéház a „fiatal-ság gyűlése”, a márciusi forradalmi események első helyszíne volt Fehérváron.

GPS koordináták: 47,193594°; 18,408237°
műemléki környezet (hrsz): azonosító: 21866
144, 145/1, 147, 148/1, 151/2,3; 243, 262, 263, 264

ARANY JÁNOS UTCA

törzsszám 1475

Egyetlen ép gótikus emlékművet Hentel polgár építtette 1470 körül. Figurális díszítése nem volt, ezért a muzulmánok az 1543-as ostromtól dzsámiként használták. Szinte mind megsemmisült, de 1936-ban 2 falképet (növényi és kalligrafikus) találtak. Előtte Kálmáncsehi Domonkos prépost, XV. századi nagy humanista szobra, Ohmann Béla

GPS koordináták: 47,190650°; 18,409704°
műemléki környezet (hrsz): azonosító: 21886
307, 308, 358/1,2; 379, 380, 382, 383, 393

ARANY JÁNOS UTCA

törzsszám 9711

HENTEL-KÁPOLNA (SZENT ANNA)

védelmi (bírság) kategória: I.
hrsz: 381 azonosító: 3807

KÁLMÁNCSEHY DOMONKOS SZOBOR

védelmi (bírság) kategória: III.
hrsz: 358/2 azonosító: 3808

**ARANY JÁNOS UTCA 3.,
(MEGYEHÁZ UTCA 4.)**

törzsszám 1476

LAKÓHÁZ (FRIDETZKY-HÁZ)

védelmi (bírság) kategória: II.
hrsz: 308 azonosító: 3809

A telek 1698-ban még üres. 1780 körül a korábbi ház helyén újat építettek barokk stílusban. 1805–1809 között Fridetzky Ferenc kanonoké, a nagyobb arányú felújítása talán az ő nevéhez köthető. 1870 táján ezt alakították át eklektikus stílusban. 1938-ban átépítették Kotsis Iván homlokzati tervi elképzelései szerint. Oldalszárnya külön számmal védett.

GPS koordináták: 47,190476°; 18,409450°
műemléki környezet (hrsz): 286, 288, 289, 294, 305, 307, 309, 358/1, 2; 379, 380, 381 azonosító: 21890

**MEGYEHÁZ UTCA 4.,
(ARANY JÁNOS UTCA 3.)**

törzsszám 1488

LAKÓHÁZ

védelmi (bírság) kategória: II.
hrsz: 308 azonosító: 3861

A telek 1698-ban még üres. 1780 körül a korábbi ház helyén újat építettek barokk stílusban. 1805–1809 között Fridetzky Ferenc kanonoké, a nagyobb arányú felújítása talán az ő nevéhez köthető. 1870 táján ezt alakították át eklektikus stílusban. 1938-ban átépítették Kotsis Iván homlokzati tervi elképzelései szerint. Oldalszárnya külön számmal védett.

GPS koordináták: 47,190476°; 18,409450°
műemléki környezet (hrsz): 286, 288, 305, 307, 309, 358/1, 2; 379, 380 azonosító: 21939

**ARANY JÁNOS UTCA 5.,
(MEGYEHÁZ UTCA 6.)**

törzsszám 1477

LAKÓHÁZ (BALASSA-HÁZ)

védelmi (bírság) kategória: III.
hrsz: 309 azonosító: 3810

A XVIII. szd. elején üres telek, majd az északi részén épült egy földszintes ház. A kora barokk lakóházat Miskei István alispán, majd Posgay Ferenc főjegyző építtette. 1784-ig Balassa István kanonoké, majd 1848-ig a káptalané. Guitmann József ügyvéd 1857 után bővítette. Arany J. utcai homlokzatát 1938-ban Kotsis Iván alakította mai formájára.

GPS koordináták: 47,190343°; 18,409547°
műemléki környezet (hrsz): azonosító: Ny

ARANY JÁNOS UTCA 8.

törzsszám 1478

LAKÓHÁZ (TERGOVICS-HÁZ)

védelmi (bírság) kategória: I.
hrsz: 377 azonosító: 3811

Az ingatlan 1698-ban Vasalai Mihályé volt, ő és örökösársai építkeztek középkori előzményekre. 1725-től Fakanovics János pákozdi tiszttartóé, 1800 körül Tergovics József ügyvédé, az ő idején nyerte el a ház mai alakját. Tergovics Zsigmond kapitánytól 1828-ban vásárolta meg a káptalan, több kanonok lakta. Mai homlokzata 1938-ban készült (Kotsis Iván).

GPS koordináták: 47,190142°; 18,410065°
műemléki környezet (hrsz): 312, 314, 358/1, 362/2, 370, 376, 378 azonosító: 21971

ARANY JÁNOS UTCA 9.

törzsszám 1479

BELVÁROSI PLÉBÁNIA

védelmi (bírság) kategória: II.
hrsz: 312 azonosító: 3812

Helyén már 1698-ban ház állt, melynek helyén épült a XIX. szd. első felében klasszicista stílusban. 1809-ben Simonyi Pál préposté 1828-tól. Ekkortól kezdve káptalani ház az államosításig. Homlokzatát Kotsis Iván újította fel 1938-ban. Templom köz felé eső sarka újjáépült 1968-ban. Ezt követően lett a Belvárosi Plébánia székháza.

GPS koordináták: 47,190102°; 18,409993°
műemléki környezet (hrsz): 311, 313, 314, 358/1, 377, 378 azonosító: 21972

ARANY JÁNOS UTCA 10.

törzsszám 1480

LAKÓHÁZ

védelmi (bírság) kategória: II.
hrsz: 370 azonosító: 3813

Az ingatlan tulajdonosai 1698-tól nyomon követhetők. 1781-ben Felsőbüki Nagy Boldizsár kanonok vásárolta meg. Középkori falak felhasználásával 1790 körül építteti a mai copf stílusú épületet, 1817–1818-ban Slezák Jánosnak ajándékozta. Műemléki helyreállítására tetőtér beépítéssel 1975–78-ban az OMF Székesfehérvári Építésvezetősége részére.

GPS koordináták: 47,190018°; 18,410192°
műemléki környezet (hrsz): 314, 315/2, 358/1, 362/2, 369, 371/2, 377 azonosító: 21973

ARANY JÁNOS UTCA 12.

törzsszám 1481

YBL MÚZEUM, ÚN. BUDENZ-HÁZ

védelmi (bírság) kategória: II.
hrsz: 369 azonosító: 3814

A copf lakóházat középkori ház helyén Felsőbüki Nagy Boldizsár kanonok építtette 1781–1818 között, ezt követően Slezák Jánosnak adományozta. A ház lakója volt Budenz József nyelvész 1858–1860 között, később Szeffű Gyula történész. 1969-ben rendezték be Ybl Ervin művészettörténész hagyatékából származó képzőművészeti gyűjteményt és az Ybl család történetét bemutató kiállítást.

GPS koordináták: 47,189908°; 18,410288°
műemléki környezet (hrsz): 315/2, 316, 358/1, 367, 368, 370, 371/2 azonosító: 21977

ARANY JÁNOS UTCA 16.

törzsszám 1482

LAKÓHÁZ

védelmi (bírság) kategória: III.
hrsz: 365 azonosító: 3815

Középkori épületmaradványokra épült az eredetileg XVIII. szd. eleji barokk ház, jelentősen átépítették 1830 körül, romantikus átalakítása 1870-ben. A káptalan 1828-ban vásárolta meg Klossz Ferenctől, 1869-ben Pauer János címzetes püspök, kanonok lakta. Földemcsere 1970, részleges tetőtér-beépítés 1987-ben. Telkének keleti részén korai várfalszakasz.

GPS koordináták: 47,189668°; 18,410470°
műemléki környezet (hrsz): azonosító: Ny

ARANY JÁNOS UTCA 19.**LAKÓHÁZ**

védelmi (bírság) kategória: III.
 törzsszám 10837 hrsz: 320 azonosító: 3816

Korábbi ház helyén épült a XIX. szd. II. felében neoreneszánsz stílusban. Jelentős helyreállítása 1948-ban történt. Földszintjén sík mezők váltakoznak gyémántkváderes vakolattal. Emeletének falmezői klinkertégla burkolatúak, középrizalitja fölött attikafal, középen sávosan rakott, színes téglákból kialakított ablakokkal, fölötté bádognakulával.

GPS koordináták: 47,189593°; 18,410427°
 műemléki környezet (hrsz): azonosító: Ny

BASA UTCA 2.**LAKÓHÁZ**

védelmi (bírság) kategória: III.
 törzsszám 1484 hrsz: 86 azonosító: 3818

A XVIII. szd-i barokk épület Fő utcai homlokzatát és a Basa utcai egy ablaktengelynyi szakaszt a XIX. század közepén klasszicista stílusban átalakították, ekkor készült az épület lemetszett sarka. A telek keleti felét a régi Budai-kapuhoz vezető utca felszámolásakor építették be. Egykori Fő utcai kapualját üzletté építették át az 1970-es években.

GPS koordináták: 47,193567°; 18,409548°
 műemléki környezet (hrsz): azonosító: Ny

BARTÓK BÉLA TÉR 1.**CSÓK KÉPTÁR ÉS
VÖRÖSMARTY KÖNYVTÁR**

védelmi (bírság) kategória: II.
 törzsszám 11004 hrsz: 248 azonosító:

Horthy Miklósról elnevezett kultúrház 1940-42-ben épült neocento stílusban (Schmidl Ferenc). 1955-től Csók István Képtár, 1962-64-es belső átalakítással Megyei Könyvtár (Molnár Tibor) is. Az emeleti nagyterem Aba-Novák 1937-es párizsi világiállításán Grand Prix-t nyert Francia-magyar kapcsolatok pannója számára készült. A monumentális mű 2002 óta látható. A homlokzati zárterkélyen klinkermozai, alatta konzolon Kézai Simon és Káldi Márk pirogránit szobrai (Metky Ödön, Jálics Erno). Oldalán Ybl Miklóst ábrázoló dombormű (Bory Jenő).

GPS koordináták: 47,192762°; 18,407989°
 műemléki környezet (hrsz): azonosító: -

BÁSTYA UTCA 1.**LAKÓHÁZ**

védelmi (bírság) kategória: II.
 törzsszám 1485 hrsz: 126 azonosító: 3819

A Bástya utcai földszintes homlokzata a lebontott városfal helyére épült 1793-ban. Erre utal az építető Fligl András szobrász kapu fölött lévő domborműve (amoretteket faragó Hermes). Később a Krén kályhás családé volt. Az egykori várárok területén kialakult udvari homlokzatai egyemeletesek, előtte konzolos, kovácsoltvas korlátos függőfolyosó.

GPS koordináták: 47,192820°; 18,410154°
 műemléki környezet (hrsz): azonosító: 21982
 100, 101, 112, 113/2, 123/2, 127, 128, 131, 132

BÁSTYA UTCA 4.**LAKÓHÁZ (LUKÁCS-HÁZ)**

védelmi (bírság) kategória: II.
 törzsszám 1487 hrsz: 96/2 azonosító: 3821

A XVIII. szd-ban építették barokk, majd a XIX szd. I. felében átalakították klasszicista stílusban. Eredetileg a Fő u. 5. sz. alatti Fekete Sas patikával összefüggő lakóház, nevét annak utolsó tulajdonosáról kapta. A Fő utcai lakások jelenleg is a Bástya utca felől közelíthetők meg. Az 1980-as években felújították, tetőtér-beépítéssel bővítették.

GPS koordináták: 47,193055°; 18,409947°
 műemléki környezet (hrsz): azonosító: 21984
 95/1, 2; 97/2, 113/2, 123/1, 2;

BASA UTCA 1.**LAKÓHÁZ (GEBHARDT-HÁZ)**

védelmi (bírság) kategória: II.
 törzsszám 1483 hrsz: 92 azonosító: 3817

XVII-XVIII. szd-i épületek helyén épült 1860 körül romantikus stílusban. Többször átépítették: 1935-ben, 1950-es években, tetőtér-beépítés 1990-ben. 1948-ban keleti szárnyát lebontották, eredetileg zárt belső udvara azóta nyitott a Bástya utca felé, az épületvégeket kőfal köti össze. Hangsúlyos Fő utcai főhomlokzata zárja le az Ády E. utcaképlet.

GPS koordináták: 47,193415°; 18,409288°
 műemléki környezet (hrsz): azonosító: 21980
 86, 87/2, 91, 93, 94, 95/1, 113/2, 119, 121, 136, 142, 243, 265

BÁSTYA UTCA 5.**LAKÓHÁZ**

védelmi (bírság) kategória: II.
 törzsszám 1486 hrsz: 123/1, 2 azonosító: 3820

A 3. sz. klasszicista ház 1820 körül, az 5. sz. ház pedig 1970-ben épült (Ferenc Zoltán, Hajducsek János). 1860-tól a két telek közös tulajdonban van. 1869-ben egyemeletes bérház épült, ami városi gőz- és kádfürdőként működött 1920-ig. Átalakítása 1936-ban történt. Kertjében és az 5. sz. kapualjában a várfal egy darabja rejlik.

GPS koordináták: 47,192981°; 18,410066°
 műemléki környezet (hrsz): azonosító: 21983
 95/1, 96/2, 97/2, 100, 113/2, 121, 125/2, 126, 127

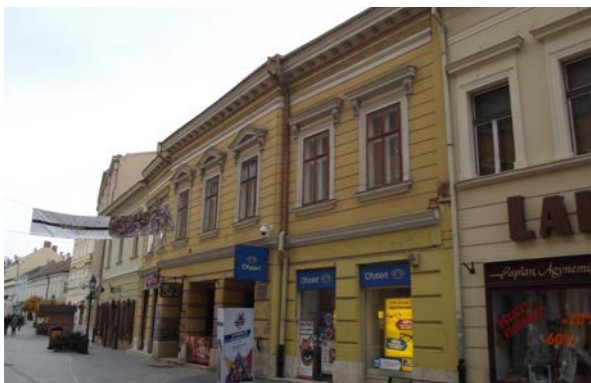
FŐ UTCA 1. LAKÓHÁZ
 védelmi (bírság) kategória: II.
 törzsszám 1532 hrsz: 102/4 azonosító: 3823
 1870-es években épült aszimmetrikus neoreneszánsz homlokzattal. Az 1960-as években átalakított földszintjén 3 kirakat nyílik, a középsőben gyalogbejáróval. Eklektikus vaskorlátall ellátott, háromkarú lépcső vezet az emeletre, ahol az egykor itt működő Székesfehérvári Kereskedelmi Bank díszes bejárati ajtaja fölött Hermész-alakos relief.

GPS koordináták: 47,192443°; 18,409182°
 műemléki környezet (hrsz): 98, 101, 103, 107, 136, 268, 269, 270, 271 azonosító: 21986

FŐ UTCA 2. LAKÓHÁZ
 védelmi (bírság) kategória: II.
 törzsszám 10832 hrsz: 274 azonosító: 3824
 A neoreneszánsz lakóház XVIII. szd-i előzmények felhasználásával épült (Hübner Nándor, 1878 után). A korábban nyugat felé nyitott U alaprajzú ház negyedik épületszárnya újabb építésű. 1928-ban az emeleten polgármesteri lakást, nagytermet, 1957-ben bérlakásokat alakítottak ki benne. A földszinti nyílásokat többször átalakították (utolsó 2006).

GPS koordináták: 47,192163°; 18,409030°
 műemléki környezet (hrsz): 103, 105, 106, 136, 271, 273, 275, 277 azonosító: 21987

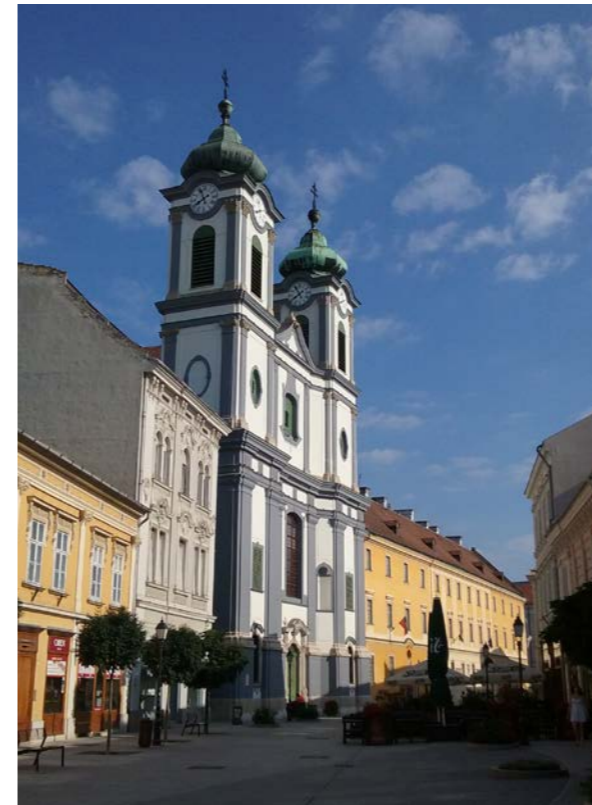
FŐ UTCA 3. LAKÓHÁZ
 védelmi (bírság) kategória: II.
 törzsszám 10838 hrsz: 97/1 azonosító: 3825
 A XIX. szd. közepén épült klasszicizáló stílusban. Üzletportálok kialakítása az 1930-as években volt. Az utca ívét követő középizalitos homlokzatának tengelyében árkádosított három nyílású bejárat épült (1983). Az udvaron két kanellúrázott, kompozit öntöttvas oszlop és kőkonzolok tartják a függőfolyosót. Lépcsőházában egyterű körlépcső van.

GPS koordináták: 47,192877°; 18,409122°
 műemléki környezet (hrsz): 95/2, 96/1, 98, 99, 136, 266 azonosító: 21988

FŐ UTCA 4., (OSKOLA UTCA 5.) LAKÓHÁZ
 védelmi (bírság) kategória: II.
 törzsszám 1533 hrsz: 271 azonosító: 3826
 1730-as barokk lakóház átépítésével épült a XIX. szd.-ban, mai képét 1870 körül kapta. 1806-tól több mint száz éven át a Flits kereskedő családe volt. Az Oskola u. 5. sz. házzal egy ingatlanon van, ahhoz oszlopos folyosó vezet. Az udvarban barokk kőkonzolon futó függőfolyosó, kovácsoltvas korlátal. A portáljait 2005-ben alakították át.

GPS koordináták: 47,192319°; 18,408965°
 műemléki környezet (hrsz): 102/4, 103, 136, 252/1, 261, 270, 273, 274 azonosító: 21989

FŐ UTCA 6. (SZENT JÁNOS KÖZ 1.) CISZTERCI TEMPLOM
 védelmi (bírság) kategória: I.
 törzsszám 1536 hrsz: 268 azonosító: 3829
 A középkorban egyházi épület, majd dzsámi állt itt. Bontás után a jezsuiták barokk templomot építenek (Hatzinger Pál, 1745-51). Belső díszei: bútorok (Baumgartner Bernát, 1749-59), szószék (Bebő Károly, 1749), falképek (Caspar Franz Sambach, 1758-62), rokokó sekrestye (Hyngeller János 1764-68). Később pálos (1776-86), majd ciszterci (1813-1950, 1990-). 1944-45-ben erősen megsérült, restaurálás több ütemben, de a hajó még hátravan. Északról csatlakozik az egykori rendház.

GPS koordináták: 47,192627°; 18,408923°
 műemléki környezet (hrsz): 98, 101, 102/3, 136, 248, 250, 261, 266, 269, 270 azonosító: 21968

FŐ UTCA 6., (OSKOLA UTCA 7.) V. CISZTERCI RENDHÁZ
 védelmi (bírság) kategória: I.
 törzsszám 1535 hrsz: 266 azonosító: 3828
 A templomhoz északról csatlakozó az egykori barokk rendház és gimnázium (Oskola u. 7.) történeti épületegyüttes. Jezsuita, később pálos, majd ciszterci tulajdon, 1950-ben államosították. A rendház 1742-44-ben, udvari szárnya 1753-ban épült, ma múzeum. A XVIII. szd. eleji gimnáziumot átépítették, bővítették (Brein Ferenc, 1874-75), ma könyvtár.

GPS koordináták: 47,192825°; 18,408943°
 műemléki környezet (hrsz): 93, 94, 96/1, 97/1, 98, 136, 245, 246, 247, 248, 261, 263, 264, 265, 268 azonosító: 21991

OSKOLA UTCA 7., (FŐ UTCA 6.) V. CISZTERCI RENDHÁZ (FŐ U.)
 védelmi (bírság) kategória: II.
 törzsszám 1577 hrsz: 266 azonosító: 3878
 A templomhoz északról csatlakozó az egykori barokk rendház és gimnázium (Oskola u. 7.) történeti épületegyüttes. Jezsuita, később pálos, majd ciszterci tulajdon, 1950-ben államosították. A rendház 1742-44-ben, udvari szárnya 1753-ban épült, ma múzeum. A XVIII. szd. eleji gimnáziumot átépítették, bővítették (Brein Ferenc, 1874-75), ma könyvtár.

GPS koordináták: 47,192825°; 18,408943°
 műemléki környezet (hrsz): 93, 94, 96/1, 97/1, 98, 136, 142, 245, 246, 247, 248, 261, 263, 264, 265, 268 azonosító: 21923

FŐ UTCA 5. **LAKÓHÁZ, FEKETE SAS PATIKA**
 védelmi (bírság) kategória: I.
 törzsszám 1534 hrsz: 961 azonosító: 3827
 A szemközi jezsuita rendházban 1746-tól működött gyógyszerár. A rend feloszlatása után 1774-ben elérvezették a patikát, a vásárló Walter Ferenc pozsonyi patikus költöztette át. Empire berendezése 1811 után készült. A XX. szd. I. felében a Lukács patikus-család tulajdona. A patika 1971-ig működött, '74-es restaurálásától múzeumként szolgál.

GPS koordináták: 47,193013°; 18,409143°
 műemléki környezet (hrsz): azonosító: 21990

FŐ UTCA 13. **LAKÓHÁZ**
 védelmi (bírság) kategória: II.
 törzsszám 1538 hrsz: 77 azonosító: 3833
 Korábbi, 1727-ben épült lakóház felhasználásával Schmauzer György polgár építtette 1810 körül klasszicista stílusban (terv: Pollack Mihály). A vakolatkeretes emeleti ablakok fölötti frízek stukkó domborművei antik isteneknek áldozatot bemutató puttókat ábrázolnak. A ház sarkán kőkonzolokon nyugvó zárterkély, ennek mézöiben is reliefek vannak.

GPS koordináták: 47,194702°; 18,409278°
 műemléki környezet (hrsz): azonosító: 21965
 72, 75, 76/1,2; 78/1, 80, 81, 82, 83, 84, 136, 137

FŐ UTCA 9. **LAKÓHÁZ**
 védelmi (bírság) kategória: II.
 törzsszám 10833 hrsz: 93 azonosító: 3830
 Közép- és török kori épületmaradványok felhasználásával Khaut Barbély Ferenc megyei és városi seborvos 1826 előtt a déli szárnyal bővítette. Klasszicista homlokzatát még a XIX. szd-ban magasították. Romantikus átalakítása a lépcsőház és az északi szárny építésével 1857 után Stéger (Jagsitz) Viktor cukrászmester birtoklása idején történt.

GPS koordináták: 47,193313°; 18,409257°
 műemléki környezet (hrsz): azonosító: 21967
 92, 94, 136, 265, 266

JÓKAI UTCA 2. **LAKÓHÁZ, TÖRÖK-UDVAR**
 védelmi (bírság) kategória: II.
 törzsszám 1513 hrsz: 220 azonosító: 3835
 A terület régészeti leletei: a városfal szakasza, középkori ház pincéje, XI. szd-i Szt. Bertalan templom és Güzeldzse Rüsztlem pasa fürdőjének romjai. A város egyetlen törökkori épületmaradványa egy sztalaktitos boltozatindítás. A fürdőből salétromfűző lett, majd Yblacker Jakab barokk házat épített rá 1764-ben. 1986-ban tarták fel a romokat.

GPS koordináták: 47,191221°; 18,408249°
 műemléki környezet (hrsz): azonosító: 21963
 218, 219, 221, 242, 258, 282/3

FŐ UTCA 10. **MAGYAR KIRÁLY SZÁLLÓ**
 védelmi (bírság) kategória: II.
 törzsszám 1537 hrsz: 58 azonosító: 3831
 Az 1774 után épült postaház-vendégfogadó helyén építtette gr. Schmeidegg Tamás 1806–1810 között (Pollack Mihály). 1829-től a gr. Zichy, 1914-től az 1949-es államosításig a Tosch-családé. Az 1870-es évektől szálloda. 1938-ban az északi szárnyat kétemeletesre bővítették. 2008–2009-ben teljes felújításként új nyugati szárny, illetve mélygarázs készült.

GPS koordináták: 47,195286°; 18,408705°
 műemléki környezet (hrsz): azonosító: 21993
 21, 22, 23, 24, 25, 26, 36, 37, 54, 56, 57, 60, 64, 70, 72, 75, 136

JÓKAI UTCA 5. **LAKÓHÁZ**
 védelmi (bírság) kategória: II.
 törzsszám 1515 hrsz: 254 azonosító: 3837
 Középkori lakóház felhasználásával a XVIII. szd-ban építtette a Vörös család. A XIX. szd. közepétől a Semsey családé, Kégl György csalai lakosé volt. A középkori telekosztásnak megfelelően megtört homlokzatán díszes sarokerkély és középkori nyílások találhatóak. A kaputól balra az udvari lépcsőházban 3 karú lépcső, baluszteres korláttal.

GPS koordináták: 47,191801°; 18,407974°
 műemléki környezet (hrsz): azonosító: 21961
 225, 227, 242, 252/1, 253, 255, 256, 257, 258

FŐ UTCA 11. **LAKÓHÁZ**
 védelmi (bírság) kategória: II.
 törzsszám 10839 hrsz: 85 azonosító: 3832
 A Budai-kapu lebontása (1809) után a XIX. szd. elején részben a középkori várfalra épült. Mai eklektikus homlokzata a XIX. szd. végéről való. 1919-ben emeletes épületszárnyal bővítették. Portál építése 1933–34-ben. Udvari homlokzata tagolatlan, a déli épületszárnya előtt függőfolyosó, kovácsoltvas korláttal, részben újabbra cserélve.

GPS koordináták: 47,193928°; 18,409322°
 műemléki környezet (hrsz): azonosító: 21966
 83, 84, 86, 87/2, 136, 140/1, 2; 141, 144, 145/1

JÓKAI UTCA 6. **LAKÓHÁZ**
 védelmi (bírság) kategória: II.
 törzsszám 1516 hrsz: 224 azonosító: 3838
 A lejtős telek hátsó határa a várfal, amelyen a XVIII. szd. elejéig egy rondella volt. 1727-től a Hiemer-családé. Középkori ház helyén a XVIII. szd. végén épült barokk stílusban. Romantikus homlokzatát az 1850-es években, Schvanfelder József kanonok alakította ki. Az udvari körfolyosó 1920-as években készült. 2 lépcsőházában fa-lépcsők vannak.

GPS koordináták: 47,191498°; 18,408066°
 műemléki környezet (hrsz): azonosító: 21960
 221, 223, 225, 242, 257, 258,

JÓKAI UTCA 8.**LAKÓHÁZ**

törzsszám 1517
 védelmi (bírság) kategória: II.
 hrsz: 225 azonosító: 3839

Középkori alapokon a XVIII. szd-ban épült lakóház, 1860 körül átépítették eklektikus stílusban. Északi mellékszárnyát és udvari részét megtoldották 1934-ben. A szomszédos Jókai u. 6. északi tűzfalának közepén a városfal maradványa látható. A boltos kapualjtól jobbra négykarú lépcsőház. Az udvarban barokk konzolokon nyugvó függőfolyosó.

GPS koordináták: 47,191649°; 18,407951°
 műemléki környezet (hrsz): 223, 224, 227, 242, 254, 257
 azonosító: 21959

KOSSUTH UTCA 3.**LAKÓHÁZ**

törzsszám 10840
 védelmi (bírság) kategória: III.
 hrsz: 374 azonosító: 3844

A XVIII. szd. eleji üres telken az első ház 1727 előtt épült, építetője Cheverelle báró, városparancsnok, következő tulajdonosa Caraffa gróf. A mai utcai szárny a XIX. szd. I. felében épült. 1934-ben árkádosították. Felújítva tömbrekonstrukció keretében (Schulz István, Virág László; 1985-87), az árkádok megszüntetésével és tetőtér-beépítéssel.

GPS koordináták: 47,190638°; 18,410598°
 műemléki környezet (hrsz):
 azonosító: Ny

JÓKAI UTCA 10.**LAKÓHÁZ**

törzsszám 1518
 védelmi (bírság) kategória: II.
 hrsz: 227 azonosító: 3840

A várfalig nyúló, eredetileg két telek 1756-ban és 1778-ban került a Rosty-család birtokába. Ekkor épült a mai barokk ház középkori épület alapjain. 1914-ben az udvari régi ház helyébe 2 újat építettek (ma mindkettő lakóépület). 1979-ben volt az utolsó nagyobb felújítása. Hosszú homlokzata a középkori telekosztásnak megfelelően megtört.

GPS koordináták: 47,191857°; 18,407804°
 műemléki környezet (hrsz): 157/1, 207, 223, 225, 228, 229, 242, 253, 254,
 azonosító: 21958

KOSSUTH UTCA 5.**LAKÓHÁZ**

törzsszám 10841
 védelmi (bírság) kategória: III.
 hrsz: 373/2 azonosító: 3845

Telke a XVII. sz. végén a Kossuth u. 3. sz. alatti Cheverelle-házhoz tartozott. A romantikus lakóház Karl György székesfehérvári építőmester tervei szerint épült (1852). Tömbrekonstrukcióval összekötött korszerűsítés és felújítás (Virág László. 1989). Ekkor készült az udvar végében, a Kossuth u. 7. sz. mögött az újabb, földszintes épület.

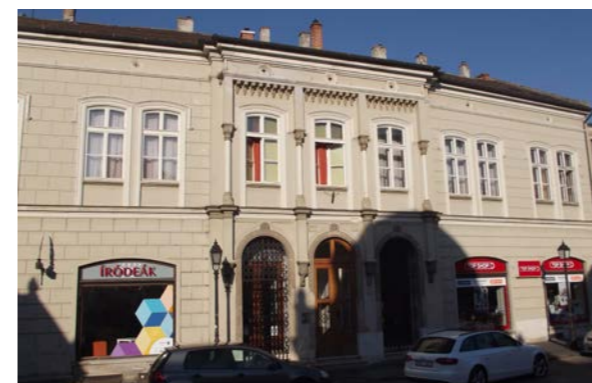
GPS koordináták: 47,190669°; 18,410978°
 műemléki környezet (hrsz):
 azonosító: Ny

JÓKAI UTCA 11.**LAKÓHÁZ**

törzsszám 1519
 védelmi (bírság) kategória: II.
 hrsz: 249 azonosító: 3841

Középkori eredetű, barokk lakóház utcai részének elbontásával az 1870-es években alakult ki mai formája. Itt lakott Fejér vármegye monográfusa, Károly János kanonok (1890). Smohay János festőművész műterem-lakása a XX. szd. elején az udvari szárnyban volt. Ma itt van a hagyatéka és a Schaár Erzsébet Gyűjtemény. Utcai szárnyában lakás található.

GPS koordináták: 47,192514°; 18,407744°
 műemléki környezet (hrsz): 231, 232, 242, 248, 250, 251, 252/1
 azonosító: 21957

KOSSUTH UTCA 7.**LAKÓHÁZ**

törzsszám 1521
 védelmi (bírság) kategória: II.
 hrsz: 372 azonosító: 3846

Korábbi barokk ház helyén épült 1861 után romantikus stílusban, tulajdonosa Grundböck Ferenc. Földszinti portálok kialakítása 1931-ben, utolsó jelentős felújítása 1964-ben volt. Utcai homlokzatán kváderes vakolatarchitektúra. A kapualj folytatásában félköríves, romantikus öntöttvas korláttal kísért lépcsőház, amely kis udvarát kettéosztja.

GPS koordináták: 47,190487°; 18,411252°
 műemléki környezet (hrsz): 371/1, 373/1, 2; 383, 397, 413, 414/2
 azonosító: 21953

JUHÁSZ GYULA UTCA 1.**LAKÓHÁZ**

törzsszám 11208
 védelmi (bírság) kategória: II.
 hrsz: 276 azonosító: 11720

Barokk előzményre épült a XIX. szd. II. felében romantikus stílusban. Egykor a Juhász Gy. u. 3-mal egy ház, 1948-ig a könyvkereskedő Klöckner családé. 1 tengelyes Oskola utcai homlokzata a főhomlokzathoz hasonló. Földszintjén két faragott kőpillérré támaszkodó, boltosított XVIII. szd-i tér. Itt és a pincéjében középkori falrészletek vannak.

GPS koordináták: 47,191851°; 18,408890°
 műemléki környezet (hrsz):
 azonosító: -

KOSSUTH UTCA 9., UDVAR**LAKÓHÁZ**

törzsszám 10326
 védelmi (bírság) kategória: II.
 hrsz: 371/2 azonosító: 3847

Gótikus ház felhasználásával építette Kolozsvári Mihály főszolgabíró (1757–1767). Később a Gyurkovics családé és Szegedi Pál nagypréposté. Felújítás után az épület végfalán történelmi órajáték készült (Schulz István, Ecsedi Mária, Kovács Jenő, Korompai Péter; 2004). Utcafrontján a 11. sz-mal együtt modern ház épült mélyparkolóval (ld. ott).

GPS koordináták: 47,190277°; 18,411359°
 műemléki környezet (hrsz): 362/1, 2; 367, 369, 370, 371/1, 373/1, 2; 374, 375/2, 376, 377
 azonosító: 21952

KORONÁZÓ TÉR

törzsszám 1551 hrsz: 134, 399, 135, 400 azonosító: 3842

A háromhajós templomot Szent István király kezdte építtetni (német székesegyházak mintájára) a XI. század elején, végső nyughelyéül. Négy tornyával, 60x30 m-es alapterületével és kb. 30 m-es belmagasságával a korabeli Európa egyik legnagyobb bazilikája volt, ahol 37 királyunkat koronáztak meg és 15-öt temettek el. Királyi esküvőknek is helyszíne lett. A középkori Magyarország szakrális központja volt. Itt őrizték évszázadokon át a koronát, a koronázási jelvényeket, a fontos iratokat. Törvénykezési gyűléseknek, országgyűlések tanácskozásának keretében is szolgált e hely. Többször bővítették, átalakították. Hunyadi Mátyás a régi bontásával egy új gótikus kápolnakioszoros szentélyt épített. A török hódoltság alatt mecsetté alakították, majd löporraktárnak használták. Az ostromok és egy 1601-es villámcsapás során súlyosan megsérült, romjait a török idők után építőkövek hordták szét. A terület ma hivatalosan Romkert - Nemzeti Emlék hely.

GPS koordináták: 47,191965° ; 18,411575°

műemléki környezet (hrs): azonosító: 21994
105, 106, 127, 128, 129/1,2; 130, 131, 132, 133/1, 2; 136, 279, 280, 282/3, 4; 384, 385, 386, 387, 398, 401, 402, 403, 432, 8758, 8759, 8760, 8762, 8765

ROMKERT,**KORONÁZÓ TEMPLOM ROMJAI**

védelmi (bírság) kategória: I.

KORONÁZÓ TÉR, ROMKERT**SZÉKESEGYHÁZ MARADVÁNYAI**

védelmi (bírság) kategória: I.

törzsszám 1551 hrsz: 399, 134 azonosító: 16034

A maradványok feltárására először a XIX. század második felében került sor, miután egy véletlen folytán megtalálták III. Béla és felesége sírját. Erdy János 1848 őszi, Henszlmann Imre 1862-1882 között folytatott ásatásai után végül az újabb feltárára az 1938-as Szent Év előtt került sor. Szent István halálának 900. évfordulója alkalmából elkészült a maradványok szabadtéri romkertként való kialakítása. Az ásatásokat és a rekonstrukciót Gerevich Tibor irányította, a romterület rendezését, bemutatását Lux Kálmán dolgozta ki. A helyszínen megtalált kőládát Szent István nyughelyeként azonosították. Szent Imre kriptáját a déli hajóban tárták fel. A székesegyház csaknem teljes feltárását 1965-ben kezdte meg Kralovánszky Alán, mely 2006-ban fejeződött be Biczó Piroska vezetésével, ennek során kerültek elő egy korai, a 12. században átépített kerengő falai. A királysírokat az évszázadok során többször kifosztották. Jelenleg is folynak kutatások a csontok azonosítása céljából.

KORONÁZÓ TÉR, ROMKERT**KŐMÚZEUM**

védelmi (bírság) kategória: I.

törzsszám 1551 hrsz: 134 azonosító: 16033

Az 1938-as Szent Év-re elkészült a nyílt romterületet keretező épületsor, ami a tudományos és városfejlesztési tervek összekapcsolását testesítette meg. Az L alakú belső arkádós köztér, a hangulatos tömegű mauzóleum és a város felé nyíló elegáns kapuzat mediterrán hangulatú, téglarchitektúrás, romanizáló stílusban épült (Lux Géza, 1936-38). Az építészetileg színvonalasan, művészen megfogalmazott köztérben állították ki a feltárások során előkerült rangos középkori kőanyagot. A fehérvári történelmi belváros egyik legközismertebb elemévé vált építmény létrehozásában rangos társművészek is közreműködtek. (Madarassy Walter domborművei, Árkayné Sztehlo Lili üvegfestményei). Szent István gazdagon faragott szarkofágja a tiszteletére felépített mauzóleumban kapott helyet, melynek falait Ábrahám Vilmos történelmi seccója ékesíti.

A rekonstrukciós rajz az épület feltételezett méreteit mutatja be. (Biczó Piroska - Branczeiz Zsuzsa)

KORONÁZÓ TÉR 3.**SZÜZ MÁRIA PRÉPOSTSÁGHOZ TARTOZÓ****ÉPÍTÉSZETI MARADVÁNYOK**

védelmi (bírság) kategória: II.

törzsszám 11553 hrsz: 387 azonosító: 17743

XI. század első felében épült koronázó templom déli oldalához még az Árpád-korban csatlakozott a prépostság kerengője, amely körül kolostor jellegű épületek álltak. A tehetősebb emberek a bazilika mellé építhettek sírkápolnát, vagy a kerengő udvarán temetkezhettek. Később ezeket az épületeket lebontották. Alapfalaik lenyomata a környező pincékben és a mai útburkolaton megjelenik. A templom keleti felének déli oldalához hajdan egy kápolna épült, melynek 2002. évi feltárása kiderítette, a Nagy Lajos király által temetkezési kápolnaként épített, a forrásokból jól ismert Szent Katalin-kápolnáról van szó. A kerengő romjai felett épült XVII. századi eredeti ház helyén épült a Kőbányai Polgári Serfőzde vendéglője (Vidor Emil, 1930)

GPS koordináták: 47,191491° ; 18,410704°

KOSSUTH UTCA 10. LAKÓHÁZ (CSÖPPENSZKY-HÁZ)
 védelmi (bírság) kategória: II.
 törzsszám 10834 hrsz: 413 azonosító: 3848

A XVIII. szd. elejétől neves építőmesterek (Jodocus Schmidt, Hatzinger Pál) tulajdonának elbontása után építtette Csöppenszky Mihály ügyvéd a szecessziós bérházat (1905-1909). Kivitelezője és tervezője is Fröschl Ferenc fehérvári építész. Az épületet hullámos oromzat zárja, amit pilaszterek támasztanak alá, tetejükön pávadíszítéssel (pávás ház).

GPS koordináták: 47,190709°; 18,411386°
 műemléki környezet (hrsz): 372, 373/2, 383, 398, 410, 411, 414/1, 2; azonosító: 21951

KOSSUTH UTCA 11., UDVAR LAKÓHÁZ
 védelmi (bírság) kategória: II.
 törzsszám 10327 hrsz: 367 azonosító: 3849

Hrabovszky jegyző a várfalon álló középkori ház felhasználásával manzardtetős barokk lakóházat építtetett (1743-61). Erősen átalakították a Héjj-testvérek (1930 körül). Tömbrekonstrukcióval kiszabadították az udvari épületet. Utcafrontján a 9. sz-mal együtt mélyparkolós modern ház épült (Vadász György, Váncza László, Mil-tényi Miklós, 1992-94).

GPS koordináták: 47,190160°; 18,411380°
 műemléki környezet (hrsz): 362/1, 2; 365, 366, 368, 369, 371/1, 2; azonosító: 21950

KOSSUTH UTCA 12. ÁRPÁD FÜRDŐ
 védelmi (bírság) kategória: I.
 törzsszám 10272 hrsz: 414/1,2 azonosító: 3850

A XVIII-XIX. szd-ban helyén katonai élelmezési raktár volt. A Budai úton megépült laktanyáknak köszönhetően megüresedett területen épült a fürdő szecessziós stílusban (Hübner Jenő, 1904-05). 1912-ben átalakították. 1929-ben színházterem épült vasbetonból, az étteremhez télikert, a Várkörúton pedig 60 szobás szálloda. A színháztermet 1940-ben uszodává alakították. A Várkörúti épületszárnyakat (uszoda, szálló) elbontották (2008), a fürdőt teljesen felújították (2009).

GPS koordináták: 47,190512°; 18,411571°
 műemléki környezet (hrsz): 371/1, 372, 373/2, 383, 411, 412, 413, 415/2, 3; 416, 432, 465, 466, 469 azonosító: 21949

KOSSUTH UTCA 13. LAKÓHÁZ
 védelmi (bírság) kategória: II.
 törzsszám 1523 hrsz: 366 azonosító: 3851

Az itteni középkori épület a XVII. szd. végén került a gr. Zichy család tulajdonába, majd a br. Rudnyánszky családnak. Jelenlegi késő barokk alakját Schwanfelder János idején kapta (1801-05). A XIX. szd-ban bérház, polgári tulajdonosokkal. Tömbrekonstrukció során a hátsó szárnyak lebontásával történt épületfelújítás (Schulz István, 1987).

GPS koordináták: 47,190033°; 18,411441°
 műemléki környezet (hrsz): azonosító:

KOSSUTH UTCA 15. LAKÓHÁZ (GYÖRY-HÁZ, VAGY PELIKÁN VENDÉGFOGADÓ)
 védelmi (bírság) kategória: III.
 törzsszám 1524 hrsz: 362/1,2 azonosító: 3852

A török után katonatisztek, majd Demkovics József megyei jegyző birtokolták. Mai alakját a XVIII. szd. II. felében kapta, később többször átalakították. Utcai traktusában a Pelikán Fogadó, a mellékszárnyakban istálló és kocsiszín volt. Itt működött a Nemzeti Játék Színi Társulat (1818-37). XIX. szd. közepétől a Györy-családé. Felújítás 1980-86-ban.

GPS koordináták: 47,189836°; 18,411565°
 műemléki környezet (hrsz): azonosító: Ny

LÉPCSŐ UTCA 1. (MEGYEHÁZ UTCA 5.) LAKÓHÁZ
 védelmi (bírság) kategória: II.
 törzsszám 1526 hrsz: 286 azonosító: 3854

1739-ig közös telket alkotottak, 2005-ben újra összevonták, mert egy közös lépcsőházuk van. Az értékesebb Lépcső u. 1. középkori eredetű, mai manzardtetős barokk alakját az 1750-60-as években nyerte, szoborfülkében Nepomuki Szt. János szobra. Tulajdonosai általában kereskedők voltak. A Megyeház u. 5. romantikus sarokház (XIX. szd. II. fele).

GPS koordináták: 47,190280°; 18,408897°
 műemléki környezet (hrsz): 213, 214, 283, 285, 288, 289, 294, 305, 307, 308 azonosító: 21945

MEGYEHÁZ UTCA 5. (LÉPCSŐ UTCA 1.) LAKÓHÁZ
 védelmi (bírság) kategória: II.
 törzsszám 11209 hrsz: 286 azonosító: 11913

1739-ig közös telket alkotottak, 2005-ben újra összevonták, mert egy közös lépcsőházuk van. Az értékesebb Lépcső u. 1. középkori eredetű, mai manzardtetős barokk alakját az 1750-60-as években nyerte, szoborfülkében Nepomuki Szt. János szobra. Tulajdonosai általában kereskedők voltak. A Megyeház u. 5. romantikus sarokház (XIX. szd. II. fele).

GPS koordináták: 47,190280°; 18,408897°
 műemléki környezet (hrsz): azonosító: -

LAKATOS UTCA 12.

törzsszám 1525

A XVII-XVIII. szd. fordulóján a szomszédos, 10. számú telekkel közös ingatlant alkotott, ahol kovácsok, lakatosok kis házai, műhelyei voltak. A keleti szárny, a mai sarokház copf stílusban épült (1784-89), ekkor Fligl András szobrász volt a lakója, aki később a Bástya u. 1. számú házat építtette. A déli szárnyat 1826-38-ban emelték.

GPS koordináták: 47,192435°; 18,409938°
múemléki környezet (hrsz):

LAKÓHÁZ

védelmi (bírság) kategória: III.
hrsz: 111 azonosító: 3853

azonosító: Ny

LISZT FERENC UTCA 11.

törzsszám 1530

1791-92-es előzményeket követően 1844 után épült későklasszicista stílusban. A Say gyógyszerész család tulajdona volt az 1820-as évektől, az államosításig. 1869-ben három üzletet alakítottak ki, amelyekből az egyik gyógyszertár volt. Jelenleg a utcafront földszintjét egy bank foglalja el. A pince keleti fala a középkori városfal egy szakasza.

GPS koordináták: 47,190031°; 18,408340°
múemléki környezet (hrsz): azonosító: 21997
210, 211, 215, 283, 291, 304, 335/2, 5660, 5658/4

LAKÓHÁZ

védelmi (bírság) kategória: II.
hrsz: 210 azonosító: 3858

LISZT FERENC UTCA 1.

törzsszám 1527

Két középkori telken a XVIII. szd. közepén épült az egykori Nádasdy-, majd Szőgyény-Marich-palota. 1902-ben az egyházmegye vette meg Római Katolikus Egylet céljára. Az egykori kertben, a városfalra állított bővítményében épült az udvaron a Szt. István és Szt. Imre terem (Say Ferenc, 1903). Az utcai homlokzat portáljait többször átalakították.

GPS koordináták: 47,190733°; 18,408629°
múemléki környezet (hrsz): azonosító: 21944
214, 215, 218, 242, 258, 282/2, 3; 283, 284, 285, 305, 306, 358/1, 382

SZŐGYÉNY-MARICH-HÁZ

védelmi (bírság) kategória: II.
hrsz: 217 azonosító: 3855

MÁTYÁS KIRÁLY KÖRÚT 23.

törzsszám 8784

XVIII. szd. végi ház felhasználásával épült 1860 körül romantikus stílusban. 1863-tól a Nádor utca végi épületben működött a Karl-család fűszerkereskedése. Trapéz alaprajzú, belső udvaros épület lekerekített sarkokkal. A Marosi A. utcában 5 kerek kerámia-tárcsa: Karl József és fia, Székesfehérvár, 1863 felirattal, közepén a város címerével.

GPS koordináták: 47,195389°; 18,409210°
múemléki környezet (hrsz): azonosító: Ny

LAKÓHÁZ

védelmi (bírság) kategória: III..
hrsz: 56 azonosító: 3860

LISZT FERENC UTCA 4.

törzsszám 1528

Egy XVII. szd. végi ház helyén, a határos várfal és a Palotai-kapu elbontása után, a mai Piac tér felé meghosszabbított telken épült klasszicizáló késő barokk stílusban 1800 körül. A XIX. szd. közepén jelentős méretű bérház (17 lakás és több üzlet). Többszöri átépítés (1913, 1927). Az udvarban a Palotai-kapuzhoz tartozó városfal maradványai.

GPS koordináták: 47,190177°; 18,408695°
múemléki környezet (hrsz): azonosító: 21943
211, 212, 213, 214, 283, 286, 288, 291, 294, 5531/30, 36; 5658/6, 5660, 5913/3

LAKÓHÁZ

védelmi (bírság) kategória: .
hrsz: 289, 290 azonosító: 3856

MEGYEHÁZ UTCA 7.

törzsszám 1489

1785-ben középkori eredetű épület átépítésével és a telek városfalon túlra terjeszkedésével jött létre a mai barokk lakóház. A XIX. szd. első felében hosszabb ideig a Tersánszky családé, a XIX. szd. II. felében és a XX. szd. I. felében kanonoki ház. Kiszabadították a városfalat (1969-72), majd a belsőben gótikus részleteket tártak fel (2008).

GPS koordináták: 47,190185°; 18,409262°
múemléki környezet (hrsz): azonosító: 21938
291, 294, 298, 305, 309, 310, 5531/30, 36; 5658/6, 5660, 5913/3

LAKÓHÁZ

védelmi (bírság) kategória: II.
hrsz: 295 azonosító: 3862

LISZT FERENC UTCA 9.

törzsszám 1529

Helyén a XVIII. szd.-ban ház állt. Telkét 1844-ben megosztották, majd ezután emelték a jelenlegi késő klasszicista épületet. Hosszabb ideig a Tremkó bábsütő család lakta. 1913-ban belső átalakítás, 1927-ben portál építése. Udvari oldala a II. világháborúban megsérült, részben elpusztult, tatarozva 1949-ben. Nyugati földszintes része jellegtelen.

GPS koordináták: 47,190111°; 18,408447°
múemléki környezet (hrsz):

LAKÓHÁZ

védelmi (bírság) kategória: III.
hrsz: 211 azonosító: 3857

azonosító: Ny

MEGYEHÁZ UTCA 8.

törzsszám 1490

Üres telken, tűzfalak között álló egy, a II. világháború során elpusztult épület homlokzati falrészletéből megmaradt barokk kapuzat. Az egykori ház 1744 után épült egy korábbi helyén. A Marich-család után 1853-tól a káptalané lett kanonoki házként. A mai telken barokk-kori kút és konzervált alapfalak is találhatóak.

GPS koordináták: 47,1900304°; 18,4097904°
múemléki környezet (hrsz): azonosító: 21937
295, 298, 299/1, 305, 309, 311, 312, 313, 358/1, 378, 379

KŐKERETES KAPUZAT

védelmi (bírság) kategória: .
hrsz: 310 azonosító: 3863

MEGYEHÁZ UTCA 9.**LAKÓHÁZ**

védelmi (bírság) kategória: II.
törzsszám 1491 hrsz: 298 azonosító: 3864

A kora barokk eredetű házat Hiemer Mihály mészáros, városi tanácsstag építtette (1712). A városfalon túlra bővítette és késő barokk stílusban átépíttette Kirovics György (1793). 1857-től 90 évig kanonoki ház volt. Nagyobb felújításai (1917 - lépcsőház áthelyezése, 1946, 1960-as évek). Falkutatások során gótikus részletek kerültek elő (2008).

GPS koordináták: 47,190060°; 18,409385°
műemléki környezet (hrsz): 291, 295, 299/1, 2; 305, 310, 5659, 5531/30, 5658/4, 6; 5660, 5913/3 azonosító: 21936

MEGYEHÁZ UTCA 11.**LAKÓHÁZ**

védelmi (bírság) kategória: II.
törzsszám 1492 hrsz: 299/1, 2 azonosító: 3865

Késő középkori épület felhasználásával a XVIII. szd-ban épült. Homlokzatát a XVIII-XIX. szd-ban a hosszabb ideig birtokos Schaller család gótizáló stílusban átalakította, majd eltakarták. Mai megjelenése jelentős átépítést követően a köztes állapot mutatja (Erdei Ferenc, 1980-83). A kapu fölötti félköríves oromzatban „Isten szeme” stukkó.

GPS koordináták: 47,189940°; 18,409515°
műemléki környezet (hrsz): 291, 298, 302, 305, 310, 311, 313, 5659, 5662, 5531/30, 5658/4, 6; 5660, 5913/3, azonosító: 21935

MEGYEHÁZ UTCA 17.**EGYKORI MEGYEHÁZA**

védelmi (bírság) kategória: I.
törzsszám 1493 hrsz: 334, 333 azonosító: 3866

A középkori ház 1698-ban hg. Esterházy Pál nádoré, 1712-ben Meszlényi János alispáné. 1727-től a XIX. szd. elejéig vármegyeháza, ekkor épült át barokk stílusban. 1870-től az evangélikus egyházé, imaház építése (1873). Műemléki helyreállításakor (Kremnicsán Ilona) rekonstruálták a gazdagon tagolt későgótikus zárterkélyét (Szakál Ernő, 1985).

GPS koordináták: 47,189530°; 18,400029°
műemléki környezet (hrsz): 291, 302, 304, 305, 317, 318, 321, 332/2, 335/2 azonosító: 21934

**ORSZÁGHÁZSLÓ TÉR 1.
(FŐ UTCA)****LAKÓHÁZ**

védelmi (bírság) kategória: III.
törzsszám 1502 hrsz: 83 azonosító: 3873

A Belváros középkori és kora újkori falainak és északkeleti bástyájának helyén a XIX. szd. I. harmadában már ház állt. Ennek helyén 1870 körül Cláma Alajos kereskedő építtette a mai lakóházat. Többek szerint az épület tervezője Ybl Miklós volt. A Fő utcai 4+2+4 tengelyes és az Országházsló téri 1+3+1 tengelyes oldalhomlokzat hasonló kialakítású.

GPS koordináták: 47,194092°; 18,409333°
műemléki környezet (hrsz): azonosító: Ny

OSKOLA UTCA 1.**LAKÓHÁZ**

védelmi (bírság) kategória: II.
törzsszám 1573 hrsz: 275 azonosító: 3874

A házat 1712 után Thán Mihály kötélverő mester kezdte építeni. A romantikus átalakítás talán Nemsits György birtoklása idején (1850-70) történt, ugyanakkor homlokzata későbarokk elemeket őriz. Az 1970-es évek első felében jelentős mértékben átépítették (födém- és nyílászárócsere, emelet teljes átalakítása, újravakolás; 1972-74).

GPS koordináták: 47,192038°; 18,408640°
műemléki környezet (hrsz): 255, 256, 261, 273, 274, 276, 277 azonosító: 21927

**JÓKAI UTCA 1.,
(OSKOLA UTCA 2-4.)****HIEMER-HÁZ**

védelmi (bírság) kategória: I.
törzsszám 1512 hrsz: 258 azonosító: 3834

Az épülettömb 4 házból áll (Jókai utca 1-3. Hiemer-, Oskola utca 2. Font-, Oskola utca 4. Caraffa-ház). A XIII-XIV. szd-ban a kelet-nyugati irányú, keskeny hosszú telkek két utcára értek át. Középkori eredetű 6 ház pincealapozása, az Oskola u. 4. sarok földszintje és a Jókai u. 3. déli szárny emelete is. Ezek erőteljes barokk átépítése a XVIII. szd-ban volt. A 4 ház fokozatosan került városi tulajdonba (1727-1828), a homlokzatokat egymáshoz hangolták (1829-32).

GPS koordináták: 47,191319°; 18,408863°
műemléki környezet (hrsz): 217, 218, 220, 221, 224, 242, 254, 256, 257, 261, 278, 279, 280, 281, 282/3, 283, 284, 305, 306 azonosító: 21964

**JÓKAI UTCA 3.,
(OSKOLA UTCA 2-4.)****VOLT ZENEISKOLA**

védelmi (bírság) kategória: I.
törzsszám 1514 hrsz: 258 azonosító: 3836

Az épülettömb 4 házból áll (Jókai utca 1-3. Hiemer-, Oskola utca 2. Font-, Oskola utca 4. Caraffa-ház). A XIII-XIV. szd-ban a kelet-nyugati irányú, keskeny hosszú telkek két utcára értek át. Középkori eredetű 6 ház pincealapozása, az Oskola u. 4. sarok földszintje és a Jókai u. 3. déli szárny emelete is. Ezek erőteljes barokk átépítése a XVIII. szd-ban volt. A 4 ház fokozatosan került városi tulajdonba (1727-1828), a homlokzatokat egymáshoz hangolták (1829-32).

GPS koordináták: 47,191319°; 18,408863°
műemléki környezet (hrsz): 217, 218, 220, 221, 224, 242, 254, 256, 257, 261, 278, 279, 280, 281, 282/3, 283, 284, 305, 306 azonosító: 21962

**OSKOLA UTCA 2-4.,
(JÓKAI UTCA 1-3.)****FONT-CARAFFA-HÁZ**

védelmi (bírság) kategória: I.
törzsszám 1574 hrsz: 258 azonosító: 3875

Az épülettömb 4 házból áll (Jókai utca 1-3. Hiemer-, Oskola utca 2. Font-, Oskola utca 4. Caraffa-ház). A XIII-XIV. szd-ban a kelet-nyugati irányú, keskeny hosszú telkek két utcára értek át. Középkori eredetű 6 ház pincealapozása, az Oskola u. 4. sarok földszintje és a Jókai u. 3. déli szárny emelete is. Ezek erőteljes barokk átépítése a XVIII. szd-ban volt. A 4 ház fokozatosan került városi tulajdonba (1727-1828), a homlokzatokat egymáshoz hangolták (1829-32).

GPS koordináták: 47,191319°; 18,408863°
műemléki környezet (hrsz): 217, 218, 220, 221, 224, 242, 254, 256, 257, 261, 278, 279, 280, 281, 282/3, 283, 284, 305, 306 azonosító: 21926

OSKOLA UTCA 3.**LAKÓHÁZ**

törzsszám 1575 védelmi (bírság) kategória: II.
 hrsz: 273 azonosító: 3876

Több középkori ház emeletmagasságig álló épületmaradványainak felhasználásával a 18. század közepén barokk stílusban épült lakóház. A házban 1712-ben pékség működött, 1734–1857 között a Piller pékmester családé volt. 1879 és 1920 között a Ferenc József Nőnevelő Intézet, ún. Apácák háza működött benne. Barokk udvarán vaskorlátos függőfolyosó.

GPS koordináták: 47,192129°; 18,408532°
 műemléki környezet (hrsz): azonosító: 21925
 252/1, 255, 261, 271, 274, 275

OSKOLA UTCA 12.**LAKÓHÁZ**

törzsszám 10842 védelmi (bírság) kategória: III.
 hrsz: 250 azonosító: 3881

A telken a XIX. szd. II. feléig az Oskola és Jókai utcákat összekötő köz volt. XVII-XVIII. szd-i ház helyén épült 1870 körül eklektikus stílusban egyszerű vakolatarchitektúrával. Az emeleti ablakok fölött és a köztet falsávokban ornamentális díszítés. Udvari homlokzatának déli oldalán, konzolokra támaszkodó függőfolyosó, kovácsoltvas korláttal.

GPS koordináták: 47,192617°; 18,408340°
 műemléki környezet (hrsz): azonosító: Ny

OSKOLA UTCA 6.**LAKÓHÁZ**

törzsszám 1576 védelmi (bírság) kategória: I.
 hrsz: 256 azonosító: 3877

A XIII. szd-i sarokházat a XIV. és XV. szd-ban egységes homlokzatú palotává bővítették. A gótikus épület barokk átépítése a XVIII. szd. végén. A XIX. szd-tól a Goldziher-családé. Helyreállításakor középkori maradványok feltárása és homlokzatba illesztése (kapualji gótikus ülőfülkék, ablakok, fagerendás födém és enteriőr rekonstrukciója; 1976).

GPS koordináták: 47,191849°; 18,408593°
 műemléki környezet (hrsz): azonosító: 21924
 254, 255, 257, 258, 261, 275, 276, 278, 279

PETŐFI UTCA**R. K. SZEMINÁRIUMI TEMPLOM (VOLT KARMELITA)**

törzsszám 1544 védelmi (bírság) kategória: I.
 hrsz: 353 azonosító: 3883

A várostól vásárolt telken a karmeliták Nepomuki Szt. János kápolnát (1721), majd helyére barokk templomot építettek, rendházzal (1731–1769). 1786-tól a templom a polgároké. Belső falképek, főoltár, Szt. József és Szt. Anna oltárok (F. A. Maulbertsch, 1770 előtt); Szt. Albert oltár (Felix Ivo Leicher, 1770 után); szószék, orgona, padok, kálvária: (Hauser Lőrinc karmelita). Homlokzaton: Nagy Lajos szobra (Moiret Ödön, 1938).

GPS koordináták: 47,189452°; 18,411635°
 műemléki környezet (hrsz): azonosító: 21999
 105, 106, 127, 128, 129/1,2; 130, 131, 132, 133/1, 2; 136, 279, 280, 282/3, 4; 352, 357, 361, 383, 384, 385, 386, 387, 398, 401, 402, 419, 420, 421

OSKOLA UTCA 8.**LAKÓHÁZ**

törzsszám 1578 védelmi (bírság) kategória: II.
 hrsz: 255 azonosító: 3879

XVII. szd-i ház helyén épült Kerovics Márton számára (1773–93). A bal oldali üzletajtó zárókövén MK 1793 (Martinus Kerovics) felirat. Átépítés és eklektikus homlokzat átalakítás 1880-as évek. Homlokzat lecsupaszítása, födém- és nyílászárócserék 1954, 1964–68. Udvarán körben, részben konzolok tartotta barokk függőfolyosó, rácsán 1880-as évszám.

GPS koordináták: 47,192050°; 18,408504°
 műemléki környezet (hrsz): azonosító: 21922
 252/1, 254, 256, 261, 273, 275

OSKOLA UTCA 10.**LAKÓHÁZ**

törzsszám 1579 védelmi (bírság) kategória: II.
 hrsz: 252/1,2 azonosító: 3880

1698-tól 1809-ig gr. Esterházy Ferenc főispán és örökösei birtokolták. 1712 után barokk palota kialakítása. A jelenlegi telek 4 középkori ház összevonásával alakult ki, ez látszódik a homlokzati töréseknél. Műemléki kutatás és helyreállítás, falképek feltárása és restaurálása (1981–1988), Deák Dénes városnak ajándékozott gyűjteményének bemutatása.

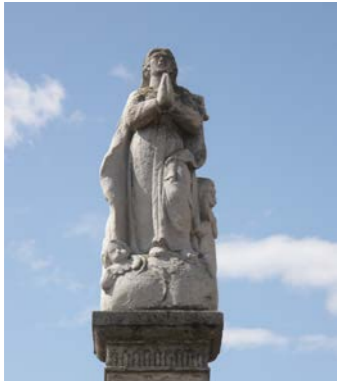
GPS koordináták: 47,192312°; 18,408402°
 műemléki környezet (hrsz): azonosító: 21921
 249, 250, 251, 253, 254, 255, 261, 268, 269, 270, 271, 273

PETŐFI UTCA 2.**EGYKORI KARMELITA RENDHÁZ, MAJD SZEMINÁRIUM, PAPI OTTHON**

törzsszám 1545 védelmi (bírság) kategória: I.
 hrsz: 352 azonosító: 3884

XVII. sz.-i városi ingatlanok vásárlásával alakult ki a templom és rendház telke. 1784-ig karmelita kolostor, a rend feloszlása után 1801-től szeminárium, katonai kórház (1810, 1848–1853). A XX. sz. elején bővült (Say Ferenc). Idős papok otthona (1950-). Díszei (1730-80): refektórium (stukkó, olajfestmények); könyvtár (stukkó, faragott bútorok).

GPS koordináták: 47,189379°; 18,411477°
 műemléki környezet (hrsz): azonosító: 22000
 326, 327, 347, 348, 349, 350/1, 2; 351, 353, 357, 359, 360, 361, 383, 422, 426

PIAC TÉR

törzsszám 1546

A barokk alkotást Vinzenz Vientboth állíttatta (Michael Kuglmann, 1700), ahová Szapolyai János maradványait temették a bazilikából való kidobása után. A város felújította a pestisjárványtól megmenekülés emlékére (1834). Helyét többször változtatták a Palotai út átépítései miatt. Az eredeti a Városházában található, a téren másolat van (1993).

GPS koordináták: 47,189443°; 18,407573°
műemléki környezet (hrsz):

SZŰZ MÁRIA-SZOBOR

védelmi (bírság) kategória: .
hrsz: 5658/1 azonosító: 5658/1

azonosító:

RÓZSA UTCA 3-5.

törzsszám 11041

A Rózsa u 5. sz. lakóház pincéjében és a II. vh-ban megrongálódott, 1970-ben lebontott 3. sz. épület helyén lelték meg a XI. szd-i Szt. Kereszt kápolna maradványait. A háromkaréjos szentélyű kápolnát a XVI. szd-ban erősen átalakították, dzsáminak rendezték be. A most föld alatt lévő romoktól hátrahúzza épült fel az új ház a '70-es években.

GPS koordináták: 47,192661°; 18,409534°
műemléki környezet (hrsz):

SZENT KERESZT KÁPOLNA ROMMARADVÁNYAI

védelmi (bírság) kategória: I.
hrsz: 108, 107 azonosító: 11366

azonosító: -

PIAC TÉR 2.

törzsszám 1547

Korábbi épület felhasználásával az 1830-as, 40-es években épült. A Liszt F. utcára néző 2+1+2 tengelyes rövid főszárny (Palladio-motívum) és az éles szögben csatlakozó 9 tengelyes hosszú oldalszárny architektúrája hasonló. A mellékszárnyhoz csatlakozik egy szinttelölással megvalósult 3 tengelyes, a telekhatárt lezáró újabb építészeti oldalszárny.

GPS koordináták: 47,189909°; 18,407900°
műemléki környezet (hrsz): 157/1, 207, 210, 215, 283, 291, 304, 335/2, 5531/36, 5658/2,4,6; 5659, 5660, 5900/2, 5913/3 azonosító: 22002

LAKÓHÁZ

védelmi (bírság) kategória: II.
hrsz: 209 azonosító: 3886

SZEKFŰ GYULA UTCA 1.

törzsszám 10389

A középkorias formákat idéző, egyhajós, nyugati középtornyos templom 1931-32-ben épült (Sándy Gyula). Az előcsarnokra állított magas tornyát négy fiatoronnyal övezett hegyes sisak zárja, a téglány szentélyhez félköríves apszis társul. Felületképzését vakolatlan vöröstégla burkolat uralja. További homlokzati elemek: különböző színű homok- és mészkő, sgraffitó. A templom mögötti telekre eredetileg is tervezett parókia később épült (Csutiné Schleer Erzsébet, 1994-95).

GPS koordináták: 47,195825°; 18,410102°
műemléki környezet (hrsz): 16, 24, 26, 35, 36, 8759, 8770, 8774, 8777/4, 8; 8784, 8787, 8788, 8794, 8796, 8797, 8848 azonosító: 21915

EVANGÉLIKUS TEMPLOM

védelmi (bírság) kategória: II.
hrsz: 8795/1, 2 azonosító: 3893

RÓZSA UTCA 1.

törzsszám 1532

A romantikus sarokházat egy XVIII. szd. eleji épület helyén építette 1861 után Laufenauer Ferenc. A Fő utca felőli üzletportál átalakítása (1927), teljes felújítás, tetőtér-beépítés (1994-98, tervezte: Csutiné Schleer Erzsébet). Az egyik emeleti lakásban az ún. Kepes-gyűjtemény maradákeként beépített eklektikus bútor és kandalló van.

GPS koordináták: 47,192620°; 18,409244°
műemléki környezet (hrsz): 98, 101, 103, 107, 136, 268, 269, 270, 271 azonosító: 21986

LAKÓHÁZ (LAUFENAUER-HÁZ)

védelmi (bírság) kategória: II.
hrsz: 102/3 azonosító: 3823

RÓZSA UTCA 2. (FŐ UTCA)

törzsszám 10835

A XVIII. szd. elején épült a sarokház, amit a XIX. szd. közepén klasszicizáló stílusban átalakítottak. Főhomlokzata a Fő utcára néz, a földszint sávozott, új üzletportálokkal, az emelet közepén timpanonos lezárású, kapcsolt ablak. Rózsa utcai homlokzata 5 tengelyes, földszintjén kapuval és üzletportállal. Belül négyszögletű kicsiny udvar.

GPS koordináták: 47,192698°; 18,409347°
műemléki környezet (hrsz): azonosító: Ny

LAKÓHÁZ

védelmi (bírság) kategória: III.
hrsz: 98 azonosító: 3890

SZENT ISTVÁN TÉR 1.

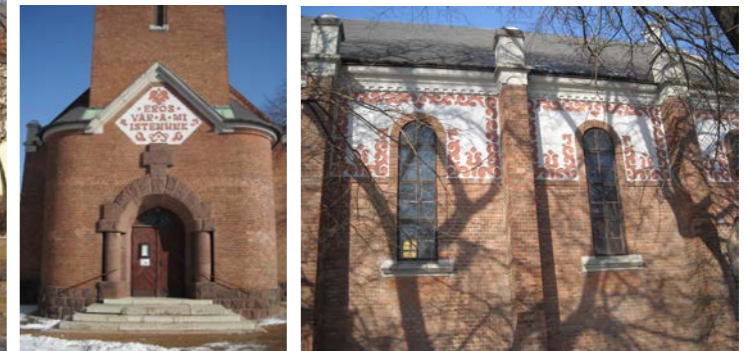
törzsszám 1503

Eredetileg lakóháznak épült klasszicista stílusban, építettedje valószínűleg Zuber Pál uradalmi ügyvéd volt. 1870-ben Farkas Imre püspök vásárolta meg a Szatmári Irgalmas Nővérek számára, kolostor és internátus céljára. Jelentős átalakítások a XIX-XX. szd. folyamán. Ma a postahivatal irodái része. Legutóbbi felújítása 2006-ban, a szomszédos forgalmi résszel.

GPS koordináták: 47,189152°; 18,412151°
műemléki környezet (hrsz): 347, 351, 352, 353, 420, 421, 423, 424 azonosító: 21913

LAKÓHÁZ

védelmi (bírság) kategória: II.
hrsz: 422 azonosító: 3895

SZENT ISTVÁN TÉR

törzsszám 9732

Korábban ezen a helyen állt a 10-es huszárok emlékműve, egy gyalogos alak mészkőszobrára (Kallós Ede, 1925). A Szent István-év reprezentatívabb alkotásának (Sidló Ferenc, 1937) végleges helyét hosszas helykijelölési próbálkozások után jelölték ki. Felavatására a városháza udvarán tartott országgyűlést követően került sor 1938. augusztus 18-án.

GPS koordináták: 47,188376°; 18,412051°
műemléki környezet (hrsz):

azonosító: Ny

SZENT ISTVÁN LOVAS SZOBRA

védelmi (bírság) kategória: III.
hrsz: 350/2 azonosító: 3894

SZENT ISTVÁN TÉR 5.

törzsszám 1507

1810 körül gr. Zichy Jánosé, majd 1826-tól a Bajzát-ház volt. Korábbi épület felhasználásával építették 1828 körül kora klasszicista-empire városi palotájukat. A korábbi melléképületek helyén az udvart három oldalról körülvevő kétemeletes bérházat épített a Budai út felé gr. Pappenheim Szigfrid gróf (1912). Az épület átszeli a városfalat.

GPS koordináták: 47,188080°; 18,412669°
műemléki környezet (hrsz):
426, 428, 430, 341, 342, 344, 347

LAKÓHÁZ (BAJZÁTH-HÁZ)

védelmi (bírság) kategória: II.
hrsz: 429 azonosító: 3899

azonosító: 21909

SZENT ISTVÁN TÉR 2.

törzsszám 1505

A klasszicista-korai romantikus Ferenc József Nőnevelő (zárda) épületének déli részét Farkas Ferenc nagyrépost építtette (Szász Ferenc, 1831), a strázsaház helyén épült az északi kápolna (1852), melyet 1858-ban bővítettek. Később kollégium (1950-), megyei levéltár (1975-). A klasszicista lakóházat Gindly Antal építtette (1828-33), eklektikus átépítés (Lówy Károly idején, 1907 körül). Levéltár 1990-es évektől. A házakat összevonták a levéltár felújítása (2006-2012) során.

GPS koordináták: 47,188778°; 18,412347°
műemléki környezet (hrsz):

azonosító: 21911

326, 341, 347, 349, 350/1, 2; 351, 352, 422, 423, 426, 427

MEGYEI LEVÉLTÁR

védelmi (bírság) kategória: II.
hrsz: 424 azonosító: 3897

SZENT ISTVÁN TÉR 6.

törzsszám 1508

Az egykori várfal külső oldalán épült 1790 körül a Szent István tér és a Budai út sarkán álló ház. Majd a XIX. szd. első felében átépítették klasszicista-empire stílusban. Az épület sarka lemetszett. Udvarát dél felől magas, falazott kerítés határolja. A boltozatos kapualjából nyílik a 4 orsópilléres támaszkodó, háromkarú lépcsőház.

GPS koordináták: 47,187898°; 18,412925°
műemléki környezet (hrsz):
344, 345, 347, 428, 429, 431, 517, 518, 519

LAKÓHÁZ

védelmi (bírság) kategória: II.
hrsz: 430 azonosító: 3900

azonosító: 21908

SZENT ISTVÁN TÉR 2-3.

törzsszám 1504

A klasszicista-korai romantikus Ferenc József Nőnevelő (zárda) épületének déli részét Farkas Ferenc nagyrépost építtette (Szász Ferenc, 1831), a strázsaház helyén épült az északi kápolna (1852), melyet 1858-ban bővítettek. Később kollégium (1950-), megyei levéltár (1975-). A klasszicista lakóházat Gindly Antal építtette (1828-33), eklektikus átépítés (Lówy Károly idején, 1907 körül). Levéltár 1990-es évektől. A házakat összevonták a levéltár felújítása (2006-2012) során.

GPS koordináták: 47,188778°; 18,412347°
műemléki környezet (hrsz):

azonosító: 21912

326, 341, 347, 349, 350/1, 2; 351, 352, 422, 423, 426, 427

MEGYEI LEVÉLTÁR (EGYKORI ZÁRDA)

védelmi (bírság) kategória: II.
hrsz: 424 azonosító: 3896

SZENT ISTVÁN TÉR 9.

törzsszám 1509

A Megyeház utcai gótikus elődje az 1700-as években kicsinek bizonyult, helyette méltóbbat kívántak építeni. A városfal déli csücskén kialakított telekre 4 tervet készítettek a XIX. szd. elején, de a bécsi építési hatóság mindet elutasította. A Tégl János és Tallher József (homlokzat: Pollack Mihály) által készített tervek elfogadása után 1807-12 között épült fel a klasszicista palota. Az épületet 1837-40 között új középízzel egészítették ki (Zitterbarth Mátyás).

GPS koordináták: 47,188376°; 18,412014°
műemléki környezet (hrsz):

azonosító: 21907

326, 339, 342, 343, 344, 347, 348, 349, 350/1, 2; 351, 352, 422, 424, 426, 429, 5658/5, 5862/28, 32, 33; 5900/2,

MEGYEHÁZA

védelmi (bírság) kategória: I.
hrsz: 341 azonosító: 3901

azonosító: 21907

SZENT ISTVÁN TÉR 4.

törzsszám 1506

1804-től 120 éven át a Zlinszky család tulajdonában volt. 1808-ban lakóháznak épült klasszicista stílusban, kiegészült a várfalon túli telekkel (Budai út 4.). Megvásárlásakor (1931) a Szatmári Irgalmas Nővérek a nőnevelő intézet iskolájának alakították át. 1948-as államosításakor megmaradt az iskola funkció. 1992-ben a rend visszakapta.

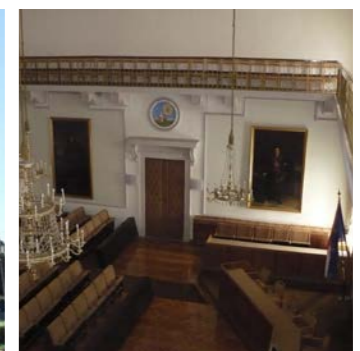
GPS koordináták: 47,188379°; 18,412531°
műemléki környezet (hrsz):

azonosító: 21910

341, 347, 348, 349, 350/1, 424, 427, 428, 429

LAKÓHÁZ

védelmi (bírság) kategória: II.
hrsz: 426 azonosító: 3898

SZENT ISTVÁN TÉR 10.**LAKÓHÁZ**

törzsszám 8829
 védelmi (bírság) kategória: II.
 hrsz: 326 azonosító: 3902

A XVIII. szd-ban a Szt. István tér 11. sz-mal egy telek. Korábbi épületmaradványok felhasználásával a XVIII. szd-ban épült barokk stílusban. Leegyszerűsített klasszicizáló, koraeklektikus átépítése a XIX. szd. közepén. Homlokzat leegyszerűsítése (Kotsis Iván, 1940). A városfal nyomvonalára átszeli az ingatlant. Itt élt Lauschmann Gyula helytörténész.

GPS koordináták: 47,188771°; 18,411318°
 műemléki környezet (hrsz): 327, 339, 341, 347, 351, 352
 azonosító: 21906

SZENT ISTVÁN TÉR 12.**LAKÓHÁZ**

törzsszám 1510
 védelmi (bírság) kategória: II.
 hrsz: 328 azonosító: 3903

XVIII. szd. eleji barokk eredetű ház átalakításával jött létre 1860 körül a mai formájában kora eklektikus lakóház. A XIX. szd. végén a Magyar Király Távírda helyiségei voltak itt. Itt született 1883-ban Szekfű Gyula történész. Kapualja boltozott, lépcsőháza orsótéri pillérhez húzott, íves vonalvezetésű. A városfal nyomvonalára átszeli az ingatlant.

GPS koordináták: 47,188996°; 18,410917°
 műemléki környezet (hrsz): 327, 329, 339, 347, 352, 357, 359, 360
 azonosító: 21905

SZENT ISTVÁN TÉR 13.**LAKÓHÁZ**

törzsszám 1511
 védelmi (bírság) kategória: II.
 hrsz: 329 azonosító: 3904

XVIII. szd. eleji ház helyén épült a XIX. szd. első felében, a lakóház historizáló neoreneszánsz átalakítása a XIX. szd. végén. Csehsüveg-boltozatos kapualjának oldalfalai stukkóarchitektúrával díszítettek. Háromkarú lépcső, növénydíszes öntöttvas korláttal. Az alsó udvar második pincéjében észak-déli irányú várfal darab.

GPS koordináták: 47,189079°; 18,410765°
 műemléki környezet (hrsz): 305, 325, 328, 330, 338, 339, 347, 357, 358/1, 359
 azonosító: 21904

SZENT JÁNOS KÖZ 2.**LAKÓHÁZ**

törzsszám 10843
 védelmi (bírság) kategória: III.
 hrsz: 270 azonosító: 3905

A Fő u. felé kétemeletes, az Oskola u. felé egyemeletes épületegyüttes közös kapualjával nyílik a Szt. János közből. A XIX. szd. I. felében épült, a homlokzat historizáló, barokkos óriáslizénák közé fogott, gazdag vakolatarchitektúrája 1913-ban készült. Oskola utcai homlokzata a kiemelkedő rizalit kivételével egyszerű ablakkeretezésű.

GPS koordináták: 47,192493°; 18,408803°
 műemléki környezet (hrsz):
 azonosító: Ny

SZÉCHENYI UTCA 18.**REFORMÁTUS TEMPLOM**

törzsszám 1558
 védelmi (bírság) kategória: II.
 hrsz: 539 azonosító: 3906

Homlokzati tornyos, klasszicista épület (1844), átalakítás (1932). Főhomlokzatán 4, toszkánfejezetes pilaszterre állított timpanon, kétfelől, a toronytestig lépcsőző attika, felette nyolcszögletes hagyományos. A téglalap alakú templomtér 3 oldalán, a rövid oldalakon 3-3 falozott kosáríven nyugvó karzat. Henger alakú, hangvetős, festett, fa szószek. Berendezés: padok, keresztelő medence, orgona (klasszicista, XIX. szd. közepe). Gyűjteményében XIX. szd-i kegytárgyak.

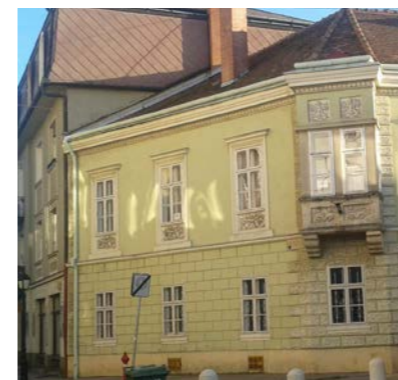
GPS koordináták: 47,184937°; 18,414932°
 műemléki környezet (hrsz): 538, 6120/5,10; 6149/10, 11, 12, 13;
 azonosító: 21902

TÁNCICS MIHÁLY UTCA 4.**LAKÓHÁZ**

törzsszám 1559
 védelmi (bírság) kategória: II.
 hrsz: 408/2 azonosító: 3907

Középkori lakóház felhasználásával építette Vánossi Lőrinc harmincados a XVII-XVIII. szd. fordulóján. A XVIII. szd. közepén átépítették. Az északi oldalon álló XIX. sz. eleji földszintes házzal 1860 körül kapcsolta össze romantikus átépítéssel. Az 1920-as években Klebelsberg Kunóé, 1927-től az Ipartestület székháza. Helyreállítva 1981-1985-ben.

GPS koordináták: 47,191093°; 18,411311°
 műemléki környezet (hrsz): 396, 397, 398, 407, 408/1, 410
 azonosító: 21901

**VASVÁRI PÁL UTCA 5.
(TÁNCICS MIHÁLY U. 3.)****LAKÓHÁZ**

törzsszám 1562
 védelmi (bírság) kategória: II.
 hrsz: 392 azonosító: 3908

A telek 1712-ben még beépítetlen volt, valószínűleg a XVIII. szd. végén épült a későbarokk sarokház. A Táncsics M. utcai homlokzat 3, a Vasvári P. utcai homlokzat 4 tengelyes. Tompaszöveget bezáró homlokzatai egy lemezzett sarkon csatlakoznak, amit konzolokon nyugvó zárterkély hangsúlyoz. Az emeleti ablakok mellvédjében plasztikus vakolatdísz.

GPS koordináták: 47,191298°; 18,410918°
 műemléki környezet (hrsz): 134, 282/4, 386, 387, 388, 391, 393, 396, 398, 399, 407
 azonosító: 21900

VÁRKAPU UTCA 6.**LAKÓHÁZ**

védelmi (bírság) kategória: II.
törzsszám 1561 hrsz: 145/1,2 azonosító: 3910

1780 körül épült, amit sokszor erőteljesen átalakítottak. Romantikus átépítése 1870 körül történt. A XX. szd. elején még földszintes és emeletes részei voltak. A II. vh. után 2 telekre osztották, bár csak egy közös kapualja volt. Ezt az állapotot 2000 körül szüntették meg. A földszinti helyiségek funkcióját (üzlet, lakás) többször változtatták.

GPS koordináták: 47,194058°; 18,408710°
műemléki környezet (hrsz): 83, 85, 136, 139, 140/1,2; 144, 146, 147, 149 azonosító: 21898

VÁRKAPU UTCA**VARKOCS GYÖRGY EMLÉKMŰVE**

védelmi (bírság) kategória: II.
törzsszám 9731 hrsz: 140/1,2 azonosító: 3909

A Fő u. terecskéjén, az elbontott Budai kapu (1872) közelében áll a várkapitány szobra. (Erdey Dezső, 1934; avatás 1938). Ő védte 1543-ban II. Szulejmán ellen a várost, és ezen a helyen halt hősi halált. Az alkotás része volt a városfalra és árokra utaló posztamens és vízmedence, utóbbi helyére szökőkút került a díszburkolat építésekor (2013).

GPS koordináták: 47,193985°; 18,408890°
műemléki környezet (hrsz): 138, 139, 141, 144, 145/1, 145/2, 146, 136, 137, 85, 83, 72 azonosító: 21899

VÁRKÖRÚT (PROHÁSZKA LIGET)**WATHAY FERENC VÁRKAPITÁNY EMLÉKMŰVE**

védelmi (bírság) kategória: III.
törzsszám 9712 hrsz: 133/2 azonosító: 3912

A vicekapitány szobrát a Monostor-bástya feltöltött vízesárháznak területén lévő parkban emelték (Lux Elek, 1937; avatás 1938). Az 1602-es ostromkor a harcok mellett az erődítési munkálatok irányítója volt. Fogságba kerülve írta és illusztrálta „A Székesfehérvár veszéséről való históriá”-t az isztambuli Hét-toronyban. Onnan 1606-ban szabadult.

GPS koordináták: 47,192256°; 18,411435°
műemléki környezet (hrsz): azonosító: Ny

VÁRKÖRÚT 19.**IZRAELITA HITKÖZSÉGI HÁZ**

védelmi (bírság) kategória: II.
törzsszám 11402 hrsz: 402 azonosító: 11701

Eredetileg több, kisebb XIX. szd-i házból álló együttest a '30-as évek végén egységesítették (terv: Kotsis Iván). A háborús sérülések következtében egy része foghíj, a többi 1946-ban renoválva. Az épületben van az Izraelita Hitközség imaterme. A Koronázó téri oldal pince- és földszintjét üzletté alakították (Csutiné Schleer Erzsébet, 1992-93).

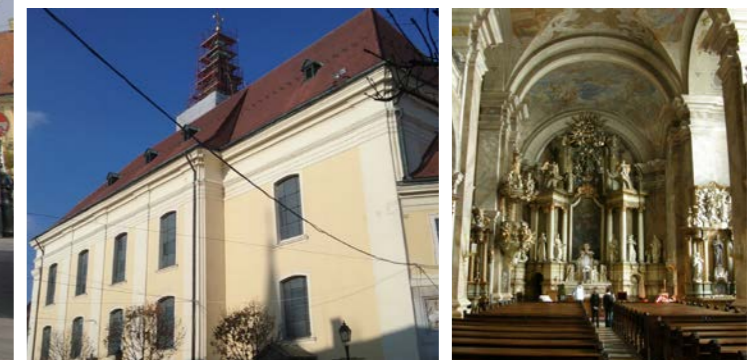
GPS koordináták: 47,191701°; 18,411913°
műemléki környezet (hrsz): azonosító: -

VÁROSHÁZ TÉR**RÓMAI KATOLIKUS, FERENCES TEMPLOM**

védelmi (bírság) kategória: I.
törzsszám 1554 hrsz: 281 azonosító: 3913

A telken álló középkori, feltehetően egyházi épületet ferencesek vették birtokba (1690). Egy XVII. szd. végi ideiglenes kápolna helyén gr. Esterházy Ferenc támogatásával épült az egyszerű tömegű barokk templom (Paul Hatzinger, Franz Klotz; 1720-1745). Huszár-tornyát lebontották (1833), harangtornyát magasították (1886). A sekrestyét a főoltár mögül áthelyezték (1880), ezt követően épült az altemplom. A homlokzat közepén Fadrusz János feszületének alumíniumöntvény másolata (1942).

GPS koordináták: 47,191187°; 18,409049°
műemléki környezet (hrsz): 261, 258, 279, 280, 282/2,3; 306, 358/1, 382 azonosító: 21894

VÁROSHÁZ TÉR**FESZÜLET**

védelmi (bírság) kategória: III.
törzsszám 1554 hrsz: 281 azonosító: 15839

A ferences templom Városház téri homlokzata közepén Fadrusz János feszületének alumíniumöntvény másolata (1942) látható.

GPS koordináták: 47,191187°; 18,409049°
műemléki környezet (hrsz): azonosító: Ny

VÁROSHÁZ TÉR 4.**EGYKORI FERENCES RENDHÁZ**

védelmi (bírság) kategória: II.
törzsszám 1555 hrsz: 279, 280 azonosító: 3917

A középkori ferences kolostor jogutódja 3 polgárház és a török fegyvertár helyén épült (1741-43). A templom felőli szárnyaihoz észak felől több periódusban 2 udvar köré rendezett bővítményeket csatoltak, majd többször átépítették. A püspökségre néző 2 kapuja közül a déli kosárvés, zárókövén 1736 évszám, felette keretezett fülkében Szt. Ferenc festett szobra. Az épület délkeleti sarkán a Szt. István évré és a törökelleni küzdelemre utaló falikút (Medgyessy Ferenc, 1938).

GPS koordináták: 47,191523°; 18,409505°
műemléki környezet (hrsz): 106, 128, 134, 135, 136, 257, 258, 261, 276, 277, 278, 281, 282/3, 4; 382, 383, 384, azonosító: 21887

VÁROSHÁZ TÉR

törzsszám 1555

A ferences rendház délkeleti sarkán a Szent István évre és a török elleni küzdelemre utaló falikút (Medgyessy Ferenc, 1938) látható.

GPS koordináták:
műemléki környezet (hrsz): 106, 128, 134, 135, 136, 257, 258, 261, 276, 277, 278, 281, 282/3,4; 382, 383, 384

DOMBORMŰVES FALIKÚT

védelmi (bírság) kategória: II.
hrsz: 280 azonosító: 15838

VÁROSHÁZ TÉR 2.

törzsszám 1553

A copf lakóház az 1790-es években épült. A középrizalit felső 2 szintjét óriás pilaszterek fogják össze, I. emeletén két konzolon nyugvó erkély, kovácsoltvas ráccsal, rozettával. Felújítása során a Városháza újabb irodaépületévé alakították át (1982-83). Az udvart üvegtető fedi, emeleti szintenként függőfolyosó húzódik kovácsoltvas ráccsal.

GPS koordináták: 47,190879°; 18,409027°
műemléki környezet (hrsz): 258, 261, 282/3, 284, 285, 305, 307, 358/1, 382

VÁROSHÁZA (VOLT BEZERÉDY-HÁZ)

védelmi (bírság) kategória: II.
hrsz: 306 azonosító: 3916

**VÁROSHÁZ TÉR 1.,
KOSSUTH U. 1.**

törzsszám 1520

A régi városháza mellett 4 ház állt, köztük a Kossuth utcába is beforduló kétemeletes copf Zichy-palota (1781). 1936-37-ben Kotsis Iván építész nagyszabású tervei alapján, a biedermeier Bierbauer-ház és további épületek bontásával, a Zichy-ház átalakításával és bővítésével, új összekötő szárnyak építésével jött létre a mai épületegyüttes. Az új udvari szárnyban alakították ki a közgyűlési termet. Számos képzőművészeti alkotás látható (Kontuly Béla, Aba Novák Vilmos falképei, Ohmann Béla szobrai).

GPS koordináták: 47,191045°; 18,410235°
műemléki környezet (hrsz): 134, 136, 258, 261, 279, 280, 281, 282/2, 3, 4; 306, 307, 358/1, 374, 378, 379, 380, 381, 383, 384, 388, 389, 390, 393

VÁROSHÁZA (VOLT ZICHY-PALOTA)

védelmi (bírság) kategória: II.
hrsz: 382 azonosító: 3843

VÁROSHÁZ TÉR

törzsszám 9693

Az 1741-ben alakult, legendás császári és királyi 10. huszárezred emlékére készült bronzszobor. Eredetileg a Szent István térre szánták, de hosszas egyeztetések után Schmidl Ferenc építész, műszaki tanácsos terve alapján helyezték el az Arany János utca alsó torkolatába. Pátzay Pál szobrászművész egyik legjelentősebb művét limanowai csata 25. évfordulóján, 1939. dec. 11-én avatták fel. A magyar köztéri szobrászat kiemelkedő alkotása.

GPS koordináták: 47,190987°; 18,409164°
műemléki környezet (hrsz): azonosító: Ny

TÍZES HUSZÁROK EMLÉKMŰVE

védelmi (bírság) kategória: III.
hrsz: 282/2 azonosító: 3914

VÁROSHÁZ TÉR 1.

törzsszám 1552

Az eredeti városháza U-alakú tömbje 1690 körül épült, feltehetően törökkori előzmény felhasználásával. A barokk épület a főtér felől egyemeletes, hátul az emelkedő talajszint miatt földszintes, a mai homlokzata 1790-ből. A Városház téri kapuzat Thomas Walch alkotása (1717). Az 1956-ban elpusztult Justitia-szobrot Szakál Ernő pótolta (1961).

GPS koordináták: 47,191129°; 18,409595°
műemléki környezet (hrsz): 136, 258, 261, 279, 280, 281, 282/2, 3; 306, 307, 358/1, 374, 380, 381, 383, 384, 388, 389, 390, 393

VÁROSHÁZA (RÉGI VÁROSHÁZA)

védelmi (bírság) kategória: II.
hrsz: 382 azonosító: 3915

VÁROSHÁZ TÉR 5.

törzsszám 1556

A XVIII. századig álló prépostság és a kőbányának használt romterület helyén, kőanyagának felhasználásával épült Sellyei Nagy Ignác és Milassin Miklós püspöksége idején 1780-1803 között. (Riederer Jakab, Feigs Ferenc Antal). Kb. 40 000 kötetes könyvtára van. Az I. emeleti nagyterem falán allegorikus erényalakok, 3 al secco tájkép (klasszicizáló grisaille, Pich Ferenc, 1820 körül). A kápolnafalon, bőrfelületen középkorias olajfestés (id. és ifj. Storno Ferenc, 1892). A palota mögött díszkert húzódik a hajdani városfalig.

GPS koordináták: 47,191708°; 18,409752°
műemléki környezet (hrsz): 103, 105, 106, 127, 128, 129/1,2; 130, 131, 132, 133/1, 134, 136, 277, 278, 279, 280, 281, 282/3, 290, 383, 8759, 8760, 8762, 8765, 8766

PÜSPÖKI PALOTA

védelmi (bírság) kategória: I.
hrsz: 135 azonosító: 3918

VÖRÖSMARTY TÉR

törzsszám 1565

VÖRÖSMARTY MIHÁLY SZOBRAvédelmi (bírság) kategória: II.
hrsz: 6149/7 azonosító: 3919

Az országban első Vörösmarty köztéri szobor közadakozásból született. Vay Miklós romantikus bronz alkotását 1864-ben készítették el Bécsben, Fernkorn műhelyében. A talapzatban emlékiratot helyeztek el halálának 10. évfordulóján (1865). A figura felállítására, avatására 1866-ban került sor. Eredetileg a tér tengelyében, a belváros felé néző alkotást a Palotai út szélesítésekor az 1970-es években helyezték át mai helyére, és forgatták el nyugati irányba.

GPS koordináták: 47,186925°; 18,413222°

műemléki környezet (hrsz): 343, 346/2, 519, 520, 521, 522, 523, 524/1, 526, 527/1, 530/1, 2; 5658/2, 5730, 5731, 5732, 5733, 5900/1,2; 6082, 6116/3, 4; 6117/3, 6149/ 5, 6, 8, 9, 11, 13; azonosító: 21884

VÖRÖSMARTY TÉR 6.

törzsszám

LAKÓHÁZvédelmi (bírság) kategória: .
hrsz: 521 azonosító:

A romantikus lakóház az 1860-as években épült. Formai elemek alapján tervezőjeként Ybl Miklóst valószínűsítik. Többszöri átalakítás történt 1930-31-ben, 1954-ben. Hasonló a Vörösmarty tér 10. sz. házhoz. Kapualjától jobbra félköríves lépcső, romantikus öntöttvas korláttal. Dísztelen udvari homlokzatához földszintes toldalékok csatlakoznak.

GPS koordináták: 47,187173°; 18,413241°

műemléki környezet (hrsz): 520, 522, 525/2, 5658/2, 5730, 5900/1,2; 6149/5, 6, 7, 8, 9; azonosító: 21881

VÖRÖSMARTY TÉR 8.

törzsszám 1570

LAKÓHÁZ (SAY-HÁZ)védelmi (bírság) kategória: II.
hrsz: 522 azonosító: 3924

A romantikus lakóház 1860 körül épült Ybl Miklós tervei szerint. Az épület több mint 90 évig a Say család birtoka, Say Géza festőművész otthona volt. Az eredetileg ikerháznak tervezett épület két kapujából később a jobboldali megszüntették. A szegmensíves boltozatú, hevederekkel tagolt kapualjából kétfelel egy-egy nagyterű lépcsőház nyílik.

GPS koordináták: 47,186961°; 18,413515°

műemléki környezet (hrsz): 521, 523, 525/2, 5730, 5731, 5732, 6149/5, 6, 7, 8, 9; azonosító: 21880

VÖRÖSMARTY TÉR 4.

törzsszám 1567

LAKÓHÁZvédelmi (bírság) kategória: II.
hrsz: 520 azonosító: 3921

A romantikus lakóházat régebbi falak felhasználásával Karl György fehérvári építőmester tervei alapján 1860 után építették Dettrich Zsigmond számára. Ezt 1929-1930-ban megtoldották, majd a II. világháború után, 1949-53 között helyreállították. Homlokzata a Vörösmarty téri házak változó emeletmagasságú, romantikus tagozatú utcaképehez igazodik.

GPS koordináták: 47,187318°; 18,413065°

műemléki környezet (hrsz): 516, 518, 519, 521, 525/2, 5900/1,2; 6149/5, 6, 7, 8, 9; azonosító: 21883

VÖRÖSMARTY TÉR 10.

törzsszám 1571

LAKÓHÁZ LAKÓHÁZ (ZICHY-HÁZ)védelmi (bírság) kategória: II.
hrsz: 523 azonosító: 3925

A romantikus ház az 1860-as években épült. Hasonló a Vörösmarty tér 6. sz. házhoz. Formai elemek alapján tervezőjeként Ybl Miklóst valószínűsítik. A két emeleti szint ablakait függőlegesen elhelyezett tagozatok kapcsolják egybe, gazdag ornamentális díszítéssel. A jobboldali oldalszárny végén kétkarú lépcsőház, romantikus öntöttvas korláttal.

GPS koordináták: 47,186723°; 18,413785°

műemléki környezet (hrsz): 522, 524/1, 525/2, 5732, 5733 6149/5, 6, 7, 8, 9; azonosító: 21879

VÖRÖSMARTY TÉR 5.

törzsszám 1568

LAKÓHÁZvédelmi (bírság) kategória: .
hrsz: 5732 azonosító: 3922

A későromantikus lakóház 1860-70 körül épült. Többek szerint az épület tervezője Ybl Miklós volt. Utcai homlokzatán oromzattal és akroterionnal lezárt, kis kiugrású középrizalit van. A rajta lévő erkélyhez öntöttvas konzolok és romantikus stílusú rács tartozik, az erre nyíló két ajtó között antikizáló kőkarlatida. Udvari homlokzata tagolatlan.

GPS koordináták: 47,186471°; 18,413220°

műemléki környezet (hrsz): 522, 523, 5731, 5733, 5734/8, 5735/11, 5753, 6149/5, 6, 7, 8, 9; azonosító: 21882

VÖRÖSMARTY TÉR 12.

törzsszám 1572

LAKÓHÁZvédelmi (bírság) kategória: III.
hrsz: 524/1,2 azonosító: 3926

A romantikus sarokházat 1860 körül építették. 1936-ban átalakították. Az architektúra az oldalhomlokzatra is átfordul. Tagozatai a tér többi épületéhez képest visszafogottak. Dongaboltozatos kapualjából balra patkóalakú, romantikus, öntöttvas korlátos lépcsőház nyílik. Az épület évek óta üresen áll, a vakolat hullása miatt teljesen behálózották.

GPS koordináták: 47,186573°; 18,413967°

műemléki környezet (hrsz): azonosító: Ny

ZICHY LIGET

törzsszám 1494

ÖNTÖTTVAS ZENECSARNOKvédelmi (bírság) kategória: II.
hrsz: 25 azonosító: 3927

A Zichy liget szabályos nyugati részén áll. Oetl Antal vasöntődjében készült az országos ipari és mezőgazdasági kiállításra (építész: Palóczy Platzer Antal, 1879). Nosztalgikus korzózást biztosított katonazenekari koncertekkel. A '60-as években beüvegezték, a korai tv-zés közös élményét adta. Helyi szakemberek 1987-ben teljesen felújították.

GPS koordináták: 47,196862°; 18,408397°
műemléki környezet (hrsz): 13/1, 15/1, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 28/1, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 54, 55, 56, 58, 72, 136 azonosító: 21877

ZICHY LIGET 1.

törzsszám 1495

LAKÓHÁZ (WERTHEIM-HÁZ)védelmi (bírság) kategória: II.
hrsz: 36 azonosító: 3928

Korábbi épület felhasználásával építették 1820 körül klasszicista stílusban. 1869-től a Wertheim családé, akik 1944-ig itt őrizték azóta szétszóródott gyűjteményüket. A főhomlokzat ívesen fordul az egyszerűbb architektúrájú oldalhomlokzatra. Lábazatában II. szd-i római sírkő van. A rossz állapotú Ybl utcai földszintes szárnyat 2010 után elbontották.

GPS koordináták: 47,195797°; 18,408530°
műemléki környezet (hrsz): 16, 17, 24, 26, 35, 37, 38/10, 53, 54, 58, 136, 8759, 8794, 8795/1, 8848, azonosító: 21876

ZICHY LIGET 3.

törzsszám 1496

LAKÓHÁZvédelmi (bírság) kategória: II.
hrsz: 34 azonosító: 3929

Az eredeti földszintes lakóházat Hübner Nándor építőmester építette a saját céljára a XIX. szd. közepén romantikus stílusban. Emelete az 1962-es bővítés eredménye. Alaprajza kéttraktusos, átalakított. Homlokzatát az övpárkány alatt növényi ornamentikával és állatfigurákkal dús mezők díszítik. Az Ybl utca felőli melléképületek jellegtelenek.

GPS koordináták: 47,196129°; 18,408348°
műemléki környezet (hrsz): 16, 17, 24, 26, 33, 35, 37, 38/10, 52 azonosító: 21875

ZICHY LIGET 4.

törzsszám 1497

LAKÓHÁZ (KARL-HÁZ)védelmi (bírság) kategória: II.
hrsz: 33 azonosító: 3930

A romantikus házat az 1860-as években magának építette Karl György építőmester, Ybl tervei alapján. Udvarán földszintes melléképületek. A kapu mellett az egykori tulajdonos, Havranek József polgármester, a tűzoltóság létrehozója emléktáblája (Székely János Jenő, 1991). Felette 3 konzolon kovácsoltvas mellvédű erkély van, bemélyített loggiával.

GPS koordináták: 47,196413°; 18,408189°
műemléki környezet (hrsz): 15/1, 16, 17, 24, 26, 32, 34, 37, 38/2,3,10; 52 azonosító: 21874

**ZICHY LIGET 5.,
YBL MIKLÓS U. 7.**

törzsszám 1498

LAKÓHÁZvédelmi (bírság) kategória: II.
hrsz: 32, 31 azonosító: 3931

A zártos beépítésben álló földszintes klasszicista lakóház 1840 körül épült. Alaprajza szabálytalan, főhomlokzata dísztelen, közepén lévő egyenes zárású kapuja a XIX. szd. második feléből. A főpárkány alatti frízszávból váltakozva fekvő faltükrök és vaklunetták. Udvari és Ybl utcai homlokzata többszörösen toldott, melléképülete átalakított.

GPS koordináták: 47,196643°; 18,408078°
műemléki környezet (hrsz): 15/1, 17, 24, 25, 26, 30, 33, 37, 38/3,10; 4/1/1 azonosító: 21873

**ZICHY LIGET 6.,
YBL MIKLÓS U. 9.**

törzsszám 1499

LAKÓHÁZ (VARGA-HÁZ)védelmi (bírság) kategória: III.
hrsz: 30 azonosító: 3932

A romantikus, kora eklektikus lakóház 1870 körül épült. Főhomlokzatát közép- és két sarokrízalit tagolja. Jellegzetes, áttört kömmellvédű erkélye kőkonzolokon ül. Az oldalszárnyaknál utólag beépített függőfolyosó. A boltozatos kapualjából kétoldalt háromkarú, öntöttvas korlátos lépcsőházak nyílnak. Ybl utcai szárnya az 1930-as években épült.

GPS koordináták: 47,196837°; 18,407934°
műemléki környezet (hrsz): azonosító: Ny

ZICHY LIGET 7.

törzsszám 1500

LAKÓHÁZ (ZICHY-HÁZ)védelmi (bírság) kategória: II.
hrsz: 29 azonosító: 3933

A telket a XIX. szd. elején az Ybl-, majd a Zichy-család birtokolta, a szd. közepétől polgári tulajdonosai voltak. A romantikus lakóház 1870 körül épült. 1902-10 között Erzsébet Amália főhercegnő otthona volt, akinek férje ulánustisztként szolgált a városban. A homlokzaton egykori lakója, Keszei István költő emléktáblája (Kilár István, 1998).

GPS koordináták: 47,197046°; 18,407825°
műemléki környezet (hrsz): 15/1, 17, 24, 26, 28/1, 2; 30, 37, 38/10, 41/1, 2; azonosító: 21870

ZICHY LIGET 10. A-C

törzsszám 1501

**BÍRÓSÁG, VÁROSI LEVÉLTÁR
(V. HONVÉD KER. PARANCSNOKSÁG)**védelmi (bírság) kategória: III.
hrsz: 22 azonosító: 3934

Eredetileg a Honvéd Kerületi Parancsnokság céljára épült (tervező: ifj. Say Ferenc, 1882). Az 1960-as évektől az MSZMP megyei székházaként belsejét többször megosztották, a műemléki szempontokat mellőző hozzáépítéseket végeztek. Az 1990-es években a Városi Levéltár és a Fejér Megyei Bíróság, 2017-ben a Járási Hivatal számára alakították át.

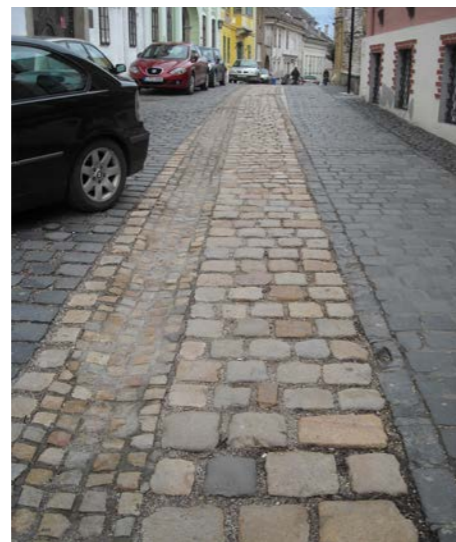
GPS koordináták: 47,197894°; 18,408182°
műemléki környezet (hrsz): azonosító: Ny

NYUGATI VÁROSFAL LÁTHATÓ SZAKASZAI – VÁRKÖRÚT

KORAI KIRÁLYI VÁR NYOMA – MEGYEHÁZ UTCA

TÖRÖK FÜRDŐ MARADVÁNYAI – JÓKAI UTCA 2.

EGYKORI PALOTAI KAPU NYOMAI – PIAC TÉR

**BÁSTYA UTCA 5.,
JÓKAI UTCA 2.,
LAKATOS UTCÁTÓL A KORONÁZÓ TÉRIG,
VÁRKÖRÚT, VÁRKÖRÚT 7.**

VÁROSFALAK

védelmi (bírság) kategória: II.

törzsszám 1580 hrsz: 117,123/1,2; 128,132,133/1,2; 135,220, azonosító: 3911

A latinok 1249. évi betelepítésével a X-XI. századi korai királyi vár megszűnt, a belső vár lebontásával a város védelmét ezen túl a XIII. század második felében kiépített új városfal látta el. Ezzel egy időben épült fel a város északi sarkában az újabb királyi vár, mely a palotát vette körül. A városfallal, majd árkokkal körülvett belvárost mesterségesen választották el az ugyanígy kialakított külvárosoktól, melyek ugyancsak szárazulatokra települtek. A belváros neve ekkor a középkori krónikák és oklevelek tanúsága szerint „Castrum” volt. Nagy átépítések Mátyás idején történtek, részben a koronázó bazilika új szentélyének megépítése miatt. 1543-ban a vár ostrom nélkül került török kézre. Az 1601-1602 évi ostromok jelentős károkat okoztak a védőműben. Később nagyjavítások, új építések sora történt. 1688-ban a vár felszabadult. La Vergne mérnök kapitány helyreállítási terveket készített, de nem valósultak meg. A városfalak szinte teljes lebontása a XVIII-XIX. század fordulójára tehető. Az egykori óvárost nyugati irányból védő várfal töredékei É-D-i irányúak, részben házak falába beépítve illetve részben szabadon állnak, a járószint felett, vagy annak magasságában, helyenként a járószintektől megkülönböztetve. A falazó anyag nagyrészt szabálytalan, kevésbé faragott kövekből és néhol téglás kiegészítéssel.

BÁSTYA UTCA 3-5.

törzsszám 1580 hrsz: 123/1, 2

GPS koordináták: 47,193203°; 18,410587°

VÁRFAL RÉSZLETE

védelmi (bírság) kategória: I.
azonosító: 15530

VÁRKÖRÚT 7.

törzsszám 1580 hrsz: 117

GPS koordináták: 47,193867°; 18,410297°

VÁRFAL RÉSZLETE

védelmi (bírság) kategória: I.
azonosító: 15529

**LAKATOS UTCÁTÓL
A KORONÁZÓ TÉRIG**

törzsszám 1580

hrs: 135, 128, 133/1, 132 azonosító: 18062

NYUGATI VÁRFALSZAKASZ (96 M)

védelmi (bírság) kategória: II.

GPS koordináták: 47,192331°; 18,411015°

JÓKAI UTCA 2.

törzsszám 1580

hrs: 220

KÖZÉPKORI VÁRFAL RÉSZLETE

védelmi (bírság) kategória: II.
azonosító: 18063

Az épületekkel körülzárt nagy méretű belső udvar keleti részén megmaradt töredékek a járószinttel azonos magasságúak (30 m hosszú, 2-2,5 m széles). A várfalszakasz északi részéhez az egykori törökfürdő alépítményeinek töredékei kapcsolódnak. A várfal a Jókai utca mentén folytatódik, több ház belső udvarában töredékei eltérő magasságban és szélességben, részben szabadon, részben beépítve találhatók meg.

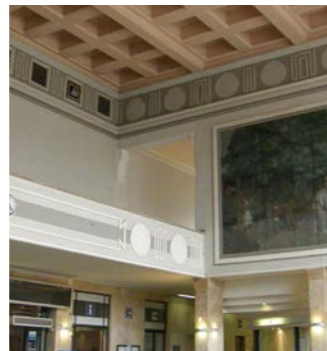
GPS koordináták: 47,191085°; 18,407985°

BÉKE TÉR

törzsszám 11552 hrsz: 7671/10, 18; azonosító: 13809

1861-ben adták át a Buda-Nagykanizsa vasútvonalat. Ekkor épült ki a székesfehérvári vasútállomás. 1892-ben a vasút magyarországi területén nyolc nagy javítóműhelyt létesítettek, ezek egyike volt a fehérvári. A vasútállomást és környékét a II. világháborúban szinte porig bombázták. A régi indóházat 1927-ben átalakították, a háborúban elpusztult, a helyén épült a mai állomásépület (1951-56). Nagyszabású fejlesztések történtek 2014-16-ban a vágányok és peronok teljes átépítésével.

GPS koordináták: 47,183518°; 18,424634°
múemléki környezet (hrsz): 7671/9, 10, 18; azonosító: 18587

**MÁV-PÁLYAUDVAR
(VASÚTÁLLOMÁS)**

védelmi (bírság) kategória: I.
törzsszám 11552 hrsz: 7671/10, 18; azonosító: 13809

1861-ben adták át a Buda-Nagykanizsa vasútvonalat. Ekkor épült ki a székesfehérvári vasútállomás. 1892-ben a vasút magyarországi területén nyolc nagy javítóműhelyt létesítettek, ezek egyike volt a fehérvári. A vasútállomást és környékét a II. világháborúban szinte porig bombázták. A régi indóházat 1927-ben átalakították, a háborúban elpusztult, a helyén épült a mai állomásépület (1951-56). Nagyszabású fejlesztések történtek 2014-16-ban a vágányok és peronok teljes átépítésével.

GPS koordináták: 47,183518°; 18,424634°
múemléki környezet (hrsz): 7671/9, 10, 18; azonosító: 18587

BÉKE TÉR

törzsszám 11552

A MÁV Járműjavító Üzem (ma MÁV Vagon Kft) legelső építményei a fehérvári vasút kiépítésével közel egyidősek. A mai járműjavító műhely modern klinkertégla borítású nagy csarnoképülete 1977-ben épült. (Gerencsér Ferenc.)

GPS koordináták: 47,183518°; 18,424634°
múemléki környezet (hrsz): 7671/9, 10, 18; azonosító: 18587

JÁRMŰJAVÍTÓ-MŰHELY ÉPÜLETE

védelmi (bírság) kategória: I.
hrsz: 7671/18 azonosító: 17758

BÉKE TÉR

törzsszám 11552

Az 1892-ben kiépült javítóműhely-bázis területét több ízben bővítették. 1964-77 között épült mozdonyfordító különleges, szép mérnöki létesítmény. Rendkívül dekoratív az íves vonalú remiz levezőszerűen széttároló dongarendszere.

GPS koordináták: 47,183518°; 18,424634°
múemléki környezet (hrsz): 7671/9, 10, 18; azonosító: 18587

MOZDONYFORDÍTÓ

védelmi (bírság) kategória: I.
hrsz: 7671/10 azonosító: 17760

BÉKE TÉR

törzsszám 11552

A mai állomásépület a II. vh-ban elpusztult régi helyén épült, klasszicizáló szocreál stílusban 1951-56 között, Kelemen László és Éhn József tervei szerint. Középen két szint magas indulási csarnok, kijáráttal a vágányokhoz. Kétoldalt földszintes szárnyak oszlopkon nyugvó árkádsorral. Számos képzőművészeti alkotás díszíti a kor stílusában (várócsarnokban Konecsni György pannói, külső falon Martsa István, Győry Dezső mészke domborművei, stb). 2016-ban az épületet felújították.

GPS koordináták: 47,183518°; 18,424634°
múemléki környezet (hrsz): 7671/9, 10, 18; azonosító: 18587

**VASÚTÁLLOMÁS FELVÉTELI ÉPÜLETE
(ÁLLOMÁSÉPÜLET)**

védelmi (bírság) kategória: I.
hrsz: 7671/18 azonosító: 17756

BÉKE TÉR

törzsszám 11552

A vasútállomás környezetében áll Kóthay Nándor Pályamunkás című szobra, 1957-ben készült a szocialista realista stílus tartalmi és formai jegyeivel.

GPS koordináták: 47,183518°; 18,424634°
múemléki környezet (hrsz): 7671/9, 10, 18; azonosító: 18587

PÁLYAMUNKÁS CÍMŰ SZOBOR

védelmi (bírság) kategória: I.
hrsz: 7671/18 azonosító: 17758

**BUDAI ÚT 22.
(KÉGL GYÖRGY U.)**

törzsszám 1564

1890-ben épült a historizáló sarokház. Főhomlokzata közép-tengelyében van a bejárata, a sarok hangsúlyos architektúrával kezelt álrizalit, oldalhomlokzata aszimmetrikus. A szárnyak egy- és kétraktusos alaprajzi elrendezésűek, az oldalszárnyakon szinteltolással. A kétraktusos szárnyak udvari homlokzatai előtt konzolos függőfolyosó.

GPS koordináták: 47,189749°; 18,417022°
múemléki környezet (hrsz): azonosító:

LAKÓHÁZ (SPLÉNYI-HÁZ)

védelmi (bírság) kategória: III.
hrsz: 8706 azonosító: 3822

MALOM UTCA 2. (MÉSZÖLY GÉZA U.)
 EGYKORI LAKTANYA
 védelmi (bírság) kategória: III.
 törzsszám 1531 hrsz: 4186/2 azonosító: 3859

Eredetileg a Magyar Királyi Honvédség 17. gyalogezredének laktanyája és fogháza számára épült neoreneszánsz stílusban (ifj. Say Ferenc, 1882-83). Nagy kiterjedésű, U-alaprajzú tömb. Belső terei erősen átalakítottak. Hátsó és oldalhomlokzataihoz új építésű toldaléképületek csatlakoznak. Az egykori fogházat önálló lakóházzá építették át.

GPS koordináták: 47,198160°; 18,407203°
 műemléki környezet (hrsz): azonosító: Ny

MIKSZÁTH KÁLMÁN U. 25. KIRÁLYKÚT
 védelmi (bírság) kategória: II.
 törzsszám 1539 hrsz: 3736 azonosító: 3867

A Budai külváros falain kívül, a kapu közelében állt a késő középkori, nyomtalanul eltűnt kútház. A királyok itt frissítették fel magukat az ünnepélyes bevonulásuk előtt. Erre utal a neve is. Helyére épült a barokk épület. 1911-ig, a városi vízvezeték megépítéséig a város legfontosabb közútja volt. Az 1970-es évek elején újjátették fel.

GPS koordináták: 47,199760°; 18,412996°
 műemléki környezet (hrsz): azonosító: 21933
 3332, 3694, 3695, 3723/4, 7; 3737, 3762, 3765, 3766, 3769, 3770, 3843/2

MÓRI ÚT (SZENT SEBESTYÉN TÉR)
 SZENTHÁROMSÁG SZOBOR
 védelmi (bírság) kategória: II.
 törzsszám 1560 hrsz: 4093/1 azonosító: 3870

A felsővárosi templom előtti térség középső részén áll a neogótikus, fiatorny jellegű építmény (id. Havranek Antal, 1867). Felső szintjén vakfülkében domborműves Szentháromság-ábrázolás (ún. Kegyelem trónja), alatta baldachinos fülkében Madonna-szobor. Eredetileg a Zichy ligetben állt, ahonnan politikai okok miatt 1955-ben eltávolították.

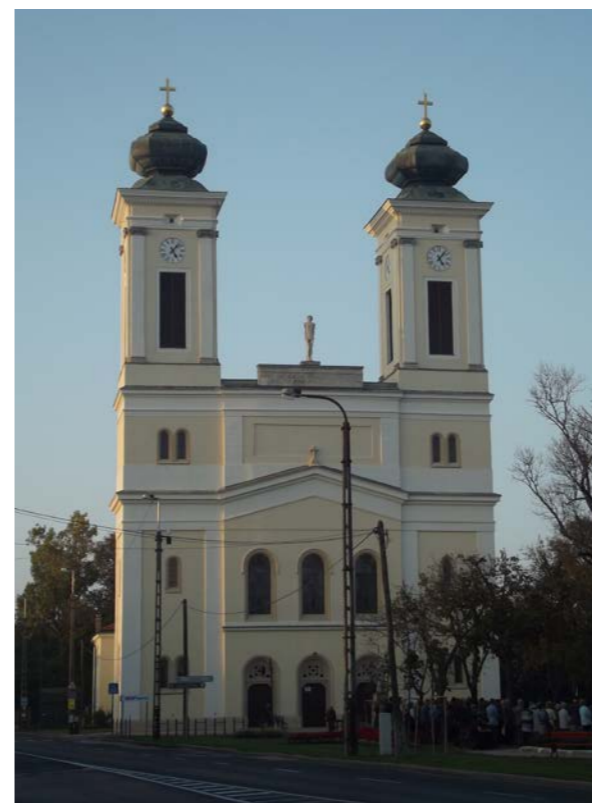
GPS koordináták: 47,20037°; 18,409431°
 műemléki környezet (hrsz): azonosító: 21931

MÓRI ÚT (SZENT SEBESTYÉN TÉR)
 NEPOMUKI SZENT JÁNOS SZOBOR
 védelmi (bírság) kategória: II.
 törzsszám 1541 hrsz: 4093/1 azonosító: 3869

A felsővárosi templom előtti térség északi részén áll a szobor, kovacsoltvas ráccsal kerítve. Urli városparancsnok emeltette 1705-ben, annak emlékére, hogy Rákóczi csapatait kivetkék a városból (szobrász Michael Kuglmann). Erre utal a talapzat latin felirata. Ma a 2005-ös restauráláskor készült másolat áll itt, az eredeti a templomban van.

GPS koordináták: 47,200724°; 18,409203°
 műemléki környezet (hrsz): azonosító: 21932
 5, 3773, 3793, 3794, 3803, 3804, 3805, 3808, 3809, 3812, 3813, 3817, 3819, 3820, 4082/1,2,3; 4091, 4092, 4093/2, 4094/2, 4096/1, 4100/2, 4114, 4115, 4116, 4117, 4118, 4119, 4120

MÓRI ÚT (SZENT SEBESTYÉN TÉR)
 FELSŐVÁROSI SZT. SEBESTYÉN PLÉBÁNIATEMPLOM
 védelmi (bírság) kategória: II.
 törzsszám 1540 hrsz: 4091 azonosító: 3868

Korábbi templom helyén a XVIII. szd. végétől 1840-ig építették klasszicista stílusban (építész: Friedl Károly), 1866-ban részben romantikusan átalakítva. Déli főhomlokzatán historizáló részletek, klasszicista timpanonos főpárkány, késő barokk jellegű toronytestek között Szt. Sebestyén szobra (II. vh. után új készült, 1978). A falképeket 1960-64 között festették. A XVIII. és XIX. szd-ban itt gyülekeztek elszegődésre a dunántúli juhászok, ezért „juhász templom”-nak is nevezik.

GPS koordináták: 47,200867°; 18,409101°
 műemléki környezet (hrsz): azonosító: 21998
 3793, 3794, 3820, 3823, 3824, 3827, 3828, 4082/1, 2, 3; 4090, 4092, 4093/1, 2; 4094/2, 4120, 4121, 4125, 4126, 4127

MÓRI ÚT (SZENT SEBESTYÉN TÉR)
 MÁRIA-OSZLOP
 védelmi (bírság) kategória: II.
 törzsszám 9713 hrsz: 21930 azonosító: 3871

A felsővárosi templom előtti térség déli csúcsán lévő, vaskerítéssel övezett, alul kihasasodó oszlopot a XIX. szd. elején állították. A hagyomány szerint az egykori Győri út melletti szegényoszlopot felhasználva formázták meg. A műalkotás ún. Mettercia-ábrázolás, mivel az oszlop tetején levő képszebben Szt. Anna harmadmagával kép látható.

GPS koordináták: 47,200035°; 18,409633°
 műemléki környezet (hrsz): azonosító: 21930
 3809, 4082/1, 2; 4093/1, 4094/2, 4116, 4117

MÓRI ÚT 20. FELSŐVÁROSI PLÉBÁNIA
 védelmi (bírság) kategória: II.
 törzsszám 1542 hrsz: 4118 azonosító: 3872

A copf stílusú ház a XIX. szd. végén épült. Utcai homlokzatán, enyhe kiülésű középrizaliban lévő kőkapuja zárókövében az építés befejezését jelző 1781-es évszám látható. A későbbiek során a déli oldalrizalithoz hozzáépítettek egy földszintes, építészetiileg jellegtelen szárnyat, mely a Móri út 18. sz. alatti bejárat felől közelíthető meg.

GPS koordináták: 47,200439°; 18,408929°
 műemléki környezet (hrsz): azonosító: 21929
 3813, 3816, 3817, 3819, 4082/1,2; 4093/1, 4094/2, 4113, 4117, 4119, 4120, 4121, 4122

SÖRHÁZ TÉR 1. **SÖRHÁZ ÉS VOLT LAKÓÉPÜLET**
 védelmi (bírság) kategória: III.
 törzsszám 9825 hrsz: 4255/7 azonosító: 15828

A *Serfőző ház* 1726-ban készült el, többször átalakították. Falazóanyagként a városfalak és a királyi bazilika kőanyagát használták fel. Megmaradt alsó szinti termei boltozottak, (donga és élkereszt boltozat). A lakóépület a XIX. szd második felében épült a Sörházzal egyidős ászokpincék felett. A XX. századi hányatott sors után 2002-ben a Kodolányi Főiskola birtokába kerültek. Az erősen átalakított és újr épített épületszárnyaikban irodák és előadótermek készültek, az alsó szintet vendéglátói célra újították fel.

GPS koordináták: 47,200830°; 18,402873°
 műemléki környezet (hrsz): azonosító: Ny

SÖRHÁZ TÉR 1. **SÖRHÁZI MALOM ÉS MOLNÁRHÁZ**
 védelmi (bírság) kategória: III. (?)
 törzsszám 9825 hrsz: 4255/7,8 azonosító: 15829

A Gaja-patak egyik ágára telepített malom középkori elődje helyén épült az 1690-es években, részben annak kövei felhasználásával, majd 1800-ban jelentősen bővítették az addig kétszintes malmot. Ma már csak a romos maradványai állnak, 1995-ben teteje, fafödémjei leégték, udvari fala pedig azóta leomlott. Csak a patak felőli homlokzati fala áll aladúcolva, a vízierék helyével és három szinten elhelyezkedő magtárlakáival, valamint két végfala. Vízszintes záradéku szalagkeretes ablakai kőkeretesek. A telek alatt átjárhatatlan pincék vannak. Pótolhatatlan ipartörténeti örökségi emlék. A már 1826-ban jelzett molnárház az épületegyüttes szerves része, évtizedek óta raktár, méltatlan, egyre romló állapotban.

GPS koordináták: 47,200830°; 18,402873°
 műemléki környezet (hrsz): azonosító: Ny

SÖRHÁZ TÉR 1. **SÖRHÁZ ÉS SÖRHÁZI MALOM ÉPÜLETEGYÜTTESE**
 védelmi (bírság) kategória: III. (?)
 törzsszám 9825 (?) hrsz: 4255/5,6,7,8 (?) azonosító: 3892 (?)

A hivatalos Műemléki Jegyzékben a Sörházi épületegyüttesre vonatkozó, feltüntetett helyrajzi számok és egyéb adatok feltehetően tévesek. A még meglévő és a romos állapot miatt végzetes veszélyben lévő, középkori eredetű, kiemelkedő ipartörténeti műemléki értékek megmentése érdekében a Sörházhoz kapcsolódó teljes épületegyüttes műemléki besorolása értékleltár alapján felülvizsgálandó és újra értékelendő!

PALOTAI ÚT **SZERB TEMETŐ**
 védelmi (bírság) kategória: II.
 törzsszám 1543 hrsz: 5393/3 azonosító: 3882

Helyén 1601-ben török temető volt, a szerbek 1752-től használják. A Szent Katalin titulusú egyszerű klasszicista temetőkápolna 1848-49-ben épült. Az I. világháború végén a fehérvári hadifoglytáborban elhunyt görögkeleti vallású szerb és orosz foglyok temetőhelye volt.

GPS koordináták: 47,196390°; 18,397963°
 műemléki környezet (hrsz): 4395/5, 4402, 4502, 4503, 4504/4, 5; 5312/1, 6; 5331, 5391, 5392, 5393/4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18; 5394, 5395, 5396, 5397, 5398, 5399, 5400 azonosító: 21919

PALOTAI ÚT **SZERB TEMETŐ SÍRKÖVEI**
 védelmi (bírság) kategória: II.
 törzsszám 1543 hrsz: 5393/3 azonosító: 16001

A temető későbarokk és klasszicista sírkövei a XVIII-XIX. századból maradtak fenn, melyek közül a II. világháborúban sok elpusztult.

GPS koordináták: 47,196390°; 18,397963°
 műemléki környezet (hrsz): azonosító:

RÁC UTCA **SZERB ORTODOX TEMPLOM**
 védelmi (bírság) kategória: I.
 törzsszám 1550 hrsz: 5630 azonosító: 3887

Helyén a XVII. sz. elején paticsfalú templom, majd 1733-tól kőépület állt. Fallal kerített területen, a régi köré épült fel a barokk templom (Kerschhoffer János építőmester, 1772), védőszentje Keresztelő Szent Iván. A belsőben rokokó-bizánci stílusú falképek és ikonosztáz. Műemléki helyreállítás 1987-ben. Környezetében 13 ház megmenekült a bontástól az 1980-as évek lakótelep építkezése során. Helyreállításért, hasznosításért EUROMOSTRA fődíj 1989.

GPS koordináták: 47,190373°; 18,401978°
 műemléki környezet (hrsz): 5534/1, 5535/1, 5536/1, 5537/1, 5538/2, 3, 5540/3, 5541/1, 5542/1, 5543/1, 5619, 5620, 5629, 5630, 5631, 5632, 5634, 5645/1, 5925 azonosító: 3888

RÁC UTCA 19. **NÉPI LAKÓHÁZ**
 védelmi (bírság) kategória: I.
 törzsszám 9965 hrsz: 5538/2 azonosító: 3889

A XIX. században épült, közép-magyar típusú ház a szerb egyházközség tulajdonában 1900-ig szerb iskola és tanítólakás volt. Kiemelkedő értéke a csehüveg boltozatú pince. 1986-88-ban az „Egy üzem – Egy műemlék” akció keretében a Tejipari Vállalat állította helyre, új fészertoldalak is készült, majd 2005-ig Tejipari Múzeumként működött. Jelenleg lakóház, magántulajdon.

GPS koordináták: 47,190302°; 18,401770°
 műemléki környezet (hrsz): 5360, 5531/3, 5537/1, 5538/3, 5925, 5926/2 azonosító: 23507

CSALAPUSZTA

törzsszám 9262

KÉGL-KASTÉLYvédelmi (bírság) kategória: II.
azonosító: 3936

hrsz: 020149/1,2,3,4,5

Kégl György (1823-1908) székesfehérvári polgár, földbirtokos, a Fejér vármegyei kórház megalapítója 1876–78-ban építtette kastélyát egy impozáns tájképi park közepén, Hauszmann Alajos tervei alapján. Formavilágát olasz, német, francia reneszánsz előképek határozták meg, színvilágát a vörös téglafal és a kőtagozatok kontrasztja jellemzi. A főhomlokzat bal szélén manzárd tetővel koronázott torony áll. A kastély tágas pincével épült. Technikai felszerelése a maga korában a legkorszerűbb volt. Jelenleg magántulajdon, elhagyott állapotban.

GPS koordináták: 47,22989°; 18,495399°
múemléki környezet (hrsz): 020146, 020147, 020148/1, 2; 020150, 020152, 020153, 020156, 020157/1
azonosító: 21867

CSALAPUSZTA

törzsszám 9262

KÉGL-KASTÉLY (ANGOL)PARKJAvédelmi (bírság) kategória: II.
azonosító: 13234

hrsz: 020149/1, 2, 3, 4, 5

A kastély egy angol stílusú tájképi park közepén áll, főhomlokzata nagy, lejtős facsoportokkal díszített tisztásra - pleasure groundra - tekint. Előtte a parkban négykaréjos kő-vízmedence látható. a lejtő alján patak folyik. Több kerti építmény is készült, ugyancsak Hauszmann tervei alapján (istálló, kocsiszín és cselédház). E házakat az 1990-es években sajnálatosan elbontották, a harangtoronyos kápolna is elpusztult mára. Az egykori földszintes kapuórház, kertész-, és virágház romjaiban ugyan, de ma is látható.

GPS koordináták: 47,22989°; 18,495399°
múemléki környezet (hrsz): 020146, 020147, 020148/1, 2; 020150, 020152, 020153, 020156, 020157/1
azonosító: 21867

KŐRAKÁS-MAJOR

törzsszám 1731

VÖLGYZÁRÓ GÁT MARADVÁNYAIvédelmi (bírság) kategória: II.
azonosító: 3799

hrsz: 0170/1, 020106,
020112/3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15;
020112/33, 34; 020111, 020110/1, 2, 3, 4, 5, 6, 7;
020116/2, 020118

A pátkaiként ismert duzzasztómű a Császár-víz két domb közötti völgyét zárta el. A kb. 170 m hosszú, 2–3 m magas, kváderkövekkel megerősített vastag kőfal valószínűleg római eredetű. Keleti részét a vasútvonal építésekor több méter hosszan elpusztították. Falszövetét a völgy nyugati oldalán betonnal erősítették meg. Konzerválást igényel.

GPS koordináták: 47,248906°; 18,489273°
múemléki környezet (hrsz): 0170/1, 020106, 020110/1, 2, 3, 4, 5, 6, 7; 020111, 020112/3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 33, 34; 020116/2, 020118
azonosító: 21992

